

64788

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE DIŞ TİCARET SİSTEMİNİN
SERBESTLEŞME SÜRECİNDE
GATT VE AB ' NİN ROLÜ

HAZIRLAYAN
Şenkan ALDEMİR

DANIŞMAN ÖĞRETİM ÜYESİ
Prof.Dr. İbrahim EROL

MANİSA
1997

ÖZET

Ülkemizin GATT'a üyeliği ile başlayan ve AB ile kurulan ortaklık ilkesi ile devam eden süreçte (1950-1996), dış ticaret sistemindeki serbestleşme çabalarının konu alındığı bu çalışmada temel amaç Türkiye dış ticaret sisteminin ne kadar serbestleştirilebildiği ve uygulanan serbest dış ticaret politikalarının ne derece etkin olabildiğidir.

Araştırma boyunca kullanılan yöntem, öncelikle ülkemiz dış ticaret göstergelerinde ortaya çıkan değişimlerin neden sonuç ilişkisi içinde değerlendirilmesi ve ulaşılan sonuçların regresyon analizleri ile matematiksel olarak ispatlanması olmuştur.

1980 öncesinde ithal ikameci ve korumacı bir dış ticaret politikası izleyen Türkiye, sanayi altyapısını önemli ölçüde oluşturmuş, fakat oluşturulan sınai baz dış rekabetten uzak tutulduğu için mevcut ihracat potansiyeli gerektiği şekilde değerlendirilememiştir.

1980 sonrasında ise yeni üretim kapasiteleri yaratılmadan, ithal ikameci dönemde oluşturulan sınai baz, yüksek kapasite kullanım oranlarıyla değerlendirilmiş ve ihracat artışı ara malları ithalatında görülen genişlemenin de teyit ettiği şekilde mevcut kapasitelerin kullanımına dayalı olarak ortaya çıkmıştır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, ithalat bağımlılığının büyük ölçüde yatırım malları üzerinde oluşması olağan kabul edilirken, ülkemizdeki ithalat bağımlılığı ara malları üzerinde yoğunlaşmış durumdadır. Bu gelişme, ihracat artışının geleneksel sektörler üzerine yoğunlaşmasına neden olan ve ihracattaki yapısal değişimi engelleyen en önemli etkidir.

Diğer taraftan, 1989 dan itibaren ihracat gelirindeki artış oranının üzerinde yükselme gösteren ithalat harcamaları; ihracat sektörlerinin, ekonomi için gereken ithalatı sürekli olarak finanse edebilecek bir yapı kazanmadan önce kambiyo rejiminde gerçekleştirilen serbestleşme nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu yüzden kısa vadeli sermaye hareketleri ve kısa vadeli dış borçlar; ithalat harcamalarını 1989 dan bu yana finanse eden önemli birer araç durumundadırlar.

ABSTRACT

Within the period continuing with the partnership which was formed by EC and starting by the membership of our country to GATT, (1950 - 1996), the main purpose in this study which the liberalization efforts in the foreign trade system is to what extent the foreign trade system of Turkey has been liberalized and the applied free foreign trade policies have been effective.

The method which was used during the research has been the evaluation within the relation of cause and result of changes which developed on the foreign trade indicators of our country and the reached results have been mathematically proofing with regression analysis.

Following an import substitutive and conservative foreign trade policy before 1980, Turkey has considerably formed its industrial sub-structure, but as the formed-up industrial base has been kept far from foreign competition, the existing export potential has not been evaluated appropriately.

After 1980, without new production capacities were created, the industrial base evaluated with high capacity usage rates and the exports increase happened depending on the usage of existing capacities-as also the expansion seen on the imports of intermediary goods demonstrated.

In developing countries like Turkey, while the imports dependence on the investment goods was considered normal, the imports dependence in our country has concentrated on intermediary goods. This development is the most important factor inhibiting the structural change in exports and causing the exports increase to be concentrated on traditional sectors.

On the other side, the imports expenditures showing an increase above the increase above the increase rate in exports revenues as of 1989 have emerged because of the liberalization realized in the exchange regime before the export sectors have gained a structure to be able to finance perpetually the import necessary for the economy. For this reason, the short term capital flows and short term debts are important tools as of 1989 financing the import expenditures.

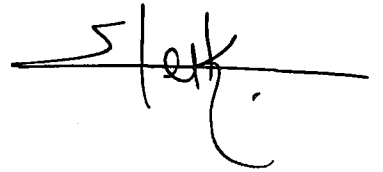
Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum " Türkiye Dış Ticaret Sisteminin Serbestleşme Sürecinde GATT ve AB'nin Rolü" adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

07.07.1997

Adı Soyadı

Şenkan ALDEMİR

TUTANAK

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünün/...../1996 tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisanüstü Öğretim Yönetmeliğinin Maddesine göre Anabilim/Anasanat Dalı Yüksek Lisans/Doktora öğrencisi.....'nın Konulu tezi incelenmiş ve aday/...../..... tarihinde, saat 'da jüri önünde tez savunmasını almıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra..... Dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin Olduğuna oy ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

İÇİNDEKİLER

<i>İÇİNDEKİLER</i>	<i>I</i>
<i>TABLOLAR</i>	<i>VIII</i>
<i>KISALTMALAR</i>	<i>XI</i>
<i>GİRİŞ</i>	<i>XIII</i>
<i>BİRİNCİ BÖLÜM</i>	
<i>ULUSLARARASI TİCARET POLİTİKASI, GATT VE AB</i>	
<i>1. ULUSLARARASI TİCARET POLİTİKASI, AMAÇLARI VE ARAÇLARI</i>	
<i>1.1. Tanım ve Kapsam</i>	1
<i>1.2. Uluslararası Ticaret Politikasının Amaçları</i>	2
<i>1.3. Uluslararası Ticaret Politikasının Araçları</i>	4
<i>1.3.1. Gümrük Tarifeleri ve Geleneksel Korumacılık Olgusu</i>	5
<i>1.3.2. Tarife Dışı Engeller ve Yeni Korumacılık Olgusu</i>	6
<i>1.3.2.1. Miktar Kısıtlamaları</i>	8
<i>1.3.2.2. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları ve Düzenli Pazarlama Anlaşmaları (DPA)</i>	8
<i>1.3.2.3. Tarife Benzeri Önlemler</i>	9
<i>1.3.2.4. Gözetleme ve İzleme Önlemleri, İdari ve Teknik Engeller</i>	9
<i>1.3.2.5. Ayrımcı Devlet Satınalmaları ve İhracat Teşviği</i>	10
<i>2. ÇOK TARAFLI TİCARET SİSTEMİ: GATT</i>	
<i>2.1. GATT'ın Oluşumu, Amaçları ve İlkeleri</i>	12
<i>2.1.1. GATT'ın Amaçları</i>	13

2.1.2. GATT'ın Dayandığı Temel İlkeler	14
2.2. Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri	17
2.2.1. 1947 - 1961 Dönemi: İlk Beş Tur	17
2.2.2. 1964 - 1967 Kennedy Turu (Kennedy Round)	18
2.2.3. 1973 - 1979 Tokyo Turu (Tokyo Round)	19
2.2.3.1. Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Vergiler Kodu	19
2.2.3.2. Ticarete Teknik Engeller Kodu	19
2.2.3.3. İthalat Lisansları Kodu	20
2.2.3.4. Devlet Alımları Kodu	20
2.2.3.5. Gümrük Kıymet Kodu	20
2.2.3.6. Revize Antidamping Kodu	20
2.2.3.7. Sivil Uçaklara İlişkin Ticaret Kodu	20
2.2.3.8. Tekstil Ticaretinde Düzenleme: MFA	21
2.2.4. 1986 - 1994 Uruguay Turu (Uruguay Round)	21
2.2.4.1. Tarım Anlaşması	26
2.2.4.2. Sübvansiyonlar	27
2.2.4.3. Tekstil ve Giyim Ticareti	28
2.2.4.4. Hizmet Ticareti (GATS)	29
2.2.4.5. Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları (TRIPS)	29
2.2.4.6. Ticaretle İlgili Yatırım Önlemleri (TRIMS)	30
2.2.4.7. Antidamping ve Antisübvansiyon	30
2.2.4.8. Teknik Engeller	31
2.2.4.9. Devlet Alımları (Kamu İhaleleri)	31
2.2.4.10. Korunma Önlemleri	32
2.2.4.11. Anlaşmazlıkların Giderilmesi	32
3. BÖLGESEL BÜTÜNLEŞMENİN EN İLERİ BOYUTU: AB	
3.1. Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Anlaşmaları	35
3.2. Gümrük Birliği Teorisi	36
3.2.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri	36
3.2.2. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri	38
3.3. AB'nin Kuruluşu, Amaçları ve Gelişimi	39
3.3.1. AB'nin Amaçları	39

3.3.2. AB'nin Kuruluşu ve Gelişimi	40
3.3.3. Topluluk İçi Ticareti Kısıtlayıcı AB Düzenlemeleri	42

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GATT VE AB YÜKÜMLÜLÜKLERİ

ÇERÇEVESİNDE UYGULANAN İTHALAT VE GÜMRÜK POLİTİKALARI

1. 1923 - 1950 DÖNEMİ İTHALAT VE GÜMRÜK POLİTİKALARI	45
1.1. Dönemin İthalat ve Gümrük Politikaları	45
1.2. 1950 - 1960 Planlı Dönem Öncesi İthalat ve Gümrük Politikaları	47
1.2.1. Türkiye'nin GATT'a Üyeliği ve GATT Çerçevesinde Geliştirilen Gümrük Politikaları	47
1.2.1.1. Torguay Tarife Görüşmelerinde Türkiye (1950 - 1951)	47
1.2.1.2. Brüksel Tarife Nomanklatürü'nün Kabulü	48
1.2.1.3. Cenevre Tarife Görüşmelerinde Türkiye	49
1.2.2. Dönemin İthalat Politikaları	49
1.3. 1960 - 1980 Planlı Dönemde İthalat ve Gümrük Politikaları	51
1.3.1. GATT ile İlişkiler Çerçevesinde Geliştirilen Gümrük Politikaları	51
1.3.1.1. Dillon Tarife Görüşmelerinde Türkiye	51
1.3.1.2. Kennedy Turu'nda Türkiye	53
1.3.2. AB-Türkiye Gümrük Birliği Hedefi Çerçevesinde Geliştirilen Politikalar	54
1.3.2.1. Gümrük Vergilerinin, Eş Etkili Vergilerin ve Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması	55
1.3.2.2. Türkiye'nin Ortak Gümrük Tarifesine Uyumu	57
1.3.2.3. Türkiye'nin Ortak Dış Ticaret Politikasına Uyumu	57
1.3.3. Tokyo Turu'nda Türkiye	58
1.3.4. Dönemin İthalat Politikaları	59
1.4. 1980 Sonrası Dönemde İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi Çerçevesinde Geliştirilen İthalat ve Gümrük Politikaları	60

1.4.1. 1980 Sonrasında İthalat Rejimlerinde Yapılan Değişiklikler	61
1.4.1.1. Yapısal Değişimler İçeren İthalat Rejimleri	61
1.4.2.2. İthalatta Vergi ve Fon Uygulamaları	66
1.4.2.2.1. Belediye Hissesi	66
1.4.2.2.2. Damga Resmi	66
1.4.2.2.3. Ulaştırma Altyapıları Resmi	66
1.4.2.2.4. Katma Değer Vergisi (KDV)	67
1.4.2.2.5. Toplu Konut Fonu (TKF)	67
1.4.2.2.6. Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)	67
1.4.2.2.7. Kaynak Kullanımı ve Destekleme Fonu (KKDF)	68
1.4.2.2.8. Maden Fonu	68
1.4.1.3. İthalatta Tek Vergi Uygulaması	68
1.4.2. 1980 Sonrasında GATT Normlarına Uyum Çerçevesinde Geliştirilen Dış Ticaret Politikaları	70
1.4.2.1. GATT Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Vergiler Kodu'na Uyum	70
1.4.2.2. GATT Gümrük Değerleme Kodu'na Uyum	71
1.4.2.3. Armonize Sistem Nomanklatürü'nün Kabulü	72
1.4.2.4. Uruguay Turu'nda Türkiye	73
1.4.3. 1980 Sonrasında Türkiye - AB Gümrük Birliği Sürecinde Atılan Adımlar	75
1.4.3.1. Gümrük Politikalarının Uyumlaştırılması	77
1.4.3.1.1. İthalattan Alınan Gümrük Vergisi ve Eş Etkili Vergiler ile Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması	77
1.4.3.1.2. Ortak Gümrük Tarifesine Uyumun Gerçekleştirilmesi	78
1.4.3.1.2. Gümrük mevzuatlarının Yakınlaştırılması	80
1.4.3.2.2. Belirli Ülkeler Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat	83

1.4.3.2.3. Belirli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat	85
1.4.3.2.4. İkili Anlaşmalar, Protokoller, ve Diğer Düzenlemeler Kapsamı Dışında, Belirli Ülkeler Menşeli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat	86
1.4.3.2.5. Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında Mevzuat	86
1.4.3.2.6. Fikri, Sınai ve Ticari Mülkiyetin Korunması	88
1.4.3.2.7. Sübvansiyonlar	89
1.4.3.2.8. Ticarete Teknik Engeller ve Standardizasyon	89
1.4.3.2.9. Rekabetin Korunması	90
1.4.3.2.10. Tüketicinin Korunması	91

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE DIŞ TİCARET SİSTEMİNDEKİ SERBESTLEŞMENİN

YAPISAL VE EKONOMETRİK ANALİZİ, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. TÜRKİYE DIŞ TİCARET SİSTEMİNDEKİ SERBESTLEŞME

YAPISAL ANALİZİ 83

1.1. İthal İkameci Sanayilere Stratejisi Çerçevesinde Türkiye Dış

Ticaretinin Yapısı 94

1.1.1. 1923 - 1950 Dönemi Türkiye Dış Ticaretinin Yapısı 94

1.1.1.1. Dış Ticaret Dengesi 94

1.1.1.2. Ticaretin Sektörel Dağılımı 95

1.1.1.3. Türkiye'nin Dünya Dış Ticaretindeki Yeri 96

1.1.2. 1951 - 1960 Dönemi Türkiye Dış Ticaretinin Yapısı 96

1.1.2.1. Dış Ticaret Dergisi 97

1.1.2.2. Dış Ticaretin Sektörel Yapısı 97

1.1.2.3. Türkiye'nin Dünya Ticaretindeki Yeri	99
1.1.3. 1961 - 1979 Dönemi Türkiye Dış Ticaretinin Yapısı	100
1.1.3.1. Dış Ticaret Dengesi	100
1.1.3.2. Dış Ticaretin Sektörel Yapısı	101
1.1.3.3. Türkiye'nin Dünya Dış Ticaretindeki Yeri	102
1.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Staretejisi Çerçevesinde Türkiye Dış Ticaretinin Yapısı	103
1.2.1. 1980 - 1995 Dönemi Türkiye Dış Ticaretinin Yapısı	103
1.2.1.1. Dış Ticaret Dengesi	103
1.2.1.2. Dış Ticaretin Sektörel Yapısı	104
1.2.1.3. Türkiye'nin Dünya Ticaretindeki Yeri	107
1.2.1.3.1. Türkiye'nin Dünya Ticaretindeki Yüksek Paya Sahip Olduğu İthal ve İhraç Ürünleri	108
1.2.2. Dış Ticaret Sisteminin Serbestleştirilmesi Çerçevesinde Türkiye Ekonomisinde Ortaya Çıkan Yapısal Değişimler	109
1.2.2.1. Türkiye'de Dış Ticaretin Yapısal Değişimi	110
1.2.2.2. Türkiye'de Üretim ve İstihdamın Yapısal Değişimi	112
1.2.3. Dış Ticaret Rejimi ile Birlikte Kambiyo Rejimlerindeki Serbestleşmenin Türkiye Ekonomisinde Ortaya Çıkardığı Değişimler	114
1.2.4. Türkiye - AB Gümrük Birliği'nde İlk Yıl: 1996	117
1.2.4.1. Gümrük Birliği Çerçevesinde Dış Ticaretin Serbestleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Olumsuzluklar	117
1.2.4.2. Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye Dış Ticaretinde Ortaya Çıkan Değişimler	122
1.2.5. Uruguay Turu Sonrasında Yeniden Yapılan GATT Sisteminin Türkiye Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi	126
1.2.5.1. Uruguay Turu'nun Dünya Ülkeleri Üzeri Olası Etkileri	126
1.2.5.2. Uruguay Turu'nun Türkiye Dış Ticareti Üzerine Olası Etkileri	128

2. TÜRKİYE DIŞ TİCARET SİSTEMİNDEKİ SERBESTLEŞMENİN EKONOMETRİK ANALİZİ	
2.1. İthalat - GSMH İlişkisi	133
2.2. Ara Malı İthalatı, Üretim ve İhracat İlişkisi	136
3. SORUNLAR, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE BEKLENTİLER	
3.1. Sorunlar	138
3.2. Çözüm Önerileri	142
3.3. Beklentiler	145
SONUÇ	147
KAYNAKÇA	150

TABLÖLAR

		Sayfa
TABLO 1	GATT Sınıflandırmasına Göre Tarife Dışı Engeller	1
TABLO 2	Seçilmiş Ülkelerin Başlattıkları Anti Damping Uygulamaları ve Fark Giderici Vergiler	2
TABLO 3	Seçilmiş Gelişmiş Ülkelerde Çeşitli Tarife Dışı Engellerin İthalatı Kapsama Oranları	3
TABLO 4	Seçilmiş Ülkelerde Gönüllü Kısıtlama Anlaşmaları	4
TABLO 5	Seçilmiş Ülkelerde Tokyo Turu Öncesi ve Sonrası Tarife Oranları	5
TABLO 6	Dünya Ticaret Örgütü Kuruluş Anlaşması	6
TABLO 7	Seçilmiş Ülkelerin Torguay Öncesi ve Sonrası Ortalama Tarife Oranları	7
TABLO 8	Gelişmiş Ülkelerin Başlıca Sanayi Ürünlerindeki Tarife İndirimleri	8
TABLO 9	Gelişmiş Ülkelerin Tarım Ürünlerinde Gerçekleştirdikleri Tarife İndirimleri	9
TABLO 10	Gelişmiş Ülkelerin Gelişmekte Olan Ülkelerden İthal Ettikleri Ürün Gruplarındaki Tarife İndirimleri	10
TABLO 11	GATT Cenevre Tarife Görüşmelerinde ABD'ye Tanıman Tarife Tavizleri	11
TABLO 12	Kennedy Turu Sonunda Oluşturulan Türkiye Cumhuriyeti'nin En Çok Gözetilen Ülke Tarifesi	12
TABLO 13	Türkiye'nin Katma Protokol'den Kaynaklanan Yükümlülükleri ve Gelişmeler	13
TABLO 14	İthalatta Liberasyonun Konsolidasyonu	14
TABLO 15	Katma Protokol'de Öngörülen OGT Uyumu	15

		Sayfa
TABLO 16	AB Ortak Ticaret Politikasında Yer Alan Korumacı Önlemler	16
TABLO 17	AB Tarafından Uygulanan Otonom Rejimler ve Tercihli Anlaşmalar	19
TABLO 18	1996 Yılı İthalat Rejimi Kararına Ekli Listeler	20
TABLO 19	2195 Sayılı OKK Ekinde Verilen Hassas Ürünler Listesi	21
TABLO 20	Türkiye Tarafından Miktar Kısıtlaması ve Gözetim Uygulanacak Ülkeler	24
TABLO 21	Smaı Mülkiyet Haklarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Anlaşmalar	26
TABLO 22	1923 - 1950 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	28
TABLO 23	Başlıca Mal Gruplarının Cari İthalat Değeri İçindeki Payı	30
TABLO 24	Başlıca Mal Gruplarının Cari İhracat Değeri İçindeki Payı	32
TABLO 25	1951 - 1960 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	34
TABLO 26	Ana Mal Gruplarına Göre İthalatın Yapısı	35
TABLO 27	İhracatın Sektörel Yapısı	36
TABLO 28	Türkiye'nin Dünya Dış Ticaretindeki Yeri	37
TABLO 29	1961- 1979 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	38
TABLO 30	Ana Mal Gruplarına Göre İthalatın Yapısı	40
TABLO 31	İhracatın Sektörel Yapısı	42
TABLO 32	1980- 1995 Dönemi Dış Ticaret Göstergeleri	44
TABLO 33	Ana Mal Gruplarına Göre İthalatın Yapısı	46
TABLO 34	İhracatın Sektörel Yapısı	48
TABLO 35	İmalat Sanayi İndeksi ve Değişim Oranları	50
TABLO 36	Toplam Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı	51
TABLO 37	İmalat Sanayi Sektörel Dış Ticaret Göstergeleri	53

	Sayfa
TABLO 38 İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranları	54
TABLO 39 Gayri Safi Milli Hasılanın Sektörel Dağılımı	54
TABLO 40 İmalat Sanayiinde Yaratılan Katma Değerin ve Üretimin Sektörel Dağılımı	55
TABLO 41 İstihdamın Sektörel Dağılımı	55
TABLO 42 İthalat ve İhracat Değerlerindeki Değişim Oranları	56
TABLO 43 Reel Efektif Döviz Kuru İndex ve Değişim Oranları	57
TABLO 44 Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri	57
TABLO 45 Kısa Vadeli Dış Borçlar	58
TABLO 46 Haziran 1996 Dış Ticaret İstatistikleri	58
TABLO 47 Ana Mal Gruplarına Göre Dış Ticaret	59
TABLO 48 Ana Sektörlere Göre Dış Ticaret	60
TABLO 49 Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret	62
TABLO 50 Yunanistan'ın İthalatının Bölgesel Dağılımı	64
TABLO 51 İspanya'nın İthalatının Bölgesel Dağılımı	65
TABLO 52 Portekiz'in İthalatının Bölgesel Dağılımı	66
TABLO 53 Türkiye'nin İthalatının Bölgesel Dağılımı	67
TABLO 54 Madde Bazında İhracat (1995 - 1996)	68
TABLO 55 Türkiye ve Doğu Asya Ülkelerinde Temel Ekonomik Göstergeler	69
TABLO 56 Türkiye İhracatında Yüksek Paya Sahip Tarım Ürünlerinin Ülkelere Göre Dağılımı	71
TABLO 57 Türkiye İhracatında Yüksek Paya Sahip Tekstil ve Hazır Giyim Ürünlerinin Ülkelere Göre Dağılımı	72
TABLO 58 Seçilmiş Ülkelerde AR-GE Harcamalarının GSMH'ya Oranı	73

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AÇO	: Anlaşmazlık Çözüm Organı
AEA	: Avrupa Ekonomik Alanı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
AR - GE	: Araştırma - Geliştirme
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
DFİF	: Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EFTA	: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GATS	: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GTİP	: Gümrük Tarifeleri İstatistik Pozisyonu
IBRD	: Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ITO	: Uluslararası Ticaret Örgütü
KDV	: Katma Değer Vergisi
KEİB	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği

KHK	: Kanun Hükümünde Kararname
KKDF	: Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu
KOBİ	: Küçük ve Orta Boy İşletmeler
MFA	: Çok Elyafılar Anlaşması
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
ODTP	: Ortak Dış Ticaret Bölgesi
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OGT	: Ortak Gümrük Tarifesi
ORT	: Ortak Rekabet Politikası
ÖTV	: Özel Tüketim Vergisi
TARIC	: Avrupa Topluluğu Entegre Tarifesi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TDE	: Tarife Dışı Engeller
TO	: Temyiz Organı
TRIMS	: Ticaretle İlgili Yatırım Önlemleri Anlaşması
TRIPS	: Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TÜRKAK	: Türkiye Akreditasyon Konseyi
VUK	: Vergi Usul Kanunu
WTO	: Dünya Ticaret Örgütü

GİRİŞ

1990'lı yıllar, dünya ticaretinde küreselleşme ve bölgeselleşme tartışmalarıyla karakterize olmaktadır.

Ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayırma dayanan kutuplaşmaların çözülmesi şeklinde somutlaşan küreselleşme olgusu, GATT platformunu Dünya Ticaret Örgütüne dönüştürürken; Uruguay Turu, küreselleşme hareketinin dünya ticaretinin çok yönlü olarak serbestleştirilmesi konusunda elde ettiği önemli bir aşama olmuştur.

Tarihteki en kapsamlı çok taraflı ticaret görüşmesi olarak değerlendirilen Uruguay Turu'nun oldukça tartışmalı ve uzun süren görüşmelere sahne olması nedeniyle, çok taraflılığa olan güven sarsılmış ve Tur'un son dönemlerinde bir taraftan mevcut bölgesel bütünleşmelerde (özellikle AB açısından) bir derinleşme ve genişleme yaşanırken diğer taraftan ülkeler arasındaki bölgesel birleşmelerde önemli bir artış ortaya çıkmıştır. 1948-1994 yılları arasında GATT'a bildirilen bölgesel birleşmelerin sayısı 109 iken, bunlardan 33 tanesi, sadece 1990-1994 döneminde oluşturulan bölgesel entegrasyonlardır.

Bu çerçevede dünya ticaretindeki bütünleşmenin, bölgesel birleşmeler yolu ile mi yoksa GATT kapsamındaki çok taraflı ticaret görüşmeleri ile mi gerçekleştirileceği yolunda süregelen tartışmalar, bugün -pek çok bölgesel bütünleşme hareketinin, blok dışındaki yakın çerçeveyi de entegrasyona dahil etme çabası içinde olmaları nedeniyle - yeni bir boyut kazanmış durumdadır.

Son yıllarda ortaya çıkan gelişmeler, bölgesel entegrasyonların DTÖ bünyesinde birbirine açılmaları ve birleşmeleri yoluyla dünya ticaretinde bütünleşme sağlanacağını ortaya koymaktadır. ABD ve AB'nin, DTÖ kurallarına uygun biçimde, aralarında bir serbest ticaret bölgesi oluşturma olanaklarını araştırmakta olmaları, dünya ticaretinin bölgeselleşme yolunda ilerlediği yönündeki tezleri - en azından kısa vadede- geçersiz kılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti ise kuruluşundan bu yana gerek küresel gerekse bölgesel bütünleşme hareketlerine önem vermiş; bu çerçevede 1951 yılında GATT üyesi olan Türkiye, 1964 yılında yürürlüğe giren Ankara Anlaşması ile Avrupa'daki bütünleşme hareketine dahil olma sürecini başlatmıştır. Ülkemizin içinde bulunduğu en önemli bölgesel bütünleşme hareketi olan AT ve uluslararası ticaretin serbestleşmesine küresel bir yaklaşım getiren GATT yükümlülükleri; Türkiye dış ticaret sistemindeki serbestleşmenin en önemli dayanaklarını oluşturmuştur.

Türkiye, 1980 öncesinde ağırlıklı olarak ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikaları uygulamış ve AT'a yönelik yükümlüklerini dondurarak, bir anlamda ilişkilerini askıya almıştır. Bu yüzden 1980 öncesi dönem AT'dan çok GATT ile ilişkilerin yoğunlaştığı bir devre olmuş ve GATT çerçevesinde yapılan tarife turları, korunan sanayilerde tarife tavizi verilmemesi keyfiyetine uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Yerli sanayilerin seçici bir yaklaşımla uluslararası rekabete açılmalarına imkan tanıyan GATT sistemi; bu niteliğiyle selektif olarak uygulanan korumacı dış ticaret politikasının, ithal ikameci sanayileşme politikası ile paralel olarak yürütülmesini de sağlamış olmaktadır. Bu durum, hemen hemen Türkiye için de geçerli olmuş ve ülkemiz 1980 öncesinde uyguladığı korumacı dış ticaret politikasına karşılık, sadece sınırlı sayıda ara ve yatırım malı için verdiği tarife tavizleriyle GATT bünyesinde yer alabilmiştir.

1980'li yıllarda ise Türkiye'de piyasa ekonomisine, serbest rekabete ve dışa açılmaya dayalı bir ekonomik sisteme geçiş çabaları ortaya çıkmış, ihracata yönelik sanayileşme politikaları uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede AT ile dondurulan ilişkilerin yeniden normale döndürülmesi amacıyla, askıya alınan yükümlülüklerin yerine getireceği bir uyum takvimi hazırlanmıştır. Söz konusu takvim çerçevesinde taahhütlerini yerine getiren Türkiye, 01-01-1996 itibarıyla AB ile gümrük birliği gerçekleştirmiş bulunmaktadır.

Ülkemiz dış ticaret sistemindeki serbestleşmenin, bir taraftan GATT bünyesinde çok taraflı ticaret sisteminin ortaya çıkardığı küresel yaklaşım, diğer taraftan Türkiye-AB gümrük birliği süreciyle şekillenen bölgesel yaklaşım çerçevesinde ele alınması yoluyla;

sözkonusu iki uluslararası kuruluşun, ülkemiz dış ticaret sistemi üzerindeki etkilerinin ortaya konulduğu bu çalışmada, ilk olarak GATT sistemi ve AB bütünleşmesi - özellikle serbest dış ticaret politikasından sapma gösteren yönleriyle-ele alınmış olup ; ikinci bölümde Türkiye'nin dış ticaret sistemini serbestleştirme sürecinde GATT ve AB yükümlülükleri çerçevesinde uyguladığı ithalat ve gümrük politikalarına yer verilmiştir.

Türkiye dış ticaret sistemindeki serbestleşmenin, GATT ile AB ile yoğunlaşan ticari ilişkilerle de paralellik gösterecek şekilde ithal ikameci ve ihracata yönelik sanayileşme stratejilerinin uygulandığı iki farklı dönem itibarıyla incelediği, bir yılını dolduran gümrük birliğinin ortaya çıkardığı sonuçların ve Uruguay Turu'nun ülkemiz dış ticareti üzerine olası etkilerinin değerlendirildiği üçüncü bölümde, ihracat ve ithalata yönelik olarak yapılan değerlendirmeler regresyon analizleriyle ekonometrik açıdan ispatlanmış olup, ülkemiz dış ticaretinde ortaya çıkarılan sorunlara değinilerek bu bağlamda uygulanabilecek çözüm önerileri ve beklentiler sunulmuştur.

I. BÖLÜM

ULUSLARARASI TİCARET POLİTİKASI, GATT VE AB

1. ULUSLARARASI TİCARET POLİTİKASI, AMAÇLARI VE ARAÇLARI

1.1. Tanım ve Kapsam

Uluslararası ticaret politikasını, literatürdeki çeşitli tanımlamalardan yola çıkarak açıklamaya çalışmak; politikanın anlamını ve kapsamını ayrıntılı olarak ortaya koymak bakımından faydalı olacaktır.

Genel olarak dış ticaret politikası, “ülkenin dış ticaretini, belirlenen hedefler doğrultusunda düzenlemek amacıyla alınan önlemler bütünüdür.”¹

“Hükümetlerin, doğrudan doğruya ülkenin dış ticaret akımlarını sınırlandırmak, özendirmek ya da dış ticaret işlemlerinin yapılış biçimlerini düzenlemek amacıyla aldıkları önlemlerden oluşan sistematik, dış ticaret politikası adını alır.”²

“ Dış ticaret politikasını, ithalat ve ihracat kalemleri üzerindeki tüm hükümet faaliyetlerini kapsayan bir çeşit dış ekonomi politikası olarak tanımlamak da mümkündür.”³

Bela Balassa ise, sadece ithalat ve ihracat kalemleri üzerindeki tarifeleri, kotaları ve mali yardımları dış ticaret politikası kapsamına dahil etmektedir.⁴

Yapılan tanımlamaların bir kısmının dar, bir kısmının daha geniş bakış açısıyla konuya yaklaştığı görülmektedir. Esasen, genel ekonomi politikasının önemli bir aracı durmunda olan dış ticaret politikası; hükümetlerin dış ticarete yönelik dolaylı ve doğrudan müdahaleleri ile ortaya çıkmakta ve sadece mal ve hizmet hareketlerini değil, aynı zamanda emek, sermaye ve teknoloji gibi faktör hareketlerini de etki kapsamına almaktadır. Özellikle, dünya ekonomisinin yirmibirinci yüzyıla hazırlandığı ve

¹ Zeynel DİNLER, İktisada Giriş, Ekin Kitabevi, Bursa - 1995, s.464.

² Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Teori, politika ve Uygulama, 10.Baskı, Güzem Yay.No:9, İstanbul - 1994, s.324.

³ Rıdvan KARLUK, Uluslararası Ekonomi, Beta Basım, İstanbul - 1996, s.141.

⁴ Rıdvan KARLUK, Uluslararası Ekonomi, a.g.e. s. 141.

globalleşme eğilimlerinin hız kazandığı şu günlerde, uluslararası piyasalarda oluşturulacak ticaret politikalarının sadece mal mübadelesi ile sınırlı kalacağı düşünülemez.

Ekonomi yazınında yer alan çeşitli tanımlardan hareketle dış ticaret politikasını, uluslararası platformda sözkonusu olan ekonomik değerler üzerinde, genel ekonomi politikasına uygun olarak alınan önlemlerin ve yapılan müdahalelerin bütünü şeklinde tanımlayabiliriz.

Uluslararası ticaret, ülke içinde gerçekleştirilen ticaret ilişkilerinden oldukça farklı bir zeminde, farklı ülkeler doğrultusunda ve farklı niteliklere sahip olarak yapılmaktadır. Öncelikle, ülkeler arası ilişkiler sonucunda ortaya çıkan karşılıklı bağımlılığın düzeyi, giderek yükselmekte ve ülkelerin mukayeseli üstünlüklerine göre şekillenmektedir.¹ Bununla birlikte, üretim faktörleri ile mal ve hizmetler, uluslararası piyasalarda - siyasi sınırların varlığı nedeniyle - ülke içinde olduğu kadar akışkan değildir. Uluslararası ticaretin gerçekleştirildiği platformda birbirinden farklı kurumsal yapıların ve sosyo-politik unsurların bulunması nedeniyle, çok daha geniş ve heterojen bir ticaret ortamı sözkonusudur.²

1.2.Uluslararası Ticaret Politikasının Amaçları

Hükümetlerin, uyguladıkları uluslararası ticaret politikaları aracılığıyla ülkenin dış ticaret akımlarına yönelik olarak gerçekleştirdikleri müdahaleler, ekonomik ve ekonomik olmayan çeşitli nedenlere dayalı olarak ortaya çıkmaktadır. Dış ticarete ekonomik amaçlı yapılan müdahaleler şöyle sıralanabilir³:

- Dış ödemeler bilançosu açık veren ülkeler, gümrük vergileri, kotalar, ithalat yasakları gibi kısıtlayıcı dış ticaret politikası araçları ile ithalatı daraltmak ve ülkeden döviz çıkışını azaltmak amacıyla uluslararası ticarete müdahalede bulunabilirler.

- Ülkeler, ekonomik kalkınmalarını sağlamak amacıyla sanayileşme stratejileri uygularken dış ticaret politikasından da yararlanmaktadırlar. Koruyucu dış ticaret politikası ise, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin en önemli aracı durumundadır.

¹ Yalçın GÜBE, "Karşılıklı İktisadi Bağımlılık: Değerlendirme", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı:18, 1993-3, s.32.

² Hüseyin ŞAHİN, İktisada Giriş, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa - 1992, s.460.

³ Zeynel DİNLER, İktisada Giriş, a.g.e., s.465

- İstihdam hacminin azaldığı, ekonomide deflasyonist eğilimlerin ortaya çıktığı dönemlerde toplam talebin artırılması amacıyla dış ticaret politikası araçlarından yararlanılabilir.

Milli gelirin oluşumunda ihracat, harcama akımına yapılan katkı; ithalat ise harcama akımından ayrılan bir sızıntı olduğu için, ihracat toplam talebin, ithalat ise toplam arzın unsurlarıdır.¹ İşsizlikle mücadelede ithalatı sınırlayıcı önlemlerin alınması ile toplam talep yabancı mallar üzerinden yerli mallara kaydırılır, böylece milli gelir ve istihdam düzeyi yükseltilmiş olur. Bununla birlikte, ihracatı teşvik edecek önlemler de alınabilir, ancak alınacak önlemlerle ithalatın daraltılması, ihracattaki artıştan çok daha süratli olacaktır.

- Vergi gelirlerinin çok düşük düzeylerde seyrettiği az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ithalat, idari olarak başarılı olacak tek gelir kaynağı olarak görülmektedir.²

- Dış ticaret hadlerinin iyileştirilmesi amacıyla uluslararası ticarete müdahale edilmesi, ekonomi yazınında “optimum tarife” olarak adlandırılan bir kavram yardımıyla açıklanır. Optimum tarife tezine göre ithalata yüksek bir gümrük vergisi konulması durumunda, sözkonusu malları ihraç eden yabancı satıcılar -ihracat miktarlarının azalacağı endişesiyle- mallarını daha düşük bir fiyattan satmaya çalışacaklar; bu durumda ülke, aynı miktarda dövizle daha çok mal ithalat edebilecek, dolayısıyla dış ticaret hadleri (ihracat fiyatları / ithalat fiyatları) ülke lehine değişecektir.³ Optimum tarife görüşü çerçevesinde geliştirilen bu tür ticaret politikası, belirli bir malın ithalinin ya da ihracının vergilendirilmesi yoluyla; sözkonusu malın dünya fiyatının - ülke için refah artışı yaratacak şekilde - değiştirilmesiyle ilgilidir. Ancak, uygulamanın başarılı olabilmesi için ülkenin ihracatçı ise monopol, ithalatçı ise monopson güce sahip olması gerekmektedir.⁴

- Ekonomi yazınında “bilimsel tarife” olarak yer alan teze göre düşük ücretler, vergi imtiyazları, sübvansiyonlar nedeniyle yabancı malların yerli mallardan daha ucuza üretilmesi durumunda, maliyet farkına eşit oranda tarife uygulanması ve bu şekilde rekabetin eşit düzeye getirilmesi gerektiği öne sürülür.⁵

¹ Hüseyin KARAKAYALI, Makro Ekonomi, Bilgehan Basımevi, İzmir - 1995, s.77.

² Harry G.JOHNSON, Tarifeler ve İktisadi Kalkınma: Teorik Bazı Konular, Çev: Nazım ENGİN, İKV Çeviri Dizisi NO:1, İstanbul - 1978, s.3.

³ Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, 6.Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul - 1988, s.278.

⁴ Tezcan BAYSAN, Gümrük Tarife İndirimlerinin Kaynak Dağılımı ve Toplumsal Refah Üzerine Etkileri, ODTÜ İİBF.Yay.No:44, Ankara - 1983, s.9.

⁵ Erol İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat, Teori ve Politika, Ezgi Kitabevi, Bursa - 1995, s.205.

- Bazı durumlarda ise diğer ülkeleri tarife oranlarında indirim yapmaya zorlamak amacıyla korumacı politikalar uygulanabilir. "Pazarlık Tarifeleri" denilen bu uygulama ile gümrükler yükseltilecek karşı tarafa zarar verilmek istenir.¹

- Korumacılık konusunda en geçerli tez olarak kabul edilen yavru (bebek) sanayi argümanı ise belli bir malın üretiminde potansiyel olarak karşılaştırmalı üstünlüğe sahip ülkelerin, sözkonusu sanayilerini dış rekabete karşı geçici olarak (ölçek ekonomilerinden yararlanma olanağı elde edilinceye kadar) korumaları gerektiğini ileri sürer.²

Dış ticarete, sosyal ve politik amaçlarla yapılan müdahaleler de bulunmaktadır³:

- Ulusal savunma ile ilgili sanayilerin kurulması ya da geliştirilmesinde dış korumaya ihtiyaç duyulur. Ulusal güvenlik gerekçesiyle ekonomik maliyet dikkate alınmaz.

- Kamu sağlığını tehdit eden uyuşturucu maddelerin ithalat ve ihracatının yasaklanması, dış ticaret sosyal amaçla getirilen bir kısıtlamadır.

- Kısıtlayıcı dış ticaret politikaları, çoğu zaman belli çıkar gruplarının politik baskıları sonucu yürürlüğe girmektedir. Serbest ticaret ilkesi ekonomik açıdan kuvvetli olabilir, fakat politik yönden korumacılık lehine aşırı bir baskı vardır. Çünkü ticaretin daha serbest olması, herkesin çıkarına biraz hizmet ederken; korumacılık, sınırlı sayıda insana fazlasıyla hizmet eder.⁴

1.3. Uluslararası Ticaret Politikasının Araçları

Ülkeler, özünde ekonomik gelişmelerini sağlamak amacı yatan çeşitli dış ticaret politikası hedeflerini gerçekleştirmeye yönelirken, günümüzde çok daha fazla çeşitlilik kazanmış olan dış ticaret politikası araçlarını kullanmak durumundadırlar. Bugün, gümrük vergilerinin tedrici olarak azaltılmasına karşın, tarife dışı engeller olarak adlandırılan ve gümrük vergileri dışında kalan dış ticaret politikası araçlarının yaygın olarak kullanıldığı gözlenmektedir. Bu bağlamda, dış ticaret politikası araçları gümrük tarifeleri ve tarife dışı engeller şeklinde ikili bir ayrıma tabi tutulacaktır. Yapılan bu

¹ Erol İYİBOZKURT, *Uluslararası İktisat, Teori ve Politika*, a.g.e., s.207.

² Nazım ENGİN, *Uluslararası Ticarete Korumacı Eğilimler*, İTO Yay.No:1992-4, s.13.

³ Hasan OLALI, *Dış Ticaret Teorileri ve Politikası*, Ege üniversitesi Matbaası, İzmir - 1966, s.12.

⁴ Paul A. SAMUELSON, *İktisat*, Çev: Y. DEMİRGİL, 6. Baskı, Doğu Matbaası, Ankara - 1965, s.763.

sınıflandırma, aynı zamanda geleneksel ve yeni korumacılık olgularının açıklanmasına da ışık tutacak niteliktedir.

1.3.1. Gümrük Tarifeleri ve Geleneksel Korumacılık Olgusu

En eski ve en geniş kullanım alanına sahip dış ticaret politikası araçlarından biri olan gümrük vergileri, malların uluslararası sınırlardan geçirilmesi için hükümetten alınan izne karşılık olarak ödenen vergileri ifade eder.¹ Tarife ise, uluslararası ticarete konu olan tüm mallara uygulanacak vergi oranlarını gösteren listelerdir.

Gümrük vergisinin en eski ticaret politikası araçlarından biri olması, sınır kapılarından kolayca tahsil edilerek hazine için önemli bir gelir kaynağı oluşturmasından dolayıdır. Tarifelerin, yerli üreticileri korumak amacıyla uygulanmaları ise zaman içinde ortaya çıkan ve giderek önem kazanmış olan bir politikadır.²

Geleneksel korumacılık, yerli sanayinin yüksek gümrük duvarları ile korunmasını ifade eder.

Alman İktisatçı Friedrich List, 1841 yılında yazdığı “Das Nationale System Der Politischen Ökonomie” adlı yapıtında, genç (yavru) endüstri tezini öne sürerek korumacılık politikasının teorisini kurmuştur. List’i takiben Henry C. Corey, Manoilescu, Simon N. Patten ve Robinson da dış ticarete korumacı politikalar lehine görüş ileri süren iktisatçılar arasındadır.³

Gümrük tarifelerinin, yerli sanayii korumak amacıyla uygulanması ise List ile aynı dönemde yaşamış ve List’in görüşlerine paralel düşünceler taşıyan ABD Başkanı Alexander Hamilton’un -genç sanayi argümanı çerçevesinde- Kongreye sunduğu korumacılık önerileriyle gündeme gelmiştir.⁴

Uluslararası ticarete bu şekilde ortaya çıkan geleneksel korumacılık olgusunun, 1929 buhranı ile yaygınlaştığını ve komşuyu zarara sokma politikaları ile doruk noktasına ulaştığını görmekteyiz.

¹ Roy G. BLAKEY, Maliye Ders Notları (1.Fasikül), Çev: Reşat AKTAN, A.Ü.SBF.Yay.No:38-20, Ankara - 1953, s.86.

² Mali (Finansal) ve koruma amaçlı tarifeler konusunda bkz. Hasan OLALI, Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, a.g.e., s.336-337.

³ Koruyucu Dış Ticaret Teorileri için bkz. Şiir Erkök YILMAZ, Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, G.Ü. Yay. No: 178, İİBF Yay.No:57, Ankara - 1992, s.105-113.

⁴ Erol İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat, Teori ve Politika, a.g.e., s.184.

1929 ortalarında ABD sermaye piyasasında ortaya çıkan panik ile başlayan ve para piyasasındaki sarsıntının reel kesime sıçraması ile daha da ağırlaşan buhran döneminde, ithalatını azaltmak ve sağladığı dış kredileri kısmak zorunda kalan ABD; ülkesindeki işsizliği önlemek amacıyla 1930 yılında çıkardığı Smooth - Hawley Kanunu ile tarife oranlarını ortalama % 38'den % 53'e yükseltmiştir.¹ Bu dönemde, milli gelir ve istihdam düzeyindeki düşmeyi önlemek amacıyla tarifelerin yükseltilmesi ve ithalat üzerine kısıtlamalar getirilmesi "komşuya zarara sokma politikası" olarak adlandırılmış, dünya üretim ve ticaretinin üç sene içinde (1929-1932) üçte bir oranında azalmasına neden olmuştur.²

İkinci Dünya Savaşından hemen sonra, başta ABD olmak üzere sanayileşmiş Batılı Devletler tarafından başlatılan uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi çalışmaları; 1929 buhranında yaygınlaşan geleneksel korumacılık ve iktisadi milliyetçilik hareketlerine bir tepki olarak düşünülmelidir.

Her şeyden önce, sözkonusu dönemde ABD, piyasa ekonomilerinin ürettiği GSMH içinde % 40 oranında paya sahip bir süper güç iken; Batı Avrupa ve Japonya savaştan büyük ölçüde zarar görmüştü. Birincil ürün ihraç eden az gelişmiş ülkeler ise imalat sanayii ürünlerinin ithalatçısı durumundaydılar.³ Uluslararası ticaret ve sermaye hareketlerinin engellendiği böyle bir dönemde - dünya üretiminin neredeyse yarısına ulaşan bir üretim potansiyeline sahip ve dünya genelinde net kredi veren tek ülke durumunda olan - ABD, serbest dış ticaret temeline dayanan bir dünya ekonomik sistemi kurmak amacındaydı. GATT, daha çok böyle bir amacın ürünü olarak ortaya çıkmıştır denilebilir.⁴

1.3.2. Tarife Dışı Engeller ve Yeni Korumacılık Olgusu

İkinci Dünya Savaşının ardından 1970'lere kadar uzanan yirmibeş yıl, dünya ekonomisinin hızla geliştiği, dünya üretim ve ticaret hacminin büyük bir hızla arttığı ve Batılı sanayileşmiş ülkelerin yüksek oranlı büyüme hızları yakaladığı bir dönem olmuştur. Dünya ticaretinde ortaya çıkan bu olumlu gelişmeleri mümkün kılan en önemli etken,

¹ Erol İYİBOZKURT. Uluslararası İktisat, Teori ve Politika a.g.c., s.185

² Halil SEYİDOĞLU. Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, 10.Baskı. a.g.c., s.644.

³ Erol İYİBOZKURT. Uluslararası İktisat, Teori ve Politika, a.g.c., s.184.

⁴ Nazım ENGİN. Uluslararası Ticarete Korumacı Eğilimler, a.g.c., s.17.

üretim kapasitelerinde gerçekleştirilen artıştır. Bununla birlikte, 1948’de yürürlüğe giren GATT Anlaşması da sözkonusu gelişmelere zemin hazırlayan önemli bir kurumsal yapılanma olmuştur.¹

Dünya ekonomisinin yaşadığı yüksek konjonktür, 1970’lerin ortalarına doğru değişmeye başlamıştır. 1970 yılı başında yaşanan enerji krizinin etkisi, uluslararası ticarete görülen nisbi durgunluk ve ekonomik istikrarsızlık olurken, 1980’lere gelindiğinde özellikle sanayi sektöründe ortaya çıkan teknolojik ilerlemeler ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlükleri değiştirmiştir. Hernekadar GATT çerçevesinde düzenlenen tarife indirim görüşmelerinde, sanayileşmiş Batılı Ülkelerin tarifeleri % 40’lar seviyesinden 1980’lerde % 7 düzeyine gerilemiş ise de, sözkonusu ülkeler - özellikle Japonya merkezli uzakdoğu ülkelerinin artan rekabeti karşısında - zayıflayan sanayilerini yapısal önlemlerle canlandırmak yerine, tarife dışı ticaret engellerini uygulamayı tercih etmişlerdir.²

Ülkeler arasındaki karşılaştırmalı üstünlüklerin değişmesi yanında, dünya ekonomisinde 1970 sonrası ortaya çıkan diğer önemli değişimler ise;

- Bretton Woods Sisteminin yıkılmasıyla bir çok ülke parasının serbest dalgalanmaya terkedilmesi,

- Dünya ekonomisinde işsizlikle enflasyonun bir arada yaşanması nedeniyle ilk kez ortaya çıkan stagflasyon karşısında, Keynesyen teorinin yetersiz kalması ve yapısal politikalar üretilmemesi,

- Dünya ekonomisinde atıl kapasitenin ortaya çıkması ve büyümenin yavaşlaması olarak sıralanabilir.

Genel olarak dünya ekonomisinin daraldığı, ekonomik faaliyetlerin azaldığı, dolayısıyla büyüme hızlarının düştüğü dönemlerde korumacılık eğilimlerinin arttığı gözlenir. Resesyon dönemlerinde korumacılığın artması, ithalatla rekabet eden sektörlerin yüklendikleri uyum maliyetleri ile ilgilidir. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, ekonomilerin serbest ticaret, uluslararası işbölümü ve uzmanlaşmadan yarar sağlayacakları prensibine dayanır; ancak bu süreç içinde zarar görebilecek bir kısım sektörler hükümet tarafından desteklenmektedir. Korumacılık ise kamu otoriteleri

¹ Halime OYGUR, “Yeni Korumacılık”, *Ankara Sanayi Odası Dergisi*, Eylül - Ekim 1989, s.32.

² Ahmet İNCEKARA, *Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri*, İTO Yay. No:1995-14, s.6.

tarafından telafi edilen bu zararların karşılanmasının mümkün olmadığı, dolayısıyla ithal ikameci sektörlerin uyum maliyetinin çok yüksek olduğu dönemlerde artan bir gelişme içinde olmuştur.¹

Yeni korumacılık olgusu gümrük vergileriyle yapılan geleneksel korumadan farklı olarak tamamen tarife dışı engellere dayanmaktadır.² Tarife dışı engeller ise; gümrük tarifelerinin dışında, uluslararası mal ve hizmet akımlarını serbest ticaret koşulları altındaki normal gelişme seyrinden saptıran her türlü amaç ve politikaları içermektedir.³

GATT'm yaptığı sınıflandırmaya göre uluslararası ticarete uygulanan 43 çeşit tarife dışı engel bulunmaktadır. (Bkz. Tablo:1). Bununla birlikte önem derecelerine göre tarife dışı önlemleri beş ayrı gruba indirgemek mümkündür:

1.3.2.1. Miktar Kısıtlamaları

Kotalar, ithalat yasakları, ithalat izinleri, şartlı ithalat izinleri gibi önlemleri kapsayan miktar kısıtlamaları; doğrudan doğruya ithalat hacmini sınırlandırmaya yönelik uygulamalardır.⁴

1.3.2.2 Gönüllü İhracat Kısıtlamaları (GİK) ve Düzenli Pazarlama Anlaşmaları (DPA)

GİK; ithalat yapan ülkenin, ithalatını kısma tehdidine karşılık, ihracatçı ülkenin, ihracatını istenilen düzeyde tutması amacıyla yapılan bir tür miktar kısıtlamasıdır.⁵ Yerli sanayini korumak amacıyla olan ithalatçı ülkenin, ihracatçı ülke üzerinde ekonomik ve siyasal gücünü kullanarak mevcut ihracat hacmini azaltmaya veya belli bir düzeyde tutmaya zorlaması şeklinde ortaya çıkar.

Uluslararası rekabetin zayıflatılması yoluyla yerli sanayileri korumak amacı taşıyan DPA; piyasa paylaşımı prensibine dayanır. Burada, -GİK uygulamasına benzer şekilde -

¹ Süreyya SÜNER, "Uluslararası Ticarete Yeni Korumacılık Yöntemleri", 1980 -1990 Döneminde Türkiye'de Ekonomik Politika ve Uygulamalar, HDTM, Ankara - 1991, s.165.

² Halime OYGUR, "Yeni Korumacılık", a.g.m., s.32.

³ Vakıfbank - TESAV, Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri, Vakıfbank Araştırma Dizisi No:1, s.15

⁴ Miktar kısıtlamaları konusunda bkz. Naci B. MUTER, Vergileme ve Dış Ticaret, Manisa - 1989, s.

⁵ Ahmet İNCEKARA, Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri, a.g.e., s.41.

dış ticaretin, ihracatçı ülke tarafından “gönüllü” olarak belirlenen kotalar çerçevesinde gerçekleştirilmesi sözkonusudur.¹

1.3.2.3 Tarife Benzeri Önlemler

Tarife kotaları ve mevsimlik gümrük vergileri, tarife benzeri önlemlerin başlıcalarıdır. Tarife kotaları, konulan gümrük vergisinin belli bir miktarda veya değerde ithalat için geçerli olması, bunu aşan kısmın ise daha yüksek tarife oranına ya da oranlarına konu olmasıdır. Mevsimlik gümrük vergisi uygulaması da tarım ürünleri için, farklı mevsimlerde farklı gümrük vergilerinin konulması şeklinde gerçekleşmektedir.²

1.3.2.4 Gözetleme ve İzleme Önlemleri, İdari ve Teknik Engeller

Gözetleme ve izleme önlemleri, fiyat ve miktar kontrolleri, anti-damping ve telafi edici vergi uygulamalarından oluşur. Fiyat ve miktar kontrolleri, ithal edilen malların gümrüğe gelmesiyle araştırmalar için gereken sürecin yavaşlatılması şeklinde ortaya çıkar. Böylece değişik yöntemlerle yapılan ithalatın fiyat ve miktar bakımından geniş ölçüde denetlenmesi sağlanmış olur.³

Anti-damping vergileri yeni bir pazar elde etmek, belli bir pazardaki payını artırmak ya da mevcut payını korumak amacıyla olan ihracatçının, ihracat ürününü iç piyasada olduğundan ucuza veya maliyetinin altında bir fiyatla dış pazara arzetmesi karşısında uygulanan tarife dışı vergilerdir.⁴ Ancak, ihracatçının suni olarak fiyatını düşürmesi ve girdiği piyasada rakiplerini bertaraf ederek monopol gücü elde etmeyi amaçlanması (yıkıcı dumping) durumunda böyle bir uygulamaya gidilmesi sözkonusudur. Fakat uygulamada, paradoksal bir şekilde, rekabeti aksatıcı bir etkisi bulunmayan fiyat farklılaşmaları da anti-damping önlemlerine konu olmaktadır.⁵

¹ Erol İYİBOZKURT, Uluslararası İktisat, Teori ve Politika, a.g.e., s.181.

² Ahmet İNCEKARA, Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri, a.g.e., s.41.

³ Ahmet İNCEKARA, Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri, a.g.e., s.42.

⁴ Anti-damping uygulamaları konusunda daha geniş bilgi için bkz. Canan BALKIR-Hülya ÜNAL, Uluslararası ticarete Haksız rekabet ve Anti-damping Uygulamaları: Türkiye İçin Uygulanabilir Bir Model, Dış Ticaret Derneği, 1986, s.9-24.

⁵ Ali Cem BUDAK, “Yeni Kourmacılık, Anti-damping, AT ve Türkiye”, M.Ü. AT Enst. Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1-2, 1991, s.336.

Telafi edici vergiler, hükümetlerin yerli üreticiye ya da ihracatçılara ihraç ürünlerinin üretimi veya ihracatı aşamasında verdikleri sübvansiyonlar nedeniyle dünya fiyatlarının altında ihracat yapma olanağı sağlamaları durumunda uygulanmaktadır.¹ Sübvansiyonlar, ekonomi üzerinde damping ile aynı yönde etkiler ortaya çıkaran devlet müdahaleleri olduğu için, benzer durum telafi edici vergiler açısından da geçerli olmaktadır. Genellikle, uygulanan anti-sübvansiyon vergilerinin sübvansiyon oranından çok daha yüksek miktarlarda belirlendiği görülmekte, ancak telafi edici vergiler, izlenen prosedür gereği doğrudan doğruya ihracatçı ülke hükümetlerini ilgilendirmesi nedeniyle daha seyrek kullanım alanı bulmaktadır. Tablo 2’de görüleceği gibi, dünya üzerinde en fazla telafi edici vergi uygulayan ülke ABD’dir. Bu durum, dünya ekonomisi üzerinde söz sahibi ve önemli bir güç olan ABD’nin bulunduğu konum itibarıyla kullandığı insiyatifin bir sonucudur.

Ülkelerin insan, hayvan ve bitki sağlığı ile çevrenin korunmasına yönelik olarak ithal mallarına uyguladıkları teknik ve idari standartlar - ticareti engelleme amacıyla konulmasalar dahi- gizli bir ticaret engeli oluştururlar. İthal malların ihracatçı ülkedeki sağlık, emniyet, kalite, paketlenme v.b. standartlara uygunluğu, gümrük işlemleri ile ilgili formaliteler, çeşitli nedenlerle uygulanan ambargolar; görünmeyen engeller olarak da adlandırılan teknik ve idari engeller arasında yer alır.²

1.3.2.5 Ayrımcı Devlet Satınalmaları ve İhracatın Teşviği

Hükümetler, genellikle dünya piyasalarından daha ucuza temin etmek yerine; ulusal üreticilerin ürettiği mal ve hizmetleri satın almak yönünde tercih kullanırlar. Bu seçim, ekonomi yazınında ayrımcı devlet satınalmaları olarak adlandırılan bir ithalat kısıtlamasıdır.³

İhracatın teşvik edilmesi ise, ulusal üreticiler ile ihracatçıların, uluslararası piyasalardaki rekabet güçlerinin devlet müdahaleleri ile suni olarak yükseltilmesi anlamına gelir.⁴ Burada sübvansiyon edilerek desteklenen, ihracata konu olan malın yurt içi üretimi

¹ Barbaros İNECİ, *AB ve Türkiye’de Sübvansiyonlar*, (M.Ü. AT Enst. Doktora Tezi), İstanbul -1993, s.51.

² Rıdvan KARLUK, *Uluslararası Ekonomi*, a.g.e., s.189.

³ Halil SEYİDOĞLU, *Uluslararası İktisatî Teori, Politika ve Uygulama*, 6.Baskı, a.g.e., s.320.

⁴ Hasan OLALI, *Dış Ticaret Teorileri ve Politikası*, a.g.e., s.305.

değil, ihraç edilen kısımdır. Bununla birlikte, ithalatı ikame etmeye yönelik politikalar ile ihracatı özendirici politikaların birbirine alternatif olarak düşünölmeleri yanlış olur; her şeyden önce, ithalatı destekleyen temel kaynak ihracattır.¹

Günümüzde uygulanan yeni korumacılık, GATT'ın klasik korumacılık anlayışından oldukça farklıdır. Bu farklılık sadece kullanılan araçlar yönünden değil, aynı zamanda uygulamanın kapsamı yönünden de geçerlidir. Başlangıçta uygulama alanı oldukça dar tutulan yeni korumacılık, giderek daha geniş bir alana yayılmakta ve büyük ölçüde tekstil, giyim, ayakkabı, demir-çelik, gemi yapımı gibi emek yoğun sanayilerde ve standart teknoloji kullanımı nedeniyle az gelişmiş ölkelerin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlarda yoğunlaşmaktadır.²

Tarife dışı engellerin en önemli olumsuzluğu, uluslararası ticarete saydamlığın yok olmasına sebep olmalarıdır. Tarifelerden farklı olarak, ölkelerden, uyguladıkları tarife dışı önlemler hakkında bilgi elde etmek zor olduğu için, etkilerinin tesbit edilmesi ve korumacılığın gerçek düzeyinin belirlenmesi oldukça güç olmaktadır.³ Tarife dışı engellerin koruma etkisini kantitatif olarak belirleyebilmek için, sözkonusu engellere konu olan ithalatın toplam ithalat içindeki payını gösteren "*ithalatı kapsama oranı*"ndan yararlanılmaktadır.⁴ Tablo.3, gelişmiş ölkelerde 1988 - 1990 dönemindeki ithalatı kapsama oranlarını göstermektedir. Tablodan izleneceği gibi, genel olarak tarife dışı engeller tekstil, giyim, ayakkabı, taşıt araçları, gıda ve demir- çelik sektörleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte, sözkonusu dönemde GİK göreceli olarak önem kazanmıştır.

GATT'ın 1989 yılında yaptığı bir araştırma, Uruguay Raund görüşmeleri devam ettiği sırada tam 236 GİK'nın yürürlükte olduğunu ortaya koymuştur. Genellikle gelişmiş ölkeler tarafından uygulanan GİK'nın, büyükölçüde emek yoğun sektörlerde yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. (Tablo 4)

Ekonomik kısıtlamanın sözkonusu olduğu her durumda, genellikle fiyat sınırlaması ile miktar sınırlaması arasında tercih yapılır. Dış ticarete, tarifeler bir fiyat sınırlaması, kotalar, ithalat yasakları, ithalat izinleri, GİK ve DPA ise miktar sınırlaması

¹ Naci B. MUTER, Vergileme ve Dış Ticaret, *a.g.e.*, s.62.

² Suat OKTAR, "Yeni Korumacılık ve Az Gelişmiş Ölkeler", *İktisat ve Maliye Dergisi*, Cilt:XXXII, Sayı:12, Mart 1986, s.453.

³ Süreyya SÜNER, *a.g.m.*, s.162.

⁴ DPT, *Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye*, Ö.İ.K. raporu, DPT Yay. No:2374, Ö.İ.K. Yay. No:439, Ankara - 1995, s.38.

niteliğindedir. Tarifeler, malın yurt içi fiyatı ile dünya fiyatı arasında belirlenerek uygulanmakta iken, kotalar ve diğerleri, malın yurtdışından arzedilebilecek miktarları ile talep edilen miktarları arasında belirlenmektedir. Her iki politikada da korunan malların yurtiçi fiyatları artar, yerli üretim miktarları yükselir ve iç piyasadaki tüketim miktarları azalır.¹

2. ÇOK TARAFLI TİCARET SİSTEMİ: GATT

Uluslararası ticaret politikasının gelişim süreci içinde önemli yer tutan, dünya ticaretine istikrar, serbesti ve belirginlik kazandırmayı hedefleyen GATT, ilk olarak oluşumu, amaçları ve ilkeleri açısından ele alınacaktır.

2.1 GATT'ın Oluşumu, Amaçları ve İlkeleri

İkinci Dünya Savaşından sonra, BM örgütünün kurulmasının ardından uluslararası ekonomik sorunlara çözüm üretecek kuruluşların oluşturulması amacıyla, Bretton Woods Konferansında (1944) yeni uluslararası ekonomik düzenin temelleri atılmıştır. Bu çerçevede, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD), Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO); yeni ekonomik düzenin üç temel dayanağı olarak düşünülmüştür.

1946 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi, ITO tüzüğüne hazırlık çalışmalarını yürütmek üzere bir Hazırlık Komitesi oluşturmuş, fakat ortak bir sözleşme taslağı üzerinde anlaşılabilmesi nedeniyle ikinci bir komite oluşturularak çalışmalara devam edilmiştir. Bu sırada, ABD'nin doğrudan doğruya Komite Üyeleri ile ikili görüşmeler yapması; aynı anda iki farklı müzakere sürecinin başlamasına sebep olmuştur. ABD'nin Komite üyeleriyle yaptığı iki yanlı tarife indirim görüşmeleri sonucunda imzalanan GATT (1947), ITO faaliyete geçene kadar yürürlükte kalacaktı. Hazırlanan

¹ Arthur B.LAFFER, Marc A.MİLES, *International Economics In An Integrated World*, Scot Foresman And Company, Dallas - 1982, s.101-102.

Gümrük tarifeleri ve kotaların, kısmi ve genel denge analizi çerçevesinde değerlendirilmesi için bkz. Rıdvan KARLUK, *Uluslararası Ekonomi, a.g.e.*, s.150-161 ve 176-183.

ITO tüzüğü, her ne kadar 56 ülke tarafından “Havana Charter” (1948) adıyla kabul edildi ise de, 1950 yılına gelindiğinde sadece iki ülkenin (Avustralya ve Liberya) yasama organı tarafından onaylanmış, üstelik yoğun eleştiriler nedeniyle ABD Başkanı Truman tasarımı Kongre’den geri çekmek durumunda kalmıştır. Bu gelişmeler üzerine, ITO’nun kurulma imkanının ortadan kalktığı anlaşılmış, 30.10.1947 tarihinde Cenevre’de imzalanıp, 01.01.1948’de yürürlüğe giren GATT; uluslararası ticaret kurallarını ortaya koyan ve üzerinde uzlaşılan tek uluslararası anlaşma olarak ortaya çıkmıştır.¹

01.07.1995 itibarıyla yürürlüğe giren Uruguay Anlaşması ile, GATT’ın yerini Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization: WTO)* almış bulunmaktadır. DTÖ, dünya ticaretinin serbestleştirilmesiyle ilgili olarak, bugüne kadar yapılan tüm anlaşmaları devralmakta, ayrıca Uruguay Anlaşmasıyla getirilen yeni düzenlemelerin uygulanmasında denetim ve gözetim görevi üstlenmektedir. DTÖ; uluslararası bir sözleşme olan GATT’ı kurumsallaştırmış ve GATT Anlaşmasını kabul eden ülkeleri, “aktif taraf” statüsünden, “üye devlet” statüsüne kavuşturmuştur.²

2.1.1. GATT’ın Amaçları

GATT’ın amaçları, Genel Anlaşma metninin önsözünde açıklanmaktadır.

- Tarafların hayat seviyelerinin yükseltilmesi
- İşsizliğin azaltılması ve tam istihdamın sağlanması
- Reel gelir ve efektif talep düzeyinde istikrarlı bir büyümenin gerçekleştirilmesi
- Üretim ve ticaretin artırılması yoluyla ekonomik gelişmenin desteklenmesi
- Dünya kaynaklarının tam kullanımının sağlanması

Bununla birlikte, uluslararası ticareti engelleyen ve ayrımlaştırıcı tüm önlemlerin kaldırılması yönünde yapılacak çalışmaların; sayılan amaçların gerçekleştirilmesine katkıda bulunacağı belirtilmiş, dolayısıyla genel amaçlara ulaşılması için öncelikle dünya ticaretinin serbestleştirilmesi yönünde çalışılacağı ifade edilmiştir.

¹ Okan H. AKTAN, “GATT Anlaşmaları: Analitik Tarihi”, GATT Uruguay Round Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, TÜİSAY, Ankara - 1994, s. 2.

² Rıdvan KARLUK, Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, A.Ü. Basımevi, 2. Baskı, Eskişehir - 1995, s. 116.

* Bugünkü adıyla DTÖ olan Gümrükler ve Ticaret Genel Anlaşması, çalışma boyunca GATT adı altında geçirdiği süreç içinde “GATT”, Dünya Ticaret Örgütü’nin (WTO) kurulmasıyla başlayan süreçte ise “DTÖ” olarak isimlendirilecektir.

DTÖ'nun amaçları ise GATT Genel Anlaşmasında (GATT '47) belirtilen amaçlara ek olarak;¹

- Çevrenin korunması
- Mevcut kaynakların, farklı ekonomik seviyedeki ülkelerin ihtiyaçları çerçevesinde geliştirilmesi
- Az gelişmiş ve gelişme yolundaki ülkelerin artan dünya ticaretinden, kalkınma ihtiyaçları ile orantılı pay elde etmelerinin sağlanması
- Uruguay müzakerelerinin sonuçlarını içerebilecek şekilde bütünleştirilmiş, uygulanabilir ve kalıcı bir çok taraflı ticaret sisteminin geliştirilmesi; sistemin ana ilkelerinin korunması
- Uluslararası ticaret ilişkilerinde ayrımcı uygulamaları ortadan kaldıran ve tüm ticaret engellerinde önemli indirimler sağlayan anlaşmalar yapmak şeklinde belirtilmiştir.

2.1.2. GATT'ın Dayandığı Temel İlkeler

GATT Genel Anlaşmasının, çok taraflı bir ticaret sisteminin yürütülmesi için getirdiği üç temel ilke vardır.²

Birincisi, ticaretin üye ülkeler arasında ayırım gözetmeyecek şekilde yapılmasıdır. Tarafların dış ticaret ilişkileri, GATT'ın 1. maddesinde yer alan “ en çok gözetilen ülke” kuralı ile sınırlanmıştır. Bu kurala göre GATT'a taraf ülkelerden birinin, diğerine sağlayacağı kolaylıklardan tüm üye ülkeler otomatik olarak yararlanacaktır.

İkinci ilke, tarafların gümrük vergileri dışında yerli sanayilerini korumaya yönelik hiç bir önlem almamaları ve uyguladıkları tarifelerin koruyucu bir nitelik taşımaması gerektiğidir.

Üçüncü ilke, taraflar arasındaki sorunların çözümü için danışmalar yapılmasını ve tarifeler ile diğer ticaret engellerinin azaltılmasının, müzakereler yoluyla gerçekleştirilmesini öngörür.

GATT kuralları, dünya genelinde dış ticaretin serbestleştirilmesi önünde bulunan en büyük engeli, “çıkarları zedelenen üreticilerin dirençleri”ni - yumuşatmak amacıyla;

¹ Rıdvan KARLUK. Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, a.g.e., s.127.

² GATT: GATT Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Hakkında Genel Anlaşma, Cenevre - 1964. (ÇEV: Zühre İLKGELEN) İstanbul Ticaret Odası Yay.. İstanbul - 1964, s.11.

istisna maddeleri çerçevesinde yasal bir korumacılık oluşturmuştur. Böylece, azaltılan ticaret engellerinden dolayı çıkarları zedelenen ülkeler, belirli koşulların gerçekleşmesi durumunda tekrar korumacı uygulamalara dönebilecek; diğer bir deyişle GATT kurallarından kaçabileceklerdir. GATT çerçevesinde, ülkelerin korumacı uygulamalarına zemin hazırlayan istisna maddeleri aşağıdaki gibidir.¹

XVI. ve VI. Maddeler: Üretimi ve ihracatı sübvansede edilmiş olan ithal mallarına karşı telafi edici vergilerin uygulanmasına, dumpingli ithalata karşı önlem alınmasına izin verir.

XI. Madde: Standartların ve tarımsal destekleme politikalarının uygulanabilmesi amacıyla miktar sınırlamalarına olanak sağlar.

XII. Madde: Ödemeler bilançosunun dengeye getirilmesi amacıyla miktar sınırlaması uygulamasına izin verir.

XVIII. Madde: Gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik kalkınma ya da ödemeler dengesi sorunları nedeniyle dış ticaret kısıtlamaları uygulayabilmelerini mümkün kılar.

XIX. Madde: Belirli bir ürünün ithalatında ortaya çıkan ani yükselmeler karşısında, acil koruma önlemleri alınabileceğini belirtir.

XXI. Madde: Ulusal güvenlik amacıyla alınacak olan kısıtlayıcı önlemlere izin verir.

XXIV. Madde: Belli koşullar altında, gümrük birliği ve serbest ticaret bölgesi oluşturulmasına imkan tanır.

XIX. Madde: ABD hükümetinin imzalayacağı her ticaret anlaşmasında bir koruma maddesi olmasını öngören yönetmelik nedeniyle, ABD yönetiminin isteği üzerine GATT'da yer almıştır. Böylece GATT'ı imzalayan ülkeler, önceden tahmin edilemeyen gelişmelerden veya GATT sorumluluklarından kaynaklanan nispi ithalat artışlarının yerli sanayiye ciddi zarar vermesi ya da ciddi zarar tehlikesi oluşturması durumunda XIX: maddeyi işleterek koruma önlemleri alabilmektedir. Ayrıca, önlem alınmasında ortaya çıkacak gecikmenin telafisi güç zararlara yol açacağı durumlarda istisnai olarak, karşı ülkeye bildirmeden ve danışmalarda bulunmadan da kısıtlayıcı önlem alabilmek mümkündür.²

¹ Nazım ENGİN, Uluslararası Ticarete Korumacı Eğilimler, a.g.e., s.26.

² Ömer BOLAT, "Uluslararası Ticarete Çok Taraflı Korunma Mekanizması, GATT'ın XIX: Maddesi ile İlgili Gelişmeler", Banka ve Ekonomik Yorumlar, Yıl:23, Sayı:3, Mart-1986, s.33-34.

GATT'ı imzalayan ülkeler arasında, XIX. maddenin yorumlanmasıyla ilgili belirli bir konsensus sağlanamadığından dolayı, gelişmiş ülkeler, yerli sanayilerine zarar verdiği gerekçesiyle bazı ihracatçı ülkeleri ithalatlarını durdurmakla tehdit ederek gönüllü ihracat kısıtlama anlaşmaları imzalamaya zorlamaktadırlar. Bu tür anlaşmalar yoluyla ithalatı sınırlanan gelişmiş ülkelerde, ekonomik etkinliğe yansımaya sahip şekilde, tüketiciden üreticiye gelir transferi olmaktadır. Tüketici, daha ucuz olan ithal malı yerine daha pahalı olan yerli malı satın almak durumunda kalmakta, buna karşılık ihracatçı ülkelerin daha fazla ihracat yapmaları engellenmekte ise de, kendi ülkelerinde ihracat için bir lisans piyasası oluşmakta ve rekabet nedeniyle ihraç fiyatları - ithalatçı ülkede geçerli fiyatlardan az olacak şekilde - yükselmektedir. İhracatçı ülkeler, bu şekilde eski ve yeni ihraç fiyatı arasındaki prim farkından kazanç elde etmeleri nedeniyle, gönüllü ihracat kısıtlaması anlaşmalarının hukuki olmadığı gerçeğini GATT forumuna getirememektedirler.¹

Ticareti kısıtlamaya imkan tanıyan GATT önlemlerinin kullanım yoğunluğu ise, aşağıdaki gibidir.²

- 1985 - 1992 döneminde VI. maddeye dayanılarak açılan antidamping soruşturması sayısı 1148'dir. (ABD: 300, Avustralya: 282, AB:242, Canada: 124, Meksika:84)

- Aynı dönemde, VI. maddeye dayanılarak açılan telafi edici vergi soruşturması 187'dir. (ABD: 106, Avustralya: 38)

- 1950 - 1994 döneminde XIX. maddeye dayanılarak uygulanan acil koruma önlemlerinin sayısı 150'dir.

- 1974 - 1986 döneminde, ödemeler dengesi güçlükleri nedeniyle 24 ülke tarafından en az bir kez XVIII. maddeye dayanılarak ticaret kısıtlaması uygulanmıştır.

- 1974 - 1987 döneminde, 8 ülke XI. maddeye dayanarak miktar kısıtlaması uygulamıştır.

- 1974 - 1987 döneminde ulusal güvenlik gerekçesiyle XXI. maddeyi çalıştıran ülke sayısı birdir. (Tayland)

¹ Ömer BOLAT. "Uluslararası Ticarete Çok Taraflı Korunma ...". a.g.m., s.37-38.

² Michael J. FINGER. Legalized Backsliding: Safeguard Provisions in The GATT. A World Conferance. Washington D.C., 1995. p.71-72.

2.2. Çok Taraflı Ticaret Görüşmeleri

GATT çerçevesinde yapılan tarife indirim görüşmelerine, çok taraflı ticaret görüşmeleri ya da ticaret turları denilmektedir. Bugüne kadar GATT çerçevesinde, 47 seneye yayılan bir zaman dilimi içinde sekiz tarife turu gerçekleştirilmiştir.

2.2.1. 1947-1961 Dönemi: İlk Beş Tur

1947'de gerçekleştirilen Cenevre görüşmelerine 23 ülke katılmış ve gümrük tarifelerindeki indirimler, madde bazında gerçekleştirilmiştir. İkili ülke grupları arasında yürütülen görüşmelerde, her ülke, ticaret ortağı olan karşı ülkeye sattığı belli mallarla ilgili olarak, o ülkeden tarife indirimleri talep etmiş ve bunun karşılığında tarife tavizleri verilmiştir. 1947 Cenevre müzakereleri, GATT'ı oluşturmak gibi çok önemli bir sonuç yanında, Kennedy Turu'na gelinceye kadar sağlanan en önemli tarife indirimlerini de gerçekleştirmiş olmaktadır. ABD'nin vergilendirilebilir ithalata uyguladığı tarifeler, bu Tur'da % 18,9 oranında azaltılmıştır.¹

ABD tarife oranlarının yaklaşık % 20 oranında azaltılmasına karşın, 1949- 1961 yılları arasında gerçekleştirilen diğer dört Tur sonundaki indirimler oldukça mütevazı kalmıştır. Giderek azalan koruma oranları karşısında bir müzakere marjı bırakma düşüncesi, bu turlarda tarife indirimlerinin kısıtlı kalmasına yol açmış ve 1957 yılında Ortak Pazar'ın kurulması ile, Ortak Pazar'a üye ülkeler Ortak Gümrük Tarifelerini düşürmekte isteksiz davranmışlardır. Son olarak, 1950'li yıllarda, ABD Kongresi'nin aldığı korumacılığı arttırıcı hükümler de savaş sonrası yıllarda başlayan liberalleşmeye en büyük darbeyi indirmiştir.²

Sadece, beşinci Tur olan Dillon Görüşmelerinde, az sayıda ülkenin katılmış olmasına rağmen ilk kez bütün tarifelerde % 20'lik bir indirim öngörülmüş ve "madde bazı" esası terkedilmiştir. Fakat gerçekleşen tarife indirim oranı % 7-8'dir.³

¹ Şener BÜYKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, G.Ü. Yay. No:20, İ.İ.B.F. Yay. No:17. Ankara - 1983, s.61.

² Okan HAKTAN, "GATT Anlaşmaları", a.g.m., s.3.

³ Gümrük Müfettişleri Derneği, "GATT Dosyası", Gümrük Dergisi, Yıl:5, Sayı:13, Haziran -1995, s.58.

2.2.2. 1964 - 1967 Kennedy Turu (Kennedy Round)

İlk beş turda yapılan görüşmeler sonunda, dünya ticaretinin serbestleştirilmesi yönünde önemli adımlar atılamamıştır. Öte yandan, AET'nin kurulmasıyla ABD birlik dışında kalmış ve böylece Topluluğun üçüncü ülkelere uyguladığı Ortak Gümrük Tarifesi (OGT)ne tabi olmuştur. Ayrıca, AET'nin bazı Ortadoğu ve Afrika ülkeleriyle tercihli ticareti öngören anlaşmalar yapması, ABD'yi, sözkonusu ülkeler ile olan ticaret ilişkilerinde Topluluk ülkelerine göre daha elverişsiz durumda bırakmaktaydı. Belirtilen nedenlerden dolayı, Başkan Kennedy'e tarife indirimleri konusunda geniş yetkiler veren Ticareti Geliştirme Yasası, ABD Kongresinde kabul edildi ve ardından ABD Hükümeti, tarife indirimlerinin GATT içinde yeni esaslara göre ele alınmasını talep etti. Bu nedenle, 1964 -1967 döneminde gerçekleştirilen GATT görüşmeleri, Kennedy Turu (Kennedy Round) adını almıştır.¹

Görüşmeler; genellikle az gelişmiş ülkelerin üretemedikleri sanayii malları üzerinde yapılmış ve az gelişmiş ülkeler, kendilerini ilgilendiren az sayıda ayrıcalık elde etmişlerdir. Kennedy görüşmelerinin açılışında, az gelişmiş ülkelere % 50'den fazla tarife indirimi yapılacağı ve verilen ödünlerin karşılığının istenmeyeceği kabul edilmiş olmasına rağmen, bu ülkelerin vergi indirimi istedikleri maddelerden sadece % 5'ine % 50'den fazla, % 75'ine ise % 50'den az tarife indirimi sağlanmış, kalan % 20'lik kısımda ise indirim kabul edilmemiştir. Sonuç olarak sanayileşmede geri kalmış ülkeler ortalama % 20-25 gümrük indirimi elde ettiği halde, sanayileşmiş ülkeler için bu oran % 36 olmuştur.² Kennedy Turu'nda imalat sanayii ürünleri için % 35, tarım ürünleri için % 20'lik tarife indirimleri sağlanması nedeniyle, AET, yüksek bir koruma yapısına sahip Ortak Tarım Politikası'nı geliştirmek olanağı bulmuştur.³

Kennedy Round'da tarife dışı engeller ve tarım ürünleri konusunda önemli bir yenilik getirilmemesine rağmen, geniş bir katılımın sağlanması ve anti-damping kodunun çıkartılması, daha serbest bir dünya ticareti için atılmış önemli adımlardır.

¹ Gümrük Müfettişleri Derneği, "GATT Dosyası", a.g.m.,s.58.

² Gümrük Müfettişleri Derneği, "GATT Dosyası", a.g.m.,s.59.

³ Okan H.AKTAN, "GATT Anlaşmaları", a.g.m., s.4.

2.2.3. 1973 - 1979 Tokyo Turu (Tokyo Round)

1970'li yılların ilk yarısında dünya ekonomisinde ortaya çıkan durgunluk, uluslararası parasal istikrarsızlık, enflasyon oranlarındaki büyük artışlar, enerji fiyatlarındaki yükselmeler ve tarife dışı engellerin yaygınlık kazanması, yeni bir çok taraflı ticaret görüşmesinin zeminini hazırlamıştır.

Tokyo görüşmelerinde, diğer Tur'larda olduğu gibi indirimler de ele alınmış(Bkz. Tablo 5), fakat daha çok tarife dışı engellere ağırlık verilmiştir. Sonuçta, tarife dışı engellerle ilgili olarak yedi kod ve iki düzenleme ortaya çıkmıştır. GATT sisteminde kodlar, Genel Anlaşma hükümlerini değiştirmek yerine, bu hükümlerin yorumlanması amacını taşımaktadır.¹

2.2.3.1. Sübvansiyonlar ve Telif Edici Vergiler Kodu

Tokyo Round sonucunda yürürlüğe giren ve ülkemizin de 1985 yılında taraf olduğu* Kod, sübvansiyonların, uluslararası ticareti haksız yere engellemesini önlemek amacını taşımaktadır. Telif edici önlemler ise sadece, sübvansiyona konu olan ithalatın yerli sanayide maddi zarara neden olması ya da zarar tehdidi oluşturması halinde alınabilecektir. Kodda, gelişme yolundaki ülkeler için de özel hükümler bulunmaktadır.²

2.2.3.2 Ticarete Teknik Engeller Kodu

Ülkelerin sağlık, tüketicinin ve çevrenin korunması vb. amaçlarla teknik düzenlemeler (standart) uygulayarak ticareti engellemelerini önlemek amacıyla düzenlenmiştir. Türkiye dahil 21 ülke, kodda gözlemci statüsündedir.³

¹ Ahmet GÜNKURT, GATT Kuralları ve Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri, TOBB Yay.No:254, s.11.
* R.G: 01.03.1995.

² Ahmet GÜNKURT, " GATT Kuralları", a.g.c., s.12.

GATT'ın sübvansiyonlar ve telif edici vergiler ile ilgili düzenlemeleri konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Barboros İNECİ, AB ve Türkiye'de Sübvansiyonlar, a.g.c., s.50-67.

³ Rıdvan KARLUK, Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, a.g.c., s.153.

2.2.3.3. İthalat Lisansları Kodu

Lisans sisteminin basit tutulmasını, açık ve tarafsız bir şekilde uygulanmasını öngörür. Türkiye dahil 28 ülke kodda gözlemci statüsündedir.¹

2.2.3.4 Devlet Alımları Kodu

130.000 SDR'den başlayan devlet alımları için geçerli olan kod hükümleri, devlet satınalmalarındaki ihalelerde daha açık davranılmasını öngörmektedir. Türkiye dahil 33 ülke kodda gözlemci statüsündedir.²

2.2.3.5 Gümrük Kıymet Kodu

Kod ile, malların açık, tarafsız ve tek bir sistem içinde gümrük değerlerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye, kodu 30.07.1988 tarih ve 88/13194 sayılı BKK ile kabul etmiştir.³

2.2.3.6. Revize Anti-Damping Kodu

GATT üyeleri, Kennedy Turu'nda benimsenen anti-damping kodunu yeniden gözden geçirerek kabul etmişlerdir.

2.2.3.7.Sivil Uçaklara İlişkin Ticaret Kodu

Kod, sivil uçaklar ve bunların yedek parçalarına ilişkin tüm gümrük vergilerinin kaldırılmasını öngörür.⁴

¹ Rıdvan KARLUK, Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, a.g.e., s.153.

² Rıdvan KARLUK, Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, a.g.e., s.153.

³ a.g.e., s.154.

⁴ Gümrük Müfettişleri Derneği, "GATT Dosyası", a.g.m., s.61.

Tokyo görüşmelerinde ayrıca, tarım ve hayvancılık alanlarında dünya ticareti bakımından önemli, acilen çözümlenmesi gereken konular da ele alınmış ve tarife dışı engellerle ilgili olarak, süt ve süt ürünleri ile sığır eti ticaretine ilişkin iki düzenleme ortaya konmuştur.¹

Tokyo Turu öncesi ve sonrası tarife oranlarındaki değişiklikler, on ülke itibariyle Tablo 5'ten izlenebilir.

Görüşmeler sonunda, ortalama olarak ABD % 30 , AT % 27 , Japonya % 49 ve Kanada % 38 oranında tarife indirimi gerçekleştirmiştir. Bkz. Tablo 5.²

2.2.3.8. Tekstil Ticaretinde Düzenleme: MFA

Dünya tekstil ticaretinin çok önemli bir bölümü, Çok Elyafılar Düzenlemesi (Multifiber Arrangement: MFA) çerçevesinde yönetilmektedir. MFA, ABD'nin girişimleriyle 01.01.1974'te yürürlüğe girmiş ve 1977, 1981, 1986, 1991 tarihlerinde yapılan uzatmalarla, giderek daha korumacı bir yapıya bürünmüştür. MFA Anlaşmaları, az gelişmiş ülkelerin tekstil ihracatlarının gelişmiş ülkelerin "iç piyasalarını bozması" durumunda, gelişmiş ülkelerin tekstil ithalatlarına kısıtlamalar getirmelerine izin vermektedir. "İç piyasayı bozucu" etkiler ise oldukça kapsamlıdır.³ Bu yüzden, sistem esas itibariyle bir gönüllü ihracat kısıtlamasıdır.⁴ Uruguay Anlaşması, on yıllık süre sonunda (2005 yılı) tekstil ve giyim sektörü ticaretinin MFA kapsamından çıkarılıp, GATT kurallarına göre yürütülmesini öngörmektedir.⁵

2.2.4.1986 - 1994 Uruguay Turu (Uruguay Round)

1980'lerin ilk yıllarında başta tarım ve tekstil olmak üzere, çeşitli sektörlerde yoğunlaşan tarife dışı kısıtlamalar, sübvansiyonlara yönelik GATT önlemlerinin zayıflığı, GATT'ın anlaşmazlıkların çözümlenmesindeki etkinliğinin giderek azalması; GATT

¹ Gümrük Müfettişleri Derneği. "GATT Dosyası", a.g.m., s.61.

² Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.79.

³ Cem ALPAR, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Evrim Basım, İstanbul - 1988, s.187.

⁴ DPT, Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye, a.g.e., s.18.

⁵ DPT, Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye, a.g.e., s.47.

sisteminin en zayıf noktalarını ve dolayısıyla uluslararası ticaretin gelişmesini önleyen en önemli etkenleri oluşturmuş, sonunda GATT kuralları, büyük ölçüde işlev yapamaz hale gelmiştir.¹

GATT sisteminin erozyona uğramasındaki temel nedenler, aşağıdaki şekilde sıralanabilir.²

- GATT'ın Geçici Anlaşma Özelliği Taşınması

Başlangıçta, bir uluslararası kurum olarak düşünülmemen GATT; ITO'nun gerçekleşmemesi üzerine "geçici olarak" yürürlüğe girmiş ve bu özelliğini korumuştur.

- GATT'ın Yeni Gelişmelere Uyum Sağlamadaki Yetersizliği

GATT, temelde tarife görüşmelerini düzenleyen bir anlaşma niteliği taşıdığından, tarife dışı engeller konusunda kapsamlı kurallar ve hükümler içermemektedir. Tarife dışı engellerin dünya ticaretinde yaygınlaşması karşısında yetersiz kalan GATT düzenlemeleri, Tokyo Turu'nda oluşturulan Kod'lar yenilenmeye çalışılmış ise de; sözkonusu düzenlemeler sadece imzacı ülkeleri bağlandığından, ancak kısmi bir çözüm olabilmıştır.

- GATT'ın Kapsama Alanının Sınırlı Olması

Dünya ticaretinin önemli bir bölümünü oluşturan önemli sektörler; başlangıçtan bu yana GATT kurallarının dışında tutuldular. Tarım sektörü, 1955 yılında ABD'nin girişimi ve ardından AB'nin korumacı Ortak Tarım Politikasının etkisiyle GATT'dan bağımsız yaşarken; aynı durum tekstil ve hizmetler sektörü içinde geçerli olmuştur. Dünya tekstil ticaretinin önemli bir bölümünü düzenleyen Çok Elyaflılar Anlaşması (MFA), GATT'ı devre dışı bırakarak yerli piyasaların korunmasına imkan tanıyordu. Buna paralel olarak, yıllık ticaret hacmi bir trilyon doları bulan hizmet ticareti de GATT kapsamı dışındaydı.

GATT çerçevesinin sınırlılığı, sektörel bazda olduğu gibi ülkeler bazında da sözkonusu idi. Çin, Tayvan, S.S.C.B., S.Arabistan gibi dünya ticaretinde önemli paylara sahip ülkeler, GATT üyesi olmadıklarından sistem dışında sayılıyorlardı.

- GATT'ın Anlaşmazlıkların Çözümündeki Yetersizliği

¹ Ankara Sanayii Odası. "Dünya Ticaretinde Yeni Perspektifler. Uruguay Round'un Başarısı ve GATT", (Dosya). Asemedya. Aralık - 1994. s.29.

² M. Sait AKMAN, "Uluslararası Ticarete GATT Sisteminin Yeniden Yapılanması ve Dünya Ticaret Örgütü". Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye. Sayı:24. Temmuz - Ağustos 1996. s.26 - 27.

GATT'daki anlaşmazlıkların çözümü mekanizmasının ağır işlemediği ve yaptırım gücünün kısıtlı olması; özellikle ABD ve AB gibi ülkelerin sorunlarını GATT dışında - kendi yöntemleriyle çözmelerine neden olmaktadır.

1989'dan itibaren, üye ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların kısa sürede ve etkin biçimde çözümlenmesini sağlayacak bir dizi yeni karar alınmış ise de; bu konuda GATT, bütün uluslararası kurumlara özgü bir zaaf göstermekteydi: Yaptırım gücünün zayıflığı. Uluslararası bir polisiye gücü olmadığından, GATT'ın uyuşmazlıklar konusunda yapabildiği; kurduğu panele rapor hazırlatıp, bunu Temsilciler Konseyi'nde onaylamak ve tarafların değerlendirmesine sunmaktır.¹

GATT; üye ülkelerin birlikte hareket zeminini yaratan ve karar sürecini ortak çıkarların uzlaşması platformuna indirgeyen bir anlaşma olmasına rağmen, organizasyon kimliğinden yoksun olması nedeniyle, yaptırım gücü zayıf ve havada kalan bir oluşum olarak değerlendirilmiştir.²

Bu dönemde korumacı uygulamalar nedeniyle ABD'de efektif koruma oranları önemli ölçüde yükselmiş, bu ülkenin dünya ticaretindeki payının yüksekliği, dünya genelinde korumacılığın artmasına neden olmuştur. AT ise, tek pazar sürecinde GATT kurallarını ihlal etmeye başladığı için, ancak bütünleşmeden sonra müzakerelere oturmayı tercih etmekte idi. Az gelişmiş ülkeler de, ABD ve AT örneğine uygun olarak korumacı eğilimler sergilemeye başlamışlar, bu durum, Tokyo Turu'nda tarife dışı engellerle ilgili olarak elde edilen sonuçların yaygınlaşmasını önlemiş ve sağlanan gümrük indirimlerinin de bir anlamda kağıt üzerinde kalmasına neden olmuştur.³

Görüşmelerin başlayabilmesi ise, bu fikri ilk olarak ortaya atan ABD yönetiminin büyük bir ikna çabası göstermesini gerektirmiştir. ABD, dünya ticaret sisteminin karşılaştığı sorunların bir bütün olarak ele alınması gerektiğini ve bu sorunların çözümlenmesinin, ancak kendi içinde dengeler oluşturan bir paketle mümkün olabileceğini ileri sürmüş ve 1982 yılından itibaren, böyle bir paket üzerinde çalışmaya

¹ Subidey TOGAN,ERCÜMENT A. ENÇ, "Uruguay Round: Dünya Ekonomisinde Öngörülen Gelişmeler ve Türkiye'ye Sağlayacağı Yararlar", İşletme ve Finans, Sayı:100, Temmuz - 1994, s.29.

² Hıdrır MOR, "Kuruluşundan Uruguay Round'a Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması", Gümrük Kontrolörlerinin Tez, Seminer ve Çalışma Notları, Çalışma Notu, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yay. No:2, Ankara 1995. s.125.

³ Ankara Sanayi Odası "Dünya Ticaretinde..." a.g.m., s.29.

başlamıştır.¹ 1983 yılında ise çok taraflı ticaret görüşmelerinin yeniden başlatılmasını ve tarım ticareti ile tekstil ticaretinin de GATT kapsamına alınmasını talep etmiştir.²

Bu koşullar altında başlayan Uruguay Round'un amacı, her sektör için uygulanabilecek standart bir sistem oluşturmaktır.³ Bu yüzden temel sorun, GATT'ı genişleterek işletmek ya da GATT'tan vazgeçmek olarak ortaya kondu.⁴

1986 yılında, 117 endüstrileşmiş ve gelişmekte olan ülkenin aktif katılımları ile başlayan ve son etabında ABD ile AB arasında ikili bir pazarlığa dönüşen Uruguay Round süreci, tarihteki en uzun, en geniş katılımlı ve en kapsamlı uluslararası pazarlık olmuştur.⁵

Bu süreç içinde, 40'a yakın gelişme yolundaki ülke, turun kesinleşecek sonucunu beklemeden tek taraflı olarak tavizler vermiş, ardından sanayileşmiş ülkelerin verdikleri tavizler gündeme gelmiştir. Önceki GATT turlarında pasif bir tutum içinde bulunarak, endüstrileşmiş ülkelerin aralarındaki pazarlıklara seyirci kalan ve verilen tavizlerin "en çok gözetilen ülke" prensibine göre tüm GATT üyelerine yaygınlaştırılmasını bekleyen gelişme yolundaki ülkeler, süreç içinde daha aktif, daha talepkar ve daha tavizkar bir tutuma girdiler.⁶

Bununla birlikte, 1986 - 1993 döneminde dünya ekonomisinde ortaya çıkan çok önemli gelişmeler sözkonusudur. Bu dönemde AB, Maastricht Anlaşmasını imzalayarak tek pazar oluşturmuş ve EFTA ile Avrupa Ekonomik Alanı (AEA) anlaşmasını imzalamak suretiyle iç yapılanmasını tamamlamıştı. ABD ise Meksika ve Kanada ile NAFTA Anlaşmasını gerçekleştirmişti. Aynı zamanda, APEC olarak adlandırılan Asya Pasifik Ülkeleri Ekonomik İşbirliği toplantıları olumlu yönde geliyor, bu grubun da üyesi olan ABD; AB'ye karşı ikinci bir bölgesel güç alternatifi olduğunu düşündürüyordu.⁷

Bu uzayan süreçte, GATT sisteminin işlerliği test edilip aksayan noktaları belirlenmiş, bölgelerarası ticaretin bölge içi ticaretten daha hızlı gelişmekte olduğu gözlenerek bölgesel entegrasyonların, GATT'ı olumsuz yönde etkilemeden

¹ Yener DİNÇMEN, "GATT ve Uruguay Round Müzakereleri", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı:20, Mart - 1994/1, s.21.

² Ankara Sanayi Odası, "Dünya Ticaretinde...", a.g.m., s.30.

³ Vakıfbank - TESAV, Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri, a.g.e., s.30.

⁴ Ankara Sanayi Odası, "Dünya Ticaretinde...", a.g.m., s.30.

⁵ Refik ERZAN, "Uruguay Round: Ekonomi Tarihinde yeni Bir Çığır", Görüş, Ocak - 1994, s.18.

⁶ Refik ERZAN, "Uruguay Round: Ekonomi...", a.g.m., s.20.

⁷ Ankara Sanayi Odası, "Dünya Ticaretinde...", a.g.m., s.33.

yürütülebileceği anlaşılmış, bölgecilik hakkındaki endişeler giderilmiştir.¹ Çünkü, hangi kriter kullanılırsa kullanılsın; istatistikler komşu ülkeler arasındaki ticaretin, uzak ülkelerle olan ticarete göre daha hızlı gelişmekte olduğunu ortaya koyuyor. Mal ticareti giderek bölgesel olmasına rağmen, bölgelerarası ticaret artmaya devam etmekte, hizmet ticareti ile yatırımların karakteri ise esas itibarıyla küresel bir nitelik taşımaktadır. Bu anlamda, bölgesel anlaşmalar çok taraflı bir dünya ticaret sistemi için ayak bağı olmaktan çok, sıçrama tahtası durumundadır.²

Bu koşullar altında, Aralık 1990'da tamamlanması planlanan görüşme süreci, ABD ile AB arasındaki derin görüş ayrılıkları nedeniyle uzamış; Dunkel Tasarısı olarak adlandırılan Nihai Senet Taslağındaki tarım anlaşma tasarısı, gerek Avrupa Birliği'nin (özellikle Fransa'nın) gerekse Japonya ile Kore'nin şiddetli muhalefeti ile karşılaşmıştır. Bu arada, başta Batı Avrupa Ülkeleri olmak üzere, sanayileşmiş ülkelerin çoğunun 1989 yılından itibaren giderek derinleşen bir ekonomik bunalımın içine düşmeleri, bu ülkelerin, piyasalarını dış rekabete açmakta isteksiz davranmalarına neden olmuş ve dolayısıyla Uruguay Turu, uzunca bir süre duraklama safhasında geçmiştir.³

ABD Kongresi'nin, yeni ticaret anlaşmaları müzakere etme konusunda yönetime verdiği yetkinin son kez 15.12.1993 tarihine kadar uzatılması, Temmuz 1993'te GATT Genel Müdürlüğü ve Müzakere Komitesi Başkanlığı'nı üstlenen Peter Sutherland'ın da, Uruguay Turu'nun bu tarihte sona ermemesi halinde daha fazla devam etmesinin mümkün olamayacağını ifade etmesi; bir kriz havası oluşturmuş ve görüşmelerin sonuçlanmasına yardım etmiştir.⁴

Uruguay Round Nihai Senedi, 15.12.1993 günü Cenevre'de görüşmelere katılan tüm ülkelere kabul edilmiş ve tarafların yeni tarife tavizleri ile üstlendikleri liberasyon önlemlerini içeren listelerin eklenmesiyle 12-15.04.1994 tarihinde Fas'ın Marrakesh kentinde yapılan Bakanlar toplantısında imzalanarak onaylanmıştır.⁵

Anlaşma ile varılan sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

Öncelikle, taraf ülkelerin çeşitli konular için oluşturulan anlaşmaları tek bir girişimle "paket" halinde kabul etmeleri kararlaştırılmış ve ulaşılan sonuçların

¹ Ankara Sanayi Odası, "Dünya Ticaretinde...", a.g.m., s.34.

² Nicholas VANSTON, "Bölgesel Entegrasyonun Fiyatı", İktisat, Sayı:340, Temmuz - 1993, s.57.

³ Yener DİNÇMEN, "GATT ve ...", a.g.m., s.22 - 23.

⁴ Yener DİNÇMEN, "GATT ve ...", a.g.m., s.24 - 25.

⁵ Yener DİNÇMEN, "GATT ve ...", a.g.m., s.25.

uygulanmasını yönetmek ve gözetmek için GATT'ın yerini almak üzere Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur.

Nihai senet, esas olarak DTÖ'nü kuran anlaşma ile eklerinden oluşmaktadır. (Bkz. Tablo 6)¹

EK 1, Uruguay görüşmelerinin en önemli bölümünü oluşturan “çok taraflı ticaret anlaşmalarını” kapsar. Anlaşmaların tümü zorunlu nitelik arzettiğinden, tüm üye ülkeler için bağlayıcıdır. EK 1, üç alt bölüme ayrılmıştır:

EK 1A; GATT' 94 (GATT'47 nin Uruguay Turu sonrası revize edilmiş şekli olup DTÖ'nün ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır.) ve mal ticaretiyle ilgili anlaşmalar ile tarife taviz listelerinden oluşmaktadır.

EK 1B, Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS) ve ona bağlı taviz listelerini içermektedir.

EK 1C, Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) anlaşmasını içermektedir.

EK 2, 1, 3 ve 4 nolu eklerde yer alan anlaşmalarla ilgili uyumsuzluklarda uygulanması gereken zorunlu hükümleri içermektedir.

EK 3, Uruguay Turu ile getirilen bir diğer yenilik olan Ticaret Politikası Gözetim Mekanizmasını (TPRM) içermektedir. Buna göre, tüm üye ülkelerin ticaret politikaları, düzenli olarak hazırlanacak raporlarla DTÖ kural ve disiplinlerine uygunlukları açısından değerlendirilecektir.

EK 4, sadece imza atan ülkeler açısından bağlayıcı olan ve sınırlı konuları esas alan “çoklu taraflı ticaret anlaşmalarını” kapsamaktadır.

2.2.4.1. Tarım Anlaşması

Anlaşma; pazara giriş, yurtiçi sübvansiyonlar ve ihracat sübvansiyonları olmak üzere temelde üç konu üzerinde oturtulmuştur.²

-Pazara girişle ilgili kurallar, bütün tarife dışı engellerin tarifeye çevrilmesine yöneliktir. Tüm TDE'nin aynı derecede koruma sağlayan gümrük vergilerine dönüştürülmesini öngören bu süreç “tarifeleşme” olarak adlandırılır ve elde edilen yeni oranlar üzerinden tarife indirimleri gerçekleştirilir. Tarifeleşmenin sözkonusu olduğu

¹ M. Sait AKMAN, “Uluslararası Ticarete GATT...”, a.g.m., s.28-31.

² Sübidey TOGAN, Ercüment A. ENÇ, “Uruguay Round: Dünya Ekonomisinde...”, a.g.m., s.91- 92

mallarda, mevcut pazara giriş imkanları korunacak ve ithalatı toplam tüketiminin %5'ine ulaşmayan mallarda minimum giriş oranları konulacaktır. Dikkate değer bir ithalatın olmadığı bu tür mallarda sözkonusu olacak minimum oran, başlangıçta yurtiçi tüketimin %3'ü olacak, 1999 yılına doğru %5'e kadar genişletilecektir.

Tarifeleşme sonunda elde edilen gümrük tarife oranları, gelişmiş ülkelerde ortalama %36, gelişmekte olan ülkelere %24 oranında azaltılacaktır. En az gelişmiş ülkelere gümrük vergisi indirimi istenmeyecektir. İndirimler, gelişmekte olan ülkelere 10 yıl, gelişmiş ülkelere 6 yıl içinde gerçekleştirilecektir.

GATT Sekreterya'nın 13 Kasım 1993 itibarıyla yaptığı analize göre, gelişmiş ülkeler tarafından verilen tarife indirim tekliflerinin dağılımı anlamlıdır. Buna göre en yüksek indirim oranı %47 ile kesilmiş çiçek ve bitkiler ile sebzelerde, en düşük indirim oranı teklifleri ise %25 ile süt ve süt ürünlerindedir. İkinci en düşük indirim oranı teklifleri ise %32 ile kahve, çay, kakao, şeker v.b. tarım ürünlerine aittir. Gelişmekte olan ülkelerin önemli ihraç kalemleri arasında yer alan ürünlerde en düşük tarife indirimlerinin teklif edilmesi, gelişmiş ülkelerin - serbest ticaret söylemlerine rağmen- korumacılıktan kolaylıkla vazgeçemediklerini göstermektedir.

2.2.4.2. Sübvansiyonlar

- Yurtiçi sübvansiyonlar, ticaret bozucu (saptırıcı) ve ticarete en az etki eden sübvansiyonlar olarak ikiye ayrılmıştır. İkinci grup sübvansiyonlar, geniş bir destekleme alanını kapsamaktadır. Araştırma - geliştirme çalışmaları, salgın hastalık kontrolü, altyapı, çevre koruması, gıda güvenliği gibi devlet hizmetlerinin yanında, üreticilere doğrudan ödemeler, yapısal destekleme yardımları, bölgesel yardım programları da bu türdendir.

Sadece ticaret bozucu sübvansiyonlarda indirim taahhüdünde bulunulacaktır. Gelişmiş ülkelerin ticaret bozucu yurtiçi sübvansiyonları 150 milyar dolara ulaşmakta iken, geçiş ekonomilerinde bu miktar 4 milyar dolar, gelişmekte olan ülkelere ise 1 milyar dolardır. Gelişmiş ülkeler bu tür sübvansiyonları 6 yıl içinde %20 oranında azaltacaktır. Gelişmekte olan ülkelere ise indirim, bu oranın 2/3'ü olup, 10 yıl içinde gerçekleştirilecektir.

- İhracat sübvansiyonlarında yapılacak indirimler, hem bütçe harcamalarında hem de sübvansiyon edilen ticaret miktarlarında olacaktır. Baz alınan dönemde (1986 - 1990) verilmemiş ihracat sübvansiyonlarının, sonradan uygulanması söz konusu değildir. Gelişmiş ülkeler, 6 yıl içinde ihracat sübvansiyonlarına ayrılan bütçe harcamalarını % 36 oranında, sübvansiyon edilen ihracat miktarlarını ise % 21 oranında azaltacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde indirim, gelişmiş ülkelerin 2/3'ü oranındadır. Buna göre, gelişmekte olan ülkeler 10 yıl içinde ihracatı teşvik amacıyla yapılan bütçe harcamalarını % 24, sübvansiyon edilen ihracat miktarını ise % 14 oranında azaltacaklardır.

Gelişmiş ülkelerin ihracat sübvansiyonları 16,4 milyar dolar iken, dönüşüm ekonomilerinde bu miktar 1 milyar dolar ve gelişmekte olan ülkelerde 1,7 milyar dolardır.

Yurtiçi sübvansiyonlar (yurtiçine yönelik gelir, hizmet içi eğitim, araştırma ve geliştirme, altyapı, bölgesel dengesizlikler ve çevre için verilen sübvansiyonlar hariç olmak üzere) sanayileşmiş ülkelerde % 20, gelişmekte olan ülkelerde ise % 13,3 oranında, ihracat sübvansiyonları ise sırasıyla % 36 ve % 24 oranında azaltılacaktır.

Sübvansiyon uygulaması ile ilgili olarak, gelişmekte olan ülkelere ayrıcalık tanıyan bir madde de, bu ülkelerin, herhangi bir üründe dünya ticareti içindeki paylarının birbirini izleyen iki yıl içinde % 3.25'in üzerine çıkarmamaları halinde, sübvansiyon uygulayabilmeleridir. Ayrıca gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak açılan telafi edici önlem soruşturmasının, birim başına hesaplanan sübvansiyon değerinin % 2'yi aşmaması halinde ve ürünün ithalatçı ülkenin ithalatındaki payının % 4'ünü aşmaması durumunda kapatılması kararlaştırılmıştır.¹

2.2.4.3. Tekstil ve Giyim Ticareti

GATT çerçevesinde tekstil ve hazır giyim ürünlerine uygulanan gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarının 1995'ten itibaren on yıl içinde tamamen kaldırılması yönünde anlaşma sağlanmış; böylece üç aşamalı bir süreç içinde Çok Elyafıllar Anlaşmasının yürürlükten kaldırılması amaçlanmıştır. İlk aşamada (01.01.1995) taraflar, özel listelerde belirtilen ürünleri 1990 yılı toplam ithalat hacimlerinin % 16'sından az olmayacak şekilde DTÖ'ye entegre edeceklerdir. 01.01.1998'de başlayacak ikinci aşamada, 1990 yılı toplam

¹ Melek US. "Uruguay Round'un Teşvik Sistemimiz ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetler Üzerine Etkileri", GATT Uruguay Round Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, TÜİSAV, Ankara - 1994, s.93.

ithalat hacminin % 17'si libere edilecek, 01.01.2002 tarihinde başlayacak olan üçüncü aşamada ise yine 1990 yılı toplam ithalat hacminin en az % 18'lik kısmı çok taraflı ticaret sistemine dahil edilecek ve geçiş döneminin sonu olan 01.01.2005 itibariyle tekstil ve giyim ürünleri, DTÖ'ne tam olarak entegre olmuş olacaklardır.¹

2.2.4.4. Hizmet Ticareti (GATS)

Uruguay Turu kapsamında ilk kez ele alınan ve aşamalı olarak liberalizasyonu hedeflenen hizmet ticareti, kısaca GATS olarak ifade edilen Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (General Agreement of Trade in Service) çerçevesinde düzenlenmiştir. Bu anlaşmanın temel prensibini, klasik GATT ilkeleri oluşturmaktadır. Buna göre, üye ülkeler taahhüt listelerinde yer alan alt sektörlerde - aksine bir hüküm belirtilmemişse - diğer üye ülkelerin hizmet sunucularına, kendi vatandaşlarına tanıdıkları tüm hakları tanıyacaklardır. Her ülke, diğer üye ülkelere "en çok gözetilen ülke" prensibi doğrultusunda ticaret imkanı sağlayacaktır. Son olarak, hizmet ticareti ile ilgili karmaşık ulusal mevzuatlar, üye ülke hizmet sunucularını bilgilendirmek için sürekli olarak değişikliklerle birlikte yayınlanacak, böylece şeffaflık ilkesine işlerlik kazandırılacaktır.²

2.2.4.5. Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları (TRIPS)

Son yıllarda, teknolojik gelişmenin uluslararası rekabet gücü üzerindeki önemli etkisi nedeniyle, fikri mülkiyet hakları konusundaki anlaşmazlıklar giderek artmaktadır. Uruguay Turu Nihai Senedi'nde yer alan Ticaret ile ilgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (Trade Related Intellectual Property Rights: TRIPS), bu konuda, ülkeler arasındaki iç düzenleme farklılıklarını gidermeyi; kapsam, koruma süresi, tanınan haklar ve şekil yönünden hakkın kazanılmasında ortak normları ve asgari standartları oluşturmayı amaçlamıştır.³

¹ Arif ESİN, GATT Uruguay Round Sonuçları ve Türkiye'ye Etkileri, İKV Yay. No:126, İstanbul - 1994, s.18.

² Aynur ATAĞLI, Murat ALICI, "Uluslararası Hizmet Ticareti ve GATS", Yaklaşım, Yıl:3, Sayı:34, Ekim - 1995, s.39.

³ Rıdvan KARLUK, Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, a.g.e., s.175.

Anlaşma çerçevesinde, DTÖ'ne üye ülkeler ihtiyaç duydukları patent veya uygun teknolojiyi acil durumlarda ya da ticari olmayan kamusal amaçlı kullanımlar için, patent sahibinin iznini almadan kullanabilecekler, fakat karşılığında bir bedel ödemeleri gerekecektir. Sınai tasarımlar, anlaşma çerçevesinde on yıl süreyle ve tüm teknolojik alanlardaki buluşların patentleri 20 yıl süreyle korunacaktır. Ayrıca telif hakkının en az 50 yıl korunması, bilgisayar programlarının ve senaryo yazarlarının ürünlerini tek bir kullanıcıya kiralama hakkına sahip olmaları konularında da anlaşmaya varılmıştır.¹

2.2.4.6. Ticaret ile İlgili Yatırım Tedbirleri (TRIMS)

Doğrudan yabancı yatırımlar önemli bir teknoloji transferi aracı olduğu için, ülkeler, doğrudan yatırımları düzenleyen mevzuatları içerisinde, yerli malı kullanma, ticari dengeleme (yapılacak ihracat oranında ithalatta bulunma), ihracatta bulunma taahhüdü gibi hükümlere yer vermektedirler. Ticaretle İlgili Yatırım Tedbirleri Anlaşması (Trade Related Investment Measures: TRIMS), bu tür önlemlere son vermeyi amaçlamaktadır. GATT prensipleri ile çelişki içinde olduğuna karar verilen ticaretle ilgili yatırım tedbirleri, bir liste halinde düzenlenmiş olup, tüm çelişkili yatırım önlemlerinin DTÖ'ne bildirilmesi zorunlu kılınmakta ve bunların gelişmiş ülkelerde iki yıl, gelişmekte olan ülkelerde beş yıl, az gelişmiş ülkelerde ise yedi yıl içinde kaldırılmaları hükme bağlanmaktadır.²

2.2.4.7. Anti-Damping ve Anti-Sübvansiyon Önlemleri

Uruguay Anlaşması, bir ürünün dampingli olup olmadığını belirleme yöntemi konusunda daha açık ve ayrıntılı hükümler getirmekte, dampingli ithalatın yerli sanayii zarara uğrattığı uğrattığını belirlemekte kullanılacak kriterleri, anti-damping soruşturmalarının başlatılmasında ve yürütülmesinde izlenecek yolları ve anti-damping önlemlerinin uygulama süresini belirlemektedir.³

Sübvansiyonlar ise üç ayrı grupta toplanmış ve her grup sübvansiyon için farklı anti-sübvansiyon önlemleri getirilmiştir. Sübvansiyon miktarının minimum olduğu

¹ Arif ESİN, GATT Uruguay Round Sonuçları ve Etkileri, *a.g.e.*, s.19.

² Sübidey TOGAN, Ercüment A. ENÇ, "Uruguay Round..." *a.g.m.*, s.94.

³ Sübidey TOGAN, Ercüment A. ENÇ, "Uruguay Round..." *a.g.m.*, s.94.

(sübvansiyonun, ürün değerinin % 1'inden az olması durumu) ya da sübvansiyonlu ihracatın miktarının veya yol açtığı zararın ihmal edilebilir olduğu durumlarda, telafi edici vergi soruşturmaları derhal sona erdirilecektir.¹

2.2.4.8. Teknik Engeller

Uruguay Turu'nda, uluslararası ticarete teknik engelleri oluşturan standardizasyon testleri ve lisans süreçleri yeniden düzenlenmiş, hayvan ve bitki sağlığı ile güvenlik önlemleri üzerine konulmuş kısıtlamaların da zamanla kaldırılmasına karar verilmiştir.²

2.2.4.9. Devlet Alımları (Kamu İhaleleri)

GATT'taki Kamu Alımları Kodu'nun yerini almak üzere Uruguay Turu'nda imzalanan Devlet İhaleleri Anlaşması (Agreement on Government Procurement), devlet ihaleleri alanında geniş bir liberalizasyon sağlamak ve her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak suretiyle, uluslararası ticaretin gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.³

GATT'ın Kamu Alımları Kodu'nda yapım işleri yer almazken, bu Anlaşma, her türlü alım ve hizmet işleri ile yapım işlerini kapsamaktadır. Üye ülkelerin, bedeli belirli limitlerin üzerinde olan ihaleleri, Anlaşma hükümlerine tabidir. Buna göre merkezi hükümete ait idarelerin, bedeli 130.000 SDR'yi aşan alım ve 5.000.000 SDR'nin üzerindeki yapım işleri; bölgesel ve mahalli idareler ile diğer kamu kurumlarına ait ihalelerden ise 200.000 SDR'yi aşan alım ve hizmet işleri ile 5.000.000 SDR üzerindeki yapım işleri Anlaşma hükümlerine göre yürütülecektir.⁴

¹ Sübidey TOGAN, Ercüment A. ENÇ, "Uruguay Round....", a.g.m., s.95.

² Rıdvan KARLUK, Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, a.g.e., s.162.

³ Fikret DEMİR, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Devlet İhaleleri Anlaşması", Maliye Dergisi, Sayı:121, Ocak - Nisan 1996, s.10.

⁴ Fikret DEMİR, "Dünya Ticaret Örgütü'nün Devlet İhaleleri Anlaşması", a.g.m., s.11-12.

2.2.4.10. Korunma Önlemleri

Özellikle gelişmiş ülkelerin, gelişme yolundaki ülkelere karşı uyguladıkları gönüllü ihracat kısıtlamaları ve düzenli pazarlama anlaşmaları, GATT'ın XIX. Maddesine dayandırılarak yürütülmekteydi.

Uruguay Turu'nda, bir malın artan miktarlarda ülkesine ithal edilmesi suretiyle yerli sanayinin ciddi zarara uğradığını belirleyen bir üye ülkenin alacağı koruma önlemleri düzenlenmiştir. Ciddi zarardan kasıt, yerli sanayi dalında ortaya çıkan genel ve belirgin bozulmadır. Koruma önlemleri ise ayırım yapılmadan, sadece ciddi zararı önleyecek veya düzelterek boyutta uygulanacak, ayrıca önlem alan ülke, sözkonusu malda önemli çıkarı bulunan tüm tedarikçi ülkeler ile uzlaşma yoluna gidecektir.¹ Böylece, GATT'ın XIX. Maddesine dayandırılarak oluşturulan korunma mekanizmasının esnekliği bir ölçüde giderilmiş olmaktadır.

2.2.4.11. Anlaşmazlıkların Giderilmesi

Dünya ticaret sisteminin korumacı politikalardan uzak ve sistemli işleyebilmesi için, uluslararası ticaretin hukuk kurallarına dayandırılması gerekli, ancak yeterli değildir. Bunun için kural ihlallerinin ciddi yaptırımları olmalı ve tarafların sözkonusu kurallar ile kendilerini bağlı hissetmeleri gerekmektedir. GATT çerçevesinde ortaya çıkan uyuşmazlıklarda, ülkeleri GATT sistemi dışında farklı mekanizmalarda çözüm arayışına iten nedenler aşağıdaki şekilde özetlenebilir:²

- GATT'ın anlaşmazlıkların çözümü prosedürü, panel adı verilen ve belli sayıda uzmandan oluşan bir kurulun, anlaşmazlık için karar vermek üzere toplanmasını gerektirmektedir. Ancak, panelin oluşturulması uzun zaman alabilmekte, hatta bazı durumlarda panalistlerin atamaları ilgili taraflarca geciktirebilmekteydi.

- Panel kararının uygulanabilmesi, bu kararın konsensüs yoluyla onaylanmasını gerektirdiğinden; haksız bulunan taraf, onayı engelleme yoluna gidebiliyordu.

¹ Rıdvan KARLUK, Küresleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, a.g.e., s.162.

² M. Sait AKMAN; "Ticari Anlaşmazlıklar DTÖ'nün Rolü Artıyor mu ?", 08.2.1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi, s.2.

- Anlaşmazlıkların çözüme ulaştırılması uzun bir zaman sürecini gerektiriyor, çoğunlukla 3 - 4 sene içinde sonuca bağlanabiliyordu.

- Kabul edilen panel kararın uygulanması, kaybeden taraf tarafından geciktirilebiliyordu.

DTÖ çerçevesinde geliştirilen yeni sisteme göre, herhangi bir üye ülke, DTÖ ilke ve kurallarına aykırı olacak şekilde, bir diğer üye ülke tarafından alınan önlemler ya da yapılan uygulamalarla doğrudan ya da dolaylı olarak zarar gördüğüne inandığında; anlaşmazlıkların çözüm mekanizmasının işletilmesini isteyebilir. Öncelikle, ilgili taraflar arasında danışmalar yapılmakta; böylece uyuşmazlığın büyütülmeden, taraflar arasında ikili görüşmeler yoluyla çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Bu görüşmelerin 7 gün içinde tatminkar bir sonuca ulaşmaması halinde, şikayetçi taraf, panel oluşturulması yoluyla çözüm mekanizmasının resmen başlatılması için başvuruda bulunabilir. 3 kişiden oluşan panel üyeleri 3 gün içinde belirlenmelidir. Panelin, konuyla ilgili hazırladığı raporu 6 - 9 ay içinde Anlaşmazlık Çözüm Organına (AÇO) sunması gerekmektedir. AÇO, panel raporunu 60 gün içinde kabul etmelidir. Daha önce, raporun kabulü için konsensüs aranırken, yeni düzenlemede raporun reddi için konsensüs aranmaktadır. Bu değişiklik, raporun kabulünü otomatik hale getirmiştir denilebilir. Onaylanan karar için temyiz imkanı da bulunmaktadır. Temyiz başvurusu, 7 üyeden oluşan Temyiz Organına (TO) yapılırken; TO, kararını 60 - 90 gün içinde AÇO'na sunmak zorundadır. Üye ülkelere dağıtılan rapor, 30 gün içinde "oybirliği" ile reddedilmedikçe AÇO tarafından kabul edilmek zorundadır.¹

Haksız bulunan tarafın verilen karara derhal uymasını engelleyen bir durum sözkonusu ise, kararın gereği "makul bir süre" içinde yapılmalıdır. Aksi halde şikayetçi taraf, tazminat talebinde bulunabilecektir. Haksız bulunan tarafın tazminat talebini reddetmesi durumunda, şikayetçi ülke AÇO'nun da onayıyla misillemeye bulunabilir. Anlaşmazlıkların daha hızlı ve etkin bir biçimde çözümlenmesi, DTÖ'ne olan ilgiyi de artırmıştır. 1948 - 1993 döneminde GATT'a 230 şikayet ulaşıırken (senede ortalama beş dava) Ocak 1995 - Ekim 1996 döneminde DTÖ'ne 50 başvuruda bulunulmuştur. (Senede ortalama 28 dava)²

¹ M. Sait AKMAN; "Ticari Anlaşmazlıklar DTÖ'nün Rolü Artıyor mu ?", 08.2.1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi, s.2, s.3-4.

² M. Sait AKMAN; "Ticari Anlaşmazlıklar DTÖ'nün Rolü...". a.g.m., s.2, s.5.

Türkiye geçtiğimiz yıl içinde dört ayrı şikayete konu olmuştur. Bunlardan ilki ABD tarafından DTÖ bünyesinde açılmış olup, ülkemizde yabancı filmlerden alınan belediye vergisi ile ilgilidir. Başvuruda, belediye vergisinin yerli filmlerden alınmayıp, sadece yabancı filmlere uygulanması ile GATT'ın III. maddesine aykırı hareket edildiği ileri sürülmüştür. (III. madde, üye ülkelerin, kendi ürünlerine yabancı ürünler karşısında koruma sağlayacak ayrımcı bir iç düzenleme yapmasını yasaklar.) Diğer üç şikayet konusu ise ülkemizin gümrük birliği sonrası AB'nin dış ticaret politikasına uyum sağlamak amacıyla yürürlüğe koyduğu düzenlemelerle ilgilidir. Türkiye'nin, AB'nin ithalatına kısıtlama uyguladığı "belirli ülkeler menşeli tekstil ürünlerine" getirdiği miktar kısıtlamaları, Hong Kong, Hindistan ve Tayland tarafından GATT ilkelerine aykırılık oluşturduğu gerekçesiyle şikayet konusu yapılmıştır.¹

Son olarak, 12 Aralık 1996'da Singapur'da yapılan DTÖ toplantısının gündemi, Genel Başkan Renato Ruggiero tarafından iki başlık altında özetlenmiştir.²

- Çok yönlü serbest ticaretin gelişmesi için üye ülkelerin ortak kurallar ve yaptırımlar benimsemesi.

- Benimsenen çerçevenin, tüm üye ülke parlamentolarında onaylanması

Singapur Zirvesinin en önemli sonucu, dünya ticaretinde % 88'lik paya sahip iki katılımcı ülke tarafından, enformasyon teknolojisi ürünleri ticaretinin 2000 yılına kadar aşamalı olarak serbestleştirilmesi kararının alınmasıdır. Enformasyon teknolojisi ürünlerine uygulanan tarifelerin, 1997 - 2000 yılları arasında dört ana dönemde kaldırılmasını öngören Enformasyon Teknolojileri Anlaşması - imza taahhütünde bulunan 6 ülkenin de katılımıyla - bu ürünlere ait dünya ticaretinin % 90'ını kapsayacaktır. ABD ve AB'nin önemli bir paya sahip olduğu sektörde, 1995 yılı için dünya ihracatı 600 milyar dolar olup, yılda ortalama % 15 oranında artış göstermektedir.³

Enformasyon Teknolojisi ürünleri ticaretinin dünya genelinde serbest bırakılması, teknoloji boyutlu bir küreselleşme hareketi olduğu kadar, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin de bir göstergesi ve kaçınılmaz sonucudur.

DTÖ, GATT'a kıyasla daha kapsamlı ve bağlayıcı bir yapı getirmekle beraber, ülkelerin korumacılık arayışlarından vazgeçeceğini düşünmek yanıltıcı olur. Sistemin

¹ "ABD, WTO'da Türkiye Aleyhine Panel İstedi", 21.01.1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi, s.4.

² Kenan MORTAN, "APEC ve WTO Zireveleri", 24.12.1996 tarihli Dünya Gazetesi, s.6.

³ "Enformasyon Teknolojisi Ürünlerinde Tarife İndirimi", 25.12.1996 tarihli Finansal Forum Gazetesi, s.15.

korumacı politikalara karşı koymadaki etkinliği, başarısının bir göstergesi olacak, zayıf kaldığı alanlar ise ileride yailması gereken yeniliklere ışık tutacaktır.

Tablo 7, ABD; Japonya, AB ve Kanada'nın Uruguay Turu öncesi ve sonrası itibariyle ortalama tarife oranlarını göstermektedir.

Tablo 8'de gelişmiş ülkelerin başlıca sanayi ürünlerinde gerçekleştirdikleri tarife indirimleri; Tablo 9'da tarım ürünlerinde gerçekleştirdikleri tarife indirimlerinin ortalama yüzdeleri gösterilmektedir.

Tablo 10'da ise gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere ithal ettikleri ürün gruplarının, tur öncesi ve sonrası tarife ortalamaları verilmektedir.

3. BÖLGESEL BÜTÜNLEŞMENİN EN İLERİ BOYUTU : AB

3.1 Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Aşamaları

Uluslararası ekonomik birleşmeler, bütünleşme derecelerine göre beş ayrı grupta toplanmaktadır.¹

- "Serbest ticaret bölgeleri"nde, taraf ülkeler arasındaki mal ve hizmet ticaretinin serbesleştirilmesi amacıyla gümrükler ve ticaret sınırlamaları sadece üye ülkeler tarafından üretilen mal ve hizmetlere karşı kaldırılırken; üçüncü ülkelere yapılan ithalatta, herhangi bir bağlayıcılık yoktur. Taraflar üçüncü ülke ithalatını diledikleri serbesti derecesine uygun olarak gerçekleştirebilirler.

- "Gümrük birliği", üye ülkeler arasında ticaret kısıtlamalarının kaldırılması ve gümrüklerin sıfırlanması yanında; üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulandığı entegrasyon biçimidir.

- "Gümrük birliğine ek olarak, işgücü, sermaye ve girişimci gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbest dolaşımın sağlandığı bir ekonomik bütünleşme, "ortak pazar" olarak adlandırılmaktadır.

¹ Canan Balkır, Muzaffer Demirci. Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Ve Avrupa Topluluğu. Filiz Kitabevi. İstanbul. 1989. ss. 10-12

- “Ekonomik Birlikler”, ortak pazarın özelliklerine ek olarak, ekonomik ve sosyal politikaların üye ülke temsilcilerinden oluşan bir karar organı tarafından belirlenerek düzenlendiği bir entegrasyon biçimidir.

- “Tam ekonomik belirleşmeler” de ise üye ülkeler arasındaki para, maliye ve sosyal politikaların uyumlaştırılması uluslararası bir otoritenin kararlarına bağlanmaktadır. Ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde ortadan kalktığı bu tür bir entegrasyon, ekonomik bütünleşmelerin son aşamasıdır.

3.2. Gümrük Birliği Teorisi

Gümrük birliği teorisi ile ilgili olarak yapılan ilk ciddi çalışma, Jacop Viner’in “The Customs Union Issue” (1950) adlı eseridir. Viner’in çalışması, J. E. Meade’nin “The Theory of Customs Union” (1955) isimli çalışmasını izlemiş olup, 1965’te Jaroslav Vanek’in “General Equilibrium of International Discrimination” adlı kitabının yayınlanması, teörinin büyük ölçüde sistematize edilmesini sağlamıştır.¹

Gümrük birlikleri, kısa dönemde teknoloji ve ekonomik yapının sabit kalması varsayımı altında “statik etkiler” ortaya çıkarırken , uzun dönemde, ülkelerin ekonomik bünyelerinde meydana gelen değişikliklerle “dinamik etkiler” yaratmaktadır.

3.2.1. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri

Gümrük birliğinin ortaya çıkardığı statik etkiler, aşağıdaki varsayımlara dayanmaktadır² :

- Tam rekabet şartlarının varlığı ,
- Üretimin sabit maliyetlerle yapılması ,
- Tek malın bulunması ,
- Ulaştırma masraflarının sıfır olması ,
- Gümrük vergilerinin advalorem olması

¹ Ramazan Kılıç. “Ekonomik Entegrasyon Teorisi”. a.g.m., ss. 70-71

² Ramazan Kılıç. “Ekonomik Entegrasyon Teorisi”. a.g.m., s-71

Gümrük birliği ile hem daha serbest bir ticarete doğru adım atılmakta (tüm ticari engelleri kaldırılması) hem de daha büyük bir korumacılığa doğru yönelinmektedir. (ortak gümrük tarifesi ve ortak dış ticaret politikası) . Birbirine tezat oluşturan bu iki eğilim , ticaret yaratılması ve ticaret sapması şeklinde iki farklı etki ortaya çıkarmakta ; sözkonusu etkiler , ülkelerin üretim ve tüketim hacimlerinde kendini göstermektedir. ¹

- Olumlu üretim etkisi, gümrük birliği sonrasında ticaret yaratılması ile meydana gelmekte ve ithalatın yüksek maliyetli birlik dışı bir ülkeden , düşük maliyetli birlik içi bir ülkeye kayması ile ortaya çıkmaktadır.

- Gümrük birliği sonrasında ortaya çıkan ticaret sapması ise olumsuz üretim etkisine neden olmakta ve gümrük birliğinden önce, düşük maliyette üçüncü bir ülkeden yapılan ithalatın, gümrük birliğinden sonra yüksek maliyetli birlik içi bir ülkeye kayması sonucunda meydana gelmektedir. Bu durum, düşük maliyetli birlik dışı ülkeden yapılacak ithalatın , ortak gümrük tarifesi nedeniyle görece pahalılaşması sonucu ortaya çıkmakta ve yüksek maliyetli birlik içi ülkeden, reel olarak daha pahalı bir ithalatın gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Gümrük birliği içinde yer alan ülkeler, ürettikleri mallar bakımından birbirlerine rakip iseler; önemli ölçüde bir ticaret hacminin yaratılması mümkün olmakta, dolayısıyla ticaret yaratıcı etki ağır basmaktadır. Farklı malların üretiminde uzmanlaşmış olup , birbirlerini tamamlayıcı ekonomilere sahip ülkeler arasında oluşturulan gümrük birliklerinde ise , ticaret sapması meydana gelmektedir. Bunun nedeni, ülkelerin arz kaynakları arasında ikame olanaklarının sınırlı olmasıdır . ²

Gümrük birliğinin statik etkilerinden ikincisi ise tüketimle ilgilidir :

- Olumlu tüketim etkisi, gümrük birliğinden sonra yeni bir ticaretin yaratılması ile ortaya çıkar.

- Olumsuz tüketim etkisi, kurulan gümrük birliğinde ticaret sapmasının meydana gelmesi durumunda ortaya çıkar.

Oluşturulan bir gümrük birliğinde olumlu üretim ve tüketim etkisi, olumsuz üretim ve tüketim etkisinden daha büyük olarak gerçekleşmiş ise gümrük birliği dünya

¹ Ercan TÜRKÜNER , "Gümrük Birliği Teorisi ve Türk Sanayinin AT Karşısında Rekabet Gücü " . Maliyet Dergisi . Sayı 114 , Temmuz-Ağustos-Eylül 1993, s- 62-63

² Ramazan Kılıç . " Ekonomik Entegrasyon Teorisi " . a.g.m , s. 72

arttırıcı yönde gelişmektedir . Aksi durumda yükselen maliyetler nedeniyle, dünya refahı olumsuz yönde etkilenir. ¹

3.2.2. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri

- Gümrük birliği ile birlikte dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, rekabeti uyarır. Üye ülkeler arasındaki rekabetin artması, etkinliği yükselten, yatırımları teşvik eden ve monopol güçleri azaltan etkiler ortaya çıkarmaktadır. Verimli çalışmayan işletmeler, ya sektörü terketmek yada verimli oldukları bir üretim alanında çalışmak durumunda kalırlar. İthalatla rekabet edebilen işletmelerde ise fiyatlar düşer, maliyetler azalır ve üretimde uzmanlaşma sağlanır.

- Ekonomik birleşmeler, rekabet olanaklarını arttırdıkları ve piyasalarda belirsizliği azalttıkları için, geniş pazarlar yaratarak pozitif içsel ve dışsal ekonomilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlar .

- Üretim ölçeğindeki büyümeye bağlı olarak , ortalama maliyetlerde meydana gelen azalma olarak tanımlanan pozitif içsel ekonomiler , geniş bir piyasa ile birlikte , aşağıdaki şartlara bağlı olarak ortaya çıkar:

- İleri bir üretim tekniğinin uygulanma koşulları , büyük bir piyasada daha elverişli olmaktadır.

- Geniş bir piyasada rekabetin artması , firmaları etkin çalışmaya ve dolayısıyla ölçeklerini büyötmeye zorlamaktadır .

- Büyük bir piyasada belirsizliğin azalması , üreticilerin uzun dönemli yatırım planları yapmasına olanak sağlamaktadır.

- Bir üreticinin , herhangi bir maliyete katlanmadan , kendi faaliyetleri dışında başka ekonomik faaliyetler sonucu elde ettiği karşılıksız yararlar anlamına gelen pozitif dışsal ekonomiler , gümrük birliği ile birlikte , aşağıdaki sonuçları ortaya çıkaracaktır :

- Ülkeler arasındaki teknolojik bilgi akımı , geri kalmış bölgelerdeki endüstrilerin gelişmesini sağlayacaktır.

- Büyük piyasa , riski ve belirsizliği azaltacağı için yatırımların verimli alanlara yapılmasını teşvik edecek , yatırımları daha karlı kılacaktır.

¹ Ramazan Kılıç , “Ekonomik Entegrasyon Teorisi “ , a.g.m, s. 73-75

- Geniş bir piyasa , talep koşulları açısından da firmaların optimum üretim koşullarında çalışmasına yardım edecektir.

- Gümrük birliği , üye ülkeler arasındaki altyapı yatırımlarının artmasına neden olurken , bu durum , artan ticaret hacmiyle birlikte ithalat ve ihracatın ucuzlamasına , uzun dönemde ise karların yükselmesine neden olacaktır.

- Ölçek ekonomilerinin gerçekleştiği sanayilerde, firmaların pazar paylarını arttırmak istemeleri , daha büyük fonların araştırma -geliştirme faaliyetlerine kanalize edilmesine yol açarak teknolojik gelişmeyi uyarır.

- Uzun dönemde , gümrük birliği ile birlikte (yukarıda belirtilen şekilde) ortaya çıkan gelişmeler , ekonomik kalkınmayı harekete geçirerek toplam gelirden bir artış doğuracak , gelir artışına bağlı olarak tasarruf ve yatırım hacimlerinde de artış görülecektir.

Diğer taraftan , pazarın büyümesi , belirsizliklerin azalması ve verimlilik artışı , bölgeye önemli ölçüde yabancı sermaye yatırımının çekilmesine neden olacaktır.

3.3. AB'nin Kuruluşu ,Amaçları ve Gelişimi

3.3.1. AB'nin Amaçları

Bugün AB olarak anılan Topluluğun amaçları , Roma anlaşması'nda belirtilen şekliyle aşağıdaki gibidir :

“Topluluğun görevi , ortak pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomi politikalarının giderek yakınlaştırılması yoluyla ; Topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini , sürekli ve dengeli bir yayılmayı , artan bir istikrarı , hızla yükselen bir yaşam düzeyini ve birleşen devletler arasında daha yakın ilişkilerin gerçekleştirilmesini sağlamaktadır” (m . 2)

Yukarıda belirtilen amaçlara ulaşmak için, üye ülkeler arasında bir gümrük birliği oluşturulmasına yönelik olarak;

-Topluluk içi ithalat ve ihracatta gümrük tarifelerinin, eş etkili vergilerin ve diğer ticaret engellerinin kaldırılmasını,

-Üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmasını,

- Malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbest dolaşımının sağlanması,
- Tarım, sanayi, ulaşım ve dış ticaret alanlarında ortak politikaların oluşturulmasını,
- Rekabetin bozulmasını engelleyen bir düzenin sağlanması,
- Üye devletler arasındaki ekonomi politikalarının eşgüdümünü ve ödemeler bilançolarındaki dengeyi sağlayacak yöntemlerin uygulanmasının içeren hükümler, Anlaşma'nın 9. ve 37. Maddeleri arasında yer almaktadır.

3.3.2.AB'nin Kuruluşu ve Gelişimi

AB, günümüz dünyasında mevcut bölgesel bütünleşmeler içinde, en ileri entegrasyon derecesine ulaşan ekonomik birleşmedir. Avrupa'da AB ile ortaya çıkan ekonomik ve siyasal bütünleşme, 1950'lerden başlayarak çeşitli aşamalardan geçmiştir.¹

1951 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Avrupa Birliği oluşturma yolunda atılan ilk somut adım olarak değerlendirilmelidir. F:Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg (Altılar) tarafından imzalanan AKÇT anlaşması, kömür ve çelik ürünleri ticaretinin uluslararası bir kuruluşun denetimi altında ve ortak çıkarlar doğrultusunda düzenlenmesini öngörmekte idi.

25 Mart 1957'de Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun (EURATOM) kurulması, bu yönde atılan ikinci adım olmuştur. Altılar'ın oluşturduğu EURATOM, atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanılmasını hedefliyor ve enerji sorununun çözümüne katkıda bulunmayı amaçlıyordu.

Altılar arasında kömür ve çelikle başlayan bütünleşme hareketinin, bütün kesimlere yayılmasını öngören AET ise -EURATOM ile birlikte- 25 Mart 1957'de imzalanıp 1958'de yürürlüğe giren Roma Anlaşması ile kurulmuştur.

Aynı altı ülke tarafından kurulan bu üç topluluğun karar ve yürütme organları, 8 Nisan 1965'te imzalanıp 1 Temmuz 1967'de yürürlüğe giren Füzyon Anlaşması ile tek bir konsey ve komisyon halinde birleştirilmiş; oluşturulan birleşmeye Avrupa Topluluğu (AT) denilmiştir.

¹ Nevzat GÜRAN, İsmail AKTÜRK, Uluslararası İktisadi Kuruluşlar, Akıselim Ofset, İzmir, 1992, s.276-280

AT; 1 Ocak 1973'te İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın katılımıyla kuzeye doğru genişleyerek "dokuzlar" haline dönüşmüş; 1 Ocak 1981'de Yunanistan'ın katılımıyla üye sayısı 10'a yükselmiştir. 1 Ocak 1986 tarihinde İspanya ve Portekiz'in Topluluk üyesi olması, AT'nu "Onikiler" haline dönüştürürken; 1 Ocak 1995'te İsveç, Norveç ve Finlandiya'nın katılımıyla Topluluk "Onbeşler" olarak anılmaya başlanmıştır.

AT, gümrük birliğinin sağlanması yönünde gösterdiği hızlı ilerlemeye karşılık; malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin serbest dolaşımını engelleyen çeşitli teknik, fiziki ve mali engellerle karşılaşmıştır. Bu tür engellerin kaldırılmasına yönelik olarak alınması gereken önlemler, Topluluk Komisyonu tarafından 1985 'te yayınlanan Beyaz Kitap'ta (White Paper) belirlenerek 1992'ye kadar süren bir takvime bağlanmıştır. Ortak bir pazarın oluşturulması yönünde, " Tek Pazar" olarak adlandırılan bu hedef, 1987'de yürürlüğe giren "Tek Avrupa Senedi " ile yasal bir düzenlemeye kavuşmuştur. Topluluğun kurumsal yapısına ve politikalarına ilişkin kapsamlı değişiklikler getiren bu düzenleme, ortak bir dış politika oluşturulmasına yönelik hükümler de içermektedir.¹

Resmi adı "Avrupa Birliği Anlaşması" olan Maastricht Anlaşmasının 1992'de imzalanıp 1 Ocak 1993 itibarıyla yürürlüğe girmesiyle; AT, AB olarak anılmaya başlanmıştır. Topluluğun, ekonomik ve siyasal birliğe ulaşma sürecinde önemli bir adım olan Maastricht Anlaşması, aşamalı olarak gerçekleştirilmesi planlanan dört temel yenilik içermektedir.²

3.3.2.1 .Ekonomik ve Parasal Birlik

Üye ülkelerin ekonomik politikalarının yakınlaştırılmasını ve 1999'da Avrupa'da Merkez Bankası'nın kurulması ile tek paranın oluşturulmasını öngörmektedir.

3.3.2.2.Avrupa Yurttaşlığı

Bu çerçevede, AB üyesi ülke vatandaşlarının tüm üye ülkelerde serbestçe giriş yapma, oturma, belli koşullar altında Avrupa Parlamentosu ve belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkı bulunmaktadır.

¹ Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, 10.Baskı, a.g.e., s.457

² Halil SEYİDOĞLU, Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, 10. Baskı a.g.e. s.458

3.3.2.3 Ortak Güvenlik Ve Dış Politika

Topluluk, Batı Avrupa Birliği (BAB) çerçevesinde ortak bir güvenlik zinciri oluştururken, dış politika alanında, üçüncü ülkelere karşı ortak hareket etmektedir.

Tek Pazarın Kurulmasından Sonra Çeşitli Alanlarda Ortak Programlar Benimsenmesi

Bu çerçevede, sanayi politikası, haberleşme, ulaşım, enerji tüketicinin korunması, sağlık vb. konularda işbirliğinin geliştirilmesi ve ortak projeler üretilmesi öngörülmektedir.

3.4.4. Topluluk İçi Ticareti Kısıtlayıcı AB Düzenlemeleri

AB bünyesinde üye ülkeler arasında ticareti kısıtlayan tarife dışı engellerin kaldırılması konusunda Tek Pazar Programı çerçevesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiş ise de, korumacı önlemlerin uygulanmasına olanak veren mevzuat hükümleri bulunmaktadır.¹

-Roma anlaşması'nın 115. Maddesi, Komisyon'a başvuran üye ülkelere, diğer üye ülkelerden yapılan dolaylı ithalatı durdurmaları konusunda yetki vermektedir. Dolaylı ithalat kısıtlaması olarak değerlendirilen bu uygulama, üye ülkeler arasında farklı dış ticaret rejimlerinin uygulanması anlamına gelmekte ve önemli bir ticaret engeli olarak nitelendirilmektedir.

-Roma anlaşması'nın 109. Maddesi ise bir üye devletin ödemeler dengesi güçlükleriyle karşılaşması durumunda, topluluk içi ticarete sınırlamalar getirilmesini mümkün kılmaktadır.

- Geçici KDV sisteminin karmaşık yapısından, oranlarındaki değişikliklerinden, farklı idari prosedürlerden ve üye ülkeler arasındaki işbirliği eksikliğinden kaynaklanan güçlükler; malların serbest dolaşımını engellemekte ve bu konuda ortaya çıkan sorunlar, birer tarife dışı engel olarak değerlendirilmektedir.

¹ Haluk NURAY, Şirin Çalış, AB'de Tarif Dışı Engeller ve Bu Çerçeve Türkiye-AB Gümrük Birliği'nin Değerlendirilmesi, İKV Yay. No. 140, İstanbul, 1996, s.21-30

-Standardizasyona bağlı sorunlar. daha çok sınırlarda yapılan mal kontrollerinde ortaya çıkmaktadır. Bu uygulamaların tarife dışı bir engel olmaktan çıkarılması, malların denetlenmesi formalitelerinin azaltılmasına ve ithalat akışının hızlandırılmasına bağlıdır.

-AB'de standartların karşılıklı tanınma ilkesi de gereği gibi işlememekte, standartların karşılıklı tanınmasında ortaya çıkan gecikmeler, üye ülkeler arasındaki işbirliği eksikliğine bağlanmaktadır. Firmaların her bir pazar için ürünlerini ayrı ayrı belgelendirmek zorunda bırakılmaları tarife dışı bir engel niteliği kazanmıştır.

-Bazı üye ülkeler , özellikle sağlık ve hijyen koşullarıyla ilgili olarak ek formlar ve onay belgeleri istemekte; bu durum, Toplulukta ticari olarak istenen belgelere ek bir yükümlülük oluşturduğu için, maliyetleri yükseltmekte ve ticareti yavaşlatmaktadır.

-Ulusal idarelerin, Topluluk düzenlemelerindeki değişikliklerden yeterince ve zamanında haberdar olmamaları yüzünden aksayan ithalat ve ihracat işlemleri, Topluluk içi ticareti olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte, ulusal idarelerin büyük bir kısmının, idari engeller yarattığı yönünde genel bir kanı oluşmuş durumdadır.

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE GATT VE AB YÜKÜMLÜLÜKLERİ ÇERÇEVESİNDE UYGULANAN İTHALAT VE GÜMRÜK POLİTİKALARI

Dış ticaretin serbestleştirilmesi, uluslararası ticarete engel oluşturan kısıtlayıcı politikaların görece azaltılması yoluyla “daha serbest” bir ticaret ortamı yaratılması anlamına gelmekte; bu amaca hizmet eden temel politikalar ise ithalat ve gümrük politikaları olmaktadır.

İthalat ve gümrük politikaları, bir ülkede ithalat işlemlerinin bağlı olduğu ilke ve kuralları belirleyen resmi düzenlemeler olarak tanımlanabilir.¹

İkinci Dünya Savaşının ardından, dünya genelinde ortaya çıkan liberalleşme eğilimleri, ülkemizde uygulanan dış ticaret politikalarına da yansımış, bu dönemde Türkiye'nin GATT'a üyeliği gerçekleşmiştir. GATT üyeliği, ülkemiz dış ticaretinin serbestleştirilmesi sürecinde bir başlangıç noktası oluştururken; AB² ile ilişkilerimiz dolayısıyla üstlendiğimiz yükümlülükler, bu süreci biçimlendiren önemli bir unsur niteliğindedir. Halen, ülkemizde uygulanmakta olan ithalat ve gümrük rejimleri, AB ile gerçekleştirilen gümrük birliği çerçevesinde oluşturulmaktadır.

Bu nedenle Türkiye'de dış ticaretin serbestleştirilmesi süreci, öncelikle GATT - Türkiye, ardından AB - Türkiye ilişkilerinin analitik gelişimi çerçevesinde değerlendirilecektir. Fakat ilk olarak, GATT üyeliğinden önceki dönem olan 1923 - 1950 devresinin, uygulanan ithalat ve gümrük politikaları açısından özet bir değerlendirmesi yapılmalıdır.

¹ Mehmet TOMANBAY, Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı, a.g.e., s.14.

² Başlangıcından bugüne kadar, gelişme aşamalarını ortaya koyacak şekilde AKÇT, AET, AT ve AB olarak isimlendirilen Topluluk, kolaylık sağlaması açısından çalışma boyunca AB olarak anılacaktır.

1. 1923 - 1950 DÖNEMİ İTHALAT VE GÜMRÜK POLİTİKALARI

1.1. Dönemin İthalat ve Gümrük Politikaları

Osmanlı Devleti'nin Batılı ülkelerle imzaladığı ticaret anlaşmaları, 1929 yılına kadar Türkiye'nin gümrük özgürlüğüne sahip olmasını engellemiştir.¹

Cumhuriyetin kurulmasından sonra, ulusal bir dış ticaret politikası izlenmesi gerektiği 17 Şubat 1923 İzmir İktisat Kongresinde dile getirilmiş ise de; Lozan Anlaşması'nın ekini oluşturan "Ticaret Mukavelesi" (24 Temmuz 1923), 1916 tarifesinin anlaşmaya taraf ülkeler için beş yıl daha uygulanmasını hükme bağladığından, genç Türkiye Cumhuriyeti ekonomik bağımsızlığını bir süre daha geciktirmek zorunda kalmıştır.² Bu yüzden Türkiye'de bilinçli bir dış ticaret politikasının, ancak 1929 da başladığı söylenebilir.

1929 itibariyle uygulanan tarife, spesifik esasa dayalı olup koruyucu bir nitelik taşımaktadır. Gümrük vergileri finansal amaçlarla değil, ülke ihtiyaçları gözönünde tutularak yerli sanayilerin korunması amacıyla belirlenmiştir.³

1929 Dünya bunalımı, Türkiye'nin de ekonomi politikalarını gözden geçirmesini gerektirmiş ve dış ticaret politikası, dünya genelinde artan korumacı politikalar paralelinde şekillenmiştir.

Öncelikle, 1930 yılında çıkarılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu ile dış ticaret bilançosu açıklarını önleyici tedbirler alınmış, 1 Dolar= 0,9 TL. olan kur fiyatı 1 Dolar =1,3 TL olmuştur.⁴ Ardından, ithalat yasakları ve kota uygulaması gündeme gelmiş⁵ ve 1933 yılında gümrük vergilerinde yapılan artışlarla gümrük duvarları daha da yukarı çekilmiştir.⁶

¹ Faik SEYHAN, Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi ve Politikası, Ege Üniversitesi İkt. ve Tic. Bil. Fakültesi Lisansüstü Tezi, İzmir - 1975, s.4.

² Tevfik CAN, Gümrüklerimiz ve Tarihi Gelişimi, DPT Yay.No:1384, İPD:373, Ankara - 1974, s.22.

³ Fritz NEUMARK, Dış Ticaret Siyaseti, Çev: Sabri F.ÜLGENER, İ. Ü. Yay.No:68, İktisat Fak. Yay. No:2, İstanbul - 1938, s.238.

⁴ Hasan OLALI, Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, a.g.e., s.384.

⁵ Vamık TOPRAK, Gümrük Politikası, Sevinç Matbaası, Ankara - 1965, s.66.

⁶ Tevfik CAN, Gümrüklerimiz ve Tarihsel Gelişimi, a.g.e., s.23.

* 20.11.1936 Tarih ve 2/5605 sayılı B.K.K.

** 05.07.1937 Tarih ve 2/7001 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

“Genel İthalat Rejimi”,* Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk ithalat rejimi olup kısa bir süre yürürlükte kalabilmiştir. Yeni Genel İthalat Rejimi ise,** dış ticaret ilişkisi içinde olduğumuz ülkeleri dört gruba ayırarak, ödemeler bilançosunun her ülke için ayrı ayrı denk olması esasına dayanmaktaydı.¹

İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla savaş ekonomisi olarak adlandırılan ve ülkelerin tüm kaynaklarını savaş koşullarına göre düzenleyen politikalar, diğer dünya ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’de de devletin ekonomiye geniş ölçüde müdahalede bulunmasını gerektirmiştir. Bu dönemde, savaşa katılan ülkelerin temel ihracat mallarımıza yüksek fiyatlarla alıcı olmalarına rağmen ulaşım imkanlarının kısıtlı olması nedeniyle ihracat güçleşmiş; aynı şekilde, savaşan ülkelerde üretimin büyük ölçüde savaş ihtiyaçlarına tahsis edilmesi, ülkelerin genel olarak ihracatlarını sınırlamaları ve ulaşım imkanlarının kısıtlılığı ithalatı da önemli ölçüde aksatmıştır. Bütün bu gelişmeler 1937 İthalat Rejiminin terkedilmesini gerektirirken, özellikle gıda maddeleri ve hammaddeler üzerine ihracat yasakları getirilmiş, bazı malların ihracı ise lisansa bağlanmıştır.²

1946 yılından itibaren, savaş yıllarında uygulanan kontrollü dış ticaret politikasından uzaklaşmaya başlanmıştır. Öncelikle, ülkenin ihtiyaç duyduğu ithalatı karşılayabilmek için ihracatı artırmak ve döviz kazandıracak tüm kaynaklardan yararlanmak zorunluluğu ortaya çıkmış, bu amaçla 7 Eylül 1946’da yapılan % 116 oranındaki devalüasyonun yansımalarını sağlamak üzere, aynı yıl gümrük vergilerinde de % 156 oranında artırmaya gidilmiştir.³

1947 yılından itibaren, ithalat mallarının listeler halinde saptanmasına devam edilmekle birlikte fiyat kontrolü ve kotaların uygulanmasına son verilmiş, ithalat için eskisine oranla daha kolay lisans verilmeye başlanmıştır.⁴

* 20.11.1936 Tarih ve 2/5605 sayılı B.K.K.

** 05.07.1937 Tarih ve 2/7001 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

¹ Hasan OLALI, Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, a.g.e., s.384.

² Hasan OLALI, Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, a.g.e., s.385.

³ Faik SEYHAN, Türkiye’de Dış Ticaretin Gelişimi ve Politikası, a.g.e., s.10.

⁴ Tefik CAN, Gümrüklerimiz ve Tarihsel Gelişimi, a.g.e., s.24.

1.2. 1950 - 1960 Planlı Dönem Öncesi İthalat ve Gümrük Politikaları

1.2.1. Türkiye'nin GATT'a Üyeliği ve GATT Çerçevesinde Geliştirilen Gümrük Politikaları

1950'li yılların başlangıcında ortaya çıkan gelişmeler, Türkiye'yi tümüyle Batı dünyası içinde bir politika izleme yoluna götürdüğünden ve ekonomik olarak liberal bir çizgi takip edildiği için, diğer Batı kurumları yanında GATT'a da üye olma eğilimi ağırlık kazanmıştır. Türkiye aşağıdaki gerekçelerle GATT'a üye olmak istemiş ve 28.09.1950 - 21.04.1951 tarihleri arasında Torguay'da yapılan tarife görüşmelerinde üyeliği onaylanmıştır.¹

- GATT Genel Anlaşması'nın ulusal ekonomilerle uluslararası ticaret ortamı arasında uyumlu bir düzen kurulmasına olanak tanınması,

- Genel Anlaşmaya taraf ülkelerin, ihracat maddeleri için karşılıklı tarife tavizleri sağlamak suretiyle gereksinimlerini genişletmek olanağı elde etmeleri,

- Türkiye ile ticari ilişkisi bulunan ülkelerin büyük bir bölümünün Genel Anlaşma'ya taraf olması nedeniyle, Türkiye'nin de katılımının sağlanması halinde yukarıdaki olanaklardan yararlanıp ihracatını artırabilmesi,

- Genel Anlaşma'ya taraf olunmadığı takdirde, Türk ihracat mallarının, üye ülkeler piyasalarında rakip mallara oranla elverişsiz bir rekabet ortamı içinde bulunması olasılığı.

1.2.1.1 - Torguay Tarife Görüşmelerinde Türkiye (1950 - 1951)

Torguay görüşmelerinde, 1949 yılı toplam ihracat değerinin % 54'ünü oluşturan mallar üzerinde tarife tavizleri elde edilmiştir. Taviz sağlanan başlıca ihracat ürünleri tütün, üzüm, fındık, ceviz, ham pamuk, tiftik, bakliyat, incir, fıstık, afyon ve meyanköküdür. Üye ülkelere 1949 yılı ithalat değerinin % 43'ünü oluşturan ithal malları üzerinde tarife tavizleri tanıyan Türkiye, özellikle ipek, pamuk, yün mensucat, kağıt, cam, deri, demir ürünleri ile lüks eşya için taviz vermemeye özen göstermiştir.²

Torguay görüşmelerindeki tarife tavizleri, 1929 gümrük tarifesinde yer alan oranlar esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Ancak, spesifik esasa dayanan 1929 tarifesi,

¹ Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.156. Torguay Protokolü ile ülkemizin GATT'a üyeliği, TBMM tarafından 17.09.1951 tarih ve 4582 sayılı kanunla onaylanmıştır.

² Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.156-157.

özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında mal fiyatlarında ortaya çıkan yükselmeler karşısında finansal ve korumacı etkinliğini yitirmiş durumdaydı. Bunun en belirgin göstergesi, elde edilen gümrük gelirlerinin ithalat değerine oranının 1936 yılında % 48 olmasına karşın, 1952’de % 12’ye gerilemesidir. Bu yüzden miktar esasına dayanan (spesifik) 1929 tarifesinin terkedilerek değer esasına dayalı (advalorem) yeni bir gümrük tarifesinin benimsenmesi gerekli görülmüş; aynı zamanda bu tarifenin Brüksel’de hazırlanan ortak gümrük tarife cetveli sınıflandırmasına (Brüksel Nomanklatürü) uygun olacak şekilde düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.¹

1.2.1.2. Brüksel Tarife Nomanklatürü’nün Kabulü

Nomanklatür, gümrük tarifelerinde yer alan mal çeşitlerinin belirli bir sistem içinde sınıflandırılmasını ifade eder.² Aynı malın, çeşitli tarifelerde farklı şekillerde sınıflandırılması nedeniyle çok taraflı ticaret görüşmelerinde ortaya çıkan büyük güçlükler, ülkelerin ortak bir gümrük tarife sınıflandırmasını benimsemelerini gerektirmiştir. Bu amaçla hazırlanan Brüksel Tarife Nomanklatürü, tüm GATT üyeleri gibi Türkiye tarafından da gerekli uyumlaştırmalar yapılarak benimsenmiştir.*

Brüksel Anlaşmasıyla vergi matrahı olarak değer esasının kabul edilmesi üzerine, Brüksel Normanklatürü’ndeki sınıflandırma baz alınarak advalorem esasa dönüştürülen vergi oranları ile yeni bir tarife hazırlanmıştır.** Böylece, ithal malın miktarı esas alınarak hesaplanan gümrük vergileri, ithal malın değerine uygulanan yüzdelere dönüştürülmüş olmaktadır.³

Torguay görüşmelerindeki tarife tavizlerinin 6290 sayılı yeni Gümrük Kanunu’na uyumu ise GATT’ın Dokuzuncu Devre Toplantısında (28.10.1954) gerçekleştirilmiştir.⁴

¹ Hasan OLALI, *Dış Ticaret Teorileri ve Politikası*, a.g.e., s.342-344.

² Hasan SAKA, *Dış Ticaret ve Gümrük Politikası*, Maarif Matbaası, Ankara - 1945, s.52.

* 6449 sayılı “Gümrük Tarifelerindeki Eşya Sınıflandırma Nomanklatürüne ve Gümrük Kıymetine Mütedair Mukavelelerin tasdiki Hakkında Kanun”

** 26.02.1954 tarih ve 6290 sayılı Gümrük Kanunu

³ Enver H. BAŞKAYA, *Gümrük Politikası*, Başnur Matbaası, Ankara - 1971, s.104.

⁴ Şener BÜYÜKTAŞKIN, *Uluslararası Ticarete GATT Düzeni*, a.g.e., s.159.

1.2.1.3. Cenevre Tarife Görüşmelerinde Türkiye (1956)

Türkiye, kısıtlayıcı dış ticaret politikalarının yeniden gündeme geldiği dönemde, GATT'ın Cenevre'de gerçekleştirilen tarife görüşmelerine “şartlı olarak” katılmıştır.

Ülkemiz, 18.01.1956'da başlayıp 05.05.1956'da tamamlanan Cenevre görüşmelerine, sadece ABD ile müzakerelerde bulunmak ve tek madde (tütün) üzerinde taviz almak şartıyla katılmak istediğini belirtmiştir.¹

Türkiye açısından bu görüşmelerin önemi, ABD'nin tütün üzerindeki gümrük vergisinde yeni indirimler yapmak istemesi noktasıdır. Bu gerekçeyle görüşmelere katılma kararı alan Türkiye, ABD'den tütün ve lületaşı için elde ettiği tavizlere karşılık, bu ülkeden ithal edilen 18 maddeye taviz tanımıştır.² (Bkz. Tablo 11)

1.2.2. Dönemin İthalat Politikaları

1950 - 1960 döneminde gelişen Türkiye - GATT ilişkileri ile eş-zamanlı olarak uygulanan ithalat politikalarını ise şöyle sıralamak mümkündür:

Türkiye, 1950 yılı İthalat Rejimi * ile dış ticarete liberalizmi temel alan bir politika izlemeye başlamış, kontrol altında tutulan ihracat, krom, tütün, afyon, bakır v.b. madde dışında serbest bırakılırken; ithal malların % 65'i libere edilmiştir.³

Dış ticarete liberasyon sistemini kabul eden rejimin yürürlüğe girmesi, aşırı değerlenmiş döviz kurunun da etkisiyle ithalat hacminde çok hızlı bir artış ortaya çıkarmıştır. Liberal dış ticaret politikasının bir sonucu olarak tüketim malları ithalinin artması, ithal malları talebinin hızla genişlemesi, mevcut altın ve döviz rezervlerinin erimesi üzerine giderek büyüyen dış ticaret açıkları; liberasyon sisteminin terkedilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu durumda, libere edilen malların ithali 1952'de Ticaret Bakanlığı'nın iznine bağlanmış, 1953'te ise liberasyon sistemine son verilmiştir.

¹ Mehmet AKMANSU, “Gümrük Tarifelerinde İndirim Sağlama Konusunda Milletlerarası Çalışmalar ve 1956 Tarife Müzakereleri”, Maliye Enstitüsü Konferansları (2.seri), İ.Ü. Yay.No:758, İktisat Fakültesi Yay. No:98, Maliye Ens. Yay. No:4, Sermet Matbaası, İstanbul - 1958, s.209.

² Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.43.

* 10.08.1950 tarih ve 3/11704 sayılı B.K.K.

³ Necdet SERİN, Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası,(1923-1973), a.g.e., s.40.

1953 yılı Dış Ticaret Rejimi, * 1953 - 1958 dönemi Türk dış ticaret politikasının çerçevesini oluşturmuştur. Bu düzenlemeyle ithalata konu mallar; Liberasyon Listesi, Tahsisli İthal Malları Listesi, İstisnai Tahsisli İthalat Listesi ve Kredili İthalat Listesi olmak üzere dört ayrı listede toplanmış, ihracat malları da Serbest İhraç Malları ve Lisansa Tabi İhraç Malları olarak iki ayrı liste halinde sınıflandırılmıştır.¹ Özel ve kamu sektörünün tüm ithalatı fiyat kontrolüne tabi tutularak fiyat uygunluğu tescil edilmeyen malların ithaline izin verilmemiştir.²

1950 - 1953 arasında uygulanan liberal dış ticaret politikaları, bir taraftan tüketim eğilimini, diğer taraftan - üretim artışının talep artışını karşılayamaması nedeniyle - ithalat eğilimini yükseltmiştir. İthalat eğilimindeki yükselmeye rağmen ihracat artışının süreklilik göstermemesi nedeniyle dış ticarete ortaya çıkan tıkanıklıklar, ithalata dayalı üretim yapan endüstrilerde üretim hacminin daralmasına yol açarken; böyle bir dönemde - 1953'den sonra - dış ticaretin sınırlamalara tabi tutularak kontrollü yürütülmesi enflasyonu besleyen önemli bir etken olmuştur.³

Ekonomide ortaya çıkan bu dengesizlik karşısında 04.08.1958 yılında alınan istikrar önlemleriyle birlikte, dış ticaret politikası da yeniden düzenlenmiştir. Dış ticaret sisteminin, piyasadaki mal arzını artıracak şekilde düzenlenmesini öngören yeni rejimde**, sadece lüks malların ithali sınırlandırılırken, ithalat üçer aylık programlara bağlanmış, ara ve yatırım malları ithalatına öncelik verilmiştir.⁴ Yapılan devalüasyonla 1 Dolar = 9 TL. paritesine ulaşılmış ve sabit kur sisteminden katlı kur uygulamasına geçilmiştir. Bu sistemde, tek bir döviz satış fiyatının belirlenmesi ve döviz alışlarının, sağlandıkları ihracat alanlarına göre farklı kurlara bağlanması söz konusudur.⁵

* 01.09.1953 tarih ve 4/1360 sayılı B.K.K.

¹ Faik SEYHAN, Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi ve Politikası, a.g.e., s.12.

² Erdoğan ULUTAŞ, "İthalatın Yapısal İncelemesi", 1938 - 1988 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara - 1988, s.59.

³ Necdet SERİN, Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası,(1923-1973), a.g.e., s.43.

** 23.08.1958 tarih ve 4/1070 sayılı B.K.K.

⁴ Necdet SERİN, Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası,(1923-1973), a.g.e., s.43.

⁵ M. Ögüt YAZMAN, Türkiye'nin Ekonomik Gelişimi, Tisa Matbaacılık, Ankara - 1973, s.1

1.3. 1960 - 1980 Planlı Dönemde İthalat ve Gümrük Politikaları

1.3.1. GATT ile İlişkiler Çerçevesinde Geliştirilen Gümrük Politikaları

Ülkemiz tarafından da kabul edilen Brüksel Nomanklatürü'nün GATT bünyesinde 1955'te değiştirilmesi üzerine, Türkiye'de uygulanan tarifenin de değiştirilmesi gereği ortaya çıkmıştır. Bu çerçevede yapılan değişiklikler,* vergi oranlarına ilişkin olmayıp, sadece tarife cetvelinde yer alan malların sınıflandırmasını kapsamaktadır.¹

Diğer taraftan, koruma marjlarının yeniden gözden geçirilmesi konusunda XVII. GATT Toplantısında (31 Ekim - 19 Kasım 1960), GATT'tan gereken izin alınarak yapılan değişikliklerle ortalama olarak gümrük tarife oranları düşürülmüş, özellikle hammadde ve birincil maddelerde gümrük indirimleri sağlanmıştır. Ortalama olarak tarife indirimi gerçekleştirilmekle birlikte, ithalat hacmi geniş olan pek çok ürün üzerindeki gümrük vergilerinde artırıma gidilmiştir.** Yapılan bu değişikliğin temel sebebi, yerli sanayii koruma ve vergi gelirlerindeki azalmayı önleme amacı yanında; 31 Temmuz 1959'da AB'ye yaptığımız üyelik başvurusu çerçevesinde, kabul talebimizle ilgili olarak yapılan müzakerelere, pazarlığa pay bırakacak şekilde yüksek tarife oranlarıyla katılmak istememizdir.²

1.3.1.1. Dillon Tarife Görüşmelerinde Türkiye (1960 - 1961)

Cenevre'de 18 üye ülkeyle yapılan görüşmeler sonunda hazırlanan yeni taviz listesi, "Türkiye Cumhuriyeti'nin En Çok Gözetilen Ülke Tarifesi"*** olarak ülkemizin ahdi (sözleşmeli) tarifelerini oluşturmuştur. Bu liste, Torquay'da düzenlenen listeye göre ticaret hacminde toplam 660.440.000 TL'lik, vergi miktarında da toplam 9.546.300 TL'lik (1 dolar= 2.8 TL olarak) net bir kazanç sağlamış bulunmaktadır.³

* 30.11.1960 tarih ve 146 Sayılı Gümrük Kanunu.

¹ Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.161.

** 02.01.1961 tarih ve 197 sayılı Gümrük Kanunu.

² Vamık TOPRAK, Gümrük Politikası, a.g.e., s.116.

*** 17.08.1962 Tarih ve 6/822 sayılı B.K.K.

³ Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.162.

Sözleşmeli tarifeler diğer ülkelerle varılan anlaşmalara dayanır ve karşılıklıdır. GATT bünyesinde, en çok gözetilen ülke prensibinden faydalanan ülkeler çıkışlı mallara uygulanan bu indirimli tarifenin, hükümet tarafından tek taraflı olarak değiştirilmesi sözkonusu değildir. Hükümetçe yapılan kanuni vergi indirimleri ise anlaşmaya dayanmaz, tek taraflıdır. GATT çerçevesinde oluşturulan taviz listesinde yer almayan tüm mallara ve ticari anlaşmamız bulunmayan ülkeler çıkışlı mallara uygulanmaktadır.¹

İstikrar uygulamalarının 1962'de sona ermesi, 1963'de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının yürürlüğe girmesi ve aynı yıl AB ile imzalanan Ankara Anlaşması ile Türkiye'nin AB'ye aday üye olarak kabul edilemesinin ardından; ülkemiz tarife cetvelinin yeniden düzenlenmesi gereği ortaya çıkmıştır.

Bu amaçla tarife sınıflandırmasında herhangi bir değişiklik yapılmamakla birlikte, listede yer alan maddelerin büyük bir çoğunluğu üzerinde vergi oranları yükseltilmiştir. * Kanuni tarife de yapılan değişikliklerin ardından yürürlükteki taviz listesini de değiştirmek gerektiği için, GATT'dan alınan izin uyarınca geçici bir taviz listesi hazırlanmıştır. Hazırlanan bu taviz listesine bazı yeni malların dahil edilmesiyle birlikte, vergi oranlarında artırıma gidildiği görülmektedir. Geçici taviz listesine, üye ülkelerle yapılacak görüşmeler sonunda kesinlik kazandırılması gerektiğinden; 18 ülkeyle ayrı ayrı ikili görüşmeler gerçekleştirilmiştir.² Sözleşmeli tarife, bu şekilde geçici taviz listesine kesinlik kazandırılması sonucu yürürlüğe girebilmiştir.**

1964 tarihli sözleşmeli tarifemiz, doğal olarak kanuni tarifede yer alan oranlardan düşük, fakat daha önce yapılan indirimler seviyesinde de değildir. Kanuni vergiler gibi, taviz listesindeki vergiler de genel olarak artırılmış, öyleki; bazı maddeler üzerinde kanuni oranlara ulaşılmıştır. Buna rağmen üye ülkelerin avantajı, listeye dahil edilen yeni malların bulunması ve gümrük vergilerinin ileriki artırmalardan konsolide edilmiş (dondurulmuş) olmasıdır.³

¹ Vamık TOPRAK, Gümrük Politikası, a.g.e., s.119.

* 25.05.1964 Tarih ve 474 sayılı Gümrük Kanunu.

² Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.164

** Türkiye Cumhuriyeti'nin En Çok Gözetilen Ülke Tarifesi, 16.09.1964 Tarih ve 6/3582 sayılı B.K.K. ile yürürlüğe girmiştir.

³ Vamık TOPRAK, Gümrük Politikası, a.g.e., s.123.

1.3.1.2. Kennedy Turu'nda Türkiye

Gümrük vergilerinde önemli indirimlere gidecek olan sanayi ülkeleri, gelişmekte olan ülkelere bu indirim karşılığında tam bir karşılık beklemeyeceği için; Türkiye'nin az bir fedakarlıkla görüşmelere katılma hakkı kazanarak yapılacak tarife indirimlerinden tümüyle faydalanma olanağı elde edecek olması, Kennedy Turu'na katılma kararının temel nedenini oluşturmuştur.¹

Geleneksel tarım ürünleri ihracatı yanında, mamul ve yarı mamul sanayi ürünleri ihraç edebilmek için dış pazarlara açılmak isteyen ve Kennedy Turu'nun bu alanda ortaya çıkaracağı olanaklardan yararlanmak arzusunda olan Türkiye, yerli sanayiini toplu tarife indirimlerinden korumak amacıyla görüşmelere gelişmekte olan ülke statüsünde katılmıştır.²

Topluluk ülkeleriyle Ortaklık Anlaşması çerçevesinde gümrük indirimleri sağlanması daha avantajlı görüldüğü için, ikili görüşmeler ABD, İngiltere, Kanada, Avusturya, Japonya, İsveç ve İsviçre ile gerçekleştirilmiştir. Kennedy Turu'nda özellikle yüksek gümrük vergisine tabi olup ihraç imkanı ve rekabet şansı bulunan ihraç mallarımız için (tütün, taze sebze-meyve, afyon, haşhaş tohumu, şarap, deri, tiftik, pamuklu dokuma, kilim, halı ve battaniye) yapılan ikili görüşmeler sonunda 1965 yılı toplam ihracatımızın % 32'sini oluşturan ürünler üzerinde gümrük muafiyeti sağlanmıştır. Vergiye tabi tutulan % 68'lik ihracat hacminin %28'i üzerinde % 50 veya daha yüksek oranda, % 53'ü üzerinde % 50'den daha az oranda gümrük indirimi elde edilmiş, kalan % 19'lük kısımda indirim gerçekleştirilememiştir.³

Türkiye toplam 23 madde üzerinden taviz verirken, bunlardan 8'i için % 50, 5 tanesi için % 40, 7 tanesi için % 20 ve 3 tanesi için % 25-30 oranında gümrük indirimi yapmıştır.⁴(Bkz. Tablo 12)

Gümrük mevzuatının, uluslararası ekonomik gelişmeleri zamanında karşılayacak bir yapıya ulaştırılması için yeni bir Gümrük Kanunu* çıkartılmış; bu düzenlemeyle diğer ülkelerin gümrük hareketlerine hızla uyum sağlanması amaçlanmıştır.⁵

¹ Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.165.

² Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.166.

³ Vamık TOPRAK, Gümrük Politikası, a.g.e., s.110.

⁴ Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.168.

* 01.02.1973 Tarih ve 1615 sayılı Gümrük Kanunu.

⁵ Tevfik CAN, Gümrüklerimiz ve Tarihsel Gelişimi, a.g.e., s.25.

1.3.2. AB - Türkiye Gümrük Birliği Hedefi Çerçevesinde Geliştirilen Politikalar

Gümrük birliği, üye ülkelerin birbirleriyle olan ithalat ve ihracatlarına yeni gümrük tarifeleri veya eş etkili vergiler koymaktan, karşılıklı ticari ilişkilerinde uygulamakta oldukları kısıtlamaları arttırmaktan kaçınmaları ve belirlenecek bir takvim çerçevesinde, aralarındaki gümrük vergileriyle eş etkili önlemleri ve miktar kısıtlamalarını kaldırarak üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulamaları ile ortaya çıkan bir ekonomik yapılanmadır.

GATT'ın gümrük birlikleri ve serbest ticaret bölgeleriyle ilgili XXIV. maddesi, üye ülkeler arasında oluşturulacak bir gümrük birliği ya da serbest ticaret bölgesine - gümrükler ve diğer ticari düzenlemeler açısından- entegrasyondan önceki uygulamalara oranla kısıtlayıcı olunmadığı ve makul bir süre içinde tamamlandığı takdirde izin vermektedir.*

Türkiye, AB ile Gümrük Birliği'nin kurulmasının kararlaştırılmasıyla sonuçlanan ilk başvurusunu 31.07.1959'da yapmış ve Ankara Anlaşması 12.09.1963 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşma, gümrük birliğini hedeflediği için 12.02.1964'te GATT'a da sunulmuş, entegrasyon için gereken onay alınmıştır. 10.02.1964'te T.B.M.M. tarafından onaylanan anlaşma, AB ülkeleri parlamentolarında da onaylarak 01.12.1964 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.¹

Ankara Anlaşmasıyla kurulması öngörülen Gümrük Birliği için a) Hazırlık Dönemi b) Geçiş Dönemi c) Son Dönem olmak üzere üç aşama belirlenmiştir. Hazırlık dönemi, beş yıl olarak öngörülmüş ise de, bu süre uzatılmış ve 01.09.1971 itibariyle hazırlık dönemi tamamlanarak Geçiş dönemine girilmiştir. Ancak, bu dönemin fiili başlangıcı geçiş döneminin koşullarını belirleyen ve 01.01.1973 'te yürürlüğe giren Katma Protokol ile olmuştur.** Geçiş döneminin 22 yıl sonra tamamlanmasının ardından

* Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliği oluşturması, XXIV. madde de yer alan "makul bir süre" ibaresi nedeniyle her iki taraf içinde GATT'a karşı - Ankara Anlaşmasından doğan - bir uluslararası yükümlülüktür. Bu durum Avrupa Paramentosunun Gümrük Birliği konusunda yaptığı oylamayı ve onay yetkisini kendisinde gören tutumu ciddi olarak tartışılır kılmaktadır.

¹ Haydar GÖÇER, "Tam Üyelik Hedefinde AB - Türkiye Gümrük Birliği'nin Gelişimi", Gümrük Kontrolörlerinin Tez, Seminer ve Çalışma Notları, A.Ü. AT Arş.v e Uyg. Mrk. AT ve Uluslararası İlişkiler 6. Dönem Uzmanlık Eğitim Programı Tezi, Özışık Matbaacılık, Ankara - 1995. s.3.

** Ankara Anlaşması gibi Katma Protokol de GATT'a sunulmuş ve onaylanmıştır. (30.09.1971)

son dönem başlamaktadır. Ankara Anlaşması Gümrük birliği'ne dayanan son dönemle ilgili olarak belirli bir süre saptamamış, bunu taraflara bırakmıştır.¹

Gümrük Birliğinin kapsamı,

- Gümrük vergilerinin, eş etkili vergilerin ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması

- Ortak Gümrük Tarifesinin (OGT) oluşturulması ve

- Ortak Dış Ticaret Politikasının (ODTP) uygulanması olarak belirlendiğinde,

Türkiye ile AB arasında gümrük birliği hedefi çerçevesinde geliştirilen politikalar, yukarıda sıralanan üç alt başlık çerçevesinde incelenebilir.

1.3.2.1. Gümrük Vergilerinin, Eş Etkili Vergilerin ve Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması

Türkiye ile AB arasında imzalanan Ankara Anlaşması ve bu anlaşmanın gerçekleşme koşullarını içeren Katma Protokol'de (m.7.), GATT'ın XXIV.maddesiyle öngörülen düzenlemeye uygun olarak, taraflar, karşılıklı ticari ilişkilerinde yeni gümrük vergileri ile eş etkili vergiler uygulamama, uyguladıkları gümrük vergileriyle eş etkili önlemleri artırmama yükümlülüğü üstlenmiş ve bu uygulamaların belirli bir takvim çerçevesinde kaldırılması öngörülmüştür.²

Katma Protokol'e göre, AB'nin Türkiye'den ithal edilen sanayi ürünlerine uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını Protokolün yürürlüğe girdiği tarihte sıfırlaması gerekiyordu. Oysa AB, bu yükümlülüğünü daha önce, 01.09.1971'de yürürlüğe giren Geçici Anlaşma ile yerine getirmiştir. Katma Protokol, AB açısından gümrük vergisi ve eş etkili vergilerin kaldırılması konusunda dört istisna getirmektedir: Perakende satışa arzedilmeyen pamuk ipliği, işlenmiş pamuklu dokumalar, yün ya da ince hayvan kılından yapılmış makina halıları ve bazı petrol ürünleri³.

Türkiye ise, Katma Protokol ile gümrük vergilerini kademeli olarak kaldırmayı taahhüt ederken, kendi sanayileşme sürecini dikkate almıştır. Bunun için, sanayi ürünleri üzerindeki gümrük vergilerinin 12 ve 22 yıllık olmak üzere iki ayrı liste dahilinde

¹ Şükrü KELEŞ, "AT'na Tam Üyelik Sürecinde G.B. ve İhtisas Gümrüklerinin Yapısı", Gümrük Kontrolörlerinin Tez, Seminer ve Çalışma Notları, Seminer Notu, Özışık Matbaacılık, Ankara - 1995, s.27.

² Bekir ODABAŞI, "Türkiye ile AT ve EFTA İlişkilerinde İthalatta Alınan Gümrük ve Eş Etkili Vergi ve Resimler", Gümrük Kontrolörlerinin Tez, Seminer ve Çalışma Notları, Seminer Notu, Özışık Matbaacılık, Ankara - 1995, s.27.

³ HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, HDTM AT Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara - 1993, s.189.

sınıflanması planlanmıştır. 12 yıllık listede, çoğunlukla geçiş döneminde rekabet gücü kazanacağı düşünülen sanayi ürünleri ile Türkiye’de kurulması düşünülmeyen endüstri ürünleri yer almıştır. 22 yıllık liste ise, Türkiye’de yeni kurulan veya ileride kurulacak olan sanayi ürünlerini kapsamakta; dolayısıyla uzun bir süre sonunda dış rekabete açılacak endüstri dallarını içermektedir.¹

Türkiye bu yükümlüklerine uygun olarak 1 Ocak 1973 ve 1 Ocak 1976’da 12 yıllık listede % 10’arlık (toplam % 20), 22 yıllık listede % 5’erlik (toplam % 10) gümrük indirimleri gerçekleştirmiş (Bkz. Tablo. 13), 1 Ocak 1978 ‘de yapılması gereken indirimleri ise 25 Aralık 1976’da tek yanlı bir kararla Katma Protokol’deki Korunma Maddesini (m.60)* işleterek ertelemiştir.²

Aslında Türkiye - AB Gümrük Birliği sürecinin başlangıcında gerçekleştirilen bu tarife indirimleri kağıt üzerinde kalmıştır denilebilir. Şöyleki, Yunanistan ile AB arasındaki Ortaklık Anlaşması görüşülürken, Yunanistan’ın -indirim takvimi başlatılmadan önce- gümrük tarifelerini modernize etmek için istediği bir yıllık süre AB tarafından kabul edilmiş; fakat Yunanistan’ın yüksek oranlardan başlayan yeni gümrük tarifesiyle programı tamamen kendi yararına çevirdiği görülmüştür. Bunun üzerine AB, Türkiye ile yaptığı görüşmelerde böyle bir süre tanımaktan kaçınmış ve imza anındaki gümrük oranlarının, indirimlerin başlangıç oranları olarak alınmasını istemiştir. Buna rağmen Türkiye, Katma Protokol’ün imzalanmasından bir gün önce çıkarılan bir kararname* ile, indirime esas alınacak gümrük vergilerini % 50 oranında artırmayı başarmıştır.³

Miktar kısıtlamaları konusunda ise, Katma Protokol’ün 30. maddesi gereğince Türkiye, AB çıkışlı ithalatı, konsolide liberasyon listesi dahilinde kadememli olarak libere ederek ek bir sınırlamaya tabi tutmamakla yükümlüdür. AB çıkışlı ithalata uygulanan miktar kısıtlamalarını tedricen kaldırmak durumunda olan Türkiye, aynı zamanda libere olmayan malların ithalatında AB lehine kontenjan açmayı ve kontenjan

¹ Orhan MORGİL -A.Ali KARACA- İbrahim EROL, Türkiye’nin AT’ye Tam Üveliginde Karşılaştırmalı Yapısal Sorunları, Malatya - 1992, s.12,13.

* Katma Protokol’ün 60. maddesine göre Türkiye, bir sektörde ortaya çıkabilecek sorunlar ya da dış mali istikrarın tehlikeye girmesi veya Türk Ekonomisini ters yönde etkileyebilecek bir zorluk oluşması durumunda korumacı önlemler uygulayabilir.

² HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, a.g.e., s.190.

* 22.11.1970 gün ve 7/1421 sayılı B.K.K.

³ Tefik SARAÇOĞLU, “AT, EFTA ve Doğu Avrupa Ülkeleri”, Türkiye’nin Dış Ekonomik İlişkilerinde Yeni Ufuklar, Uluslararası Seminer, İSO Araştırma Dairesi Yay.NO: 1992 - 6, Beta Basım, İstanbul - 1992, s.75.

kotalarını belirli bir takvim çerçevesinde artırmayı da taahhüt etmiştir. (Bkz. Tablo 14). Türkiye, miktar kısıtlamaları konusundaki yükümlülüğünü 1973 ve 1976 yılları itibariyle yerine getirerek 1960 - 1980 dönemi içinde toplam % 40 oranında liberasyon gerçekleştirmiştir.¹

1.3.2.2. Türkiye'nin Ortak Gümrük Tarifesine Uyumu

Türkiye, Katma Protokolün 17. ve 18. maddeleri gereği AB'nin OGT'ne belirli bir takvim çerçevesinde uyum göstermek ve OGT'ni üçüncü ülkelere karşı uygulamakla yükümlüdür. Buna göre, 12 yıllık listede yer alan mallar için ülkemizde fiilen uygulanan vergi oranları, OGT ile - fazla veya eksik olarak - % 15'lik bir fark göstermiyorsa; OGT'nin uygulanması 01.01.1977 itibariyle gerçekleşecektir. 12 yıllık listede bunun dışında kalan mallar için yapılacak uyumlaştırma planı ise Tablo 15'de verilmektedir. 22 yıllık listede, Ülkemizde fiilen uygulanan vergi oranlarının OGT'ne göre +/- %15'lik fark göstermediği maddeler için OGT uyumu 01.01.1983 itibariyle gerçekleştirilecektir. 22 yıllık listede, bunun dışında kalan maddelerin OGT ile uyumlaştırma planı Tablo 15'ten izlenebilir.²

Türkiye, Katma Protokol'de öngörülen OGT'ne uyum takvimi çerçevesinde, ilk olarak 1977'de 12 yıllık listede yapması gereken % 20'lik uyumlaştırmayı ertelemiş; dolayısıyla 1960-1980 döneminde OGT'ne uyum yönünde herhangi bir adım atılamamıştır.

1.3.2.3. Türkiye'nin Ortak Dış Ticaret Politikasına Uyumu

Roma Anlaşmasının 3. maddesi, Topluluk amaçlarından biri olarak geçiş döneminden sonra, üçüncü ülkelerle dış ticareti düzenleyen ve ortak prensiplere dayanan bir dış ticaret politikası belirlenmesini öngörmüştür. AB, ODTP iki kısımdan oluşmaktadır.³

¹ HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, a.g.e., s.196.

² Ali Sait YÜKSEL, Türkiye İlişkileri Açısından AET, Eskişehir İ.T.İ.A. Yay. No: 157/99, AT Enst. Yay. No:12, Eskişehir - 1975, s.71-72.

³ Yonca KAYA, "AT Ortak Dış Ticaret Politikası", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:19-20, Eylül - Aralık 1995, s. 61-62.

- Dış Ticaret Politikası Araçları: Ticari savunma araçları (Bkz. Tablo 16) ile OGT* ni içermektedir.

- Topluluk Ticari Anlaşmaları: Topluluğun üçüncü ülkelere yaptığı tavizli ticaret anlaşmaları ile serbest ticaret anlaşmalarını içermektedir. (Bkz. Tablo 17)

Sağlıklı ve gerçek anlamda liberal bir Tek Pazar'ın oluşturulması, ancak eşit koşullar altında etkin bir rekabetin sağlanması ile mümkün olduğundan - ODTP yanında - Ortak Rekabet Politikasının (ORP) oluşturulması; Topluluğun 1992 Tek Pazar hedefinin önemli unsurlarından biri olmuştur. AB'nin ORP'ni oluştururken üzerinde önemle durduğu konular sübvansiyonlar, fikri ve sınai mülkiyet hakları ile standardizasyondur.¹

Katma Protokol'de, - Roma Anlaşmasının ODTP Araçlarını ve içeriğini düzenleyen 113. maddesi çerçevesinde - taraflar arasında danışmalar yapılması ve koordinasyonun güçlendirilmesi öngörülmektedir. (m.53). ODTP, Türkiye'nin uzun dönemde kademeli olarak üslenmesi gereken bir yükümlülük olduğu için, 1960-1980 döneminde bu alanda herhangi bir mevzuat uyumu yapılmamıştır.

Dönem içinde gelişen Türkiye - AB ilişkilerinin ardından, ülkemizin 7. GATT Turu olan Tokyo Raund'a katılımıyla ortaya çıkan gelişmeler aşağıda değerlendirilmektedir.

1.3.3. Tokyo Turu'nda Türkiye (1973 - 1979)

Kennedy Turu'na gelişmekte olan ülke statüsünde katılan Türkiye, AB ile ilişkilerinin aldığı yeni boyutlar nedeniyle, Tokyo Turu'na farklı bir konumda katılmak durumunda kalmıştır. Çünkü Topluluğun OGT oranları üzerinde vereceği her tavizi - ülkemizin yükümlülüklerini artırması nedeniyle - Türkiye'nin görüşmelere katkısı olarak değerlendirmek gerekmektedir.² Bunla birlikte - daha önce değinildiği üzere- Bakanlar Kurulunun kanuni gümrük vergilerini % 50 oranında artırabilme ya da bağışıklığa (sıfır gümrük vergisi) kadar indirebilme yetkisi çerçevesinde**, Katma Protokol'ün imza tarihinden bir gün önce kanuni tarifede % 50 oranında artırma gidilmiş, daha önce

* OGT'nin, Katma Protokol Çerçevesinde belirlenen gümrük indirimleriyle olan ilgisinden dolayı, konu bütünlüğü açısından ayrı bir başlık altında incelenmesi uygun görülmüştür.

¹ HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, a.g.e., s.48.

² Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.169.

** 25.05.1964 tarih ve 474 sayılı Gümrük Kanunu.

çıkarılan bağışıklık ve indirim kararları yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak, daha sonra yürürlüğe konulan bağışıklık ve indirim kararları, ekonomik gerekçelere göre yenilerinin de eklenmesiyle sürekli bir uygulama alanını bulmuştur. Öyleki, sözkonusu dönemde toplam ithalatın % 45 - 50'si indirimle konu olurken, indirimli ithalatın ortalama % 40'ı 474 sayılı Kanun'un uygulanmasına ilişkindir. Bu sebeple Türkiye, dış ticaretinin serbestleşmesinde önemli bir yer tutan 474 sayılı Kanun uygulamasının, GATT Çok Taraflı Ticaret Görüşmelerine yapılan önemli bir katkı olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹

Her ne kadar 474 sayılı Kanun'a dayalı olarak gerçekleştirilen gümrük indirimleri reel bir nitelik taşımasa da; ülkemiz yukarıda belirtilen iki nedenden ötürü Tokyo Turu'nu herhangi bir tarife tavizi vermeden sonuçlandırmıştır. Bununla birlikte, Tokyo Turu'nda oluşturulan kodlardan Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Kodu ile Gümrük Değerleme Kodu'na taraf olunmuştur.

Türkiye GATT ilişkileri, görüldüğü gibi büyük ölçüde taviz listeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Ülkemiz, GATT çerçevesinde yapılan tarife indirim görüşmelerinde, ithal ikamesine dayalı dış ticaret politikası hedeflerine uygun olacak şekilde tavizler tanımış ve korunan sektörlerde gümrük indiriminden kaçınmıştır.

1.3.4. Dönemin İthalat Politikaları

Planlı dönemde, dış ticaretteki sürekli açığı gidermek amacıyla ithal ikamesi ve ihracata dönük sanayileşme politikaları bir arada uygulanmıştır. Buna paralel olarak sözkonusu dönemde Türkiye'nin iktisadi rejimi "Karma Ekonomi" olarak tanımlanmaktadır.²

1958'den itibaren, dış ticaretimiz kota sistemi adı altında dönemsel olarak belirlenen ithalat kotaları çerçevesinde yürütülmüştür. İthalat programları, 1973 İthalat Rejimine kadar önemli bir değişiklik içermemektedir. 1973'te ithalatı kolaylaştırmak, finansman kaynaklarını çoğaltmak ve fiyat yükselişlerini önlemek için I. ve II sayılı Liberasyon Listeleri ile Tahsisli İthal Malları Listesindeki teminat oranları % 50 oranında

¹ Şener BÜYÜKTAŞKIN, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, a.g.e., s.173.

² Erdoğan ULUTAŞ, a.g.m., s.53.

azaltılmıştır. Bununla birlikte ithalat yoluyla arz olanaklarını artırmak, aşırı fiyat artışlarını önlemek ve tekelleşme eğilimlerini kırmak amacıyla; gümrük vergilerinde indirimle gidilerek uzun vadeli bir ithalat programı hazırlanmıştır. İthalatı hızlandırmak amacıyla ön fiyat kontrol sistemi kaldırılmış ve ekonominin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere, yetki verilen kamu kuruluşları ile özel kuruluşların ithalat yapmalarına izin verilmiştir.¹

1977 yılına kadar uygulanan ithalat rejimleri, 1973 Rejiminden önemli bir sapma göstermemiştir. 1977 yılında ithalat teminatları, I ve II sayılı Liberasyon Listeleri için % 50 oranında artırılmış; 1979 yılında ise teminatlar sanayici ve ithalatçı ayrımı yapılarak yaklaşık % 30 oranında yükseltilmiştir. (İthalatçılar için % 40, sanayiciler için % 25)²

1.4. 1980 Sonrası Dönemde İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi Çerçevesinde Geliştirilen İthalat ve Gümrük Politikaları

İthal ikamesi, az gelişmiş ekonomilerin kalkınma stratejilerinde, sanayileşmeyi sağlayıcı etkin bir araç olarak ileri sürülmektedir. Gerçekten, milli gelir içinde sanayi kesiminin payını artırarak ödemeler dengesindeki dar boğazları aşmak, ekonominin dışa bağımlılığını azaltmakla - diğer bir deyişle ithal edilen malların yurt içinde üretimini sağlamakla - mümkündür. Ancak ithal ikamesi, daha çok ödemeler dengesindeki güçlükler nedeniyle, lüks tüketim mallarından başlatıldığında; yasaklanan ithalat bu malların yerli üretimlerini karlı hale getirdiğinden, kaynaklar - üretimin alternatif maliyeti gözönüne alınmaksızın- kalkınmayı harekete geçirici nitelikte olmayan bu alanlara kayabilecektir. Bununla birlikte, ithal ikamesi uygulamasının sadece ithal edilen parçaları birleştiren montaj sanayii şeklinde gerçekleştirilmesi; üretimdeki ithal girdi payının yüksek bir seviyede kalmasına ve ithalatın, yerli sanayi üretiminden daha hızlı artmasına sebep olur.³

Diğer taraftan, ithal ikameci sanayileşme politikaları çerçevesinde devletin, yerli sanayileri korumak için ithalata doğrudan ve yoğun olarak müdahale etmesi, nispi

¹ Erdoğan ULUTAŞ, a.g.m., s.61-67.

² Erdoğan ULUTAŞ, a.g.m., s.67-69.

³ Cem ALPAR, Türkiye'nin Planlı Dönemde İmalat Sanayiini Koruyucu Dış Ticaret Politikası, A.İ.T.İ.A. Doktora tezi. Ankara - 1973, s.40-43.

- Yaklaşık 2170 maddede fon uygulaması kaldırılarak ithalat fonlarına tabi maddelerin sayısı azaltılmıştır.

Gümrük birliğine uyum çerçevesinde bir kısım düzenlemeler getiren 1996 yılı İthalat Rejimi Kararı ve Yönetmeliği* ile, ithalat mevzuatında ortaya çıkan değişiklikler ise aşağıdaki gibidir.¹

- Tek Vergi Numarasına Sahip Olan Herkese İthalat Yapabilme İmkânı Tanınması:

Karar'a göre, İthalat Yönetmeliğinde belirtilen usul ve esaslar çerçevesinde ve istisnalar haricinde, Vergi Usul Kanunu hükümleri uyarınca vergi numarası verilen gerçek ve tüzel kişiler ile tüzelkişilik statüsüne sahip olmamakla birlikte, yürürlükteki mevzuat hükümlerine istinaden hukuki tasarruf yapma yetkisi tanınan kişiler ortaklıkları, ithalat yapabileceklerdir.

Diğer taraftan, tacir olmayan gerçek kişiler, sadece - özelliği ve niteliği itibariyle - özel, şahsi ve ailevi kullanıma mahsus olduğu anlaşılan ya da hediye amaçlı olarak getirildiği açıkça belli olan maddeleri ithal edebileceklerdir.

Bu uygulamayla, daha önce ithalat yapabilmek için alınması gerekli olan "İthalat Belgesi" kaldırılmış olmaktadır. Artık ithalat yapmak isteyen kişiler, VUK hükümleri çerçevesinde Tek Vergi Numarası olarak ithalat yapabileceklerdir.

- İthal Müsaadesinin Kaldırılması

İthalat işlemlerinin basitleştirilmesini sağlamak amacıyla, ithal müsaadesi düzenlenmesi yönündeki uygulama kaldırılmıştır. Daha önce ithal başvuruları bankalara yapılmakta ve bankalarca ithal müsaadesi düzenlenerek sonuçlandırılmaktaydı. Yeni düzenlemeyle, ithalat yapmak isteyen kişiler, mevzuat hükümleri çerçevesinde almaları gereken belgelerle birlikte doğrudan gümrük idarelerine başvuracaklardır.

- Gümrük Tarife Cetvelinde 8'li Pozisyon Uygulamasından 12'li Pozisyon Uygulamasına Geçilmesi

01.01.1996 tarihinden önce, gümrük tarife cetvelinde eşyaların pozisyonları itibariyle 8'li GTİP uygulaması yürütülürken, Avrupa Birliği Kombine Nomanklatürü esas alınarak yapılan değişikliklerle **12'li GTİP uygulamasına geçilmiştir.

* Resmi Gazete: 31.12.1995

¹ Yusuf GÜNEY, "Gümrük Birliği Çerçevesinde İthalat Rejiminde Yapılan Değişiklikler", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:21-22, Ocak - Şubat - Mart - Nisan 1996, s.90 -96.

** 09.12.1995 tarih ve 95/7591 sayılı B.K.K.

- İşlenmiş Tarım Ürünlerine İlişkin Fon Uygulaması

AB'de işlenmiş tarım ürünleri ithalatında tahsil edilen vergi iki unsurdan oluşmaktadır. Tarım unsuru kapsamında temel tarım ürünleri üreticilerinin, sanayi unsuru kapsamında bu ürünleri işleyen sanayicilerin korunması hedeflenmektedir. Her sene yeniden belirlenen ve değişken unsur olarak da adlandırılan tarım payı, Uruguay Round Tarım Anlaşması çerçevesinde sabit vergiye dönüştürülmüştür. Türkiye - AB gümrük birliği tarım ürünlerini kapsamamakta, fakat sanayi payı da içermeleri nedeniyle işlenmiş tarım ürünleri olarak adlandırılan ve içinde hububat, şeker ve süt bulunduran ürünler, gümrük birliği çerçevesinde serbest dolaşımda bulunmaktadır. Katma Protokol, tarım ürünlerinin Türkiye ile Topluluk arasındaki serbest dolaşımı için, ülkemizin Ortak Tarım Politikasına uyumunu zorunlu kılmaktadır (m.33). Tarım ürünlerinin serbest dolaşımı hedefine varıncaya kadar, bu ürünler için tercihli rejim uygulaması sözkonusu olmuştur. Bu yüzden, işlenmiş tarım ürünlerinde sanayi payları sıfırlanarak karşılıklı tercihli tarife sistemi yürürlüğe konmuş; tarım payı açısından ise sözkonusu ürünlerde rekabet edebilirlik düzeyi esas alınarak AB'nin hedef tarım payına ulaşılmasını teminen üç ayrı liste düzenlenmiştir. 1996 yılı İthalat Rejimi ekinde yer alan bu listeler çerçevesinde işlenmiş tarım ürünlerinin bir kısmında hedef tarım payına 01.01.1996 itibariyle ulaşılmış bir kısmında üç yıllık bir geçiş dönemi öngörülmüş, bir grup üründe ise hedef tarım payına 01.01.1997 tarihinde ulaşılacağı belirtilmiştir. (Bk. Tablo 18)

- İthalat Rejimi Kararı'na Aykırı Davranan İthalatçılar Hakkında Uygulanan İdari Yaptırımların Kaldırılması

Karar'a göre, daha önce ithalatçı firmalar için uygulanan ithalattan ve mutemetlikten men, ithalat için hiçbir tahsis yapılmaması, ithalat belgesinin iptali gibi idari yaptırımlar kaldırılmıştır. Ancak, sadece Dış Ticaret Müsteşarlığı'nca uygulanan idari nitelikteki yaptırımlar kaldırılmış olup; ilgili kanun hükümleri uyarınca suç oluşturan fiillere adli cezalar uygulanmaktadır.

- İthalat Serbestisinin Sınırları

1995 yılı İthalat Rejimi Kararı'nda, ithalat serbestisine ilişkin olarak "özel kanunlarla ithali yasaklanmış olanlar ile ithaline izin verilmeyenler dışında kalan malların ithali serbesttir." şeklinde yer alan serbesti, - Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı Kararı'nın 7.maddesine dayanılarak, "kamu ahlakı, kamu düzeni veya kamu güvenliği; insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması ya da sınai ve ticari mülkiyetin korunması amacıyla

ilgili mevzuat çerçevesinde alınan önlemlerin kapsamı dışındaki malların ithali serbesttir.” şeklinde bir boyut değişikliğine uğramıştır.

1.4.1.2. İthalatta Vergi ve Fon Uygulamaları

İthalattan alınan gümrük vergileri kadar, vergi etkisi gösteren benzeri uygulamalar da koruyucu dış ticaret politikasının önemli araçları durumundadırlar. İthalatta vergi benzeri etkiler yaratan uygulamaları, resimler ve fonlar şeklinde iki ana grupta toplamak olanaklıdır. Ülkemiz ithalatında, tek vergi uygulamasına geçilen 1993 yılına kadar, gümrük vergisi dışında uygulanan vergi benzeri önlemler aşağıdaki gibidir.¹

1.4.1.2.1 Belediye Hissesi

2380 sayılı “Belediye ve İl Özel İdarelerine Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Pay Verilmesi Hakkında Kanun” * gereğince gümrük vergisinin % 15’i oranında bir pay, belediye hissesi olarak alınmakta ve gümrük vergisiyle birlikte Hazine’ye gelir kaydedilmekte idi. 1948’de başlayan uygulama süresince, % 15’lik oran değiştirilmemiştir.

1.4.1.2.2 Damga Resmi

Damga resmi, 3675 sayılı “İthalde Alınacak Damga Resmi Hakkında Kanun” ** uyarınca, gümrük giriş beyannamelerinde yer alan eşyanın CIF fiyatı üzerinden % 10 oranında alınmaktaydı. Damga resmi oranı, uygulamaya başlanan 1963 yılında % 5 iken 1969’da % 25’e yükseltilmiş, 1981’de ise % 1’e düşürülmüştür.

1.4.1.2.3.Ulaştırma Altyapıları Resmi

3571 sayılı Kanun, *** karayolu, havayolu, demiryolu ve denizyolu ile taşınarak ithal edilen her çeşit maldan, ulaştırma altyapıları resmi alınmasını zorunlu kılıyordu.

¹ Rıdvan KARLUK, Türkiye Ekonomisi, Beta Basım, İstanbul - 1995, s.277 -279.

* R.G. : 05.02.1981

** R.G. : 31.10.1990

*** R.G.:20.06.1989.

Kara, hava ve demiryolu ile yapılan ithalattan % 3, denizyoluyla yapılan ithalattan ise % 4 oranında tahsil edilen ulaştırma altyapıları resmi, ilk olarak 1951’de rıhtım resmi olarak uygulamaya konmuş, % 2,5 oranında alınırken 1967’de % 5’e çıkartılmıştır. Matrahı ise, ithal malının gümrük vergisine esas olan değeridir.

1.4.1.2.4. Katma Değer Vergisi (KDV)

3065 sayılı “Katma Değer Vergisi Kanunu” *¹, “her türlü mal ve hizmet ithalatının KDV’ne tabi olduğunu belirtmektedir. KDV’den muaf tutulacak mallar ise yasanın 16. maddesinde sıralanmıştır. İthalatta uygulanacak KDV’nin matrahı, aşağıdaki üç unsurun toplamından oluşmaktaydı:

- İthal malın gümrük vergisine esas olan değeri
- İthalat sırasında ödenen her türlü vergi, resim ve harçlar.
- Fiili ithalata yapılan diğer ödemeler.

KDV’nin oranı başlangıçta % 10 olarak belirlenmiş, 1986’da % 12’ye çıkarılmış, 1987 yılında ise belirlenen altı mal grubu için % 1-5 oranında tahsil edilmiştir. 1993’te yeniden belirlenen oranlar, dört ayrı mal grubu için % 8-23 oranında değişmekteydi.

1.4.1.2.5. Toplu Konut Fonu (TKF)

2976 sayılı “Dış Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun” ** hükümleri çerçevesinde yürürlüğe giren TKF, esas olarak fiziki birimler başına belli bir miktar ABD Doları karşılığı TL. olarak alınıyordu. Hangi mala ne kadar fon ödeneceği ise İthalat Rejimi Kararı’nın ekini oluşturan listelerde yayınlanmaktaydı.

1.4.1.2.6 Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu (DFİF)

Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 30 sayılı Karar *** gereğince, Merkez Bankası bünyesinde DFİF hesabı oluşturulmuştur. Fonun kaynakları, ithal edilen

* R.G.: 02.11.1984.

** R.G.:15.02.1984.

***R.G.:07.07.1984.

her türlü malın CIF değeri üzerinden % 2 oranında yapılacak tahsilat iken, bu oran 1987'de % 4'e, 1988'de % 10'a çıkarılmıştır.

1.4.1.2.7 *Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu (KKDF)*

84 / 8860 sayılı "Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Kurulması Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı" * ile oluşturulan fonun amacı, yatırımların plan hedeflerine göre yönlendirilebilmesi ve ihtisas kredilerinde kredi maliyetlerinin düşürülmesidir. 1988'de fonun kaynakları değiştirilerek mal karşılığı, kabul kredili ve vadeli akreditif ödeme şekilleriyle yapılan ithalatta % 6 oranında kesinti yapılması kararlaştırılmış, 1990'da bu oran % 1'e düşürülmüştür.

1.4.1.2.8 *Maden Fonu*

3213 sayılı "Maden Kanunu" na ** dayanılarak oluşturulan maden fonu için, enerji, metal, sanayi madenleri ve değerli taşlar olarak sınıflandırılan madenlerin ithali sırasında, gümrük vergisine esas değer üzerinden % 2,5 oranında kesinti yapılmaktaydı.

1.4.1.3. *İthalatta Tek Vergi Uygulaması*

1980'li yıllarda ithalatta önemli ölçüde serbestleşme sağlanmakla birlikte, yukarıda sıralanan ve gümrük vergileri ile eş etkili vergiler olarak nitelenen önlemler, bir taraftan ithalat işlemlerinde güçlükler doğuruyor; diğer taraftan ithalatın liberasyonu önünde önemli bir engel oluşturuyordu. Bu tür vergi ve fon uygulamaları, gümrükçü ve ithalatçıların şikayetlerine konu olurken; Türkiye'nin özellikle AB tarafından eleştirilmesine ve taahhütleri konusunda yarılmasına neden olmaktadır.¹

GATT ise gümrük vergilerine ek olarak ithalata getirilen her türlü kısıtlamayı, dış ticaretin rekabet içinde gelişmesine engel bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Ancak,

* R.G.:15.12.1984.

** R.G.: 15.06.1985.

¹ Mehmet Metin EKER, Çok taraflı Ticaret Sistemi, Yeni Korumacılık ve Türkiye, a.g.e., s.119.

GATT prosedürlerine göre, bir üye ülkenin ithalata getirdiği miktar kısıtlamaları ile vergi ve fon uygulamaları ilk olarak basitleştirilmiş istişare toplantısında ele alınmakta, bu toplantılarda üye ülke uygulamalarına itiraz edilmezse, GATT engeli aşılmış olmaktadır. Türkiye'nin ithalattaki son uygulamaları da "ödemeler dengesinin iyileştirilmesi" gerekçesiyle, basitleştirilmiş istişare komitesi toplantısında önemli bir itiraza uğramadan geçmiştir.¹

Tek vergi sistemine geçiş, ithalata uygulanan eş etkili vergilerin kaldırılması yoluyla, ithalat sırasında sadece gümrük vergisi ve TKF'nun tahsil edilmesini ifade etmektedir.² Ülkemizde, 01.01.1993'ten bu yana, ithalattan tek bir gümrük vergisi ve tek bir fon (TKF) alınması ilkesine dayalı olarak yeni bir ithalat rejimi uygulanmaktadır.

Tek vergi sistemine geçiş ile ilgili olarak, 3824 sayılı "Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"³ uyarınca, ithalatta tahsil edilen ulaştırma altyapıları resmi, damga resmi ve belediye hissesi 01.01.1993 tarihi itibarıyla yürürlükten kaldırılmıştır.

DFİF; tek vergi prensibi çerçevesinde kaldırılarak;⁴ gümrük vergisi dışında ithalattan alınan tüm vergi, resim ve fonlar TKF bünyesinde toplanmıştır. Tek vergi sistemi sayesinde ithalattaki korunma mekanizması saydam, kolay anlaşılır ve uygulanabilir nitelik kazanmış olmaktadır.⁵

1988'de AB ile yapılan görüşmeler sırasında, 1995 yılında tamamen kaldırılması öngörülen TKF ise 15.04.1995'ten itibaren % 20'lik bir indirim tabii tutulmuş, 08.07.1995'te ikinci % 20'lik indirim gerçekleştirilmiş ve son olarak 31.12.1995 itibarıyla sanayi ürünleri üzerinde sıfırlanmıştır. İşlenmiş tarım ürünlerinde ise sanayi payına tekabül eden oranlar TKF'dan düşünülmüş olup, tarım payı TKF olarak tahsil edilmektedir.

¹ "Türkiye'nin İthalatta Fon Uygulamaları GATT Engelini Aştı", ADKO İhracat Dergisi, Sayı:124, Aralık - 1985, s.204.

² Mehmet Metin EKER, Çok taraflı Ticaret Sistemi, Yeni Korumacılık ve Türkiye, a.g.e., s.120.

* 11.07.1992 tarihli Resmi Gazete.

** 31.12.1992 tarih ve 92/3902 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

³ Mehmet Metin EKER, Çok taraflı Ticaret Sistemi, Yeni Korumacılık ve Türkiye, a.g.e., s.120.

1.4.2. 1980 Sonrasında GATT Normlarına Uyum Çerçevesinde Geliştirilen Dış Ticaret Politikaları

1.4.2.1. GATT Sübvansiyonlar ve Telif Edici Vergiler Kodu'na Uyum

Türkiye, Tokyo Turu sonunda oluşturulan Sübvansiyonlar ve Telif Edici Vergiler Kodu'nu 01.02.1985'te imzalayarak 01.03.1985 itibariyle yürürlüğe koymuştur.*

Ülkemizde, serbest dış ticareti bozucu uygulamalar arasında yer alan dumping konusunda ilk yasal düzenleme, 1615 sayılı Gümürk Kanunu'dur. Bu yasanın 20.maddesi misilleme, 21.maddesi ise dumping uygulamalarına karşı yerli sanayiye kısmi bir koruma sağlamış; fakat sistematik olarak konuyu düzenlememiştir.¹

Dampinge ve sübvansiyona konu ithalatın ekonomimize zarar verici etkisinin önlenmesi amacıyla, GATT Antidamping Kodu ve Sübvansiyonlar ve Telif Edici Vergiler Kodu ile AB antidamping ve sübvansiyon tüzükleri yanısıra Türk ekonomisinin yapısı ile hukuk sistemine de uyum sağlayan bir mevzuat hazırlanmıştır. Bu mevzuatı oluşturan 3577 sayılı "İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Kanun",** 01.10.1989 itibariyle yürürlüğe girmiş bulunmaktadır.²

İlgili yönetmelikte dumping, bir ülkeden Türkiye'ye ihraç edilen malın, "normal değer"inin altında bir ihraç fiyatı ile ithal edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Normal değer ise, ihracatçı ülkede tüketime konu olan aynı veya benzer bir mal için fiilen ödenmiş veya ödenmesi gereken karşılaştırılabilir bir fiyat olarak belirtilmektedir. Sübvansiyon, ihracatçı ülke firmalarına, ülkeden ihraç edilen bir malın üretimi, ihracatı veya taşınması için doğrudan ya da dolaylı bir faydanın sağlanması şeklinde ifade edilmektedir.³

Söz konusu Kanun uyarınca, dampinge veya sübvansiyona konu olan ithalatın, dumping yapılmasından ya da sübvansiyon verilmesinden dolayı bir üretim dalında maddi kayıp tehdidi oluşturması, piyasanın bozulmasına sebep olması veya bir üretim dalının

* 27.02.1985 tarih ve 85/9155 sayılı B.K.K.

¹ Rıdvan KARLUK, Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, a.g.e., s.144.

** 01.07.1989 tarih ve 89/14506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

² Cengiz AYDEMİR, "Dampingle ve Sübvansiyonlu İthalata Karşı Önlem:3577 sayılı Kanun", Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, sayı:5, 1990 -1, s.1.

³ Cengiz AYDEMİR, "Dampingle ve Sübvansiyonlu İthalata Karşı Önlem:3577 sayılı Kanun", a.g.m., s.2.

kurulmasını geciktirmesi “zarar” olarak kabul edilmiştir. 3577 sayılı Kanun’a göre önlem alınabilmesi için, bu zarar unsurlarından birinin gerçekleşmiş olduğu tesbit edilmeli; bununla birlikte, sözkonusu zarar dumping ya da sübvansiyona bağlı olarak ortaya çıkmalıdır.¹

Soruşturma sonunda önlem alınmasına karar verilmesi halinde, dumpinge konu malın fiili ithalinden antidumping vergisi, sübvansiyona konu malın fiili ithalinden ise telafi edici vergi alınır. Bu vergilerin karara bağlanması İthalatta Haksız Rekabeti Değerlendirme Kurulu’na verilmiştir.²

İthalatta haksız rekabetin önlenmesi amacıyla oluşturulan sözkonusu yasal çerçevenin, AB’nin 2423 / 88 sayılı Tüzüğü ile büyük ölçüde benzerlik göstermesi nedeniyle; AB ile dış ticaret mevzuatlarının uyumlaştırılması sürecinde önemli kilometre taşı olduğu söylenebilir.³

Gerek AB ve gerekse Türkiye’nin ithalatta haksız rekabetin önlenmesine ilişkin oluşturdukları mevzuat, temelini GATT’ın VI., XVI. ve XXIII. maddelerinden almıştır. Bu nedenle, ithalatta haksız rekabete karşı alınan önlemlerle ilgili olarak AB’de halen yürürlükte olan 2423 / 88 sayılı Tüzük ile Türkiye’deki 3577 sayılı Yas hükümleri arasında dikkate değer bir farklılık bulunmamaktadır.⁴

1.4.2.2. GATT Gümrük Değerleme Kodu’na Uyum

Uluslararası ticarete konu olan bir malın, gümrük vergisine esas olacak matrahının belirlenmesinde, ülkeler arasında farklılıklar bulunması nedeniyle ortaya çıkan haksız rekabetin önlenmesi amacıyla, Tokyo Turu’nda 12.04.1979’da imzalanan Gümrük Değeri Anlaşması’na Türkiye de taraftır. Bu anlaşma, ülkemiz tarafından “beş yıl sonra uygulanmak üzere” şeklinde konulan bir rezervle kabul edilmiş;* 12.02.1994’te ise GATT Anlaşma hükümlerine dayanılarak hazırlanan “Gümrük Tarifeleri ve Ticaret

¹ Cengiz AYDEMİR, “Dampingli ve Sübvansiyonlu İthalata Karşı Önlem:3577 sayılı Kanun”, a.g.m. s.2.

² Cengiz AYDEMİR, “Dampingli ve Sübvansiyonlu İthalata Karşı Önlem:3577 sayılı Kanun”, a.g.m. s.3.

³ Hakkı UZ, “Türkiye ve AB İlişkilerinde İthalatta Haksız Rekabetin Değerlendirilmesi”, Araştırmalar - 2, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yay. No:5, Gürler Ofset, Ankara - 1996, s.5.

⁴ Hakkı UZ, “Türkiye ve AB İlişkilerinde İthalatta Haksız Rekabetin Değerlendirilmesi”, a.g.m. s.30.
* 12.05.1988 tarih ve 3447 sayılı Kanun.

Genel Anlaşması'nın VII. Maddesinin Uygulanmasına Dair Anlaşma'ya İlişkin Yönetmelik" yürürlüğe girmiştir.*¹

Böylece, uluslararası literatürde "Brüksel Kıymet Tanımı" olarak adlandırılıp 1955 yılından itibaren uygulanan ve ülkemizde 1615 sayılı Gümrük Kanunu'nun 65. maddesinde yer alan sistem terk edilmiş olmaktadır.²

Brüksel Kıymet Tanımı ile GATT Kıymet Anlaşması arasında, kıymet (değer) anlayışı açısından görülen en büyük fark; eski sistemde rayiç bedele (emsal kıymete) dayanan gümrük değerinin, yeni sistemde ithal eşyanın satış bedeline dayandırılmasıdır. Eski sistem, sübjektif bir yaklaşımla, ticari yaşamın gereği olarak bir satıştan diğerine ortaya çıkan fiyat farklılıklarını gözönüne almamakta, vergi yükünü eşitlemeye çalışmaktaydı. Yeni sistem ise, malın ithalatı sırasında gerçekleşen satış bedelini gümrük değerine esas alarak objektif bir yaklaşım sergilemektedir.³

Ancak, bazı mükelleflerin mümkün olduğunca az vergi ödemek amacıyla, ithal ettikleri malları olduğundan düşük değerde beyan etmeleri, bu sebeple aynı ya da benzer mallar arasında büyük değer farklılıklarının ortaya çıkması durumunda; - Gümrük İdareleri arasında bilgi iletişim ağı kurulmasının geciktirilmesi halinde - yapılan bu değer araştırmaları, Gümrük İdareleri için bir yük, zaman ve kaynak israfından ileri gitmeyeceği gibi sağlıklı da olmayacaktır.⁴

1.4.2.3. Armonize Sistem Nomanklatürü'nün Kabulü

Ülkemizde 01.01.1989'a kadar yürürlükte kalan Brüksel Nomanklatürü, üç kez geniş çapta değişikliğe uğramış olmasına rağmen, teknolojik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan mal çeşitlerinin sınıflandırılmasına cevap veremez hale gelmiştir. Bununla birlikte, ABD ve Kanada gibi iki gelişmiş ülkenin farklı tarife sistemleri kullanmaları, tüm ülke ve uluslararası kurumları ortak bir sistem arayışına itmiş; bu amaçla GATT Gümrük İşbirliği

* 12.02.1994 tarihli Resmi Gazete.

¹ Bayazıt BALCI, "GATT Kıymet Anlaşması Çerçevesinde Gümrük Kıymetine Esas Alanacak Satış Bedeli", Vergi Dünyası, Sayı:155, Temmuz - 1994, s.10.

² Bayazıt BALCI, "GATT Kıymet Anlaşması...", a.g.m., s.11.

³ Bayazıt BALCI, a.g.m., s.11.

⁴ Yusuf GÜNEY, "Kıymet Bilmecesi", Gümrük Dünyası, Sayı:10, Temmuz - 1996, s.8.

Konseyi nezdinde başlayan çalışmalarla hazırlanan Armonize Sistem Nomanklatürü, 10.06.1985 tarihinde imzaya açılmıştır.¹

Özellikle AB'ne tam üyelik başvurumuzun ve buna bağlı çalışmaların gündemde olduğu bir dönemde, AB'nin 01.01.1988'den itibaren bu sisteme geçmiş olması ve bir çok gelişmiş ülkenin bunu izlemesi; Türkiye'in de sözkonusu sözleşmeye taraf olması gereğini açıkça ortaya koymuştur.²

Türkiye, 01.01.1989 tarihinden bu yana, dış ticarete konu malları özellik ve nitelikleri açısından daha kesin olarak sınıflandıran Armonize Sistem Nomanklatürü'nü uygulamaktadır.*³

1.4.2.4 Uruguay Turu'nda Türkiye

Türkiye, 26.01.1995 tarih ve 4047 sayılı yasa ile onaylanması uygun bulunan DTÖ Kuruluş Anlaşması'nı, 31.12.1994 tarihinden geçerli olmak üzere, 25.02.1995'te kabul etmiştir.**

Ülkemizin Marrakesh Protokol'üne göre DTÖ bünyesinde üstlendiği yükümlülükler ve bu çerçevede yerine getirilen taahhütler aşağıdaki gibidir.⁴

- Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak sanayi mallarında % 29 oranında gümrük vergisi indirimi gerçekleştirmiş olmakla birlikte; AB'nin verdiği tarife tavizleri de, ülkemiz tarafından üstlenilecek yeni sorumlulukları ifade etmektedir.

- DTÖ Tarım Anlaşması'na göre gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'nin yükümlülüğü, 10 yıllık bir süreç içinde tarım ürünleri üzerindeki tarifelerin % 24 oranında azaltılmasıdır.

Türkiye, tarıma verilen yerli sübvansiyonlarda minimum seviyenin (sübvansiyon / tarımsal üretim değeri = % 10) altında olduğu için, bu konuda herhangi bir taahhüt sözkonusu değildir.

¹ Tamer DİZLİOĞLU, İthalat Rejimi ve Politikasında Meydana Gelen Son Değişiklikler ve Gelişmeler, Tebliğ, Ankara - 1989, s.6.

² Tamer DİZLİOĞLU, İthalat Rejimi ve Politikasında Meydana Gelen Son Değişiklikler ve Gelişmeler, a.g.e., s.6.

* 25.11.1988 tarih ve 88 / 13527 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı.

³ Rıdvan KARLUK, Uluslararası Ekonomi, a.g.e., s.173.

** 95/6225 Sayılı B.K.K.

⁴ Republic of Turkey, "Implications of the Uruguay Round on the Turkish Foreign Trade", Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries, Volume 16, Number 3-4, July - October 1995, p.61-68.

Tarıma verilen ihracat sübvansiyonlarında, 10 senelik bir periyot içinde, 1986 - 1990 dönemi toplam bütçe harcamalarında sübvansiyona ayrılan ortalama pay bazında % 24'lük; sübvansiyon edilen ürün miktarında ise % 14'lük indirimler sağlanacaktır. Buna göre; baz dönemde 36 milyon dolar olan ihracat sübvansiyonları, 2004 yılına gelindiğinde 8.640.000 dolar azaltılacak ve 27 milyon 360 bin dolar tutarında gerçekleştirilecektir. Miktar açısından ise, baz dönemde 574 bin ton olan sübvansiyon edilen tarım ürün hacmi, 2004 yılında 493 bin tonu geçemeyecektir.

DTÖ Tarım Anlaşması'nın Türkiye için önemi büyüktür. Çünkü ülkemizin AB ile gerçekleştirdiği gümrük birliği - tarım ürünleri bazında - sadece işlenmiş tarım ürünlerini kapsamakta; tüm tarım ürünlerinin serbest dolaşımında bulunabilmesi ise Türkiye'nin Ortak Tarım Politikası'na uyum sağlamasını gerektirmektedir. AB ÖTP'ne uyum, önemli ölçüde devlet desteğine ihtiyaç göstermesi nedeniyle, finansal bir yük oluşturmakta; bu yüzden AB'ye tam üye olunmadığı sürece böyle bir uyumun sağlanması uzak gözükmemektedir. Bu çerçevede, ülkemiz tarım ürünlerinin uluslararası ticareti DTÖ kuralları ve yükümlülüklerine uygun olarak gerçekleşecek; sanayi ürünleri ticareti ise AB'nin Ortak Gümrük Tarifesine, Ortak Dış Ticaret ve Rekabet Politikalarına paralel olarak yürütülecektir.

- DTÖ Tekstil ve Hazır giyim Anlaşması'na göre Türkiye, ilk aşamada 1990 yılında gerçekleşen tekstil ithalat değerinin % 18'ini GATT'94'e entegre etmiştir. Bununla birlikte, DTÖ bünyesinde mal ticaretiyle ilgili olarak yapılan her anlaşma için, gerekli bildirimleri DTÖ Sekreteryasına yapmak ve yeni kural ya da disiplinler gerektiğinde, yerli mevzuatını uyumlaştırmak durumundadır.

- Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olarak Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) Anlaşması hükümlerini uygulaması için 5 yıllık bir süresi olmakla birlikte, Türkiye - AB Ortaklık Konseyi'nin 1 / 95 sayılı Kararı gereğince fikri ve sınai mülkiyet haklarının etkin şekilde korunmasıyla ilgili olarak çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. (Bkz. 2.4.3.2. Dış Ticaret ve Rekabet Politikalarının Uyumlaştırılması)

-Türkiye, liberal bir yabancı yatırım politikası izlediği için, Ticaretle İlgili Yatırım Önlemleri (TRIMS) Anlaşması'nın yeni kuralları ile mevzuat uyumu sağlamakta zorlanmayacaktır.

- Türkiye, DTÖ yükümlülükleri çerçevesinde antidamping ve telafi edici önlemlerle ilgili olarak mevcut mevzuatında değişiklik yapmış; dolayısıyla teşvik sistemini

DTÖ Sübvansiyonlar ve Telafi Edici nlemler Anlaşması gereğince değiştirmiştir. DT çerçevesinde ülkemiz haklarının korunması amacıyla, DT Tekstil ve Hazırgiyim Anlaşması'na geçişle ilgili korunma mekanizmasına (Bkz. 2.4.3.2. Dış Ticaret ve Rekabet Politikalarının Uyumlaştırılması: Belirli Tekstil rnleri İthalatında Gözetim ve Korunma nlemleri Hakkında Mevzuat) ve DT Analaşmazlıklarının zm Prosedürünü (Bkz. 2.4.3.2. Dış Ticaret ve Rekabet Politikalarının Uyumlaştırılması: Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında Mevzuat) ilişkin yeni düzenlemeler yürürlüğe koymuştur.

- Türkiye, imzacı ülkeler dışında hak ve yükümlülük doğurmayan çok taraflı ticaret anlaşmalarının çoğuna taraf değildir: Sivil Havacılık Ticareti Anlaşması, Uluslararası Süt Anlaşması, Uluslararası Sığır Eti Anlaşması.

1.4.3 1980 Sonrasında Türkiye - AB Gümrük Birliği Sürecinde Atılan Adımlar

Bilindiği gibi, Türkiye 25 Aralık 1976'da tek taraflı bir kararla, AB'ye karşı tüm yükümlülüklerini dondurmumuştur. 20 Haziran 1979'da Türkiye - AB görüşmeleri yeniden başlatılmışsa da; 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren -askeri yönetim nedeniyle- Türkiye'ye bir zaman kredisi verilmiştir. Verilen bu kararın devamı niteliği taşıyan ve 20.10.1980'de İzmir'de toplanması kararlaştırılan Türkiye - AET Karma Parlamento Komisyonu toplantısının iptal edilmesi üzerine, ilişkilerin tekrar donma noktasına geldiği görülmektedir. 22. Ocak 1981 tarihinde Avrupa Parlamentosu, Türkiye'de bazı siyasi şahsiyetlere verilen cezalar ve tutuklamalar sebebiyle Ankara Anlaşması'nın askıya alınmasını istemiş ve ilişkiler fiilen dondurulmuştur.¹

Türkiye - AET Ortaklık Konseyi'nin 16 Eylül 1986'da ilk kez Bakanlar düzeyinde toplanması, ilişkilerin normalleşmesinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Ardından, Türkiye'nin Topluluğa tam üyelik başvurusu gündeme gelmiştir. 14 Nisan 1987'de yaptığımız başvuru, AB tarafından reddedilmediyse de benimsenmemiş

¹ Adnan GÜLERMAN, *Avrupa Birliğine Bir Adım Daha: Gümrük Birliği*, EBSO 50.Kuruluş Yildnm Yayını, İzmir - 1995, s.5.

(05.02.1990) ve bu konuda kesin bir karar alınmayarak; Türkiye - AB gümrük birliğinin Katma Protokol çerçevesinde 1995 yılında tamamlanması öngörülmüştür.¹

Ülkemiz, AB ile bütünleşmesinde 22 yıl süren geçiş dönemini 31.12.1995 tarihinde tamamlayarak; sanayi ürünleri ile işlenmiş tarım ürünlerinde 01.01.1996 tarihinden itibaren gerçekleşen gümrük birliği ile birlikte, tam üyelik sürecinde son döneme girmiş bulunmaktadır. 6 Mart 1995'te Brüksel'de gerçekleştirilen 36. Dönem Ortaklık Konseyi Toplantısı sonucu, geçiş dönemini sona erdirerek son döneme geçilmesini sağlayan, 1 / 95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, Tavsiye Kararı ve Mali İşbirliği Deklarasyonu imzalanmıştır. Ortaklık ilişkisinde yeni bir dönemin açılmasına imkan sağlayan bu üç belge, Türkiye'nin Gümrük Birliği çerçevesinde, Ortak Gümrük Tarifesine uyum sağlamanın yanısıra, Topluluğun başta ticaret ve rekabet politikaları olmak üzere ortak politikalarına uyumunu da içermektedir.²

Türkiye - AB Gümrük Birliği, esas itibariyle sanayi ürünlerini kapsamaktadır. Ancak hassas maddeler olarak nitelendirilen bazı sanayi ürünlerinin üçüncü ülkelerden ithalatında OGT oranlarına uyum, 01.01.2001 tarihi itibariyle gerçekleştirilecektir.³ Diğer taraftan, Topluluğun 3448/93 sayılı Konsey Yönetmeliği ekinde listelenen işlenmiş tarım ürünleri de gümrük birliği kapsamındadır. Bu ürünlerin ithalatında - Topluluk sistemiyle uyumlu olarak hazırlanan mevzuat çerçevesinde- TKF (diğer bir deyişle tarım payı) tüm ülkeler çıkışlı ürünler için uygulanırken, gümrük vergisi (diğer bir ifadeyle sanayi payı) sadece üçüncü ülkeler kaynaklı ürünlere uygulanmaktadır. Tarım ürünlerinin serbest dolaşımı ancak, Türkiye'nin AB Ortak Tarım Politikasına uyumu sonrasında mümkün olabilecektir.⁴ AKÇT Anlaşması'na dahil ürünlerde ise, AB ile Türkiye arasında Serbest Ticaret Alanı oluşturulmasını öngören Anlaşma, 25 Temmuz 1996 tarihinde Brüksel'de imzalanarak 1 Ağustos 1996'da yürürlüğe girmiştir.⁵

Türkiye - AB gümrük birliği sürecinde, yükümlülüklerimiz çerçevesinde gerçekleştirilen politikalar, başlıca iki başlık altında toplanabilir:

- Gümrük Politikalarının Uyumlaştırılması
- Dış Ticaret ve Rekabet Politikalarının Uyumlaştırılması.

¹ Adnan GÜLERMAN, Avrupa Birliğine Bir Adım Daha: Gümrük Birliği, a.g.e., s.5.

² Haluk NURAY, Şirin ÇALIŞ, Avrupa Birliği'nde Tarife Dışı Engeller ve Bu Çerçeve de Türkiye - AB Gümrük Birliği'nin Değerlendirilmesi, a.g.e., s.79.

³ OAİB, "Sorularla Gümrük Birliği", İhracat Bülteni, Yıl:3, Sayı:27-28. Temmuz -Ağustos 1996, s.28.

⁴ OAİB, "Sorularla Gümrük Birliği", a.g.m., s.28

⁵ OAİB, "Sorularla Gümrük Birliği", a.g.m., s.28

1.4.3.1 Gümrük Politikalarının Uyumlaştırılması

Türkiye'nin Armonize Sistem Nomankaltürü'ne göre hazırlanan tarife cetvelindeki mal tanımları dikkate alınarak yapılan bir değerlendirmede, dış ticarete konu 18.256 maddeden 17.622'sinin (% 96,5) AB ile yapılan Ortaklık Anlaşması kapsamında olduğu görülmüştür. Entegrasyon dışında kalan AKÇT ürünlerinin sayısı 596 (%3,3) olup EURATOM ürünlerinin sayısı 38 (% 0,2) dir.¹ Ülkemiz dış ticaretine konu olan malların % 96,5'u üzerinde gerçekleştirilen gümrük birliği, ilk olarak AB ile gümrük politikalarımızın uyumlaştırılmasını gerektirmiştir. Bu uyumlaştırmanın başlıca üç unsuru bulunmaktadır:

- İthalattan alınan gümrük vergisi ve eş etkili vergiler ile miktar kısıtlamalarının kaldırılması
- OGT'ne uyumun gerçekleştirilmesi
- Gümrük mevzuatlarının yaklaştırılması.

1.4.3.1.1 İthalattan Alınan Gümrük Vergisi ve Eş Etkili Vergiler ile Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması

Türkiye, Katma Protokol gereğince yerine getirmesi gereken tarife indirimlerini 1976 yılından 1988'e kadar ertelemiştir.

1988 yılında her iki listede % 10'arlık vergi indirimi gerçekleştireceğini taahhüt eden Türkiye; bu yükümlülüklerine uygun olarak 01.01. 1989, 01.01. 1990, 01.01.1991 ve 01.01.1992 tarihleri itibariyle her iki listede de % 10'arlık tarife indirimi sağlamıştır. Böylece, 1992 yılı sonunda toplam tarife indirimi 12 yıllık listede % 70'e; 22 yıllık listede % 60'a ulaşmış olmaktadır.²

Türkiye'nin, Katma Protokol'de öngörülen şekliyle, 01.01.1993 itibariyle 22 yıllık listede % 80'lik toplam indirim ulaşması gerekirken, aynı tarihte gerçekleşen toplam gümrük indirimi 22 yıllık listede ise % 70, 12 yıllık listede % 80 olmuştur.³

¹ DPT, Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu, DPT Yedinci B.Y.K.P. Ö.İ.K. Raporu, DPT Yay. NO:2377, Ö.İ.K:441, Ankara - 1995, s.93.

² Subidey TOGAN, 1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu, a.g.e., s.26.

³ HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, a.g.e., s.190.

01.01.1994'te 12 yıllık listede % 90, 22 yıllık listede % 80 oranında toplam gümrük indirimine ulaşılmıştır.¹

Türkiye, 01.01.1995 itibariyle 12 yıllık listede % 95, 22 yıllık listede % 90 oranında tarife indirimi sağlamış olup,² gümrük birliğinin 01.01.1996'da gerçekleşmesiyle birlikte, her iki listedeki yükümlülüklerini yerine getirmiş bulunmaktadır.

Gümrük vergileri ile eş etki doğuran vergi, resim ve fonların kaldırılması süreci, "İthalatta Tek Vergi Uygulaması" başlığı altında işlendiği için, bu konuya tekrar değinilmeyecektir.

İthalattaki liberasyon konusunda, 1976 yılı sonuna kadar yükümlülüklerini yerine getiren ve ithalatında uyguladığı liberasyonu % 40 oranında konsolide eden Türkiye; bu takvimde öngörülen 1981 ve 1986 yılı yükümlülüklerini erteleyerek 1989'da % 5, 1990'da % 15 ve 1991'de % 20 oranlarında liberasyon gerçekleştirmiştir. Böylece, 1991 itibariyle Katma Protokol'de öngörülen Liberasyon Konsolidasyonu takvimine % 80'lik bir oranla uyum sağlanmış olmaktadır.³ Gümrük birliğinin gerçekleşmesiyle birlikte, sözkonusu takvim üzerinde % 100 uyuma ulaşılmış durumdadır. Diğer taraftan, kota sisteminin 1981'de kaldırılmasıyla AB lehine kontenjan açılmasına da gerek kalmamıştır.⁴

1.4.3.1.2 Ortak Gümrük Tarifesine Uyumun Gerçekleştirilmesi

AB'nin üçüncü ülkelere uyguladığı gümrük tarifesi olan OGT, her yıl, Armonize Sistem Nomanklatürüne dayanan Kombine Nomanklatür bazında, bir Konsey Yönetmeliği ekinde yayınlanmakta ve AB üyesi ülkelerin, tarifeleri tek başına değiştirme olanağı bulunmamaktadır. Tarifede yer alan gümrük vergisi oranları, otonom ve konvansiyonel olmak üzere iki sütundur. Otonom gümrük vergileri kanuni vergileri göstermektedir. Konvansiyonel gümrük vergileri ise GATT'a konsalide edilmiş olan tavizli vergiler olup "en çok gözetilen ülke" statüsüne sahip ülkelere yapılan ithalata

¹ DPT, Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu, a.g.e., s.94.

² Reyhan ATMACA, "Türkiye - AB Gümrük Birliği Sürecinde Kaydedilen Adımlar", Hedef, Sayı:22, Eylül - 1995, s.28.

³ DPT, Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu, a.g.e., s.96.

⁴ Subidey TOGAN, 1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu, a.g.e., s.27.

uygulanır. Genel olarak konvansiyonel vergiler, otonom vergilerden daha düşük seviyededir.¹

OGT uyumu, Katma Protokol'ün imzalandığı tarihte yürürlükte olan Türk Gümrük Vergileri (TGV) ile OGT oranları arasındaki farkın -Katma Protokol Takvimi çerçevesinde- oransal olarak azaltılması anlamına gelmektedir. Bu uyumlaştırma,

$$\text{TGV} - [(\text{TGV} - \text{OGT}) \cdot \text{Uyum Yüzdesi}] = \text{OGT Uyumunu sonucunda ulaşılan oran.}$$

olarak formüle edilebilir.²

OGT'ne yapılacak ilk uyum, 12 yıllık liste için 1977'de öngörülmüş; fakat ülkemizin 1976'de yükümlülüklerini ertelemesi üzerine gerçekleşmemiştir. Bu konuda 1988'de yapılan Komite Toplantıları ile 1989 - 1992 dönemi için yeni bir uyum takvimi hazırlanmıştır. (Bu takvim, 1989 yılı için % 20 ve 1991 yılı için % 20 olmak üzere toplam % 40'lık bir uyum öngörmektedir.) Türkiye, 1989 yılı başında her iki liste için % 20 oranında uyum gerçekleştirmiş; 1991'de ise 22 yıllık listeye % 20'lik, 1992 'de 12 yıllık listeye % 20'lik uyum sağlamıştır. 1993 yılında 12 yıllık listede % 20, 22 yıllık listede % 10 oranında gerçekleştirilen uyumlaştırmayla, toplam uyum oranı 12 yıllık liste için % 60'a ve 22 yıllık liste için % 50'ye ulaşmıştır.³

1994 yılı başında OGT'ne uyum 12 yıllık listede % 80, 22 yıllık listede % 70 olmuş⁴, 1995'te ise sırasıyla % 90 ve % 85'lik uyum oranlarına ulaşılmıştır.⁵ Gümrük birliğinin gerçekleşmesiyle birlikte, OGT'ne tam olarak uyum sağlanmış durumdadır.

Türkiye - AB Ortaklık Konseyi'nin 6 mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Karar'ı uyarınca, Türkiye, Ortaklık Konseyi tarafından belirlenen hassas* ürünler için OGT oranlarından daha yüksek olarak uyguladığı gümrük tarifelerini 1 Ocak 2001 tarihine

¹ OAİB, "Sorularla Gümrük Birliği", a.g.m., s.29.

² OAİB, "Sorularla Gümrük Birliği", a.g.m., s.29.

³ HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, a.g.e., s.192-194.

⁴ DPT, Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu, a.g.e., s.95.

⁵ Reyhan ATMACA, "Türkiye - AB Gümrük Birliği Sürecinde Kaydedilen Adımlar", a.g.m., s.28.

* Hassas ürünlerin belirlenmesinde,

- Sektördeki modernizasyon ve teknoloji yenileme yatırımlarının durumu
- Koruma oranlarındaki düşüşün, yerli üreticilerin rekabet gücünü olumsuz etkileme olasılığı
- Üretim emek -yoğun niteliği ve ölçek ekonomilerine ulaşılma durumu
- Ek korumayla potansiyel rekabet gücüne ulaşma olasılığı dikkate alınmıştır.

kadar muhafaza edebilecektir. (m.15). Ortaklık Konseyi'nin 2/95 sayılı Kararı ile belirlene ve beş yıl içinde OGT'ne kademeli olarak uyum sağlayacak olan hassas ürünler, Tablo 19'da gösterilmiştir.

1.4.3.1.3. *Gümrük Mevzuatlarının yakınlaştırılması*

Türkiye, 1/95 sayılı OKK'nın gümrük hükümleri uyarınca, Topluluk Gümrük Kodu'nu* oluşturan Konsey Yönetmeliği (2913 / 92 (EEC)) ile onun uygulanma kurallarını belirleyen Komisyon Yönetmeliği'nin (2454 / 93(EEC)) aşağıdaki konulara ait hükümlerini benimseyecektir. (m.26)

- Ürünlerin Menşei
- Ürünlerin gümrük değeri
- Ürünlerin gümrük birliği alanına girmesi
- Gümrük beyanları
- Serbest dolaşıma giriş
- Askıya alma düzenlemeleri ve ekonomik etkili gümrük rejimleri
- Malların dolaşımı
- Gümrük borcu
- Başvuru hakkı.

Gümrük Kodu'na uyum çerçevesinde, 2913/92 (EEC) sayılı Komisyon Yönetmeliği ile uyumlaştırılmış Kanun Tasarı taslağı Gümrük Müsteşarlığı'nca hazırlanmış, fakat kanunlaşmasının TBMM'de uzun zaman alabileceği düşüncesinden hareketle; Kanun Hükmünde Kararname ve Kanun şeklinde ikili düzenleme yapılması yoluna gidilmiştir. Mali ve cezai hükümler içermeyen konularda, gümrük birliğinin gerektirdiği bir kısım düzenlemeler KHK ile yapılarak 01.01.1996 itibarıyla yürürlüğe girmiştir.¹

* Gümrük Kodu, Topluluğun çok sayıda ve dağınık halde bulunan gümrük hükümlerinin tek bir düzenleme altında bütünleştirilmesi amacıyla 1993'te oluşturulmuştur.

¹ Remzi AKÇİN, "Gümrük Mevzuatında Yapılan Değişiklikler", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:21-22, Ocak - Şubat - Mart - Nisan 1996, s.97-98.

Yapılan düzenlemelerle, gümrük mevzuatıyla ilgili olarak sadece iki önemli değişiklik gerçekleştirilmiştir.*

- Tek Tip Gümrük Beyannamesi Uygulamasına Geçilmesi¹ 01.01.1996 tarihinden itibaren her gümrük rejimi için ayrı ayrı düzenlenen gümrük beyannamesi uygulaması terkedilerek, AB'de Tek İdari Belge (S.A.D.) adıyla kullanılan tek tip gümrük beyannamesi uygulamasına geçilmiştir.

- Tarife Pozisyonlarında Değişiklik Yapılması

01.01.1988'den itibaren Armonize Sistem Nomenklatürü'nü uygulayan AB, Armonize Sistem bazında yeni bir düzenleme yaparak Avrupa Toplulukları Entegre Tarifesini (Integrated Tariff Of The Europa Communities: TARIC) oluşturmuştur. Buna paralel olarak, gümrük tarife cetvelinde sekiz açılımlı olan eşya pozisyonları, TARIC esas alınarak yapılan değişikliklerle oniki açılımlı bir yapıya kavuşturulmuştur.

Bununla beraber, AB Gümrük Kodu'nun ekonomik etkili gümrük rejimleri** hükümlerini uygulamaya koymakla yükümlü olan Türkiye, bu konuda sadece dahilde ve hariçte işleme rejimlerini karara bağlayabilmiştir.***

Topluluk dışı eşyalar, dahilde işlem rejimi çerçevesinde, ithalat vergilerine ve ticaret politikası önlemlerine tabi tutulmaksızın vergileri teminata bağlanarak ya da peşin tahsil edilerek geçici olarak ithal edilebilmektedirler. Topluluk içinde işlendikten sonra ihraç edildiklerinde ise, ya teminat çözülür (askıya alma sistemi) ya da ithalat vergileri geri ödenir (geri ödeme sistemi) . İhracatçıların mümkün olan en düşük maliyetle dünya pazarlarına girmesine imkan sağlayan bu rejimde, işlem gören ürünler mutlaka Topluluk dışına ihraç edilmeli ve ürün işleminden Topluluk üreticisi zarar görmemelidir. Hariçte işleme rejimi ise Topluluk eşyasının, gümrük bölgesi dışında işlenmek üzere geçici ihracını öngörmekte ve işlem sonunda elde edilen ürünün - gümrük vergisinden tam veya kısmi muafiyetle - yeniden serbest dolaşıma girmesini

* Bu değişikliklerin yasal dayanakları, 1615 sayılı Gümrük Kanununun Bazı Maddelerinin değiştirilmesine ve Bazı Maddelerinin Eklenmesine İlişkin 564 sayılı KHK. (Resmi Gazete: 26.07.1995) ile bu kararnameye ilişkin olarak yürürlüğe giren yönetmeliktir. (Resmi Gazete :29.12.1995)

** Ekonomik etkili gümrük rejimleri, dahilde işleme rejimi, hariçte işleme rejimi, gümrük kontrolü altında işleme rejimi, geçici ithalat rejimi ve gümrük antrepo rejimidir.

*** Dahilde İşleme Kararı: 95/7615 sayılı B.K.K. (Resmi Gazete: 31.12.1995)

Hariçte İşleme Rejimi Kararı: 95/7617 sayılı B.K.K. (Resmi Gazete: 31.12.1995)

ifade etmektedir. Rejimin amacı, ithalata ayrılan kaynakların tasarrufudur.¹

Bugün, gümrük birliği nedeniyle gümrük mevzuatında yapılması gereken değişikliklerin bir kısmı KHK yoluyla gerçekleştirilmiş olmasına karşın; mali ve cezai hükümlerin KHK ile düzenlenmesi mümkün olmamaktadır. Kanun değişikliğiyle yasalacak olan mali ve cezai hükümler, ancak Gümrük Kanunu'nun TBMM tarafından onaylanmasıyla geçerlik kazanacaktır. AB - Türkiye gümrük birliği ilk yılını tamamlamış olmasına rağmen, Gümrük Kanunu halen TBMM'den çıkarılabilmemiş değildir.

1.4.3.2. Dış Ticaret ve Rekabet Politikalarının Uyumlaştırılması

Türkiye, AB ile oluşturduğu gümrük birliği çerçevesinde trafik sapmalarının* engellenmesi amacıyla topluluğun Ortak Dış Ticaret ve Rekabet Politikalarına uyum sağlamak durumundadır. Bu niteliği ile Türkiye - AB gümrük birliği, klasik gümrük birliği tanımını aşarak; dünya ticaretinde GATT kuralları bazında gelişen yeni koşullar ve AB'nin 1992'de hayata geçirdiği Tek Pazar uygulamaları çerçevesinde ileri bir boyut kazanmaktadır.

AB Mevzuatı ve DTÖ kurallarıyla uyumlu olarak yürürlüğe giren dış ticaret politikası önlemleri, 1996 yılı İthalat Rejimi Kararı'nın 4. maddesinde sayılmaktadır:

1.4.3.2.1. İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri İle Kota İdaresi ve Tarife Kontenjanı hakkında Mevzuat

İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Karar**, 1994 yılı başında yürürlüğe girmiş olmasına karşın; 1 Ocak 1995 itibariyle AB'nin ilgili mevzuatında yapılan değişiklikler ve GATT Uruguay Round Anlaşması'nın bu konuda yeni hükümler içermesi, anılan mevzuatta yeni bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. Bu çerçevede, DTÖ Anlaşmasının ekini oluşturan Korunma Önlemleri Anlaşması (Agreement On Safeguards) hükümleri ve AB'nin ithalatta ortak kuralları belirleyen 3285 /94 sayılı Konsey

¹ Atilla BAĞRIACIK, Mehmet M. YILMAZER, Dış Ticarete Tek İdari Belge Kullanım Klavuzu ve AB Gümrük Mevzuatı, Bilim Teknik yayınevi, İstanbul - 1995, s.54.

* Trafik sapması, Üçüncü ülke çıkışı malların ortak ticaret ve rekabet kurallarına aykırı olarak Türkiye üzerinden AB serbest dolaşım alanına giriş yapmasıyla ortaya çıkan bir haksız rekabet durumudur.

** R. G.: 08.02. 1994

Yönetmeliği ile ülkemiz şartları dikkate alınarak, yeni bir mevzuat hazırlanmıştır.¹

İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri ile Kota İdaresi ve Tarife Kontenjanı Kararı*

- Bir malın ithalat eğiliminin yerli üreticiler üzerinde ciddi zarar ya da zarar tehdidi oluşturduğu ve ülke menfaatleri de gerektirdiği takdirde, ithalatın gözetime tabi tutulmasına,

- Bir malın, rakip mallar üreten yerli üreticiler üzerinde ciddi zarar ya da zarar tehdidi

yaratacak şekilde artan miktar ve/ veya şartlarda ithal edilmesi durumunda; sözkonusu zarar veya zarar tehdidiyle sınırlı ve geçici olmak kaydıyla, ülke yararının gerektirdiği korunma önlemlerinin alınmasına ilişkin usul ve esasları içermektedir.

Gözetimin amacı, bir malın ithalatındaki gelişmenin yakından izlenmesi olup; uygulama, gözetime tabi tutulan malın ithalinde "Gözetim Belgesi" düzenlenmesi yoluyla yürütülecektir. Korunma önlemleri ise, verilen gözetim belgelerinin geçerlik sürelerinin sınırlandırılması ve / veya ilgili malın ithalinin izne bağlanması (İthalat Lisansı) yoluyla uygulanacaktır.

- Belirtilen Karar ile, ikili ya da çok taraflı tercihli ticaret anlaşmaları çerçevesinde, ithalatta tarife kontenjanı** uygulaması da belirli kurallara bağlanmıştır.

Türkiye, 1/95 sayılı OKK'nın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde, Topluluğun tercihli ve otonom ticaret rejimlerine uyum sağlamakla yükümlüdür. (m.16)

Bu alanda atılan ilk adım, 1992 yılında ülkemizin EFTA Ülkeleriyle bir serbest ticaret anlaşması yaparak AB ve EFTA arasındaki AEA Anlaşmasına dahil olmasıdır.² Bugün, sadece İsrail ile tercihli ticaret anlaşması gerçekleştirilmiş olup; Macaristan, Polonya, Romanya, Bulgaristan, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti ile tercihli ticaret anlaşması imzalanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.³

¹ İbrahim ERİŞ, "İthalat Rejimi ve Uygulaması, İTO Dış Ticaret Seminer Tebliği, İstanbul, 1996,s.29.

* R. G.: 01.06.1995

** Tarife kontenjanı, bir mal veya mal grubunun gümrük vergi oranlarında belirli bir miktar ya da değer için indirim yapılmasını veya muafiyet sağlanmasını ifade etmektedir.

² EBSO, AB ile Gümrük Birliği Rekabet Şartları ve Topluluk Mevzuatı, EBSO Araştırma Serisi No:8, İzmir - 1994, s.11.

³ İbrahim EKİNCİ, "GB'ye uyum Sağlayamadık", 11. kasım 1996 tarihli Dünya Gazetesi., s.8.

1.4.3.2.2. Belirli Ülkeler Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Koruma Önlemleri hakkında Mevzuat

DTÖ Korunma Önlemleri Komitesi'nin önerileri ve AB'nin 519/94 sayılı Konsey Yönetmeliği ile uyumlu olacak şekilde; Belirli Ülkeler Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Karar**'da değişiklik yapılmıştır. Bu çerçevede düzenlenen Belirli Ülkeler Menşeli Malların İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Yönetmeliği **, DTÖ üyesi olmayan ülkelere uygulanacak gözetim ve korunma önlemleri hükümlerini içermektedir.

Azerbaycan, Arnavutluk, Beyaz Rusya, Ermenistan, Çin Halk Cumhuriyeti, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kore, Moğalistan, Moldova, Özbekistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna ve Vietnama karşı daha kolay önlem alınabilmesine imkan veren bu mevzuatla birlikte; AB'nin Çin Halk Cumhuriyeti çıkışlı mallara uyguladığı kota ve gözetim önlemleri de üstlenilmiş bulunmaktadır.¹

1.4.3.2.3. Belirli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuat

AB'nin 3030/93 sayılı Konsey Yönetmeliği ile GATT Uruguay Turu sonunda imzalanan Tekstil ve Giyim Anlaşması hükümleri esas alınarak hazırlanan Belirli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri hakkında Mevzuat***, DTÖ Tekstil ve Giyim Anlaşması'na entegre edilen ürünler dışındaki tekstil ürünlerinin ithalat miktarlarında meydana gelen mutlak veya nisbi artışların ya da bu ürünlerin ithalat şartlarının; rakip ürünlerin yurt içi üretimi üzerinde ciddi zarar, ciddi zarar tehdidi veya zarar tehdidi oluşturması halinde, alınacak önlemlere ilişkin ilke ve uygulama kurallarını belirleyecek bir kurum oluşturulmasına yönelik usul ve esasları kapsamaktadır.²

19.12.1995, 29.12.1995, 12.01.1996, 13.01.1996 tarihlerinde çıkarılan tebliğler ile; Türkiye'nin üçüncü ülkelere yaptığı tekstil ve konfeksiyon dış alımı, tek taraflı ve çift taraflı olmak üzere iki ayrı sistem tarafından denetim altına alınmıştır. Tek taraflı denetim sistemi, Türkiye ile sınırlama anlaşması imzalamayan ülkelere uygulanmakta

* Resmi Gazete: 19.10.1995

** Resmi Gazete: 01.11.1995

¹ İbrahim ERİŞ, "İthalat Rejimi ..." a.g.k.,s.31.

*** Resmi Gazete: 01.06.1995

² İbrahim ERİŞ, "İthalat Rejimi..." , a.g.k.,s.31-32.

olup, sınırlamalar DTM İthalat Genel Müdürlüğü tarafından yönetilmektedir. Çift taraflı denetim sisteminde ise, tedarikçi üçüncü ülke ile Türkiye arasında bir sınırlama anlaşması bulunmaktadır. Kota yönetimini tamamen üçüncü ülkenin sorumluluğuna veren bu sistemde, Türkiye sadece üçüncü ülke makamlarınca verilen ithalat izinlerini incelemektedir.¹

İlke olarak, tüm tedarikçi ülkelerle çift taraflı denetim sistemi anlaşması imzalamak arzusunda olan Türkiye'nin kota ve gözetim uyguladığı ülkeler Tablo 20 'de verilmiştir.

1.4.3.2.4 İkili Anlaşmalar, Protokoller ve Diğer Düzenlemeler Kapsamı Dışında, Belirli Ülkeler Menşeli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri hakkında Mevzuat

Bu mevzuat kapsamına giren ülkelerin GATT üyesi olmamaları nedeniyle, DTÖ Tekstil ve Giyim Anlaşması hükümlerine yer verilmeyen düzenlemede*; AB'in 517/94 sayılı Konsey Yönetmeliği hükümleri esas alınmıştır. Bu mevzuatın, Belirli Tekstil Ürünleri İthalatında Gözetim ve Korunma Önlemleri Hakkında Mevzuattan farkı; alınan önlemlerin, tedarikçi üçüncü ülkeyle anlaşma, protokol ve benzeri düzenlemeler olmaksızın otonom olarak uygulanmasıdır. Diğer bir deyişle anılan mevzuat, DTÖ üyesi olmayan ülkeler çıkışlı tekstil ürünlerine uygulanırken; diğeri, DTÖ üyesi ülkeler çıkışlı olup DTÖ Tekstil ve Giyim Anlaşması'na entegre edilmemiş ürünlere uygulanmaktadır. Alınan önlemler tek taraflı denetim sistemi kapsamında yönetilmekte ve Kotalar İthalat Genel Müdürlüğü tarafından belirlenen esaslar çerçevesinde dağıtılmaktadır.²

1.4.3.2.5. Türkiye'nin Ticari Haklarının korunması Hakkında Mevzuat

AB'nin 2641/84 sayılı ve 522/94 sayılı Konsey Tüzükleri esas alınarak düzenlenen Türkiye'nin Ticari Haklarının Korunması Hakkında Karar,** diğer korunma önlemleri dışında, haksız ticari uygulamalarla Türkiye'nin ticari çıkarlarına zarar veren

¹ Ertuğ YAŞAR, "Üçüncü Ülkelere Uygulanan Kota ve Gözetim Önlemleri", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:21-22, Ocak- şubat - mart - nisan 1996, s.71.

* Resmi Gazete: 01.06.1995.

² M. Sait AKMAN, "Gümrük Birliği Çerçevesinde Türk İthalat Politikası ve İthalat Rejimi", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:21-22, Ocak-Şubat-Mart- Nisan 1996, s.57

** 31.12.1995 tarih ve 95/7608 sayılı B.K.K.

ülkelere karşı önlem alınabilmesine imkan vermektedir. Ancak, bu çerçevede alınan önlemler uluslararası yükümlülük ve prosedürlere - özellikle DTÖ tarafından öngörülen biçimde- uygunluk taşımak zorundadır.¹

Üçüncü ülkeler tarafından uygulanan ticari engeller nedeniyle, ülkemizin sanayi ve hizmetler sektörünü tehdit eden maddi zararın veya olumsuz bir ticari etkinin varlığı halinde alınabilecek önlemler bu konuda oluşturulacak bir kurul tarafından değerlendirilecektir. Kurulun uygulamaya koyabileceği ticari önlemler;²

- Ticari müzakereler çerçevesinde verilen tavizlerin askıya alınması ya da çekilmesi,

- İthalat veya ihracat koşullarını değiştiren ya da ticareti etkileyen diğer önlemlerin alınabilmesi şeklinde belirtilmiştir.

Bu düzenlemenin başlıca özelliği, ithalat ile birlikte ihracata yönelik sorunlara da uygulanabilirlik taşıması; bununla birlikte sadece dış ticarete konu olan malları değil, hizmetleri de kapsamaktadır. Anılan mevzuat, mal ve hizmetlerin ithalat ve ihracatında karşılaşılabilecek sorunların uluslararası platformlarda tartışılmasına imkan vermektedir.³

1996 yılı İthalat Rejimi Kararı'nın 4. maddesinde sayılan gözetim ve korunma önlemlerinin uygulanabilmesi için, ithalatın yerli üretim üzerinde zarar, zarar tehdidi ya da ciddi zarar, ciddi zarar tehdidi oluşturup oluşturmadığına bakılacaktır. Zarar veya zarar tehdidi olduğunda gözetim önlemi alınacak ve gözetim belgesi düzenlenerek, sözkonusu mal gözetim belgesinin ibrazı ile ithal edilebilecektir. Ciddi zarar veya ciddi zarar tehdidi olduğunda ise koruma önlemi uygulanacaktır. Korunma önlemleri, verilen gözetim belgelerinin geçerlik sürelerinin sınırlandırılması şeklinde uygulanabileceği gibi; miktar veya değer kısıtlaması (kota) yoluyla da uygulanabilecektir. Ciddi zarar veya ciddi zarar tehdidinin kritik bir hal alması durumunda uygulanabilecek geçici korunma önlemleriyle sözkonusu malın gümrük vergisinde artış yapılabileceği gibi; ithalat, gözetim belgesine de bağlanabilir.⁴

Gözetim ve korunma önlemleri mevzuatlarının işleyişi başvuru esasına dayanmaktadır. Bir malın, doğrudan rakip mallar üreten yerli üreticiler üzerinde zarar

¹ Ümit KAYA, "İthalat Gözetim ve Korunma Önlemleri", Gümrük Dergisi, Sayı:18, Eylül 1996, s.36.

² Ümit KAYA, "İthalat Gözetim ve Korunma Önlemleri", a.g.m., s.36

³ Haluk NURAY, Şirin ÇALIŞ, AB'de Tarife Dışı Engeller ve Bu Çerçevede Türkiye - AB Gümrük Birliğinin Değerlendirilmesi, a.g.e., s.90.

⁴ Ümit KAYA, "İthalatta gözetim ve ..", a.g.m., s.37.

yaratacak şekilde ithal edilmesi durumunda; zarar gören gerçek veya tüzelkişiler bağlı buldukları meslek kuruluşları ya da odalar DTM İthalat genel Müdürlüğü'ne yazılı başvuruda bulunarak inceleme talep edebilirler.¹

Ortak Rekabet Politikası kapsamında, Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı Kararı gereğince uyum yükümlülüğü üstlendiğimiz konular ve bu çerçevede yapılan düzenlemeler aşağıdaki gibidir.

1.4.3.2.6. Fikri, Sınai ve Ticari Mülkiyetin Korunması

Türkiye 1/95 sayılı OKK'nın yürütmeye girmesinden itibaren üç yıl içinde, Uruguay Çok Taraflı Ticaret Görüşmelerinde oluşturulan Ticaret İle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRİPS)'dan doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyi taahhüt etmektedir. OKK'nda yer almayan konulardaki koruma düzeyiyle ilgili olarak TRİPS Anlaşması hükümleri uygulanacaktır. (m.29)

Bugün Türkiye, sınai mülkiyet haklarının korunması için gerekli alt yapıyı büyük ölçüde oluşturmuş durumdadır. Bu çerçevede getirilen düzenlemeler aşağıdaki gibidir.²

- Türk Patent Enstitüsü'nün Kuruluşu ve Görevleri Hakkında KHK

(24.06.1994 tarih ve 544 sayılı KHK)

- Patent Haklarının Korunması Hakkında KHK

(24.06.1995 tarih ve 551 sayılı KHK)

- Endüstriyel Tasarımların Korunması Hakkında KHK

(24.06.1995 tarih ve 554 sayılı KHK)

- Coğrafi İşaretlerin Korunması Hakkında KHK

(24.06.1995 tarih ve 55 sayılı KHK)

- Markaların Korunması Hakkında KHK

(24.06.1995 tarih ve 556 sayılı KHK)

Sınai mülkiyet haklarına ilişkin uygulamaların, tüm ülkelerde aynı şekilde geliştirilmesi için imzalanan uluslararası anlaşmalar, konuları, üye sayıları ve ülkemizin üyelik durumu Tablo 21'den izlenebilir.

¹ Ümit KAYA, "İthalatta gözetim ve...", a.g.m., s.37

² Uğur G. YALÇINER, "GB ve Türkiye'de Sınai Mülkiyet Haklarının Korunması Konusundaki Gelişmeler", Hedef, Sayı:28, Mart 1996, s.49-50.

5 Aralık 1951 tarih ve 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin 4110 Sayılı Kanun* ile uluslararası standartlar kapsamında yeni düzenlenmeler yapılarak bu alandaki önemli bir eksiklik giderilmiş, bu çerçevede DTÖ ve AT mevzuatına uyum sağlayan hükümler getirilmiştir.¹

1.4.3.2.7. Sübvansiyonlar

Türkiye - AB Ortaklık Konseyi, sübvansiyonlarla ilgili olarak iki yıllık bir uyum süreci öngörmüş, bu dönem içinde GATT Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Kodu hükümlerinin uygulanmasını karara bağlamıştır. (m.32 ve 35)

Türkiye, AB'nin resmi destekli ihracat kredileriyle ilgili 93/112 sayılı Konsey Kararı'na ilişkin olarak, İhracata Yönelik Devlet Yardımları Hakkında Mevzuat** hükümlerini uygulamaya koymuştur. İhracatın AB ve GATT kurallarına uygun olarak desteklenmesi için getirilen bu düzenleme, ihracata yönelik sübvansiyonların hangi amaçlar doğrultusunda verilebileceği hususunda bir çerçeve oluşturmaktadır. Buna göre, uluslararası taahhütlerimize uygun devlet yardımları, araştırma - geliştirme, çevre koruma, ihtisas fuarları, pazar araştırması ve tanıtım faaliyetlerine yönelik yardımlardır.

1.4.3.2.8 Ticarete Teknik Engeller ve Standardizasyon

Türkiye 1/95 sayılı OKK'nın yürürlüğe girmesinden itibaren beş yıl içinde ticarete teknik engellerin kaldırılmasıyla ilgili Topluluk araçlarını*** benimsemekle yükümlüdür.(m.8)

Bu çerçevede, ülkemiz dış ticaretindeki standardizasyon çalışmalarını tek çatı altında toplamak, uygulamada şeffaflık sağlamak ve 1995 yılı başında taraf olduğumuz DTÖ'nün Ticarete Teknik Engeller Anlaşmasına uyum sağlamak amacıyla ilk kez hazırlanan Dış Ticarete Standardizasyon Rejimi****, AB ile oluşturduğumuz gümrük

* Resmi Gazete:12.06.1995

** Resmi Gazete:11.01.1995

¹ DPT, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, 1996 yılı Programı Destek Çalışmaları, Ankara - 1996, s.221.

*** Topluluk araçlarından kasıt-, AB'nin yetki verdiği kurumların teknik standartlarla ilgili çalışmalarından ortaya çıkan yasal düzenleme ve uygulamalardır.

* **** Resmi Gazete: 09.03.1995

birliğinin gerektirdiği dzenlemelerle genişletilmiş olarak Dış Ticarete Teknik Dzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi* adıyla yeniden yayımlanmıştır.¹

Ülkemizde, AB ile eşdeğer bir uygunluk değerlendirmesi ve belgelendirme sisteminin oluşturulması amacıyla bağımsız, bilimsel, AB normlarına uygun olarak faaliyet gösterecek ve bu özellikleri itibariyle AB akreditasyon kuruluşlarının yesi olabilecek Türkiye Akreditasyon Konseyi (TÜRKAK)'nin** kanunla kurulması gerekmektedir.²

Her ne kadar, Ortaklık Konseyi TÜRKAK için beş yillik bir süre tanıyor ise de; kararın 10. maddesinde Türkiye'ye ait standardizasyon belgelerinin tanınmasını açık bir hükümle yer almamış, fakat AB kendi belgelerinin tanınmasını hukuken güvence altına almıştır. Bu yüzden en kısa zamanda TÜRKAK'ın oluşturulmasıyla, ihracatçılarımızın standart ve belgelendirme amacıyla AB kuruluşlarına yaptıkları kaynak aktarımlarının önüne geçilmelidir.³

1.4.3.2.9. Rekabetin Korunması

Türkiye, gümrük birliği ile hedeflenen ekonomik bütünleşmeye ulaşmak amacıyla, rekabet kurallarıyla ilgili mevzuat hükümlerini AB mevzuatı ile uyumlaştırmakla yükümlüdür. (O.K.K. m.37)

Mal ve hizmet piyasalarındaki rekabeti engelleyici, bozucu veya kısıtlayıcı anlaşma, karar ve uygulamalar ile piyasaya hakim olan teşebbüslerin bu hakimiyetlerini kötüye kullanmalarına önlemek, bunun için gerekli dzenleme ve denetimleri yaparak rekabetin korunmasını sağlamak amacıyla 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun*** yürürlüğe girmiştir. Bu kanun çerçevesinde bağımsız bir Rekabet Kurumu'nun oluşturulması hükmü yer almakta; Rekabet Kurumu, Rekabet Kurulu ile Başkanlık ve Hizmet Birimlerinden oluşmaktadır.⁴

* Resmni Gazete:01.02.1996

¹ Muzaffer SOYSANLI, "Dış Ticarete Teknik Dzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi ve GB erevesinde Teknik Mevzuat Uyumunu", Dış Ticaret Dergisi, Sayı:1, Nisan 1996, s.84.

** Milli Akreditasyon Konseyi (MAK) olarakda anılmaktadır.

² Muzaffer SOYSANLI, "Dış Ticarete Teknik Dzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi ve GB erevesinde Teknik Mevzuat Uyumunu" a.g.m. s.88.

³ Fasih İNAN, "AB ile İlişkiler (2)", 06.11.1996 tarihli Dünya Gazetesini, s.8

*** Resmi Gazete: 13.12.1994

⁴ Hakkı UZ, "Türkiye'de ve", a.g.m., s.8.

Fakat 1997 Şubat'ına kadar*, 11 kişiden oluşan Rekabet Kurulu'nun Bakanlar Kurulu tarafından atanması ve dolayısıyla Rekabet Kanunu'nun işletilmesi mümkün olamamıştır. Rekabet Kurulu'nun oluşturulamaması yüzünden, sözkonusu Kanunun fiili olarak uygulanamaz hale gelmesinin nedeni; diğer kanunlardan farklı olarak uygulamanın tamamen Kurul'a bırakılmış olmasıdır. Rekabet Kanunu'ndan muaf olacak anlaşma, karar ve eylemlerin neler olduğu Rekabet Kurulu'nca belirlenip tebliğlerle ilan edileceği için; bir anlamda Kurul'un mevzuat yapma yetkisi bulunmaktadır. Bu durum, gümrük birliğine girmeden önce Rekabet Kurumu'nu oluşturmayı üstlenen Türkiye'nin yükümlülüklerine aykırılık oluşturmuştur.¹

1.4.3.2.10. Tüketicinin Korunması

AB ORP'na uyum amacıyla, temel tüketici haklarının fiilen korunduğu bir yasal, idari, kurumsal ortamın yaratılması gerekliliği, ülkemizde tüketici haklarının korunmasına yönelik olarak 1970'li yıllarda başlayan çalışmaların hızla sonuçlandırılmasını sağlamıştır. 1972'den itibaren hazırlanan 14 kanun tasarısı, 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un** yasalması ile son şeklini almış bulunmaktadır. Tüketici haklarının korunması konusunda uygulamada ortaya çıkan tek aksaklık, Kanunun getirdiği en büyük yenilik olan Özel İhtisas Mahkemeleri'nin kurulamaması olmuştur. Büyük ölçüde personel yetersizliğinden kaynaklanan bu gecikmeyi - bugün için - Hukuk Mahkemeleri telafi etmektedir.²

Yüksek gümrük duvarlarıyla yerli sanayinin korunması anlayışının terkedildiği bir dönemde Türkiye'de uluslararası anlaşmalardan ve gümrük birliğinden doğan yükümlülüklerine uygun bir mevzuatı büyük ölçüde yürürlüğe koymuştur. Ancak bu durum tek başına yeterli olmamakta, mevzuatın etkin bir şekilde işleminin sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, mevzuat uyarınca oluşturulması öngörülen kurulların en kısa zamanda bağımsız, bilimsel ve etkin bir biçimde işleyecek şekilde yapılandırılmaları önem kazanmaktadır. Büyük ölçüde siyasi iradeye bağlı olan mevzuat uyum

* Rekabet Kurulu başkan ve üyelerinin atanmalarıyla ilgili 97 / 9090 sayılı B.K.K. 27.02.1997 tarihli Resmi Gazetede yayınlanmıştır.

¹ Kemal EROL, "Rekabet Kurulu'nun Yapısı ve Yetkileri", İKV Dergisi, Sayı:132, Eylül - Ekim 1996, s.34-35.

** Resmi Gazete: 08.03.1995.

² Renan BAYKAN, Türkiye'de Tüketicinin Korunması Tedbirleri, İTO Yay. No:1996-23, İstanbul - 1996, s.204.

alışmalarının tamamlanamamış olması, gümrük birliğinin Türkiye aleyhine işlemesine zemin hazırlamakta ve kaynak israfı yaratmaktadır.

III. BÖLÜM

TÜRKİYE DIŞ TİCARET SİSTEMİNDEKİ SERBESTLEŞMENİN YAPISAL VE EKONOMETRİK ANALİZİ, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

1. TÜRKİYE DIŞ TİCARET SİSTEMİNDEKİ SERBESTLEŞMENİN YAPISAL ANALİZİ

Dış ticaretin serbestleştirilmesiyle ilgili olarak, temelde iki yaklaşım ileri sürülmektedir. Uluslararası yaklaşım ve bölgesel yaklaşım.¹

Uluslararası yaklaşım, GATT veya bugünkü adıyla DTÖ çerçevesinde yapılan çok taraflı ticaret görüşmeleri sonucunda ortaya çıkan serbestleşme hareketini ifade etmekte; bölgesel yaklaşım ise sınırlı sayıda ülkenin, kendi aralarında daha serbest bir ticaret ortamı yaratmaya yönelik olarak oluşturdukları ekonomik birleşmelerle ifade edilmektedir.

Ülkemiz dış ticaretinin serbestleşme sürecinde, GATT ile ilişkiler açısından uluslararası yaklaşımın, AB ile ilişkiler açısından ise bölgesel yaklaşımın etkileri görülür. 1951 yılında gerçekleşen GATT üyeliği, dış ticaret sisteminin serbestleştirilmesi için atılan ilk adımlar bu yüzden bir başlangıç noktası olarak değerlendirilmelidir. AB ile ilişkilerin serbestleşme sürecine yaptığı katkılar ise özellikle 1980 sonrasında etkinlik kazanmış olup, bugün, 01.01.1996 itibarıyla gerçekleştirilen gümrük birliği çerçevesinde devam etmektedir.

Bu yüzden, ülkemiz dış ticaretinin yapısı, GATT ve AB ile yoğunlaşan ticari ilişkilerle de paralellik oluşturacak şekilde, ithal ikamesine dönük ve ihracata yönelik sanayileşme stratejileri çerçevesinde iki ayrı dönem itibarıyla incelenecektir.

¹ Ramazan KILIÇ, "Ekonomik Entegrasyon Teorisi", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı: 24, Temmuz-Ağustos 1996, s.68.

1.1. İthal İkameci Sanayileşme Stratejisi Çerçevesinde Türkiye Dış Ticareti

1.1.1. 1923-1950 Dönemi Türkiye Dış Ticaretinin Yapısı

1.1.1.1. Dış Ticaret Dengesi

1923-1950 dönemi dış ticaret göstergeleri incelendiğinde (Bkz. Tablo.22) dış ticaret dengesinin, 1923-1929 dönemi, 1938 yılı ve 1947-1949 yılları dışında fazla verdiği görülmektedir.

Cumhuriyetin ilk yedi yılında dış ticaret dengesinin devamlı olarak açık vermesinin nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir.¹

Kurtuluş savaşının ardından, piyasada yeterli arz miktarı bulunmayan maddelerin ve ekonomik kalkınmayı sağlayacak yatırım mallarının ithal edilme zorunluluğu doğmuştur. İthal malları, düşük gümrük vergileri nedeniyle -koruyucu tarifinin uygulandığı- 1929 yılına kadar, uygun şartlarda Türkiye piyasasına girebilmişlerdir. Düşük tarifelere ek olarak, yabancı ihracatçılar, ellerindeki stokları eritmek amacıyla Türkiye'deki ithalatçılara ödeme kolaylıkları tanımışlardır.

1930'dan itibaren dış ticaret dengesinde ortaya çıkan olumlu tablo, ithalat hacminin önemli ölçüde azalmasıyla birlikte, ihracat hacmindeki göreceli artışın bir sonucudur. İthalat hacmindeki azalma, 1929 tarifesinin koruyucu niteliği yanında, 1930 Dünya Ekonomik Bunalımı nedeniyle uluslararası ticarete ortaya çıkan daralma ile ilgilidir.

1934 yılından başlayarak ithalatta nispi bir artış görülürken, ihracatta nispi bir azalma gözlenmektedir. Bu yüzden, 1938'de yaşanan dış ticaret açığı, bu eğilimin doğal bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. İkinci Dünya Savaşının yaşandığı 1938-1945 yılları arasında, savaş ekonomisinin gereği olarak ortaya çıkan ithalat ve ihracat daralması, dış ticaret dengesinin 1939-1946 döneminde fazla vermesinin en önemli nedenidir.

¹ Necdet SERİN, Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası: 1920-1973, a.g.e., s.19.

1946'dan başlayarak, savaş döneminde baskı altında tutulan ithalat talebinin karşılanmaya başlanması, ithalat hacminde önemli artışlara neden olmuştur. Buna karşılık, ihracat Türkiye'nin geleneksel ihraç ürünlerine olan talebin -konjonktürel nedenlerle- artmasına paralel olarak, 1947 yılında büyük bir artış kaydetmişse de, bir sonraki yıl azalmış, 1949 da ise yeniden yükselişe geçmiştir. İthalattaki sürekli artış eğilimi karşısında, ihracattaki artışların düzensizliği ve göreceli zayıflığı, dış ticaret dengesinin 1947-1949 yılları arasında açık vermesine neden olmuştur. Savaş sonrasında ithalat üzerindeki kısıtlamaların hafifletilmesi üzerine, ithalatın ihracatı aşan bir oranda büyümesi ve yapılan devalüasyonun beklenen ihracat artışını sağlayamaması, bu gelişmenin başlıca sebepleridir.

1.1.1.2. Dış Ticaretin Sektörel Yapısı

1923-1950 dönemi dış ticaretin sektörel yapısı, ithalatta belirgin bir yapı değişikliği olmasına karşılık, ihracatın yapısında önemli bir farklılaşma olmadığını göstermektedir.

Tablo 23 , başlıca mal gruplarının cari ithalat değeri içindeki payını vermektedir.

Ana mal grupları itibariyle 1923-1950 döneminin ithalat yapısı incelendiğinde, 1930 yılında devletçiliğin bir ekonomi politikası olarak benimsenmesinden önce de, Türkiye'de belirgin bir tüketim malları ithal ikamesinin gerçekleştiği ortaya çıkmaktadır.¹

İthalatın sektörel yapısında 1930'dan sonra ortaya çıkan gelişmeler, toplam ithalat içinde tüketim malları payının büyük ölçüde azalması ve ara malları payının önemli ölçüde artmasıdır. Yatırım mallarında istikrarlı sayılabilecek artış, savaş yıllarında yerini azalma eğilimine bırakmışsa da, 1946'dan itibaren yeniden yükseliş eğilimine girmiştir.

Tablo 24 , başlıca mal gruplarının cari ihracat değeri içindeki payını vermektedir. Tarım ve hayvancılık ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı, dönem içinde %76-84 oranında değişirken, madencilik ürünleri 1924-1930 arasında toplam ihracatın %4'ünü, 1930-1940 döneminde %6'sını ve 1940-1950 döneminde %5'ini oluşturmuştur.

¹ Yahya S.TEZEL, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Türkiye Araştırmaları 10, İstanbul, 1994, s.120.

1.1.1.3. Türkiye'nin Dünya Ticaretindeki Yeri

Türkiye'nin, ikinci Dünya Savaşından önce, 1938'de dünya ticaret hacmi içindeki payı %0,47, dünya ihracat hacmi içinde %0.49'luk paya sahip olduğu görülmektedir. Savaş yıllarının ardından, 1948-1950 döneminde ülkemizin dünya ithalat hacmi içindeki payı artmasına rağmen, dünya ihracat hacmi içindeki payı azalmış, dolayısıyla dünya ticaret hacmindeki yeri %0.45 seviyesinde gerçekleşmiştir.¹

1.1.2. 1951-1960 Dönemi Türkiye Dış Ticaretinin Yapısı

1.1.2.1. Dış Ticaret Dengesi

Dış ticaret dengesinin sürekli olarak açık verdiği dönemde, ihracatın ithalatı karşılama oranı ortalama olarak %73'tür (Bkz. Tablo 25).

Dış ticarete 1950'de başlayan serbestleşmenin etkileri, 1951'den itibaren ithalatın gerek miktar gerekse değer olarak artması şeklinde kendini göstermiştir. İthalatta meydana gelen artış, dış ticaretteki serbestleşme yanında -ABD'den sağlanan dış yardımların da etkisiyle- altın ve döviz rezervlerinde ki genişleme ile yakından ilgilidir. Ülkemizde, büyük ölçüde hava koşullarına bağlı kalan ihracat hacmi ise olumlu iklim şartlarının ve ihraç mallarımıza yönelik dış talep artışının da etkisiyle önemli bir artış göstermiştir. İhraç mallarımıza yönelik dış talep artışı, GATT çerçevesinde düzenlenen dünya ticaret sistemindeki olumlu konjonktürden etkilenmiş ve ihracat artışları, büyük ölçüde GATT Torquay görüşmelerinde üzerinde tarife tavizi elde ettiğimiz ürünlerde yaşanmıştır.

İthalat ve ihracatta devam eden artış eğiliminin, 1953'ten itibaren tersine döndüğü görülmektedir. 1953-1958 dönemi, dış ticaret kısıtlamalarının yoğunlaştığı, olumsuz iklim şartlarının, tarım gelirlerini ve ihracatını düşürdüğü, döviz rezervlerinin ise azaldığı bir

¹ Necdet SERİN, Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası: 1923-1973, a.g.e., s.23.

devredir. 1953-1958 yılları arasında ortaya çıkan bu şartlara bağlı olarak, ithalat ve ihracat değerleri sürekli olarak azalma göstermiş, fakat 1956 da yapılan GATT Cenevre görüşmelerinde tarife tavizi elde ettiğimiz tütünün ihracat hacmi, %100 artış kaydetmiştir. Tütün ihracatındaki bu genişleme, esas itibariyle, 1956'da ABD'ye 21.398 ton olarak yapılan dış satımın, 1957'de 39.895 tona yükselmesi sonucunda gerçekleşmiştir.

İthalatta sağlanan göreceli serbestleşmenin etkileri, 1959 ve 1960'ta ithalat miktar ve değerlerinde ortaya çıkan artışlarda görülmektedir. İhracat hacminde 1959 ve 1960 itibariyle gerçekleşen genişleme ise büyük ölçüde 1959'da yapılan devalüasyona bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

1.1.2.2. Dış Ticaretin Sektörel Yapısı

Ana mal gruplarına göre ithalat yapısı incelendiğinde, tüketim malları ithalatının toplam ithalat hacmi içindeki payında 1951 yılı itibariyle önemli bir artış yaşandığı görülür. Bu durum, dönemin başında yüksek bir ödeme gücü bulunan Türkiye'nin, 1950-1953 yılları arasında uyguladığı liberal ekonomi ve dış ticaret politikalarının bir sonucudur. Lüks tüketim malları ithalatının 1953'te büyük ölçüde sınırlandırılması, tüketim malları ithalatının sürekli bir azalma eğilimi içine girmesine neden olmuştur.

Gelişmekte olan ülkeler, yatırım mallarının önemli bir kısmını ithalat yoluyla karşıladıkları için, yatırım malları ithalatının, kalkınma çabası içinde bulunan bir ülkede artış eğilimi göstermesi olağandır. Yatırım malları ithalatındaki artışın 1957-1959 yılları arasında göreceli olarak azalması, dönemin ekonomik güçlükleri ve istikrarsızlıkları ile açıklanabilir.

Hammadde ithalatının, özellikle 1955 yılından itibaren artış eğilimine girmesi ise üretim sürecinde ithal hammadde kullanan sanayi kuruluşlarının büyük bir kısmının bu dönemde faaliyete geçmeleri nedeniyle ortaya çıkmıştır.¹ (Bkz. Tablo.26)

¹ Necdet SERİN, Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası: 1923-1973, a.g.e., s.38.

1951-1960 dönemi ihracat yapısında ortaya çıkan en belirgin değişiklik, tarım ve hayvancılık ürünlerinin toplam ihracat içindeki payının azalması ve sanayi ürünleri payının artmasıdır. Bu durum, büyük ölçüde, olumsuz iklim koşulları nedeniyle tarım ürünleri ihracatının azalması ve sanayi kuruluşlarının önemli bir kısmının sözkonusu dönemde faaliyete geçmeleri nedeniyle ortaya çıkmıştır. (Bkz. Tablo 27).

GATT ile ilişkilerin yoğunlaştığı 1950 - 1960 Dönemi ithalat - ihracat gelişmeleri, istatistik yıllıklarından elde edilen madde bazında ithalat ve ihracat rakamlarıyla değerlendirilerek, GATT'ın Türkiye dış ticareti üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılacaktır:

GATT Torguay Tarife Görüşmelerinde, üzerinde taviz elde ettiğimiz ihraç ürünlerinden pamuğun, 1952 yılındaki ihracat hacmi bir önceki yıla göre % 16 oranında artış kaydetmiş ise de; 1954 ve 1955 yıllarında sırasıyla % 33 ve % 12 oranında azalmıştır.

1952'de üç kat artan sebze ihracatındaki yükseliş trendi, 1950 yılında da devam etmiş (% 11), ancak 1954 ve 1955 yılları itibariyle ortalama % 43 oranında azalma göstermiştir.

Tütün ise 1951 - 1955 döneminde sürekli olarak artış kaydeden tek ihracat kalemidir. Tütün ihracatında 1952 ve 1953 yılları arasında yaşanan % 37'lik artış, büyük ölçüde GATT çerçevesinde elde edilen tavizler nedeniyle ortaya çıkmış, artış oranı 1954 ve 1955'de % 10'a düşmüştür.

1954 ve 1955 yılları pamuk ve sebze ihracatının azaldığı, tütün ihracatındaki artış oranının ise nispi olarak düştüğü yıllardır. Bunun sebebi, sözkonusu iki yıl içinde iklim koşullarının olumsuz gerçekleşmesi nedeniyle tamamen tarıma dayalı olan Türkiye ihracatının bu gelişmeden doğrudan ve olumsuz yönde etkilenmesidir.

1950 - 1951 dönemi Torguay Görüşmelerinde, ithalatına taviz verilmeyen ipek, yün, mensucat, kağıt, cam ve deri ürünlerinin ithalatında sözkonusu dönem içinde sürekli bir düşüş yaşandığı görülmektedir.

GATT'ın 1956'da Cenevre'de yapılan tarife görüşmelerinde, ABD'den elde ettiğimiz tütün tavizi, 1957 yılında tütün ihracatının yaklaşık % 50 oranında artmasına neden olurken; artış oranı 1958 ve 1959'da azalmakla birlikte devam etmiştir.

ABD'ye verdiğimiz tarife tavizleri gözönüne alındığında ise 15 yılda sadece hava ulaşım araçları ithalatında % 91 oranında bir artış gerçekleşmiş, sözkonusu yılda ABD'den yapılan makina ve motorlu taşıt ithalatı sırasıyla % 10 ve % 46 oranında azalmıştır. 1958 yılında - alınan istikrar önlemlerinin de etkisiyle - ABD'den yapılan tavizli ürünler ithalatının ortalama % 70 oranında azaldığı görülmektedir. 1960 yılında ise motorlu kara taşıtları ithalatı beş kat artmış ve makinalardaki artış oranı % 58'e ulaşmıştır.

1.1.2.3 .Türkiye'nin Dünya Ticaretindeki Yeri

1951-1960 döneminde dış ticaret dengesi sürekli açık veren Türkiye'nin, doğal olarak dünya ithalatındaki payı da, dünya ihracatındaki payından yüksek olmuştur (Bkz. Tablo 28).

Ülkemizin 1950 yılında %0.46 olan dünya ithalatındaki payı uygulanan dış ticaret politikalarına bağlı olarak 1955'te %0.51 düzeyine yükselmiş, 1960 yılında ise %0.35'e gerilemiştir.

Dünya ihracat hacmi içinde Türkiye'nin payı, 1950 yılından itibaren sürekli bir azalma göstermiştir. Bu durum, savaş yıllarında daralan dünya ticaret hacmi içinde nispi olarak yüksek bir pay elde eden Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşından sonra serbestleşerek genişleyen dünya ticaret hacmi içinde oransal olarak daha küçük bir pay elde etmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi de, Türkiye'nin geleneksel ürün ihracatının genişleyen ve çeşitlenen dünya ihracatı içinde giderek daha küçük bir yer tutmaya başlamış olmasıdır.

1.1.3. 1961-1979 Dönemi Türkiye Dış Ticaretinin Yapısı

1.1.3.1. Dış Ticaret Dengesi

Kronik bir dış ticaret açığının yaşandığı dönem boyunca, ihracatın ithalatı karşılama oranında görülen önemli düşüşler, 1963 yılı ve 1974-1977 dönemi itibariyle gerçekleşmiştir (Bkz. Tablo 29)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Döneminin ilk yılı olan 1963'te, fiili ithalat değeri, tahmin edilen program değerinin üzerinde gerçekleşmiştir. İthalattaki artış -1958'den itibaren uygulanan istikrar politikalarının etkisiyle- 1960'ların ilk yıllarında dış yardım imkanlarının artması ile açıklanabilir.¹

1973-1977 döneminde (Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı Dönemi), ihracatın ithalatı karşılama oranının önemli ölçüde azalmasına neden olan ithalat artışı, aşağıdaki nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır.²

- 1973 yılı ithalat rejimi ile ithalatın %70 dolayında libere edilmesi,
- Dünyada yaşanan enflasyon nedeniyle ithalattığımız %90'mı oluşturan hammadde, makina ve teçhizat fiyatlarının hızla yükselmesi,
- Türkiye'deki sanayileşme yapısının ithalat ihtiyacını arttırması,
- 1973-1974 yıllarında dünya petrol fiyatlarının yükselmesi.

1978 yılında yapılan devalüasyonun etkilerini, bu yıla ait ithalat ve ihracat rakamlarında görmek mümkündür, ancak bir sonraki yıl, ithalattaki azalmanın artışı, ihracattaki artışın da azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Bu durum, üretim ve ihracat sektörlerinde yapısal bir değişim gerçekleştirilmeden, dış ticaret dengesinin sadece devalüasyon yoluyla iyileştirilemeyeceğinin belirgin bir göstergesidir.

¹ Zeyyat HATİBOĞLU, Mustafa AYSAN, Türkiye Ekonomisinde 1994 Bunalımı, Beta Basım, İstanbul, 1994, s.24.

² Ayşegül Fıçlalı, İ.Hakkı Gökcal, Baki Alkaçar, "Türkiye Dış Ticaretinin Yapısı Üzerine Bir İnceleme", 1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, HDTM, Ankara, 1988, s.233.

1.1.3.2. Dış Ticaretin Sektörel Yapısı

Ana mal gruplarına göre ithalatın yapısı incelendiğinde (Bkz. Tablo 30) toplam ithalat içinde yatırım malları payının, 1961-1973 döneminde ortalama %45 iken, 1974-1979 döneminde ortalama %35'e gerilediği görülmektedir.

Tüketim mallarının toplam ithalat hacmi içindeki payı sürekli bir azalma eğilimi göstermiş olup, hammaddelerin payında artış yaşanmıştır. Hammadde ithalatının oransal payında, özellikle 1974 itibariyle ortaya çıkan ve 1978 - 1979'da devam eden artış dikkat çekicidir.

Toplam ithalat içinde, yatırım mallarının oransal payındaki azalma ile hammaddelerin oransal payındaki artış, eş-zamanlı olarak gerçekleşmiştir denilebilir. Bu durum, planlı dönemde uygulanan ithal ikameci politikaların bir sonucu olup, üretim yapısını giderek daha fazla dışa bağımlı hale geldiğinin bir göstergesidir.

İhracatın sektörel dağılımına bakıldığında ise 1973-1987 döneminde, sektörlerin oransal paylarında yaşanan değişimin hız kazandığı görülür (Bkz. Tablo 31)

Dönemin başında, toplam ihracat hacmi içinde %77 oranında yer tutan tarım ürünleri, 1963-1973 yılları arasında, ihracatın ortalama %75'ini oluşturmuştur. 1973'ten sonra ise tarım ürünleri payının hızla azalarak dönem sonuna kadar ortalama %60 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

Sanayi ürünleri ihracatında 1969 yılına kadar yaşanan sürekli azalma eğilimi, 1970-1979 döneminde, yerini -istikrarsız da olsa- artış eğilimine bırakmıştır.

Madencilik ürünleri ihracatının dönem başında %3 olan oransal payı, dönem sonunda yaklaşık iki kat artarak %5.8 olarak gerçekleşmiştir.

Dönem içinde tarım ve sanayi ürünleri ihracatının, birbirlerini ikame edecek şekilde gelişmeleri dikkat çekicidir. İthalattaki gelişmeleri de gözönünde tutarsak, özellikle 1970'ten sonra Türkiye'deki sanai yapının önemli bir potansiyele ulaştığını, ithal ikameci politikalarla korunan ve desteklenen sanayi kesiminde belirli bir üretim kapasitesi yaratıldığını söylemek mümkündür. Ancak, sanai yapının rekabetçi bir ortamdan uzak tutularak geliştirilmesi, bu

ürünlerin ihracat imkanlarını daraltmış ve sadece yurtiçi talebi karşılayacak şekilde, düşük kalite ve düşük kapasiteyle üretim yapılmasına neden olmuştur. Bu yüzden, 1970 yılında yapılan devalüasyon, ihracat hacmini -1974 yılına kadar önemli ölçüde arttırabilmiştir. 1978 devalüasyonunun sadece ilgili yılın ihracat rakamlarına yansımaları ise, ikinci petrol krizinin dünya ticaretini olumsuz yönde etkilemesine ve Türkiye’de yaşanan siyasi ve sosyal istikrarsızlıklara bağlanabilir.

İhracatı artıran başlıca sanayi ürünleri, tekstil iplikleri, mensucat ve demir çelik ürünleridir.¹ Kennedy Turu’nda üzerinde tarife tavizi elde edilen ürünlerin ihracatı, dönem içinde önemli artışlar göstermiş ise de, deri ihracatındaki artış trendi 1972’de azalma eğilimine dönüşmüş, ilerleyen yıllarda düşük oranlı artışlar göstermiştir.

1.1.3.3. Türkiye’nin Dünya Ticaretindeki Yeri

Türkiye’de 1973-1977 döneminde yaşanan ithalat genişlemesi, ülkemizin dünya ithalatı içindeki payına da yansımıştır.

1960 ve 1965 yılları itibariyle dünya ithalatı içinde yaklaşık %0.3 oranında yer tutan Türkiye, 1975 yılında ithalat payını %0.53 düzeyine çıkarmıştır (Bkz. Tablo 27)

Türkiye’nin dünya ihracatı içindeki payı 1965 itibariyle %0.25 iken, 1970’de %0.19’a gerilemiş ve 1975’te daha da azalarak %0.16 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Ülkemiz ihracatının 1970’lerden itibaren dünya ihracatı içinde daha küçük bir yer tutmaya başlaması, sözkonusu dönemde Türkiye’de yaşanan yapısal tikanıklıkla ilgilidir. İthal ikameci politikalar, ihracat sektörlerinin rekabetçi bir yapıda gelişmesini engelledikleri için, ihracatta ürün çeşitliliği gerçekleştirilememiş ve Türkiye, büyük ölçüde “geleneksel ürün ihracatçısı ülke” olma konumunu korumuştur. Bu durum, dünya ekonomisinde 1973’te yaşanan petrol krizinin de etkisiyle, ülkemizin dünya ihracatındaki payını azaltan önemli bir etkendir.

¹ DiE, Türkiye ve Dünya Dış Ticareti (1950-1993), DiE Matbaası Ankara, 1996, s.8.

1.2. İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi Çerçevesinde Türkiye Dış Ticareti

1.2.1. 1980-1995 Dönemi Türkiye Dış Ticaretinin Yapısı

1.2.1.1. Dış Ticaret Dengesi

Dış ticaret açıkları, 1980-1995 döneminin de karakteristik özelliği olup, özellikle 1989-1990 yılları ve 1993'te ihracatın ithalatı karşılama oranında önemli düşüşler yaşandığı görülmektedir (Bkz. Tablo 32).

İthalatın 1980 sonrası gelişme seyrine bakıldığında, özellikle 1984'ten itibaren ithalat artış hızının yükseldiği görülür. Bu durum, ithalatın 1984'ten başlayarak geniş ölçüde serbestleştirilmesinin bir sonucudur. İthalattaki artış, dış ticaretteki kısıtlamaların azaltılması yanında;

- Yabancı sermaye girişimlerinin artması
- 1980'den sonra petrol fiyatlarının azalması
- Dünya ekonomisinde, 1973 ve 1978 petrol krizlerinin ardından yaşanan canlılığın, dünya ticaret hacmini genişletmesi ve
- Türkiye'nin 1980 sonrasında, piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmak amacıyla uyguladığı politikaların, dış kredi olanaklarını genişletmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

İthalat, dönem içinde sadece 1991 yılında göreceli bir azalma kaydetmiştir. Bu gelişme, 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı'nın yarattığı belirsizlik ortamına bağlanabilir.

Dönem içinde, ihracatın önemli ölçüde gelişme göstermesinde ise aşağıdaki faktörler etkili olmuştur.¹

- Vergi iadesi, kredi kolaylıkları, elverişli döviz tahsisi ve vergi bağışıklıkları yoluyla sağlanan mali teşvikler, ihracat artışındaki en önemli etkidir.

¹ DİE, Türkiye ve Dünya Dış Ticareti (1950-1993), a.g.e., s.8.

- Düşük değerlendirilmiş döviz kuru da ihracattaki büyümeyi uyaran önemli bir faktör olmuştur. Türk Lira'sı, özellikle 1980-1989 döneminde yurtiçi - yurtdışı enflasyon farkının üzerinde bir değer kaybına tabi tutulmuştur.

- İran-Irak Savaşı, Türkiye'nin ihraç mallarına olan talebi arttırmıştır.

- Dış ticaret rejimindeki serbestleşme çerçevesinde, ihracat işlemleriyle ilgili formalitelerin azaltılması ve

- 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren -gelir dağılımının sabit gelirliler aleyhine bozulması yoluyla- yurtiçi talebin daraltılması, ihracatta genişlemeye yol açan etkenler arasında sayılabilir.

İhracattaki artış eğilimi, 1983, 1986, 1989, 1991 ve 1993 itibariyle kesintiye uğramıştır. Yaklaşık olarak üçer yıllık dönemler itibariyle yaşanan bu durgunluğu, Türkiye ekonomisinin yapısından kaynaklanan bir istikrarsızlık olarak değerlendirmek mümkündür.

1.2.1.2.Dış Ticaretin Sektörel Yapısı

Ana mal gruplarına göre ithalatın yapısı incelendiğinde, yatırım malları ithalat değerinin dönem içinde dalgalı bir seyir izlediği, fakat yatırım mallarının oransal payının önemli bir değişiklik göstermediği görülür (ortalama %27).

Hammadde ithalatı 1980 yılında önemli bir artış göstermiş ise de, 1980-1986 döneminde toplam ithalat içinde giderek daha küçük bir yer tutmaya başlamış, 1987-1990 döneminde ise oransal payını arttırmıştır. Hammadde ithalatının toplam ithalat içindeki payı 1990-1993 yılları arasında yeniden azalma eğilimi göstermiş ve 1994'te %5 oranında artış kaydetmiştir.

Tüketim malları ithalatı, gerek değer gerekse oransal pay olarak 1984'te yaklaşık %100'lük bir artış göstermiştir. Benzer şekilde, 1990 yılında tüketim malları ithalatında ortaya çıkan genişleme dikkat çekicidir. 1984 ve 1990 ithalat rejimlerinde yapılan değişikliklerle,

ithalat üzerinde ki kısıtlamaların büyük ölçüde kaldırılarak serbest bir ithalat politikası uygulanması, bu gelişmenin en önemli nedenidir.

Planlı dönem öncesi ve sonrası ithalatın bileşimi incelenirse, 1950'li yılların başında toplam ithalat içinde yatırım mallarının, hammadde ithalatına göre daha büyük bir paya sahip olduğu, planlı dönem içinde ve sonrasında ise bu eğilimin tersine döndüğü görülür. 1950-1960 döneminde toplam ithalat içinde hammadde ve yatırım mallarının payı, sırasıyla %34 ve %50 iken, 1960-1980 döneminde %51 ve %43 olarak gerçekleşmiş, 1980-1995 döneminde ise %64 ve %27 olmuştur. (Bkz. Tablo 33).

Toplam ithalat içinde yatırım mallarının oransal payındaki azalmaya karşılık, hammadde ithalatının oransal payında yaşanan artış, planlı dönem içinde ortaya çıkan ve daha da önemlisi, 1990'lı yıllarda devam eden bir olgudur. Bu durum, en açık ifadeyle, yerli üretimin giderek daha fazla ithal girdiye bağımlı bir duruma geldiğini göstermektedir. İthal ikameci politikalar ile başlayan bu süreç, esas itibariyle, ithal ikameci sanayileşme stratejisinin ikinci aşaması olan, "ara mallarında yerli üretimin gerçekleştirilmesi" amacına yeterince ulaşamaması nedeniyle ortaya çıkmış ve bir montaj sanayi yaratmıştır.

İhracatın sektörel yapısı incelendiğinde (Bkz. Tablo 34), tarım ürünlerinin toplam ihracat içindeki payında yaşanan azalmaya karşılık, belirli yıllarda bu eğilimin tersine döndüğü görülür. 1986, 1988 ve 1991 yıllarında tarım ürünleri, gerek değer gerekse oransal pay olarak toplam ihracat içinde daha büyük bir yer tutmuştur.

Madencilik ürünleri ihracatında, özellikle 1990'dan sonra önemli ölçüde azalma ortaya çıkmıştır. Sanayi ürünleri ihracatı, dönem içinde büyük artışlar kaydetmiş ise de, tarım ürünleri ihracatındaki genişlemeye paralel olarak 1986, 1988 ve 1991 yıllarında azalma göstermiştir.

1980-1995 dönemi ithalat ve ihracat rakamlarında ortaya çıkan gelişmeler neden-sonuç ilişkisi içinde değerlendirildiğinde;

- İhracattaki artış eğiliminin kesintiye uğradığı 1983, 1986, 1989, 1991 ve 1993 yıllarında,

- Tarım ürünleri ihracatının oransal olarak yükseldiği (1986, 1988 ve 1991)

- Sanayi ürünleri ihracatının oransal olarak azaldığı (1986, 1988 ve 1991)
- Hammadde ithalatının ise 1982, 1986, 1991 itibariyle azaldığı ve 1988'de durakladığı
- İmalat sanayiinde üretim artış oranının 1982, 1985, 1987, 1988 ve 1991 itibariyle azaldığı görülmektedir (Bkz. Tablo 35).

Hammadde ithalatında ortaya çıkan azalmaya paralel olarak sanayi ürünleri üretiminde ve ihracatında görülen azalma, ülkedeki üretim yapısının dışa bağımlılığını ortaya koyan bir diğer göstergedir.

İhracattaki artış eğiliminin, tarım ürünleri ihracatının yükselip, sanayi ürünleri ihracatının azaldığı dönemlerde tersine dönmesi ise, tarım ürünlerinin düşük talep ve gelir esnekliği ile açıklanabilecek bir olgudur.

1980 sonrasında yaşanan ihracat hamlesinin istikrarlı bir artış gösterememesinin nedeni, büyük ölçüde, ekonominin reel kesimindeki gelişmelerle ilgilidir. Çünkü, ihracat artışının süreklilik gösterebilmesi, her şeyden önce, ekonomideki üretim kapasitesinin ve dolayısıyla yatırım hacminin istikrarlı olarak artırılabilmesine bağlı olmakta, yatırım-üretim-ihracat zincirine sağlıklı bir işlerlik kazandırılmadan, sürdürülebilir bir ihracat hacmine ulaşmak mümkün görünmemektedir.

Tablo 36'da imalat sanayi yatırımlarının 1980-1989 yılları arasında sürekli ve önemli düşüşler yaşadığı görülmektedir. Yatırımlarda 1990'da nispi bir artış yaşanmışsa da, 1991 ve 1992'de azalma ortaya çıkmış, 1993'te görülen göreceli artışın ardından, 1994'te yeniden azalma eğilimine girilmiştir.

Tarım sektörüne yapılan yatırımlarda 1980-1983 döneminde bir gelişme gözlenirken, 1984'ten itibaren sürekli bir durgunluk ve azalma ortaya çıkmıştır.

Toplam yatırımlar içinde madencilik sektörünün payında da, 1980'li yıllardan ikinci yarısından itibaren önemli gerilemeler yaşandığı görülmektedir.

Enerji sektörünün toplam yatırımlar içindeki payı 1980-1989 döneminde dalgalı bir seyir izlemekle birlikte, ortalama %13'tür. 1990-1995 döneminde ise bu oran %6.6'ya gerilemiştir.

Ulaştırma sektörü, özellikle 1980-1987 döneminde toplam yatırımlar içindeki payını sürekli olarak arttırmış, 1988'de yaşanan azalmanın ardından, tekrar yükseliş eğilimine girmiştir.

1991 yılına kadar sürekli olarak artış kaydeden turizm sektörü yatırımları, 1992'den itibaren azalma göstermektedir. Eğitim ve sağlık yatırımlarının oransal paylarında ise belirgin bir değişiklik ortaya çıkmamıştır.

Konut sektörü yatırımları ise 1980-1989 döneminde önemli ölçüde artış göstermiş ve 1989'da ekonomideki toplam yatırımların yaklaşık 1/3'üne ulaşmıştır. 1994 ve 1995'te sektör yatırımlarının toplam yatırımlar içinde aldığı pay %40'lar seviyesindedir.

Türkiye ekonomisinde 1980-1995 döneminde imalat, tarım, madencilik ve enerji gibi - en azından kısa ve orta vadede sonuç verebilecek üretken alanlara yapılan yatırımlar önemli azalmalar kaydetmiş, buna karşılık, ulaştırma, konut, turizm gibi sosyal altyapı yatırımlarında büyük artışlar ortaya çıkmıştır.

Özellikle daralan imalat sanayi yatırımları, ekonomideki kapasite artışını engellediği için, toplam arz-toplam talep dengesi (ya da dengesizliği) fiyat artışlarını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, bir taraftan yurtiçi enflasyon oranının yüksekliği nedeniyle yerli piyasaya yönelik üretimi cazip kılmakta, diğer taraftan üretim hacminde istikrarlı bir genişleme sağlanamadığı için ihracatta duraklamaya neden olmaktadır.

1.2.1.3. Türkiye'nin Dünya Ticaretindeki Yeri

1980 yılında ülkemizin dünya ticareti içindeki payında görülen azalma, büyük ölçüde, uygulanan ithal ikameci politikaların dış ticareti tıkanıklığa süreklemesinden kaynaklanmış, bununla birlikte 1978-1979 ikinci petrol krizi bu gelişmeyi hızlandıran ve ağırlaştıran bir etken olmuştur (Bkz. Tablo 28)

1985'te dünya ticareti içindeki payını önemli ölçüde arttıran Türkiye, 1990 yılına gelindiğinde, dünya ihracatı içinde oransal olarak daha küçük bir pay elde etmiştir.

1991 ve 1992'de ülkemizin dünya ithalatı içindeki payı azalırken, dünya ihracatı içindeki payı değişmemiştir.

1993'te ise ihracat payında sınırlı bir artış kaydedilmiş, fakat, ithalat payında önemli bir artış ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin dünya ithalatı içindeki oransal payında 1985, 1990 ve 1993 itibariyle görülen sıçramalar, 1984, 1990 ve 1993 yıllarında dış ticaret rejiminin serbestleştirilmesiyle eş-zamanlı olarak ortaya çıkmıştır.

Dünya ihracat payında 1990 yılında yaşanan azalma ise Körfez Savaşının yarattığı belirsizlik ortamına ve Irak'a yönelik ambargonun dış ticaret üzerindeki olumsuz etkisine bağlanabilir.

1.2.1.3.1..Türkiye'nin Dünya Ticaretinde Yüksek Paya Sahip Olduğu İthal ve İhraç Ürünleri

1980'den sonra Türkiye ekonomisinin ihracat sektörlerinde belirgin bir yapısal değişimin sağlanamadığı, ülkemizin dünya ticaretinde yüksek paya sahip olduğu ürünler bazında da görülebilir.

Türkiye'nin en çok ihraç ettiği 25 mal grubunun yarıya yakını, tekstil ve konfeksiyon ürünleridir. Diğer mal grupları, başta meyveler olmak üzere tütün ve gıda ürünleri, demir-çelik ürünleri, bazı ham mineraller ve işlenmiş petrol ürünleridir.¹

Dünya ithalatında en yüksek paya sahip olduğumuz mal grubu ise dökme demir ve külçelerdir. Bunu, suni lifler ve artıkları, suni reçine ve plastik maddeler, ham deriler ve tekstil yıkama, kurutma, ütüleme makinaları izlemektedir.²

Ülkemizin dünya ithalatında yüksek paya sahip olduğu mal grupları, görüldüğü gibi, büyük ölçüde hammadde ve ara malları üzerinde yoğunlaşmıştır.

¹ DİE, Türkiye ve Dünya Dış Ticaret, a.g.e., s.208.

² DİE, Türkiye ve Dünya Dış Ticareti, a.g.e., s.209.

1.2.2. Dış Ticaret Sisteminin Serbestleştirilmesi Çerçevesinde Türkiye Ekonomisinde Ortaya Çıkan Yapısal Değişimler

Az gelişmiş ülkelerin, ekonomik kaynaklarını tarımdan sanayiye, daha sonra da hizmetler sektörüne transfer etmeleri; bunun bir sonucu olarak tarım toplumundan endüstri toplumuna, buradan da endüstri ötesi topluma geçiş yapmaları 'yapısal değişme ve gelişme' olarak kabul edilmektedir. Ekonomideki yapısal değişim, üretim (yaratılan katma değer), istihdam ve dış ticaret (ihracat) açısından ele alınarak açıklanabilir.¹

Ihracatta yapısal değişme, ihracat hacmi içinde endüstriyel ürünlerin payının artmasına karşılık, tarımsal ürünler ve hammaddelerin nispi payının azalmasını ifade etmekte; aynı zamanda ihracatın mal ve piyasa bazında çeşitlenmesini gerektirmektedir. Üretim ya da yaratılan katma değer bazında yapısal değişme, tarım sektörünün GSMH içindeki oransal payının ilk olarak sanayi kesimi, ardından da hizmetler sektörü lehine azalması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Tarım sektöründeki istihdam hacminin, sanayi ve hizmetler kesimi lehine azalması ise yapısal değişimin istihdama yansımaları olarak değerlendirilmektedir.

Dışa açık ekonomilerde yapısal değişme, ihracatın ekonomideki sürükleyici rolü nedeniyle öncelikle ihracat sektörlerinde ortaya çıkmakta ve zamanla ekonominin geneli üzerinde yaygınlaşmaktadır. Çünkü ihracata yönelik büyüme modelinde, üretim yapısını değiştirmenin tek yolu -ithalat darboğazlarının ikame yoluyla değil, ancak ihracat kanalıyla açılabilmesi nedeniyle- dış satımdır.²

Dış ticaret sisteminin 1980'lerden başlayarak büyük ölçüde AB ile ilişkiler çerçevesinde serbestleştirildiği Türkiye Ekonomisinde, gerek ihracat gerekse üretim ve istihdam açısından gerçekleştirilen yapısal değişimin ne boyutta olduğunun bilinmesi; dış ticaret sistemindeki serbestleşmenin, ekonomi üzerindeki etkinliğini ortaya koymak bakımından faydalı olacaktır.

¹ Mehmet DUMAN, 'Gümrük Birliğine Uyum Sürecinde Türk Endüstri ve Dış Ticaretinde Yapısal Değişme ve Beklentiler', Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:25 - 26, Eylül-Ekim-Kasım- Aralık 1996, s.26.

² Suat ORSAN, Dış Ticaret Serbestleşmesinin Ekonomik Kalkınmaya Etkisinin Ölçülmesi Üzerine Bir Model Denemesi, Uzmanlık Tezi, DPT Yay. NO:1689, İPD:408, Ankara - 1979, s.11.

1.2.2.1. Türkiye'de Dış Ticaretin Yapısal Değişimi

1980 sonrası Türkiye ekonomisinde, bir taraftan ihracat hacmi hızla yükselirken; diğer taraftan ihracatın sektörel bileşimi, tarım ürünlerinden sanayi ürünlerine doğru bir çeşitlilik göstermiştir. Toplam ihracat hacmi içinde sanayi ürünleri ithalatının oransal payındaki artışa karşılık, tarım ürünlerinin nispi payında ortaya çıkan azalma; her ne kadar olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilirse de -imalat sanayi ürünleri ithalat ve ihracatının sektörel dağılımı incelendiğinde (Bkz. Tablo 37)- bu durumu, ekonomik gelişmenin bir göstergesi olarak ortaya çıkan yapısal değişim şeklinde nitelendirmek zor görünmektedir.

1970'lerde büyük ölçüde tüketim malları ağırlıklı bir yapıya sahip olan sanayi ürünleri ihracatı, 1980'lerde ara ve yatırım malları lehine bir çeşitlilik göstermiş ise de; 1990'larda toplam imalat sanayi ihracatının üç alt sektör üzerinde yoğunlaştığı görülmekte, dolayısıyla ihracatın ürün bazında çeşitlendirilemediği ortaya çıkmaktadır. Gıda, dokuma - giyim ve metal işleme, 1990 yılı toplam imalat sanayi ihracatının % 66,4'ünü oluştururken; 1995 yılında bu oran % 72,9 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye ihracatının pazar bazında da belirli bölgelerde yoğunlaşması, ihracata pazar çeşitliliğinin yeterince sağlanamadığını ortaya koymaktadır. Ülkemiz ihracatı, yaklaşık 200 ülke içinden -% 88'lik bir oranla- 40 ülke üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır. İhracatta ilk sırayı alan Almanya'nın toplam ihracat içindeki payı % 22 olup; ABD % 7,6'lık payla ikinci sırayı almakta, İtalya % 6,7, Rusya Federasyonu % 6,1, İngiltere % 5,2, Fransa % 4,7'lik paylarla en çok ihracat yaptığımız altı ülke arasında yer almaktadır. İhracatın yoğunlaştığı aynı 40 ülkenin, Türkiye ithalatında % 94'lük bir payla daha büyük ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. İhracatta olduğu gibi ithalatta da ilk sırayı % 17'lik payla Almanya almakta olup, İtalya % 9,4, ABD % 8,4, Fransa % 7,2, İngiltere % 5,6'lık paylarla en çok ithalat yapılan beş ülke arasında yer almaktadır.¹

Türkiye'nin ithalat ve ihracatında Almanya, Fransa, İtalya, ABD ve İngiltere'den oluşan beş ülkenin ağırlığı gözlenmekte, dış ticaretin yaklaşık yarısı sözkonusu ülkelerle yapılmaktadır.

¹ "Türkiye'nin Ticareti Kırk Ülkeyle", İhracatta Görünüm, Sayı: 16, Ocak - 1997, s.5.

Ülke grupları açısından bakıldığında ise Türkiye ihracatının yaklaşık % 63'ü OECD ülkeleri üzerinde yoğunlaşmakta olup, AB ülkelerinin toplam ihracat içindeki payı % 52'dir.

İhracatta ürün ve pazar bazındaki yoğunlaşma oranının yüksekliği, sanayi ürünlerindeki ihracat artışının belirli sektörlerde yoğunlaştığı ve sözkonusu ürün gruplarının düşük katma değer yaratan, geleneksel sektörler olduğu gözönüne alındığında; ihracat açısından yapısal bir değişimin gerçekleştirilemediği ortaya çıkmaktadır.

İthalata bağımlılık, üretimde ve yatırımda ithal girdilerin kullanılması anlamageldiğinden, her ülke sanayii belirli ölçülerde ithalata bağımlı olmakta; ancak ekonominin döviz giriş ve çıkışlarında kronik bir dengesizlik varsa, bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Yatırım aşamasında teknoloji, makina ve teçhizat ithalatı, üretim aşamasında ise ara malları ithalatı ihtiyacını doğuran ithalat bağımlılığı, dış ödeme güçlüğü içinde bulunan Türkiye'de de önemli bir sorun olarak kendini göstermektedir.¹

İmalat sanayi ithalatının sektörel bileşimi incelendiğinde (Bkz. Tablo 37), 1970'lerde yatırım malları ağırlıklı olan ithalat yapısının, 1980'lere gelindiğinde ara malları lehine değiştiği görülmektedir. 1990'larda yatırım malları ithalatında görülen nispi artış, 1995'te yerini tekrar azalma eğilimine bırakmıştır. Gelişme yolundaki bir ülke olan Türkiye'de, ithalat artışının büyük ölçüde ara malları üzerinde yoğunlaşması; üretimdeki dışa bağımlılığın bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

Diğer taraftan, imalat sanayi yatırım malları ithalatının gelişme seyri, imalat sanayinde gerçekleştirilen sabit sermaye yatırımları ile paralellik göstermekte olup; her iki veride de 1980 - 1990 döneminde ortaya çıkan azalmaya karşılık, 1990'da nispi bir artış yaşanmakta ve 1995'e kadar yeniden azalma eğilimi görülmektedir. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde yapılan yatırımların büyük ölçüde dışa bağımlı olduğunu ve ithalat yoluyla gerçekleştirildiğini teyit etmekle birlikte; ülkemiz imalat sanayi yatırımlarının oransal payında sürekli bir azalma eğilimi yaşandığına işaret etmektedir.

İmalat sanayindeki sabit sermaye yatırımlarının gelişme seyri gözönüne alındığında, 1980 sonrası imalat sanayi ihracat artışının, mevcut kapasitelere dayalı endüstri ihracatını yansıttığı söylenebilir.

¹ Abdurrahman ŞENSOY, Türkiye'de İhracata Yönelik Sanayiinin İthalata Bağımlılığı, DPT - Ankara, 1983, s.3.

1980 sonrasında yeni üretim kapasiteleri yaratılmadan, ithal ikameci dönemde oluşturulan sınıai baz, yüksek kapasite kullanım oranlarıyla değerlendirilmiş (Bkz. Tablo 38) ve ihracat artışı - ara malları ithalatında görülen genişlemenin de teyit ettiği şekilde - mevcut kapasitelerin kullanımına dayalı olarak ortaya çıkmıştır.

İmalat sanayi alt sektörleri içinde taşıt araç ve gereçlerinin, ithalattaki oransal payını en çok arttıran sektör olması dikkat çekicidir. Bununla birlikte gıda, içki ve tütün işleme sanayiinin ithalattaki payı 1980'de % 200 gibi önemli bir artış göstermiş, 1980 - 1995 döneminde ise % 44,4 oranında artmıştır. Kimya sanayi ithalatının da 1980 - 1995 dönemi içinde % 15,3 oranında artış kaydettiği görülmektedir.

İmalat sanayi alt sektörleri içinde, ithalattaki oransal payı belirgin bir değişiklik gösteren bir diğer ürün grubu, makina imalat sanayiidir. Ülkemizin 1995 yılı makina imalat ithalatında 1980 yılına göre % 24,6 oranında azalma görülmekte; dolayısıyla ithalat artışı, genellikle tüketim ve ara malları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Oysa, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde - ekonominin üretim kapasitesinin arttırılması zorunluluğu nedeniyle - ithalat bağımlılığının, büyük ölçüde yatırım malları üzerinde oluşması olağan kabul edilmektedir. Ülkemizin ithalat yapısında, beklentilere tezat oluşturacak şekilde ortaya çıkan bu gelişme; ihracat artışının geleneksel sektörler üzerinde yoğunlaşmasına neden olan ve ihracattaki yapısal değişimi engelleyen en önemli etkidir.

1.2.2.2. Türkiye'de Üretimin ve İstihdamın Yapısal Değişimi

Türkiye'de, 1950'li yıllardan başlayarak GSMH'nın sektörel dağılımı incelendiğinde, tarım sektörünün oransal payında sanayi ve hizmetler sektörü lehine sürekli bir azalma eğiliminin yaşandığı görülür. Sanayi kesiminin oransal payındaki artış, hizmetler kesiminin oransal payındaki artıştan daha yüksek olarak gerçekleşmektedir. Bu durum, ekonomik gelişmişliğin bir göstergesi olarak GSMH'da yaşanması gereken yapısal değişiklikle paralellik arz etmekte olup; 1950'li yılların başında tarımsal bir karakteristiğe sahip olan Türkiye ekonomisinin, giderek endüstriyel bir yapı kazandığını göstermektedir. (Bkz. Tablo 39)

Bu açıdan bakıldığında, ülkemizin sanayi toplumu olma yolunda hızla ilerlediği söylenebilir. Ancak, imalat sanayiinde yaratılan katma değer ve üretimin sektörel dağılımı incelendiğinde, sanayideki gelişmenin belirli alt sektörlerde yoğunlaştığı, bir kısım sektörlerde ise 1980 öncesi döneme nazaran gerileme yaşandığı görülmektedir. (Bkz. Tablo 40)

Gıda, içki ve tütün işleme sanayi üretiminin, toplam imalat sanayi içindeki payı 1980 öncesi döneme göre % 38,7 azalmıştır. Üretimin oransal payındaki azalma ile eş - zamanlı olarak, sektörün toplam ithalat içindeki oransal payında yaşanan artış, sektörel üretimin yurtiçi talebi karşılayamadığını göstermekte; bununla birlikte tarımsal gelirlerin düşüklüğü ve ithal ürünlerin sahip olduğu fiyat avantajı yurtiçi üretimi caydırmaktadır. Dolayısıyla, sektörel üretimin nispi payındaki azalma, diğer sektörlerin oransal paylarındaki artış nedeniyle ortaya çıkan göreceli bir düşüş olmaktan uzak olup; karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmamız gereken bir alanda ortaya çıkan önemli bir olumsuzluğa işaret etmektedir.

Kağıt, kağıt ürünleri ve basım sanayii, orman ürünleri ve mobilya sanayii, dokuma giyim ve deri sanayi; 1970'lerden başlayarak üretim ve yaratılan katma değer payı açısından önemli bir değişiklik göstermemiştir.

Ara malları imalat sanayinin alt sektörleri olan kimya, petrol, kömür, kauçuk ve plastik ürünleri sanayi ile taş ve toprağa dayalı sanayi; gerek üretim gerekse katma değer payı açısından önemli artışlar göstermiştir. Ara malları ithalatındaki görece artışla eş zamanlı olarak ortaya çıkan bu gelişme, üretim hacminin ithal girdi kullanımıyla doğru orantılı olarak değiştiğini göstermektedir.

Madeni eşya, makina - teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri gibi yatırım malları sektörlerinde de üretim ve yaratılan katma değer payının büyük ölçüde arttığı görülmektedir. Ancak, önemli bir ihracat payına sahip olan metal işleme sanayii üretiminin oransal payı, 1980 sonrası dönemde sabit kalmış, katma değer payında ise azalma ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla, ekonominin ihracat sektörleri (gıda, içki ve tütün işleme, dokuma - giyim ve metal işleme), yapısal değişime ivme kazandırarak iktisadi gelişmeye öncülük edecek bir yapı sergilemekten uzaktır. Bu yüzden, üretimin sektörel dağılımındaki değişim, istihdama yansımamış ve Türkiye ekonomisi istihdamın sektörel dağılımı açısından az gelişmiş bir ülke görünümünü korumuştur. Tablo 41'den izleneceği üzere, ülkemizdeki işgücünün yaklaşık yarısı halen tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

1.2.3. Dış Ticaret Rejimi İle Birlikte Kambiyo Rejimindeki Serbestleşmenin Türkiye Ekonomisinde Ulaştığı Değişimler

Türkiye ekonomisinin 1980 sonrası ithalat ve ihracat değişim oranları incelendiğinde (Bkz. Tablo 42) ihracat artış oranının, 1989 yılına kadar -1983 ve 1986 yılları dışında- ithalat artış oranı üzerinde seyrettiği görülür. 1989 yılından itibaren -1991 ve 1994 yılları istisna olmak üzere- bu eğilimin tersine döndüğü görülmekte ve ithalat artış oranı, ihracat artış oranının üzerinde seyretmektedir.

İhracat gelirlerinden daha hızlı büyüyen ithalat harcamaları, dış ticaret rejiminde tam bir serbesti sağlanmadan ve dış ticaret dengesindeki istikrarsızlıklar -ihracat sektörlerinin, ekonomiye sürekli olarak döviz akışı sağlayacak bir yapıya ulaşması yoluyla- tedavi edilmeden önce; kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır. Kambiyo rejiminin libere edilmesiyle birlikte sermaye hareketlerinde meydana gelen serbestleşme, ithalat artış oranında 1989'dan bu yana ortaya çıkan görece yükselmenin en önemli nedenidir.

Dış ticaret rejiminde korumacı uygulamalar sürerken, kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi; reel faiz oranlarının çektiği kısa vadeli fonlar nedeniyle istikrar bozucu sermaye hareketlerine neden olmaktadır. Bunun sebebi, kambiyo rejiminin serbestleşmesiyle ortaya çıkan faiz arbitrajının, dış ticaret rejiminin serbestleşmesiyle meydana gelen mal arbitrajından daha büyük bir hızla gerçekleşmekte olmasıdır. Bu yüzden, öncelikle dış ticaret rejiminin serbestleştirilmesi, belirli bir uyum sürecinden sonrada kambiyo rejiminde liberasyona gidilmesi gerekmektedir ki; parasal ve reel akımlar eş - zamanlı olarak serbestleştirilmiş olsun.¹

Sermaye hareketlerinin görece erken serbestleştirilmesi, ulusal ekonomiye yönelik sermaye girişinin artması nedeniyle, milli paranın değer kazanmasına yol açarak ihracatı olumsuz etkilemekte ve ithalat ucuzlatmaktadır. Bu yüzden, dış ticarete konu olmayan sektörlerde genişleme ortaya çıkarken; ihracat sektörlerinde daralma ya da duraklama görülmektedir. Böylece finansal faaliyetler, üretim faaliyetlerinden daha karlı hale gelmekte ve ekonomideki kaynak dağılımı, üretken yatırımlardan spekülasyon amaçlı mali plasmanlar

¹ Yaşar AKGÜN, Konvertible Para Sistemi ve Türkiye, ESBANK yayınları, İstanbul, 1993, s.78.

lehine değişmektedir. Bununla birlikte, kambiyo rejimindeki serbestleşme dış borçlanmayı da kolaylaştırdığı için, ekonominin borçlanma eğilimi yükselmekte; ucuzlayan ve dolayısıyla genişleyen ithalat büyük ölçüde dış borçlarla finanse edilmektedir.¹

Bu yüzden, ihracata yönelik sanayileşme politikası çerçevesinde; ihracat sektörleri sürekli bir döviz geliri sağlayarak, ithalatı önemli ölçüde finanse edebilecek bir yapıya ulaşmadan önce kambiyo rejiminde serbestleşmeye gidilmesi önemli bir politika yanlısıdır.

24 Ocak Kararlarının ardından, kambiyo rejiminde aşamalı bir serbestleşme sağlanmış; 11 Ağustos 1989'da yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile döviz kurlarının belirlenmesindeki serbesti artırılarak TL'sının konvertibileteye geçmesi için gereken yasal çerçeve büyük ölçüde tamamlanmıştır.²

Sermaye hareketlerinin 1989 yılında serbestleştirildiği ülkemizde, her ne kadar 24 Ocak Kararlarıyla başlayan süreç içinde dış ticaret rejimine belirgin bir serbesti getirilmiş ise de; gümrük vergisi dışında ithalattan alınan vergi ve fonlar önemli bir koruma aracı olarak kullanılmış, ancak tek vergi uygulamasına geçilen 1993 yılında, sözkonusu vergi ve fonların kaldırılmasıyla dış ticaret sistemine büyük ölçüde serbesti getirilebilmiştir. Bu yüzden, Türkiye dış ticaret sisteminin ancak 1993 yılında serbestlik, açıklık ve basitlik ilkelerine uygun olarak düzenlendiği söylenebilir.

Türkiye ekonomisinde kambiyo rejiminin serbestleştirilmesine öncelik verilmiş olması kısa vadeli sermaye girişlerine neden olmuş; ulusal ekonomiye yönelik fon akımı ise döviz fiyatının düşük belirlenmesine yol açarak TL'sını aşırı değerlendirmiştir.

TL'sının aşırı değerlenmesi, ithalatı ucuzlatıp ihracatı pahalılaştırırken; ithalat harcamalarındaki artış oranı, ihracat gelirlerindeki artış oranının üzerinde seyretmeye başlamış ve genişleyen ithalat harcamaları, büyük ölçüde kısa vadeli sermaye girişleriyle finanse edilmeye başlanmıştır.

Reel efektif döviz kuru indeks ve değişim oranlarının verildiği Tablo 43'tende izleneceği üzere, 1980 - 1988 yılları arasında -1983 yılı dışında- kur değerlerinde sürekli bir

¹ Yaşar AKGÜN, Konvertble Para Sistemi ve Türkiye, a.g.e., s.79-80.

² 32 Sayılı Karar çerçevesinde kambiyo rejiminde gerçekleştirilen değişiklikler için Bkz. Rıdvan KARLUK, Türkiye Ekonomisi, a.g.e., s.310.

artış yaşanmakta; 1988 yılından itibaren ise -1992 ve 1994 yılları dışında- indeks değişim oranları negatif seyretmekte ve kur değerlerinde sürekli bir azalma görülmektedir.

Reel efektif döviz kurunda, sözkonusu iki dönem boyunca geçerli olan eğilimlerden istisna edilen yıllar (1983, 1992, 1994), ithalat ve ihracat değişim oranlarının göreceli olarak farklılaştığı iki ayrı dönem boyunca geçerli olan eğilimlerden istisna edilen yıllarla (1983, 1986, 1991, 1994) paralellik göstermektedir. Bu durum, 1989 yılına kadar düşük değerlendirilmiş TL'sının, ihracatı olumlu yönde etkileyerek ihracat artış oranının, ithalat artış oranı üzerinde seyretmesini sağladığını; 1989'dan itibaren ise TL'sının aşırı değerlendirilmesiyle bu eğilimin tersine döndüğünü teyit etmektedir.

1989 - 1995 dönemi kısa vadeli sermaye hareketlerinin gelişme seyri incelendiğinde (Bkz. Tablo 44), dönem içindeki genel eğilime uygun olarak, ithalat artış oranının ihracat artış oranını aştığı yıllarda kısa vadeli sermaye girişlerinde yükselme ortaya çıktığı görülmektedir. Dönem içindeki genel eğilime ters düşecek şekilde, ihracat artış oranının ithalat artış oranını aştığı yıllarda (1991 ve 1994) ise kısa vadeli sermaye girişlerinde önemli ölçüde azalma yaşanmaktadır.

1989'dan itibaren kısa vadeli sermaye hareketleriyle ithalat ve ihracat değişim oranları arasında tam bir paralellik ortaya çıkmata; bu durum 1989 yılından bu yana görece genişleyen ithalat harcamalarının, ulusal ekonomiye yönelik kısa vadeli fon girişleriyle finanse edildiğini göstermektedir.

Aynı ilişki, Türkiye'nin kısa vadeli dış borçlarıyla ithalat ve ihracat değişim oranları arasında da geçerli olup; Tablo 45'ten izlebeceği üzere 1989'dan itibaren 1991 ve 1994 yıllarında, normal olarak artış eğilimi gösteren kısa vadeli dış borçlarda azalma ortaya çıkmaktadır.

Bu yüzden 'ülkemizde kambiyo rejiminin serbestleşmesiyle birlikte, kısa vadeli sermaye girişlerinde ve kısa vadeli dış borçlarda ortaya çıkan genişleme -büyük ölçüde ihracat gelirleriyle sınırlı kalması gereken- ithalat harcamalarını, 1989'tan bu yana finanse eden önemli bir araçtır' diyebiliriz.

İhracat gelirlerini aşan bir oranda ortaya çıkan ithalat harcamaları, ihracat sektörlerinin, ekonomi içinde gereken ithalatı sürekli olarak finanse edecek bir yapı

kazanmasından önce, kambiyo rejiminde gerçekleştirilen serbestleşme nedeniyle ortaya çıkmıştır.

1.2.4. Türkiye-AB Gümrük Birliğinde İlk Yıl: 1996

1.2.4.1 Gümrük Birliği Çerçevesinde Dış Ticaretin Serbestleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Olumsuzluklar

Türkiye'nin AB ile oluşturduğu gümrük birliği çerçevesinde, ithalat politikasını serbestlik, açıklık, basitlik ve devamlılık ilkelerine göre düzenlemekte olduğunu ifade edebiliriz. Ancak, bu değerlendirmeyi yaparken Türkiye - AB gümrük birliği bünyesinde yer alan korumacı önlemleri gözardı etmemek gerekir.¹

Türkiye - AB Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararında, sanayi ürünleri üzerindeki koruma önlemlerinin (gümrük vergileri ile eş etkili vergilerin ve miktar kısıtlamalarının) karşılıklı olarak kaldırılması konusundaki tek istisna, 7. maddede belirtilen “kamu ahlakı, kamu politikası, kamu güvenliği, insan, hayvan ve bitki sağlığının korunması, sanatsal, tarihi ve arkeolojik değer taşıyan ulusal hazinelerin, ticari ve sınai mülkiyetin korunması” gerekçeleriyle, malların ithaline, ihracına ya da transit geçişine yasaklama veya kısıtlama getirilebileceği hükmüdür.

- Türkiye ile Topluluk arasındaki korumacı önlemlerden biri de, 1/95 sayılı O.K.K.'nin 44. maddesiyle getirilmiştir. Anılan maddeye göre, taraflardan birinin diğerine veya üçüncü ülkelere karşı anti dumping vergisi uygulaması durumunda -trafik sapmasına engel olunması için- önlem uygulayan taraf, diğer taraf ülke topraklarından gelen sözkonusu ürünlere karşı da bu önlemleri uygulayabilecektir.

- Gümrük birliğinden sonra uygulanabilecek bir diğer koruma önlemi de, 1/95 sayılı O.K.K.'nin 61.maddesiyle düzenlenen “tek taraflı koruma prosedürü”dür. Anılan maddeye

¹ Mehmet ŞAHİN, “Ülke Ekonomilerinde Bir Kalkınma Aracı Olarak Korumacılık ve Gümrük Birliği Öncesinde ve Sonrasında Korumacılık Tedbirleri”, Gümrük Dünyası, Sayı: 8, Ocak-1996, s.22-23.

göre, ekonominin bir mali sektörünü veya dış mali istikrarını tehlikeye düşürebilecek ciddi bozuklukların ortaya çıkması ya da ülkenin bir bölgesinin ekonomik durumunun bozulması halinde, taraflar, Ortaklık Konseyi'ne bildirimde bulunarak gerekli koruma önlemlerini alabilirler.

- Son olarak, 1/95 sayılı O.K.K.'nın 42. maddesi, antidamping önlemlerinin uygulanması konusunda Katma Protokol'ün 47. maddesiyle getirilen prosedürün yürürlükte kalacağını belirtmektedir. Fakat bu madde, Türkiye ve AB tarafından farklı şekillerde yorumlanmakta olduğundan, bugüne kadar Türk sanayi açısından tatminkar bir biçimde uygulanamamıştır. Çünkü anılan madde, Türkiye tarafından "antidamping ve antisübvansiyon soruşturması açılmadan önce, konunun Ortaklık Konseyi'nde tartışılıp karara bağlanması" şeklinde anlaşılırken, AB açısından "ilk olarak soruşturmanın açılıp zarar tespitinin yapılması ve ardından, konunun Ortaklık Konseyi'ne getirilmesi" şeklinde algılanmaktadır. Bu yüzden, AB tarafından uygulanan prosedür ile açılan soruşturmanın ardından, kesinleşen bir antidamping veya antisübvansiyon vergisi olmasa dahi, ithalatçı bir çekince taşıdığı için piyasa bozulmakta ve pazar kaybedilmektedir.¹

Diğer taraftan, AB mevzuatında kamu güvenliği ve sağlığı gibi nedenler yanında, ekonomik güçlükler ve ödemeler dengesi güçlükleri gerekçeleriyle diğer üye ülkelerle ticaret kısıtlanabilmekte, bununla birlikte ulusal idarelerin büyük bir kısmının ticareti kısıtlayacak idari engeller yarattığı bilinmektedir.

Görüldüğü gibi, dış ticaretteki müdahaleciliğin ve korumacılığın en alt düzeyde bulunduğu düşünülen AB entegrasyonunda dahi, tarafların türlü gerekçelere sığınarak korumacı önlemler uygulamaları için açık kapılar bulunmaktadır.

Korumacılık olgusu, henüz bir yılını tamamlamış olan Türkiye AB gümrük birliği entegrasyonunda da kendini göstermektedir. Bugün, her türlü ticaret kısıtlamasını kaldırarak gümrük birliği oluşturan tarafların, korumacılık istedikleri alanlarda çeşitli ticari engeller

¹ Arif ESİN, "6 Mart 1995 ve 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Özel Sayı, Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos 1996, s.303.

yaratabildiklerini görüyoruz. Gümrük birliğinin ruhuna aykırı olan bu tür uygulamalar, öncelikle AB tarafından uygulamaya konmuş olup, halen devam etmektedir.

Türkiye, 1/95 sayılı O.K.K.'nin 37.maddesi gereğince tekstil ve hazır giyim sektörü dışındaki tüm devlet yardımlarını iki yıl içinde, tekstil ve konfeksiyon sektöründeki yardımları ise bir yıl içinde kaldırmayı taahhüt etmişken, AB, Türkiye'de Ocak 1996'dan itibaren sentetik elyafta yeni yatırımlara, hatta tevsi yatırımlara dahi teşvik verilmesini yasaklamıştır. Türkiye bu karara uymadığı takdirde, kota uygulamasına ya da antisübvansiyon vergilerine maruz kalabilir.¹

Yine tekstil ve hazır giyim sektöründe, AB Komisyonu, Türkiye'nin beyazlatılmamış pamuklu mensucat ithalatına geçici antidamping önlemleri uygulamaya karar vermiştir.² Bununla birlikte, AB Komisyonu, Türkiye'nin üçüncü ülkelerden yaptığı tekstil hammadde ithalatında Topluluk tekstil rejimini delerek trafik sapmasına neden olduğu yönünde gelen şikayetler üzerine bir araştırma başlatmış durumdadır. Henüz araştırma aşamasında olan bu süreçte, trafik sapmasına neden olan bulgulara rastlanması güç gözükmemektedir.³

Gümrük birliği ile eş-zamanlı olarak yürürlüğe girmesi planlanan AKÇT Serbest Ticaret Anlaşması'nın imzalanması gecikince, Türkiye, AKÇT şartları doğrultusunda 1 Ocak 1996'dan itibaren bu ürünlerde gümrük vergilerini sıfırlamıştır. Buna karşılık, AB'nin "yasal prosedürler" gerekçesiyle gümrük vergilerinde indirim gitmemiş olması dikkat çekicidir. Önlem almakta geciken Türkiye, ancak Haziran 1996'da eski tarife oranlarını uygulamaya başlamış, ardından 1 Ağustos 1996 itibariyle "AKÇT Yetki Alanına Giren Ürünler Hakkında Anlaşma" yürürlüğe girmiştir. Taraflar arasında -söz konusu ürünler itibariyle- serbest ticaret bölgesi oluşturulmasını öngören bu anlaşma ile Türkiye, demir-çelik sektöründeki mevcut üretim kapasitesini teşvikli olarak arttırmamayı da taahhüt etmektedir.⁴

¹ Ömer BOLAT, "Türkiye İle AB Arasında Gümrük Birliği ve Ortaya Çıkan Olumsuzluklar", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı: 23, Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos 1996, s.83.

² 21.11.1996 tarihli Dünya Gazetesi, "AB'den Pamuklu Mensucatımıza Büyük Darbe", s.1.

³ Arif ESİN, "Polimik", 09.01.1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi, s.13.

⁴ Ata Menkul Değerler Araş.Böl., "Demir-Çelik Sektörü", 13.01.1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi, s.6.

Türkiye devlet yardımlarında yeni normlar belirleyecek olan AB'ye gemi inşa sektöründe de uyum sağlama taahhütü vermiş olduğundan, AB Komisyonu'nun, tekstil ve konfeksiyon sektörü ile demir-çelik sanayi yanında, gemi inşa endüstrisinde de kapasite artışı sağlayacak teşvikleri yasaklama aşamasında olduğu söylenebilir.¹

Son olarak, AB Komisyonu, 1991-1994 döneminde Türkiye'den ithal edilen ve genel toplamı 10 milyon Alman Markı'nı aşan televizyonlara, geçmişe dönük olarak ithalat vergisi uygulamaya karar vermiştir. Kararın gerekçesi, Türkiye'nin ihracatı teşvik amacıyla uyguladığı "ihracat taahhütü ile gümrük vergisinden muaf ithalat rejiminin" trafik sapmasına neden olmasıdır. AB Komisyonu, üretim süreçlerinde üçüncü ülke çıkışlı ürünlerin kullanıldığı televizyonların ithalatları sırasında -trafik sapmasının ortaya çıkmaması için- fark giderici vergi alınması gerektiğini ifade ederek, bu verginin tahsil edilmemiş olması nedeniyle, geriye dönük olarak ithalat vergisi uygulanacağını belirtmiştir. Komisyon'un bu Kararı ile, yerli üretici firmaların, serbest dolaşım için Türk hükümetinden aldıkları ATR1 belgeleri de geçersiz sayıldığı için, geriye dönük olarak Türkiye tarafından verilen tüm menre belgelerinin güvenilirliği sorunu ortaya çıkmıştır.²

Esasen belirli sektörlerde -özellikle Türkiye'nin ihracat potansiyeli bulunan sanayilerde- yoğunlaşan korumacı uygulamalara karşı Türkiye'nin tepkisi, ithalatı dolaylı olarak etkileyecek bir fon uygulamaya koymakla olmuştur. Kuşkusuz, bunun en önemli sebebi, gümrük birliğinden sonra ortaya çıkan ithalat patlamasına karşılık, ihracatta yaşanan durgunluktur. Her ne kadar, ihracattaki darboğazlar açılmadan ithalatın kısıtlanması, dış ticaret dengesini iyileştirmeye yetmeyecekse de, bu uygulama, kısa dönemde sonuç verebilecek acil bir önlem olarak değerlendirilebilir.

Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu Hakkında T.C.M.B.Tebliği*, kabul kredili, mal mukabili ve vadeli akreditif ödeme şekillerine göre yapılan ithalata % 6 oranında fon uygulaması getirmektedir. Yeni uygulamayla, sadece yurtdışındaki bankalardan alınan kredilerle ya da satıcı firma kredisiyle yapılan ithalata fon kesintisi uygulanacaktır. Bununla

¹ Ömer BOLAT, "Türkiye İle AB Arasında Gümrük.....", a.g.m., s.84.

² Özlem SÜNÇÜ, Duygu LELOĞLU, "TV İhracatçılarına AB Şoku", 21.02.1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi, s.1.

* Resmi Gazete, 15.11.1996.

birlikte, fonun alınmayacağı istisnai durumlar belirtilmiştir. İstisnalara bakıldığında, ihracat amaçlı ithalat için kullanılan dış kredilerde fon uygulamasının geçerli olmayacağı anlaşılmaktadır. Bu yüzden, uygulama tamamen ithalatı kısıtlamaya yöneliktir.

KKDF, ithalatta eş etkili bir vergi niteliği taşıdığı için 1/95 sayılı O.K.K.'nın 4. Ve 5. maddelerine aykırı olup, aynı kararın 62. maddesi gereğince AB'nin "dengeleme tedbirleri" almasına imkan tanımaktadır.

Gümrük birliği çerçevesinde Türk otomotiv sanayi için elde edilen iki önemli kazanımdan birini ortadan kaldıran bedelsiz ithalat uygulaması ise, hassas bir sektörde elde edilen korumacılık hakkından vazgeçilmesi gibi ilginç bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

Otomotiv sektöründe elde edilen ilk kazanım, OGT oranları ile ilgili bulunmaktadır. Türkiye, aralarında otomotiv sanayi ürünlerinin de bulunduğu hassas malların üçüncü ülkelerden ithalinde, 1 Ocak 2001 tarihine kadar OGT üzerinde gümrük vergisi uygulayabilecektir (2/95 sayılı O.K.K.).

İkinci kazanım ise, 1/95 sayılı O.K.K.'nın 5. maddesine istisna oluşturacak şekilde, 01.01.1996'dan itibaren kullanılmış motorlu araçların ithalatını ön izne tabi tutan ithalat rejimi kararı hükümlerinin yürürlükte kalması bildirimidir. Toplulukta 2.5 milyon vatandaşımızın bulunması, Topluluk ikinci el piyasasının genişliği ve bu piyasadaki fiyatların cazipliği, bu konuda duyarlı davranmamızı gerektirmiş, kullanılmış motorlu araç ithalatının kısıtlanması, tek taraflı bildirimimizle AB'ye kabul ettirilmiştir.¹

Yurtiçi Özel İthalat Hesabına Dair yönetmelik* ile, mevcut bedelsiz ithalat rejimine** belirli bir istisnai uygulama kazandırılmış olup, T.C.Merkez Bankası'na 1 yıl vade ile 50 bin Mark hesap açtırılarak vade dönemi içinde 4 yaşına kadar kullanılmış otomobilin, makina ve teçhizatın ithalatına olanak tanınmıştır. Böylece, gümrük birliği müzakerelerinde elde ettiğimiz ikinci kazanım AB'ye iade edilmiş olmakta, üstelik "geçici" olarak nitelendirilen bu

¹ Deniz GÖKÇE, "Bedelsiz İthalat: Gerçek Bir Temel Fıkrası", 03.11.1996 tarihli Yeni Yüzyıl Gazetesi, s.5.

* Resmi Gazete, 15.11.1996.

** Resmi Gazete, 31.12.1995.

uygulamanın, Ankara Anlaşması'nın 7. maddesine göre kalıcı nitelik kazanma olasılığı bulunmaktadır.¹

Bu yüzden büyük ölçüde kamunun finansman olanaklarını arttırmak amacıyla çıkarılan bu yönetmelik yukarıda belirtildiği gibi, “dış ticaretin serbestleştirilmesi” amacına da hizmet edecektir.

1.2.4.2. Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye Dış Ticaretinde Ortaya Çıkan Değişmeler

01.01.1997 tarihinde bir yılını tamamlayan Türkiye - AB gümrük birliğinin, ülkemiz dış ticaretinde yarattığı değişmeler, en son veri bulunan 1996 yılının ilk 6 aylık dönemi itibarıyla değerlendirilecektir.

Tablo 46'da verilen rakamlar, altı ay içinde ihracatın %9.3, ithalatın ise %29.7 oranında yükseldiğini göstermektedir. Dış ticaret açığı %66.6 oranında artarak, ihracatın ithalatı karşılama oranı %64.4'ten %54'2'ye gerilemiştir.

Toplam ithalat içinde hammaddelerin payı %55.7, yatırım maddelerinin payı %29.9'dur. Tüketim malları, ithalatın %14.4'ünü oluştururken, en büyük ithalat artışı tüketim maddelerinde yaşanmıştır (% 60) (Bkz.Tablo 47)

İhracatımızın % 55'ini tüketim malları, % 27.5'ini hammaddeler, % 17.5'ini ise yatırım maddeleri oluşturmaktadır. En büyük ihracat artışını sağlayan mal grubu, yatırım maddeleri olmuştur (% 11.4).

İhracat ve ithalatın sektörel yapısı incelenirse (Bkz.Tablo 48), Ocak 1995-Haziran 1996 döneminde en çok ihracat artışı sağlayan kalem orman ürünleri olmuş (% 66.1), ihracat artışında ikinci sırayı % 59.2 ile maden cevherleri almıştır. Üçüncü ve dördüncü sırada ise % 23.8 ile işlenmiş petrol ürünleri, % 19.9 ile bitkisel ürünler bulunmaktadır. Bununla birlikte hayvancılık ve su ürünleri ihracatındaki gerileme dikkat çekicidir.

¹ Nahit TÖRE, “Bedelsiz'in Bedeli”, 23.12.1996 tarihli Finansal Forum Gazetesi, s.8.

İthalatta oransal olarak en büyük artış, % 115.3 ile hayvancılık ürünlerinde yaşanmıştır. İkinci sırada % 37.1 ile su ürünleri yer almakta, üçüncü ve dördüncü sırada % 32.7 ile bitkisel ürünler ve % 30.2 ile sanayi ürünleri bulunmaktadır.

Ülke gruplarına göre dış ticaret verileri incelendiğinde (Bkz. Tablo 49), sırasıyla Türk Cumhuriyetlerine, Bağımsız Devletler Topluluğuna, EFTA ve KEİB ülkelerine yapılan ihracatta artışlar gerçekleştiği görülür.

Dönem içinde en düşük ihracat artışının gerçekleştirildiği ülke grubu AB'dir. Amerika ve Ortadoğu ülkelerine yapılan ihracatta ise azalma ortaya çıkmıştır.

En yüksek ithalat artışı sağlanan ülke grupları, sırasıyla EFTA, AB, Afrika ve diğer Asya ülkeleridir. Türk Cumhuriyetlerinden, Bağımsız Devletler Topluluğundan ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ülkelerinden yapılan ithalatta azalma görülmektedir.

Gümrük birliğinin ilk altı ayına ilişkin veriler, AB'ye yapılan ihracatın oldukça mütevazı bir artış göstermesine karşılık, AB'den gerçekleştirilen ithalatın önemli ölçüde yükseldiğini göstermekte, bununla birlikte EFTA ülkelerine yönelik ihracat ve ithalatta büyük artışlar yaşandığını ortaya koymaktadır. Türk Cumhuriyetlerinden ve Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan yapılan ithalatın azalmasına karşılık, ihracatın artış kaydetmesi de dikkat çekicidir.

Dış ticarete, gümrük birliği ile ortaya çıkan tablo -kuramsal çerçevede değerlendirildiğinde- farklı malların üretiminde uzmanlaşmış olup birbirini tamamlayan ekonomilere sahip ülkelerin gümrük birliği oluşturmaları durumunda, ticaret sapması meydana geldiğini doğrulamaktadır. Çünkü, AB'ye yönelik ithalatta ortaya çıkan % 50 dolayında artış, gümrük ve fonların sıfırlanmasıyla ortaya çıkan bir "ticaret genişlemesi" ile açıklanamayacak kadar büyük ve daha da önemlisi- Türk Cumhuriyetlerinden, BDT'dan, Ekonomik İşbirliği Örgütü ülkelerinden yapılan ithalatın azalması nedeniyle -OGT engeli nedeniyle- AB'den ithal edilmeye başlanması ile ortaya çıkmıştır. Gümrük birliği öncesinde üçüncü ülkelere yapılan ithalatın, gümrük birliği sonrasında AB lehine kayması ile meydana gelen ticaret sapması, Türkiye açısından nispi olarak pahalı bir ithalat anlamındadır.

Ekonomileri -korumacılık açısından- Türkiye'ye önemli ölçüde benzeyen Yunanistan, İspanya ve Portekiz'in ithalat değerlerinde gümrük birliği sonrasında ortaya çıkan gelişmeler, ülkemiz ithalatındaki gelişmelerle paralellik arz etmektedir.

01.01.1986 itibariyle AB ile gümrük birliği oluşturan Yunanistan'da, toplam ithalat hacmi içinde AB'nin payı %20'lik bir artış göstermiştir. İlerleyen yıllarda, bu artış eğiliminin oransal olarak azalmakla birlikte, devam ettiği görülmektedir (Bkz. Tablo 50)

İspanya ve Portekiz, Topluluğu 1 Ocak 1986 yılında tam üye olmalarına rağmen, gümrük birliği için geçiş dönemi, 01.01.1993'te son bulmuştur. Gümrük indirimlerinin ve OGT uyumunun başladığı ilk yıl olan 1986'da, İspanya'nın ithalatında % 35 oranında AB lehine kayma ortaya çıkmış, ilerleyen yıllarda bu oran azalmakla birlikte, artış eğilimi devam etmiştir (Bkz. Tablo 51) aynı durum % 28 oranında artışla Portekiz için de geçerlidir (Bkz. Tablo 52).

Türkiye ithalatının 1960-1993 dönemi itibariyle bölgesel dağılımı Tablo 53'de verilmiştir. Toplam ithalat içinde AB ülkelerinin payının, haziran 1996 itibariyle % 52.6'ya ulaştığı (Bkz. Tablo 53) gözönüne alındığında, -veri bulunan son yıl olan 1993 yılına göre- AB'nin toplam ithalat içindeki payının % 19.5 oranında arttığı görülmektedir.

Oransal olarak en büyük ithalat artışının tüketim maddelerinde meydana gelmesi, 1980'den sonra ithalatın serbestleşmesiyle birlikte tüketim malları ithalatında yaşanan genişlemenin bir uzantısı olarak değerlendirilmelidir. Türkiye'de, ithal ikameci dönemde önemli ölçüde kısıtlanan tüketim malları ithalatı, 1980 sonrasında giderek kolaylaşmış ve buna bağlı olarak toplam ithalat içindeki payını arttırmıştır. Bu yüzden, gümrük birliği sonrasında en büyük ithalat artışının tüketim mallarında ortaya çıkması, ülkemizin bu kalemde yer alan ithalat mallarına olan talebinin yüksek fiyat esnekliği ile açıklanabilir.

Sektörel bazda en yüksek ithalat artışının hayvancılık ürünlerinde yaşanması, ülkemizde hayvancılık sektörünün önemli ölçüde ihmal edildiğinin bir göstergesi olup, özellikle 1980 sonrasında görece ucuz olarak yapılan -ya da yapılmasına izin verilen- ithalatın sektör faaliyetlerini caydırmasının bir sonucudur.

Üç tarafı denizlerle çevrili bir ülke olan Türkiye’de, sektörel bazda ikinci en yüksek ithalat artışının su ürünlerinde yaşanması düşündürücü bir gelişmedir. Bitkisel ürünler kaleminde üçüncü en yüksek ithalat artışının gerçekleşmesi, ülkemizin -özellikle pirinç, nohut, fasulye gibi temel tarım ürünlerinde- kendi kendine yeten bir ülke olma konumundan giderek uzaklaştığını ve ithalat bağımlılığının arttığını göstermektedir.

1994-1995 döneminde % 19 oranında artan ihracatın, 1995-1996 döneminin ilk yarısında % 9.3 oranında artış göstermesi olağan bir gelişme olarak değerlendirilebilirse de, ihracatı arttırması beklenen gümrük birliği faktörünün, dışsatum üzerindeki etkisi beklenen şekilde gelişmemiştir. AB’ye yönelik ihracat artışının, diğer ülke gruplarına göre en düşük düzeyde gerçekleşmesi, çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmıştır:

- Gümrük birliğinin ihracatımız üzerindeki etkileri değerlendirilirken, öncelikle, Türkiye’nin AB’ye olan ihracatının 1971’den itibaren sıfır gümrükle gerçekleştiği gözönünde tutulmalıdır. Gümrük birliğinin oluşturulması -Türkiye ihracatı açısından- sadece tarife dışı engeller yoluyla uygulanan korumacılığın ortadan kalkması demektir. Bu yüzden AB pazarı, gümrük birliğinden sonra, ancak tarife dışı engellerin kaldırılması ölçüsünde ve tarife dışı engellerin kaldırılmasıyla doğru orantılı olarak Türk ihraç ürünlerine açılmıştır. Bir önceki konu başlığında değinildiği üzere, AB’nin gümrük birliğine rağmen sürdürdüğü korumacı politikalar, özellikle tekstil sektöründe pazar kaybına neden olmuş ve karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğumuz alanlarda potansiyel ihracat artışını engellemiştir.

- Bununla birlikte, AB ülkelerinin parasal birliğe yönelik “yakınlaştırma ölçütlerine” uyum sağlamak amacıyla sıkı para politikaları uygulamaları ve Topluluk işsizlik oranındaki artış, satınalma gücünü azaltmış, dolayısıyla Türk ihraç ürünlerine yönelik talebin daralmasına neden olmuştur.¹

- AB ülkelerinde yaşanan durgunluğun yanısıra, Türkiye’nin gümrük birliğine yönelik uyum yasalarını çıkaramamış ve daha da önemlisi, çıkardığı yasaların çoğuna işlerlik kazandıramamış olması da ihracat önünde önemli bir engel oluşturmuştur.

¹ “İhracatta Umut Gelecek Bahara”, İhracatta Görünüm, Sayı: 16, Ocak-1997, s.11.

- Türk Lirası'nın 1996 boyunca yüksek değerlendirilmiş olması ve başlıca döviz fiyatlarındaki artışın enflasyon artışını izleyememesi, ihracatı caydıran bir faktör olmuş, yüksek oranlı enflasyon -belirli mallar açısından- yerli piyasayı cazip kılmıştır.¹

Toplam ihracatın % 55'ini tüketim maddelerinin, % 27.5'ini hammaddelerin ve % 17.5'ini yatırım maddelerinin oluşturması, ülkemizde uygulanan ithal ikameci sanayileşme sürecinin tipik bir göstergesi olup, ekonomide 1980 öncesinde oluşturulan yapılanmanın - önemli bir değişikliğe uğramadan- günümüz ihracatına yansımaları şeklinde değerlendirilmelidir. Ana mal gruplarına göre en yüksek ihracat artışının yatırım mallarında gerçekleşmiş olması ise yanıtıcı olmamalıdır. Çünkü, yatırım malları içinde % 98 oranında yer tutan inşaat, makina ve teçhizat kalemlerindeki artış, çimento, kum, çakıl vb. İnşaat ürünleri ile montaj sanayi niteliğindeki elektrik-elektronik ürünlerinde ortaya çıkmıştır (Bkz.Tablo 54).

1.2.5. Uruguay Turu Sonrasında Yeniden Yapılanan GATT Sisteminin Türkiye Dış Ticareti Açısından Değerlendirilmesi

1.2.5.1. Uruguay Turu'nun Dünya Ülkeleri Üzerine Olası Etkilerine İlişkin Bir Değerlendirme

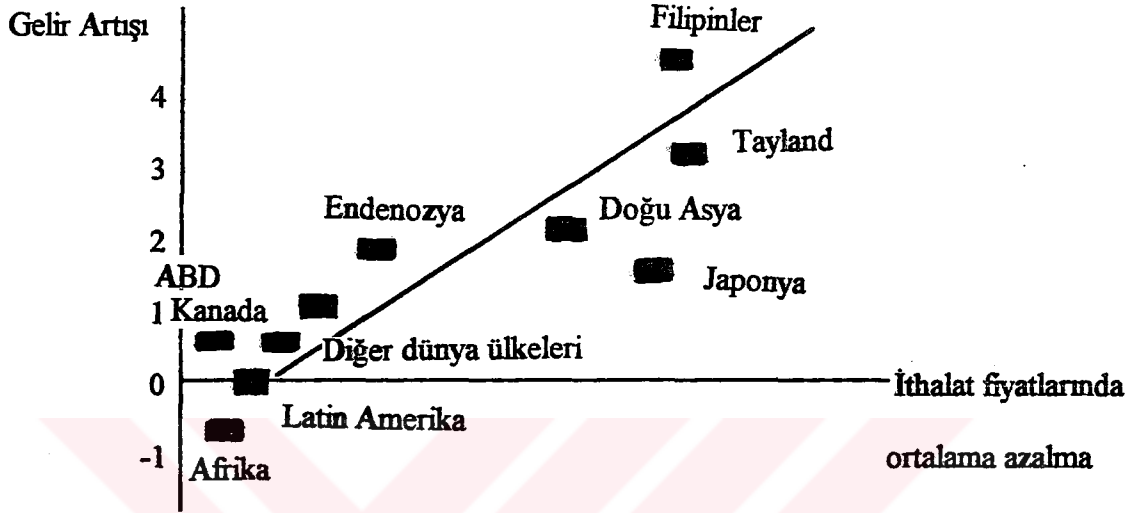
Kademeli olarak uygulanacak ve global etkilerini 2000'li yılların başından itibaren gösterecek olan Uruguay Turu, dünya gelirinde önemli bir artış yaratarak,* bu gelirin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yeniden dağılımına neden olacaktır.

Her şeyden önce, Uruguay Turu'nda benimsenen önlemler paketini daha önce uygulamaya koyarak yararlarını bloke eden ve korumacılığı azaltan ülkeler, reel gelir artışından oransal olarak daha yüksek pay alacak olan ülkelerdir. Çünkü, tüketiciler ihtiyaçlarını en etkin şekilde karşılayacak olan ürünleri satın alabilecek, üreticiler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip oldukları malların üretiminde uzmanlaşacak, hükümetler ise ithalat vergilerini daha büyük bir ticaret hacmi üzerinden tahsil edeceklerdir. Özellikle, dış ticaret hadlerinin

¹ "İhracatta Umut.....", a.g.m., s.11.

* Uruguay Turu paketi ile getirilen düzenlemeler ve yaratılan serbestleşmenin, toplam dünya gelirinde 235 milyar dolar artış yaratacağı GATT sekreteryasınca ifade edilmektedir.

iyileşme gösterdiği ve ihracatlara olan talebin artış kaydettiği ülkeler, önemli bir reel gelir artışı elde edecektir. Bu çerçevede, Uruguay Turu'nun dünya gelirinde yaratacağı artışın ülkeler arasında aşağıda belirtilen şekilde dağılacığı düşünülmektedir.¹

Dünya ülkeleri içinde Tayland, Filipinler, Singapur, Malezya, G.Kore gibi DTO'ne üye Doğu Asya ülkelerinin, GATT'94 çerçevesinde daha büyük bir kazanç elde edecekleri tahmin edilmektedir. Tarım ve sanayide ticaret serbestisini büyük ölçüde sağlayan, tekstil ve hazır giyimde rekabet üstünlüğüne sahip olup korumacı önlemlerle kısıtlanan bu ülkeler, Çok Elyafılar Anlaşması'nın (MFA) ortadan kalkmasıyla önemli bir gelir artışı elde edebileceklerdir.²

Artan dünya geliri içinde, Japonya ve AB'nin, ABD ile Kanada'dan daha yüksek bir pay elde edebilecek olması, AB ve Japonya'nın tarım ürünleri üzerindeki koruma seviyesinin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır.³

Uruguay Turu'nun dünya ekonomisi üzerinde yaratacağı gelir artışı ve buna bağlı olarak, yaratılan gelirden dünya ülkelerinin alacağı pay, herşeyden önce, ülkelerin -Round'un

¹ Will MARTIN, L.Alan WINTERS "The Uruguay Round: Widening and Deepening the World Trading System, *World Bank Research Bulletin*, Volume 6, Number 5, November-December 1995, p.4-5.

² Will MARTIN, L.Alan WINTERS, "The Uruguay.....", p.6.

³ Will MARTIN, L.Alan WINTERS, "The Uruguay.....", p.6.

önemli ölçüde değiştirmediği antidamping ve korunma mekanizması gibi- çeşitli korumacı önlemleri uygulamaktan kaçınmalarına bağlıdır.¹

Uruguay Turu'nun dünya ekonomisine olası etkileri konusunda yukarıda yapılan değerlendirme ışığında, Türkiye için karşılaştırmalı bir analiz yapılarak, DTÖ sisteminin ülkemiz dış ticaretine olası etkileri değerlendirilebilir.

1.2.5.2. Uruguay Turu'nun Türkiye Dış Ticareti Üzerine Olası Etkileri

Yukarıda yapılan değerlendirme, Uruguay Turu'nun dünya ticaretinde yaratacağı serbestleşmeden en büyük faydayı sağlayacak ülkelerin, Güney doğu Asya ülkeleri olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye, yaklaşık olarak aynı tarihlerde ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası uyguladığı bu ülkeler ile -dış ticaret göstergeleri açısından- karşılaştırıldığında, düşündürücü bir tablo ortaya çıkmaktadır (Bkz. Tablo 55)

Dünya genelinde, az gelişmiş ülkelerin ithal ikameci sanayileşme stratejisini benimsediği 1960'lı yıllarda, Türkiye ile Güneydoğu Asya ülkeleri (Japonya hariç) arasında dış ticaret göstergeleri açısından belirgin bir fark görülmemektedir. Ancak, 1980'lere gelindiğinde, sözkonusu ülkelerin önemli bir ihracat potansiyeline ulaştığı, dünya ihracatındaki paylarını arttırdığı ve yatırımların GSMH'ya oranını önemli ölçüde yükselttikleri görülmektedir. Üstelik tüm bu gelişmeler, ekonomilerindeki enflasyon oranı üzerinde olumsuz bir etki doğurmamıştır.

Yeni sanayileşen Güneydoğu Asya ülkelerinin ihracatta elde ettikleri bu başarı esas itibariyle, 1960'lı yıllarda başladıkları ithal ikameci sanayileşme stratejisini 1970'lerde terk ederek dışa açılmalarından ve ihracata yönelmelerinden kaynaklanmaktadır.

1960'larda dünya üzerinde ithal ikamesini benimseyen az gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmı, geniş bir tarım sektörüne sahip olan ülkelerdir. İthal ikameci politikalar, kaynak dağılımını tarım ve madencilik sektöründen ithalatla rekabet edebilecek imalat sanayi lehine değiştirdiği için, bu ülkelerde uygulanan politikaların alternatif maliyeti geniş çiftçi kesimine yaygınlaştırılabilmiştir. Oysa Hong-Kong, İsrail, Singapur ve Tayvan gibi tarım sektörü küçük

¹ Will MARTIN, L.Alan WINTERS, "The Uruguay.....", p.2.

olan birçok ufak ülke, 1970'lere gelindiğinde ithal ikamesi stratejisini terketmek durumunda kalmıştır. Bu yüzden, dünya üzerinde ithal ikamesinin aktif uygulama sınırlarını çizen temel etken, politik tercihlerden çok, ekonomilerin karakteristik yapısıdır.¹

Gerçekten, Türkiye ekonomisinin tarım ağırlıklı yapısı, ithal ikameci politikaların uygulanma süresini etkileyen önemli bir unsur olmuş, tarım sektörünün ihracat gelirleri 1973 petrol krizine kadar ülke ithalatını önemli ölçüde finanse edebilmiştir.

Fakat, bugün gelinen noktada, ülkemizin Güneydoğu Asya ülkelerine göre oldukça düşük bir ihracat başarısı göstermiş olması, ithal ikameci politikaların uygulanma süresinden çok, uygulamanın niteliğine bağlanmalıdır. Çünkü Türkiye'de korumacılık, sınırları çizilmeden ve belirli sektörler itibarıyla seçici olunmadan yapılmıştır. İthalatla rekabet eden sektörlerde faaliyet gösteren işletmelere, belirli süreler içinde dış rekabetten korunacaklarını bildirmek, seçilen sektörleri -rekabet güçlerine göre- aşamalı olarak dış rekabete açmak gerekirdi. Oysa ülkemizde, bu liberasyonun yapılmasının taahhüt edildiği AB ile ilişkiler dahi, 1970'lerde kesintiye uğramıştır.

Dünya Bankası tarafından 1989 yılında yapılan ve 19 ülkenin dış ticaret sistemlerindeki serbestleşme uygulamalarını konu alan bir araştırma, ülkeleri iki gruba ayırmıştır: Uzun dönemde liberal dış ticaret politikalarını kararlı olarak uygulayan ülkeler ve bilateral dış ticaret politikalarının uygulanmasında kararsızlık gösteren ülkeler.²

Türkiye'nin 1980 sonrası dış ticaret politikalarının da değerlendirildiği bu çalışmada, ülkemiz ikinci (kararsız) grup içinde yer almıştır. Türkiye'nin yanısıra ikinci grupta yer alan ülkelere bazıları, Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Pakistan, Portekiz, Uruguay, ve Yugoslavya'dır. Birinci grupta bulunan ülkeler ise İsrail, Endonezya, G.Kore, Yeni Zelanda, Singapur ve İspanya'dır.³

Serbest dış ticaret politikalarını ısrarlı ve bilinçli olarak uygulayan ülkelerin başarılı ihracat atılımları gerçekleştirdiği, buna karşın yoğun korumacı politikalarından vazgeçemeyen

¹ Robert H.BALLANCE, Javed A.ANSARI, Hans W.SINGER, Uluslararası Ekonomi ve Sınai Kalkınma, Çev: Canan BALKIR, Arif ERSOY, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1985, s.33.

² Michael MICHAELY, Armeane CHOLSI, Demetris PAPAGEORGIOU, "Dış Ticareti Serbestleştirme Planı", Çev: Ali Asker DEMİRHAN, Maliye Dergisi, Sayı: 95, Temmuz-Ağustos 1989, s.116.

³ Michael MICHAELY, Armeane CHOLSI, Demetris PAPAGEORGIOU, "Dış Ticareti.....", a.g.m., s.116.

ekonomilerde ihracat sektörlerinin başarı şansının düşük olduğu, bu araştırmayla bir kez daha teyit edilmektedir.

Dış ekonomik göstergeleri açısından Güneydoğu Asya ülkelerinden oldukça uzak bir noktada bulunan Türkiye, Uruguay Turu'nun yaratacağı reel gelir artışından ne ölçüde pay alacaktır?

Bu sorunun yanıtı, öncelikle, Türkiye'nin dünya ihracatında önemli paya sahip olduğu tarım ürünleri ile tekstil ve konfeksiyon ürünleri ticaretinde ortaya çıkacak serbestleşme ve oluşacak pazar alternatifleriyle açıklanmalıdır.

Tarım ürünleri, Türkiye'nin AB ile oluşturduğu gümrük birliği kapsamında olmadığından, bu ürünlerin dış ticareti, büyük ölçüde Uruguay Turu Tarım Anlaşması çerçevesinde gerçekleştirilecektir. Ülkemiz ihracatında en yüksek paya sahip olan tarım ürünlerinin ülkelere göre dağılımı Tablo 56'da verilmiştir. Buna göre AB, toplam ihracatımız içinde önemli yer tutan tarım ürünlerinin ihraç edildiği birincil pazar durumundadır. ABD, özellikle tütünde en büyük ihracat pazarımız olurken; meyvelerde AB'den sonra gelen ikinci büyük ihraç pazarımızı oluşturmaktadır. İran, Irak, Libya, Cezayir, Bulgaristan, Özbekistan, Azerbaycan, Rusya Federasyonu gibi yakın pazarlara yapılan tarım ürünleri ihracatının ise gerek ürün çeşidi gerekse oransal pay olarak sınırlı kaldığı görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerin tarım ürünleri üzerindeki tarifelerini 1999 yılına kadar ortalama %36 oranında azaltacak olmaları ve tarife dışı engellerin tarifelere dönüştürülerek ortadan kaldırılması, Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatını olumlu yönde etkileyecektir. İhracatı artırmaya olanak sağlayan ürünler, tütün, tahıl, meyve ve sebzedir. Ancak, "Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatı artacak" derken, bir noktayı gözden uzak tutmamak gerekir. Herşeyden önce, tarım ürünlerinin taşıma giderleri, ihracat değeri içinde önemli bir paya sahip olmakta ve kolay bozulabilen ürünler oldukları için, ancak yakın pazarlara ihraç edilebilmektedirler. Bu yüzden, Türkiye'nin tarım ürünleri ihracatında önemli bir pazar çeşitlenmesi beklenmemelidir. Bu bağlamda, ülkemiz için önemli olan, AB Ortak Tarım Politikasına uyulmasına gerek kalmadan tüm tarım ürünlerinin Topluluk pazarına daha serbest bir ticaret ortamı içinde girebilecek olması ve ABD pazarına yapılan ihracat hacminde sağlanabilecek artıştır.

AB, ABD ve Kanada gibi dünya tarım ürünleri ihracatında önemli paya sahip gelişmiş ülkelerin, ihracat sübvansiyonlarını, üretim sübvansiyonlarını ve dış korumayı azaltacak olmaları, dünya piyasa fiyatlarını yukarıya doğru çekecektir. Dünya fiyatları artacak olan tarım ürünleri -daha çok ihracatı sübvansiyon edilen- tahıl, et ve süt ürünleridir. Türkiye'nin özellikle et ve süt ürünlerinde net ithalatçı bir ülke olması nedeniyle bu gelişmeden olumsuz yönde etkileneceği düşünülmektedir. Ancak tahıl ürünlerinde sahip olduğumuz potansiyel, ihracata yönelik olarak değerlendirildiğinde, önemli bir ihracat başarısı elde edilebilecektir.¹ Ülkemizde kurulu un fabrikalarının toplam kapasitesi 23 milyon ton iken; bugün toplam kapasitenin sadece % 49'u kullanılabilen, Türkiye'de mevcut atıl kapasite (11 milyon ton) dünya un ticaretinden (8 milyon ton) dahi fazla olduğu için; ihracata yönelmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.² Çevresinde Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya ve Kuzey Afrika gibi önemli tahıl pazarları bulunan Türkiye, GAP'ın da devreye girmesiyle tahıl ürünlerinde ihracat bağlantılarını önemli ölçüde arttırabilir.

Tekstil ve konfeksiyon ürünleri açısından, AB ile oluşturulan gümrük birliği faktörü göz önüne alındığında, Uruguay Turu Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması'nın Türkiye açısından ikincil önemde bir anlaşma olduğu kabul edilebilir. Ancak bugün gelinen noktada, gümrük birliği çerçevesinde serbest dolaşımında bulunması gereken sözkonusu ürünlerin, antidamping vergileri gibi tarife dışı engellerle karşılaştığı, sektöre yönelik devlet yardımlarının kısıtlandığı görülmektedir. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında, AB'nin Uruguay Turu Tekstil ve Hazır Giyim Anlaşması çerçevesinde, 1998 yılı itibariyle 23 kategoriden oluşan ikinci grup tekstil ürünleri üzerinde miktar kısıtlamalarını kaldırarak olması, ülkemiz ihracatı için önemli bir avantajdır.

İplik, bayan giyim, çeşitli aksesuarlar, bayan çorapları, eşarp, eldiven, iş kıyafetleri, kayak giyecekleri ve mayoları kapsayan ikinci grup ürünler, Türkiye'nin AB ülkelerine yaptığı tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatının yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır.³ Bu ürünlerdeki kotaların kaldırılması, öncelikle AB tekstil ve hazır giyim pazarına daha rekabetçi bir yapı

¹ Ahmet ŞAHİNÖZ, "Uruguay Round Sonrası Türk Tarımı", GATT Uruguay Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, TÜİSAV Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 1994, s.69.

² AGRO ENDÜSTRİ, Dünya Özel Sayfaları 52, 26 Aralık 1996, s.4.

³ Osman S.AROLAT, "2005'i Hatırlatan Uygulama", 27.11.1996 tarihli Dünya Gazetesi, s.7.

kazandıracak, bu çerçevede Türkiye, özellikle Uzakdoğu Ülkeleriyle (Çin, Hong Kong, Hindistan, Pakistan) rekabet etmek durumunda kalacaktır. Çünkü 1994 yılı itibariyle AB'ye yapılan tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatında Türkiye'nin payı % 10, Çin'in payı % 14, Hong Kong'un payı % 9 ve Hindistan'ın payı % 5'tir.

Yine de, DTÖ kuralları çerçevesinde ancak 2005 yılında dünya tekstil ve konfeksiyon ticaretinin serbest ticaret kuralları altında sürdürüleceği dikkate alındığında; Türkiye'nin, AB pazarındaki rakiplerine göre sekiz yıllık bir avantajı bulunmaktadır.

Sözkonusu sekiz yıllık süreç, Türkiye'nin AB'deki pazar payını artırması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede AB bünyesinde Türkiye'nin en büyük rakibi, AB içi tekstil üretiminin % 33,8'ini ve konfeksiyon üretiminin % 36,3'ünü gerçekleştiren İtalya'dır. Bununla birlikte, tekstil ve konfeksiyon sanayiinde geniş ölçüde yeniden yapılanma çalışmaları başlatılan, AB konfeksiyon ihracatında % 12'lik bir pazar payına sahip olan Portekiz de potansiyel bir rakip konumundadır.¹

Diğer taraftan, AB ülkelerinin pamuk üreticisi olmamaları Türkiye'nin rekabet gücünü arttırmaktadır. Ülkemiz, dünya pamuk üretiminde 6., dünya suni ve sentetik elyaf üretiminde ise 8. sırada bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye tekstil ve konfeksiyon sanayiid organizasyon yapısının ağırlıklı olarak KOBİ'lerden oluşması; dolayısıyla esnek bir üretim yapısını sahip olunması nedeniyle değişen moda trendleri yakından izlenebilmekte ve değişikliklere kolaylıkla uyum sağlanabilmektedir.²

DTÖ rejimi içindeki başlıca partilerimizden biri olan ABD, tekstil ve konfeksiyon ürünlerinde -AB'den sonra- ikinci büyük ihracat pazarımızdır (Bkz. Tablo 57).

Bu yüzden ABD'nin 1998'de yapacağı kota indirimi (henüz indirim listesi belirlenmedi), ülkemiz ihracat pazarının genişlemesi açısından önem taşımaktadır.

¹ Ali DOĞAN, Avrupa - Türk Hazır Giyim Sanayileri ve Gümrük Birliği, Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği, İstanbul, 1995, s.10.

² Hülya ÖZDEMİR, GATT Sistemi Kapsamında Türkiye Tekstil ve Konfeksiyon Sanayii Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi, İzmir Ticaret Odası Yay. No:31, İzmir, 1997, s.129 - 130.

Henüz istatistiklere yansımayan, fakat önemli miktarlara ulaşan bavul ve sınır ticareti düşünüldüğünde; BDT ülkeleri ve Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Türkiye için gelişmekte olan bir pazar dinamiği taşımaktadır.

Türkiye için önem taşıyan bir diğer potansiyel pazar da Ortadoğu ülkeleridir. Tekstil ve konfeksiyon ürünleri ithalatının, toplam ithalat içindeki payı % 15 olan bölge ülkelerinde, gümrük vergileri çok düşük düzeylerde olup, ithalat kısıtlaması bulunmamaktadır. Bu yüzden Ortadoğu pazarı Türkiye'ye olan coğrafi yakınlık avantajı ile de önem taşıyan ve değerlendirilmesi gereken bir pazar olarak düşünülmelidir.¹

2. TÜRKİYE DIŞ TİCARET SİSTEMİNDEKİ SERBESTLEŞMENİN EKONOMETRİK ANALİZİ

2.1. İthalat - GSMH İlişkisi

GSMH'de ortaya çıkan yükselmeler, bir refah artışı olarak değerlendirmekte ve ithalatın gelişme seyrini (+) yönde etkilemektedir. Bu yüzden ithalat hacmi gelirdeki değişmelerle doğru yönlü ve fonksiyonel bir ilişki içindedir.

Türkiye'de GSMH'nın aldığı değerlere bağlı olarak ithalat hacminin ne ölçüde değişiklik gösterdiği, ithal ikameci ve ihracata yönelik sanayileşme politikalarının uygulandığı iki ayrı dönem itibarıyla incelenmiştir.

İthalatın gelire göre kısa ve uzun dönem esnekliklerinin hesaplanması yoluyla, sözkonusu iki dönem ithalatının karşılaştırmalı bir analizinin yapıldığı doğrusal regresyon denklemi aşağıdaki gibidir:

$$M_t = a_0 + a_1 \cdot Y_t + a_2 \cdot M_{t-1}$$

M_t = t yılındaki ithalat değeri

Y_t = t yılındaki GSMH değeri

M_{t-1} = t-1 yılındaki ithalat değeri.

¹ Hülya ÖZDEMİR. GATT Sistemi Kapsamında Türkiye Tekstil ve Konfeksiyon Sanayi Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi. a.g.e., s.138.

Sabit fiyatlarla GSMH değerleri, T1 / Dolar döviz kuru değerlerine bölünerek Dolar bazında dönüştürülmüş olup; ithalat için 1968 yılı baz alınarak sabitleştirilmiş değerler kullanılmıştır.

1965 - 1979 Dönemi için,

$$Mt = 100,44 + 0,027 Yt + 0,682 Mt - 1$$

$$R = 0,95849$$

$$R = 0,91871$$

$$\text{Düzeltilmiş } R = 0,90516$$

Determinasyon katsayısı, ithalattaki artışların % 91,8 oranında GSMH artışlarından ileri gelmekte olduğunu ortaya koymakta; % 8,2 oranında bulunan belirsizlik katsayısı ise ithalattaki değişmelerin % 8,2 sinin, bağımsız değişkenler dışındaki belirsiz nedenlerden kaynaklandığını göstermektedir.

a1 için 0,05 anlamlılık düzeyinde $n = 15$ ve $k = 3$ olduğuna göre, $t_{0,05}(12) = 1,782 > 1,226$ t test. olduğundan, a1'in 0 'dan farklı, anlamsız olduğu ortaya çıkmaktadır.

a2 için, $t_{0,05}(12) = 1,782 < 2,617$ t test. olduğundan Mt - 1 değişken ithalatı pozitif yönde etkileyen ve istatistiksel olarak önemli olan bir açıklayıcı değişkendir.

D - W test = 1,23613 olduğundan değişkenler arasındaki otokorelasyon ilişkisi kararsızlık bölgesine düşmüştür.

F Tablo (2 ve 12 sd) = 3,89 < 67,81224 olduğundan bağımsız değişkenler, bağımlı değişken olan ithalatı açıklamaya yeterlidir.

Yapılan analizde, 1965 - 1979 yılları arasında GSMH'nın, ithalat hacmi üzerinde açıklayıcı bir değişken olmadığı ortaya çıkmaktadır. GSMH'nın ithal ikameci dönemde yapılan ithalat üzerinde önemli bir değişken olmaması doğaldır. Planlı dönemde uygulanan ithal ikamesine dayalı sanayileşme politikası, özellikle tüketim malları ithalatı üzerine önemli kısıtlamalar getirmiş ve gelir esnekliği - genel olarak - yüksek olan tüketim malları dış alımı, sözkonusu dönemde önemli ölçüde sınırlandırılmıştır. Buna karşılık, ithalatın bileşimi, büyük ölçüde gelir değişmelerinden bağımsız olarak yapılan ve zorunlu bir nitelik taşıyan ara ve yatırım malları üzerinde yoğunlaşmış; bu durum dönem içinde yapılan ithalatın, GSMH değişmelerinden etkilenmeyen bir yapı kazanmasına neden olmuştur.

İthalat bileşiminin ağırlıklı olarak ara ve yatırım mallarından oluşması nedeniyle ithalat hacmi, daha çok bir önceki yılın ithalatından etkilenen, buna karşılık -kalkınma planlarında öngörülen öncelikler nedeniyle- gelir değişmelerinden bağımsız olarak gelişen bir seyir izlemiştir.

Bir önceki yıla ait ithalat değerinden önemli ölçüde etkilenen ithalat hacminin gelir değişmelerine karşı duyarsız kalması; planlı dönemde öngörülen ve uygulamaya konulan sanayileşme politikalarından kaynaklanmaktadır. İthal ikamesinin tüketim mallarından başlaması ve kalkınma planlarının sanayileşmeyi hedef alması nedeniyle dış alımı zorunlu hale gelen ara ve yatırım malları; 1980 öncesi dönemde, ithalatın gelir değişmelerine bağlı olarak gelişmesini engellemiştir.

Regresyon modelinde yer alan ve Yt değişkeninin katsayısı olan a1, ithalatın GSMH'ya göre kısa dönem esneklik katsayısını ifade etmekte; katsayının (+) olması, kısa dönemde GSMH ile ithalat arasında doğru yönlü bir ilişki olduğunu doğrulamaktadır. Uzun dönem esneklik katsayısı ise, ithalatın bir önceki yılın ithalatından etkilenerek bir uyum süreci geçireceği varsayımıyla denkleme katılan Mt -1 değişkeninin katsayısı kullanılarak hesaplanabilir: $a1 / (1-a2)$, ithalatın GSMH'ya göre uzun dönem esneklik katsayısıdır ve (+) olması dolayısıyla değişkenler arasında doğru yönlü bir ilişki olduğunu doğrulamaktadır.¹

Bu çerçevede, ithalatın gelire göre kısa dönem esnekliği 0,027 iken, uzun dönem esneklik katsayısı 0,084'dür. Uzun dönem esneklik katsayısının görece yüksekliği, GSMH'da uzun dönemde ortaya çıkan artışların, ithalata olumlu yönde etkileyeceğini ve bu (+) etkinin, kısa döneme göre daha fazla olacağını ifade etmektedir.

İthalat - GSMH ilişkisini ortaya koyan bu analizi, 1980 sonrası ithalat ve GSMH değerleri üzerine uygularsak, her iki dönem için yasaklanan esneklik katsayılarının karşılaştırmalı bir değerlendirmesini yapmak imkanı elde ederiz.

1980 - 1995 dönemi regresyon analizi sonuçları aşağıdaki gibidir:

$$Mt = - 319,178550 + 0,108661 a1 + 0,389818 a2$$

¹ Ayşegül FIĞLALI - İ.Hakkı GÖKAL - Baki ALKAÇAR, "Türkiye Dış Ticaretini.....", a.g.m... s.242.

$$R = 0,92241$$

$$R = 0,85084$$

$$\text{Düzeltilmiş } R = 0,82789$$

Determinasyon katsayısı, bağımsız değişkenlerdeki varyasyonların bağımlı değişken üzerinde % 85,084 oranında açıklayıcılığa sahip olduğunu göstermektedir. Yaklaşık % 15 oranında gerçekleşen belirsizlik katsayısı ise denenen seride yer alan bağımsız değişkenler dışındaki etkenlerden kaynaklanmakta olup; 1980 sonrasında ithalatın önemli ölçüde serbestleştirilmesi nedeniyle yüksek bir oranda gerçekleşmiştir.

$$a1 \text{ için } t_{0,05}(13) = 1,771 < 3,704 \text{ t test.}$$

$$a2 \text{ için } t_{0,05}(13) = 1,771 < 1,896 \text{ t test.}$$

Her iki katsayı için de t tablo $>$ t test olduğundan Y_t ve $M_t - 1$ değişkenleri, ithalat üzerine etkili ve istatistiksel olarak anlamlı değişkenlerdir.

F Tablo (2 ve 13 sd) = 3,81 $<$ 37,07753 olduğundan her iki bağımsız değişken de ithalatı olumlu yönde etkileyen ve istatistiksel açıdan anlamlı olan açıklayıcılığa sahiptir.

$D - W$ test 1,68054 olduğundan değişkenler arasında pozitif otokorelasyon yoktur.

1980 - 1995 döneminde ithalatın GSMH'ya göre kısa dönem esneklik katsayısı 0,108 olurken; uzun dönem esnekliği 0,178 olarak gerçekleşmiştir. Burada dikkati çeken nokta, iki ayrı dönem itibarıyla hesaplanan kısa dönem esneklik katsayısının, yaklaşık 4 kat (% 402 oranında) artmasına karşılık; uzun dönem esneklik katsayısının 2 kat (%211 oranında) artış göstermesidir. Bununla birlikte sözkonusu dönemde 1980 öncesi dönemle kıyaslandığında, uzun dönem esneklik katsayısının görece yüksekliğinin azaldığı ve her iki katsayı değerinin birbirine yaklaştığı görülmektedir.

Bu durum, serbestleşen dış ticaret sistemiyle birlikte ithalat hacminin gelirdeki değişmelere daha duyarlı hale gelmesi nedeniyle ortaya çıkmıştır ve (özellikle 1990 sonrasında gündeme gelen finansal serbestleşme politikaları ile)- büyük ölçüde kısa vadeli sermaye girişleriyle finanse edilen ithalatın, kısa dönemli gelir değişimlerinden önemli ölçüde etkilenen bir yapı kazandığını ifade etmektedir.

Bu sonucu ortaya çıkaran başlıca etken, dış ticaret rejiminde tam bir serbestleşme sağlanmadan kambiyo rejiminde ve sermaye hareketlerinde gerçekleştirilen liberalizasyondur.

2.2. Ara Malı İthalatı, üretim ve İhracat İlişkisi

1980 - 1995 Dönemi ara malı ithalat değerleri ve kapasite kullanım oranlarının (KKO), üretim ve ihracat üzerindeki etkilerinin görülebilmesi amacıyla sözkonusu bağımsız değişkenler, üretim ve ihracat ile ayrı ayrı ilişkilendirilmiştir.

Modelin oluşturulmasındaki temel amaç, 1980 sonrasında giderek artan ithal girdi bağımlılığının ve büyük ölçüde kapasite kullanım oranlarının yükselmesinde ileri gelen üretim artışlarının; gerek ekonomideki imalat sanayi üretimini gerekse ithalat hacmi üzerindeki etkilerinin, karşılaştırmalı bir analiz ile değerlendirilebilmesidir.

Ara malı ithalatı ile KKO'nun imalat sanayi üretimi üzerindeki etkisinin ölçülmesi amacıyla oluşturulan doğrusal regresyon denklemi ve sonuçları aşağıdaki gibidir.

$$P = a_0 + a_1 \cdot M \text{ ara} + a_2 \cdot \text{KKO}$$

P = İmalat sanayi üretimi index sayısı

M ara = Ara malı ithalat değeri

KKO = Kapasite kullanım oranı

SPSS Programından elde edilen analiz sonuçları aşağıdaki gibidir:

$$P = -48,4651 + 0,004651 M \text{ ara} + 1,110783 \text{ KKO}$$

$$R = 0,96186$$

$$R = 0,92518$$

$$\text{Düzeltilmiş } R = 0,91158$$

Determinasyon katsayısı, ekonomideki üretim artışının % 92,5 oranında KKO ve Ara malı ithalatıyla açıklandığını, belirsizlik katsayısı ise, bağımsız değişkenler dışında ekonominin üretim hacmini etkileyen faktörlerin % 7,5 oranında açıklayıcılığa sahip olduğunu ifade etmektedir.

a1 için $t_{0,05}(13) = 1,771 < 6,351$ ve a2 için $t_{0,05}(13) = 1,771 < 2,289$ olduğundan M ara ve KKO değişkenleri, P değişkenini (+) yönde etkileyen ve istatistiksel açıdan önemli olan parametrelerdir.

F Tablo (2 ve 13 sd.) = 3,81 < 68,01373 olduğundan denenen seri bir bütün olarak ele alındığında bağımsız değişkenler bağımlı değişken üzerinde etkilidirler.

D - W test = 2,89451 olduğundan, katsayı kararsızlık bölgesindedir.

Yapılan analizde, üretim hacminin ara malı ithalatına göre esneklik katsayısı 0,58 olarak gerçekleşmiş; KKO'na göre esneklik katsayısı ise 1,029 olmuştur. Buna göre, ara malı ithalatındaki % 1'lik artış, ekonominin üretim hacminde % 0,58 oranında bir artışa yol açarken, KKO'ndaki % 1'lik artış üretimde % 1,029 oranında artışa neden olmaktadır. KKO'daki artışın üretimde kendisinden daha büyük oranda bir artışa neden olması doğal görünmekle birlikte; unutulmamalıdır ki, ekonomideki üretken yatırımların artması ve yeni kapasitelerin yaratılması KKO'larında görece bir azalmaya neden olacak; dolayısıyla bu değişkenin üretim üzerindeki etkisini görece zayıflatacaktır. 1980 sonrasında yeni kapasiteler yaratılmadan, mevcut kapasiteler yüksek kullanım oranlarıyla değerlendirildiği için üretimin KKO'na göre esnekliği % 1,029 gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir.

Ara malı ithalatı ile KKO'nun ihracat üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla oluşturulan doğrusal regresyon denklemi ve sonuçları aşağıdaki gibidir:

$$X = -11028,931 + 1,00555 a_1 + 157,120 a_2$$

$$R = 0,96369$$

$$R = 0,92869$$

$$\text{Düzeltilmiş } R = 0,91772$$

Bağımsız değişkenlerdeki varyasyonlar bağımlı değişkendeki varyasyonlar üzerinde % 92,8 oranında açıklayıcılığa sahip olup; sözkonusu değişkenler dışında ihracat üzerinde etkili olan belirsiz nedenler % 7,8 oranında açıklayıcılığa sahiptir.

$$a_1 \text{ için } t_{0,05} (13) = 1,771 < 8,249$$

$$a_2 \text{ için } t_{0,05} (13) = 1,771 < 2,207$$

F Tablo (2 ve 13 sd) = 3,81 < 84,65469 olduğundan M ara ve KKO, ihracatı olumlu yönde etkileyen ve istatistiksel açıdan önemli bir açıklayıcılığa sahip olan parametrelerdir.

D - W test = 2,79341 olduğunda (-) otokorelasyon yoktur.

Yapılan analizde, ihracatın ara malı ithalatına göre esnekliği 0,97 bulunmuş olup, KKO'na göre esneklik katsayısı 1,056'dır.

Üretim ve ihracat değerlerinin ara malı ithalatına göre esneklik katsayıları karşılaştırıldığında, ekonomideki ihracat sektörlerinin imalat sanayi üretiminden görece yoğun bir ithal girdi bağımlılığı içinde bulunduğu görülmektedir.

Ara malı ithalatına göre esneklik katsayısının ihracat için bulunan değeri (0,97), imalat sanayi üretimi için bulunan değerden (0,58) büyük olduğu için; ekonomideki ihracat sektörlerinin önemli ölçüde ithalata bağımlı olduğu söylenebilir.

İhracat üzerinde sözkonusu olan dışa bağımlılığın görece yoğunluğu, ülke ekonomisinin ihracattan beklediği olumlu etkileri zayıflatmakta ve dış ticaret dengesinde sağlanması gereken istikrarı geçiktirmektedir.

3. SORUNLAR, ÇÖZÜM ÖNERİLERİ VE BEKLENTİLER

3.1. Sorunlar

Bugün, gümrük birliği ile uluslararası rekabete tamamen açık bir duruma gelen Türkiye ekonomisi, dış ticarete önemli sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır.

- Türkiye, AB Ortak Dış Ticaret Politikası'na uyum kapsamında imzalaması gereken tercihli ticaret anlaşmalarını henüz tamamlamadığı için, Türk sanayicisi daha ucuz girdi temin etme imkanı elde edememiş, bu durum rekabet gücünün önemli ölçüde kaybedilmesine neden olmuştur.

Her ne kadar, Ortaklık Konseyi, tercihli ticaret anlaşmalarının tamamlanması için beş yıllık bir süre öngörmüş ise de; sözkonusu anlaşmaların en kısa zamanda imzalanarak yürürlüğe girmesi gerekmektedir.

- Ortak gümrük tarifesi ise - yukarıda belirtilen nedenle - Türkiye'nin üçüncü ülkelerden ucuz girdi elde etme olanaklarını önemli ölçüde azaltan ve ihracat maliyetini yükselten bir etken olarak ortaya çıkmıştır.

- Gümrük birliğinin tamamlandığı bir yıl içinde, Rekabet Kurulu'nun oluşturulamaması nedeniyle işlerlik kazanmayan Rekabet Kanunu ve Türkiye - AB arasındaki ön bildirim mekanizması; AB'nin hiç bir ön uyarı yapmadan ülkemiz ihraç ürünlerine karşı anti - dumping davaları açmasına neden olmuş ve en önemlisi çeşitli ürünler üzerine uygulanabilecek anti - dumping önlemlerine zemin hazırlamıştır.

- Milli Akreditasyon Kurulu'nun oluşturulmaması, Türkiye'de verilen standart onaylarının AB ülkelerindeki geçerliliğini şüpheli kılmakta; sadece TSE onayı olarak ihraç edilen ürünler, önemli ticari engellerle karşılaşmaktadırlar.

Diğer taraftan, ülkemiz sanayicilerinin kalite ve standart onayı için AB Akreditasyon Kuruluşlarına başvurmak zorunda kalmaları, önemli bir kaynak israfı yaratmaktadır.

- Gümrük Kanunu'nun çıkarılmamış olması, gümrük rejimini belirsiz ve çelişkili kılmakta; AB ile ortak gümrük mevzuatının yürürlüğe girmemesi nedeniyle gümrüklerde

yaşanan tikanıklıklar, dış ticaret verilerinin dahi gecikmeli olarak açıklanmasına ¹ neden olmaktadır.

- Özel Tüketim Vergisi (ÖTV), gümrük birliği ile birlikte, gümrük ve fon gelirlerinde yılda yaklaşık 2 milyar dolar tutarında ortaya çıkan azalmayı telafi etme amacına yönelik olarak, ithal ve yerli ürünler üzerine aynı oranda uygulanacak olan bir iç vergi türüdür.¹

Bazı sanayi ürünleri üzerine ÖTV uygulamasını öngören kanun tasarısı, TBMM gündemine alınmasına rağmen, henüz kanunlaşmamış olduğu için; belli bazı ürünlerde yapılan KDV artışları ile konuya geçici bir çözüm getirilmiştir.² Oysa, yapılacak olan yasal düzenleme, bir taraftan gümrük ve fon gelirlerindeki azalmayı azami düzeyde telafi edecek; diğer taraftan ithalattaki artışı frenleyici bir etki yaratabilecektir.

Yukarıda sıralanan ve ta mamen Türkiye'nin gümrük birliği çerçevesinde verdiği taahhütleri yerine getirmemesi nedeniyle ortaya çıkan sorunlar yanında; mali yükümlülüklerini yerine getirmeyen AB'nin de taahhütlerine aykırı davrandığı söylenebilir. Ancak, gümrük birliği ilişkisi içinde bulunan her iki taraf, yükümlülüklerini bir 'karşılıklılık esası'na bağlamamış olduğundan; AB'nin taahhütlerini yerine getirmemesi, Türkiye'nin de taahhütlerini ertelemesini gerektirmez. Kaldı ki, Türkiye bu gecikmeden önemli ölçüde zarar görmüştür.

Asıl üzerinde durulması gereken nokta, gerek gümrük birliği ile tam üye olmayı hedeflediğimiz AB içinde, gerekse giderek daha rekabetçi bir yapı kazanan uluslararası piyasada varolabilmenin gerektirdiği, uzun vadeli bakış açısının kazanılmasıdır. Böyle bir perspektif, Türkiye'yi ihracatını önemseme zorunluluğu ile karşı karşıya bırakırken; ihracata dayalı büyüme modelinin de kararlılıkla uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Çünkü, dışarıya sattığından daha fazlasını satın alan bir ekonomide, az gelişmişliğin kısır döngüsünün kırılması için tek şart; ihracatta sürdürülebilir bir artışın gerçekleştirilmesidir.

Bu çerçevede, öncelikle ekonomideki üretim yapısının emek-yoğun ürün bileşiminden, sermaye - yoğun ürün bileşimi lehine değiştirilmesi gerekmekte; dolayısıyla ihracatta ürün çeşitliliğinin sağlanması zorunlu olmaktadır. Bu durum, bir taraftan ithalat bağımlılığını

¹ Fatih BOTSALI, " G.B. ile Gümrük ve Fon Gelirlerindeki Kayıp ÖTV ile Karşılanacak", İpekyolu, Konya Ticaret Odası, Sayı:96, Ocak - 1996, s.40.

² "ÖTV Hayatı Zorlayacak", 20.01,1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi, s.1.

azaltırken, diğer taraftan dünya ticaret hacmi önemli ölçüde artan ürünler üzerinde uzmanlaşılmasına yol açacaktır. Orta ve uzun vadeli bakış açısıyla hedeflenen olgu, kesinlikle ihracatın (ve doayısıyla üretimin) yapısal değişimi olmalıdır. İhracatın sektörel bileşiminde yapısal bir değişim gerçekleştirilmeden, istikrarlı ve sürdürülebilir bir ihracat artışının sağlanması zor görünmektedir.

İhracatın uzun vadede istikrarlı olarak büyümesini sağlamaya yönelik çözüm önerilerine geçmeden önce, bugün, ülkemiz ihracatının içinde bulunduğu darboğazları genel olarak değerlendirmek gerekmektedir.:

- Ekonomideki üretim (ve dolayısıyla ihracat) yapısının, büyük ölçüde ithalata bağımlı olması; çeşitli nedenlerle ithalatın azaldığı dönemlerde üretim (ve dolayısıyla ihracat) hacmini olumsuz yönde etkilemektedir.

- 1980 sonrasında, imalat sanayi yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki oransal payında görülen azalma, üretimin (ve dolayısıyla ihracatın) sanayi ağırlıklı bir yapıdan giderek uzaklaşacağını göstermektedir.

- 1980 sonrasında imalat sanayi yanında tarım, madencilik ve enerji sektörlerine yapılan yatırımların da oransal paylarında ortaya çıkan azalma; kısa ve orta dönemde üretim (ve dolayısıyla ihracat) hacminde duraklamaya neden olabilecek niteliktedir.

- Özellikle 1988'den itibaren reel döviz kurlarının görece düşük bir seyir izlemesi, bir taraftan ithalatta artışa neden olurken, diğer taraftan iç piyasaya yönelik üretimi daha cazip kılmakta ve ihracatı olumsuz etkilemektedir.

- İhracat, yatırım ve üretim ile doğrudan ilişkili olduğundan; ekonominin makro dengeleri ve ülkenin siyasi istikrarından önemli ölçüde etkilenmektedir. Yatırım harcamalarının sektörel dağılımında son yıllarda ortaya çıkan gelişmeler, büyük ölçüde, izlenen para ve maliye politikalarının bir sonucu olup; kısa vadede kazanç sağlayacak spekülasyon yatırım ve plasmanlar, ekonominin üretim kapasitesini arttırmaya yönelik uzun dönemli yatırımlara tercih edilmektedir.

Benzer şekilde, ülkemizdeki yabancı sermaye yatırımlarının da görece düşük bir seviyede bulunması, büyük ölçüde, ekonomik ve siyasi istikrarsızlığa bağlanmakta; yabancı sermaye elde edeceği karın tutarından çok, devamlılığı ile ilgilenmektedir.

- AB; ABD, Japonya ve Kanada gibi pek çok gelişmiş ülkenin, tarım ve hayvancılık sektörlerini dış rekabetten önemli ölçüde korumalarına ve sübvansane etmelerine karşılık; Türkiye’de özellikle 1990 sonrası izlenen yanlış ithalat politikaları, sektör faaliyetlerini adeta cezalandırmış; geleneksel ihrac ürünlerinde (pirinç, fasulye, nohut v.b.) dahi, ekonomiyi ithalata bağımlı duruma getirmiştir. Hayvansal ürünler ithalatına sağlanan kolaylıklar ve ithalatta hayvan sağlığı ile ilgili tedbirlerin askıya alınması, ülkemiz hayvancılık sektörünü son derece olumsuz etkilemiştir.¹Oysa, gerek coğrafi konumu gerekse iklim koşulları itibariyle, Türkiye’nin tarım, hayvancılık ve su ürünlerinde -değerlendirilemeyen- önemli bir ihracat potansiyeli bulunmaktadır.

Unutulmamalıdır ki, üretim (ve dolayısıyla ihracatın) sektörel yapısında sanayi kesimi lehine ortaya çıkacak değişimi, tarım sektörünün toplam üretim (ve dolayısıyla ihracat) hacmini azaltmadan gerçekleştirebilmek önemlidir. Aksi takdirde -bugün olduğu gibi- üretim ve ihracat yapısında yapısal bir değişimden söz etmek mümkün olmayacaktır.

- Günümüzde, uluslararası rekabet üstünlüğünün en önemli belirleyicisi durumuna gelen bilgi ve teknoloji, büyük ölçüde araştırma - geliştirme (AR-GE) çalışmalarına dayanmakta; bilgi ve teknoloji üretmeyen toplumlar, bir taraftan sermaye ve ara malları ithalatı yoluyla gecikmeli olarak teknoloji transfer etmek zorunda kalırken, diğer taraftan yüksek ihracat değerine sahip ürünleri ihraç edemediklerinden dolayı daha düşük bir ihracat geliriyle yetinmek zorunda kalmaktadırlar.

Teknoloji transfer eden bir ülke durumunda olan Türkiye’de, AR-GE harcamalarının GSMH içindeki payı oldukça düşük olup, (Bkz.Tablo 58) bu durum, orta ve uzun vadede, ihracatta belirgin bir ürün çeşitliliği yaşanacağı beklentisini zayıflatmaktadır.

-İhracatın finansmanında tek yetkili kurum statüsünde olan Türk Eximbank, genel olarak kısa vadeli kredilerle ihracatı finanse etmektedir. Oysa, ihracata destek veren kuruluşların dünya üzerindeki diğer örnekleri, daha çok orta ve uzun vadeli işlemler üzerinde yoğunlaşmakta, sigorta ve garanti programlarına ağırlık vermektedirler. Dış satımın

¹ Faruk YÜCEL, “EBK ve SEK’in Özelleştirilmesi Hayvansal Ürünler Üretimini Olumsuz Etkiledi”, Agro Endüstri, Dünya Özel Sayfaları 52, 26 Aralık 1996, s.14.

finansmanında yaşanan kaynak sıkıntısı, ihracatta sağlanması gereken ürün çeşitliliği önünde önemli bir engel oluşturmaktadır.¹

3.2.. Çözüm Önerileri

Yukarıda sıralanan sorunlar, uzun vadede amaçlanan sürdürülebilir bir ihracat artışının başarı şansını önemli ölçüde azaltmakta ve ülkemiz ihracatının geleceğine yönelik iyimser beklentileri zayıflatmaktadır. Fakat önemli olan nokta, sorunların doğru teşhis edilip çözüme yönelik doğru politikaların üretilmesi olduğundan; önümüzdeki yılların -dünya ticaretinin ülkemize sunduğu fırsatlarla birlikte- en iyileri, 2000'li yıllarda yeniden şekillenecek olan dünya ticaret sistemi içinde ortaya çıkacak pazar alternatiflerinin de dikkate alınması yoluyla; ülkemizin dünya ihracat hacmi içindeki oransal payının görece artırılmasına yöneliktir.

- Öncelikle, oluşturulacak stratejilerin sağlıklı olarak uygulanması ve istenen şekilde sonuç vermesi makro ekonomik istikrarın sağlanmasına bağlı olmakta; dolayısıyla ekonominin reel ve parasal kesimleri arasında kararlı bir denge kurulması gerekmektedir.

- TL'sının aşırı değerlendirilmesi ihracat önünde bir engel oluşturmakla birlikte; ihracatı artırmaya yönelik olarak izlenecek kur politikası da uzun dönemde kalıcı bir çözüm olmaktan uzaktır. Bu yüzden, reel döviz kuralının yurtiçi enflasyon oranında artış göstermesi sağlanmalı; ani ve yüksek kur değişikliklerinden kaçınılmalıdır.

- Uzun vadede sağlanacak ihracat artışının istikrarlı bir seyir izlemesi, her şeyden önce yatırım ve üretimde sürdürülebilir, istikrarlı artışların gerçekleştirilmesine bağlı olmaktadır. Bu noktada, yatırımların finansmanını sağlamak açısından ekonomide gelir ve harcama dengesinin kurulması bir zorunluluk olup; kamu harcamalarının disipline edilmesi, vergi reformunun gerçekleştirilmesi ve kayıtdışı ekonominin kontrol altına alınması için gereken düzenlemeler yapılmalıdır.

¹ Bülent ŞAHİNALP, "Dış Ticarete 2000 Yılı Hesapları", İhracatta Görünüm, Sayı:2, Eylül - 1995. s.7.

- Oluşturulacak ihracat stratejisi, öncelikle döviz girdisi yüksek olan malların (genellikle sermaye - yoğun sanayi ürünleri) ihracatının artırılması temeline dayandırılmalı; bu çerçevede, teknoloji transferinin hızlandırılması ile eş-zamanlı olarak, AR-GE çalışmalarına ağırlık verilmelidir.

Çünkü günümüz koşullarında, herhangi bir ürünün daha ergonomik ve daha ucuz olarak üretilmesi, söz konusu ürünün ilk kez üretilmesinden daha karlı bir duruma gelmiş; taklitçilik neredeyse bir sanat şeklini almıştır.¹

- Sürdürülebilir bir ihracat artışının sağlanması, uluslararası rekabet gücünün fiyat dışı unsurlarının da dikkate alınmasını gerektirir. Bu çerçevede, ürün kalitesinin yükseltilmesi, uluslararası piyasada kabul görebilecek markaların geliştirilmesi, çevre dostu ürünlere yönelmesi, ülkelerarası pazarlama ve dağıtım kanallarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

- Özellikle KOBİ'lerin modern finansman tekniklerinden hemen hemen hiç yararlanamadığı göz önüne alındığında, ihracatın finansmanı açısından büyük önem taşıyan Türk Eximbank'ın etkin olarak hizmet verebilmesi için, bu bankaya yeterli kaynağı kanalize edilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

- Türkiye'deki bilim ve teknoloji birikiminin yükseltilmesi amacıyla, bilim ve teknolojinin tek yaratıcısı olan beyin gücünün geliştirilmesi; dolayısıyla eğitim ve öğretimin kalitesinin iyileştirilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede, evrensel değerlere açık, bilgi üretimine katkıda bulunabilen ve bilgiyi yaratıcı biçimde kullanabilen insan gücünün yetiştirilmesi gerekmektedir.

Çünkü, günümüz dünyasında uluslararası rekabet, bir anlamda teknoloji rekabeti dönüşmüş ve bilgi, temel ekonomik kaynak olarak ortaya çıkmıştır. Bugün, servet yaratan tek kaynak bilgidir ve değerler, bu bilginin kullanılmasıyla ortaya çıkan verim ve yenilikle yaratılmaktadır.²

- Teknoloji transferi ve AR-GE çalışmalarına hız verilmesi yoluyla, sermaye ve teknoloji - yoğun ürünlerin üretiminde uzmanlaşırken; ekonomide tarım sektörü de ihmal

¹ Hamza ÇEŞTEPE, "Uluslararası Ticarete Karşılaştırmalı Üstünlükten Rekabetçi Üstünlüğe", Çerçeve,, Sayı:15, Ağustos - Ekim 1995, s.131.

² Peter F. DRUCKER, Çev: Belkıs ÇORAKÇI, Kapitalist Ötesi Toplum, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1994, s.18.

edilmemeli, sanayi ürünleri ağırlıklı bir ihracat yapısı, tarım ürünleri toplam ihracat hacminin görece azalması sonucunda ortaya çıkmamalıdır.

- Tarım sektörüne verdiği üretim sübvansiyonları ile DTÖ tarafından belirlenen % 10'luk sınırın altında bulunan Türkiye, yurtdışı desteklemelerde herhangi bir indirim yükümlülüğü taşımamakla beraber; yurtdışı sübvansiyon indirimlerinden muaf tutulan 'yatırım teşvikleri yoluyla sağlanan yapısal uyum yardımları ve bölgesel yardım programları' gibi projeler kapsamında tarım sektörüne yönelik devlet desteğini % 10'unda üstünde artırabilir.¹

Ülkemizin, gelişmekte olan ülke statüsünün sağladığı ek koruma ve muafiyet olanaklarıyla DTÖ ilkelerinden yararlanması ve tarım sektörünü yeniden yapılandıracak politika değişikliklerine gitmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, öncelikle besi ve süt ürünlerinde rekabet gücü düşük olan Türkiye için bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülkemiz -eğimli arazileri ve yağış yoğunluğu nedeniyle -Doğu Karadeniz Bölgesi hariç, hayvancılığa elverişli bir coğrafi yapıya sahiptir. Besi ve süt hayvancılığının teşvik edilmesi, Türkiye'nin et ve süt ürünlerindeki ithalat ihtiyacını ortadan kaldıracığı gibi, düşük kapasitede çalışan et ve süt ürünleri sanayiinde verimliliği yükselterek ihracat olanakları yaratabilecektir.

- Türkiye, sahip olduğu su ve toprak kaynakları ile iklim özellikleri sayesinde bazı tropikal bitki türleri hariç, hemen hemen her çeşit ürünün yetiştirilebileceği bir ülke olup; kendisini çevreleyen ülkelerde (özellikle Ortadoğu, Orta Asya ve Kafkasya Ülkeleri), sözkonusu koşulların elverişsizliği nedeniyle ihtiyaç duyulan tarım ürünlerini ihraç etme potansiyeline sahip durumdadır. Türkiye'ye en yakın ihraç pazarlarını oluşturan bu ülkeler, özellikle tarım ürünleri ihracatı içinde oldukça sınırlı bir paya sahiptirler. Bu yüzden, sözkonusu pazarlara yönelik tarım ürünleri ihracatının, gerek ürün çeşitliliği gerekse oransal pay olarak genişletilmesi için çalışılması gerekmektedir.

¹ İsmail MAZGİT, Yaşar UYSAL, "GATT Tarım Anlaşmasının Dünya Tarım Ürünleri Ticareti ve Türkiye Tarım Sektörü Üzerine Etkileri", Prof.Dr. Nezihe SÖNMEZ'e Armağın, D.E.Ü.Maliye Bölümü, s.36.

3.3. Beklentiler

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Türkiye'nin dışa açılma ve dünya ekonomisi ile bütünleşme hedefi doğrultusunda; bir taraftan DTÖ'nün getirdiği genel prensiplere ve kurallara uyum sağlayacağı, diğer taraftan AB, EFTA, KEİB, OECD, İslam Ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini geliştireceği belirtilmektedir.¹

Ülkemizin 'gelişmekte olan ülke' statüsü içinde DTÖ'ye vermiş olduğu taahhütler, AB'ye verilen taahhütlerin gerisinde kalmakta; bununla birlikte gümrük birliği çerçevesinde AB'ye karşı yükümlülüklerimiz, DTÖ'ye olan yükümlülüklerimiz ile uyumlu ve onu tamamlayan bir nitelik taşımaktadır.² Bu yüzden, gümrük birliği çerçevesinde yapılan çalışmalar ve yürürlüğe giren mevzuat düzenlemeleri, ülkemizin DTÖ kapsamında üstlendiği taahhütlerin de eş-zamanlı olarak gerçekleştirilmesini sağlamış; dolayısıyla aynı anda hem Uruguay Turu hem de Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesi olanağı vermiştir.³

Türkiye, gelişmekte olan bir ülke olarak Uruguay Turu ile üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmek için on yıllık bir zaman sürecine sahip olmasına rağmen; AB ile oluşturduğu gümrük birliği nedeniyle, bu on yıllık süreden yararlanamamakta; hatta DTÖ yükümlülüklerinden çok daha ağır olan gümrük birliği koşullarını -enfazla beş yıl- içinde üstlenmek durumunda kalmaktadır. Fakat bugün gelinen noktada, Türkiye'nin gerek AB gerekse Avrupa Kıtası ile olan ticari ilişkilerini, en azından orta vadede bir başka pazar alternatifleriyle ikame etmesi mümkün görünmemektedir. Bu yüzden, gümrük birliğinin işleyişini iyileştirmek yönünde çaba göstermek ve mevcut koşulları lehimize çevirecek politikalar üretmek en akılcı yoldur.

- Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM), 2000'li yıllara ilişkin hesaplamalarında, yüksek ihracat potansiyelleriyle uluslararası piyasada rekabet şansına sahip olan otomotiv ve yan sanayii, ayakkabı, oyuncak, ev tekstili, mücevherat, cam ve seramik, elektrik - elektronik ürünleri, kimya sanayii ürünleri ve inşaat malzemeleri gibi sektörleri yeni dönemin lokomotif

¹ DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 - 2000), Ankara, 1995, s.83.

² DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, ...a.g.e., s.84.

³ DTM, Dış Ticaretin Değerlendirilmesi, 1995, DTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Gen. Müd., Ankara, 1996, s.58.

ya da alternatif sektörleri olarak görmektedir. Bu çerçevede, 2000'li yıllarda tekstil ve konfeksiyon ürünleri ihracatı yanında, yukarıda anılan sektörlerin ihracatında da önemli artışlar gerçekleşeceği beklenmektedir.¹

-DTM, ihracat açısından potansiyel hedef pazarları belirleyerek geniş kapsamlı bir tanıtım programı başlatmış bulunmaktadır. ABD, yüksek nüfusu ve yüksek tüketim eğilimiyle hedef pazar sıralamasında birinci sırada yer alırken; Japonya, ithal mallara yönelik tüketim eğilimi giderek artan bir pazar konumunda olması nedeniyle ikinci sırada bulunmakta; Rusya, Ukrayna, Türk Cumhuriyetleri, diğer BDT Ülkeleri coğrafi yakınlık nedeniyle üçüncü sırada yer alan hedef pazarlar olmakta ve son olarak Singapur, Kanada, İsrail Çin, Hindistan, Uzakdoğu ve Güney Afrika Ülkeleri, diğer pazar alternatifleri olarak sıralanmaktadır.²

-DTM, aynı üretim dalında faaliyet gösteren KOBİ'lerin, sektörel dış ticaret şirketi çatısı altında örgütlenerek ihracata yönelmelerini teşvik etmekte; bu yapılanma sayesinde, özellikle Anadolu sanayiindeki ihracat potansiyelinin değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

- 2005 yılından itibaren tamamen uygulamaya konulacak olan DTÖ Kuralları ile, hükümetlerin ekonomiye verdiği desteklerin büyük ölçüde azalacak olması ve ithalatın serbestleşmesiyle ekonominin uluslararası rekabete daha açık bir yapı kazanması sonucunda; ülkelerin rekabet güçleri, giderek firmaların rekabet güçleriyle özdeşleşecektir.

İhracatta ürün çeşitliliğini sağlamaya yönelik olarak gerçekleştirilecek teknoloji transferi ve yoğun AR - GE çalışmaları; giderek üretimin (ve dolayısıyla ihracatın) ithalata olan bağımlılığını azaltacak bir niteliğe kavuşacak ve rekabet gücünü yükseltecektir.

- AB pazarına kotalar dahilinde girmek zorunda kalan AB dışı sanayileşmiş ülkelerin (özellikle Japonya ve ABD), Türkiye'de -makro ekonomik istikrarın sağlanmasına paralel olarak- yatırıma ve üretime yönelmeleri beklenmekte; dolayısıyla yabancı sermaye yatırımlarında belirgin bir artış olabileceği düşünülmektedir.

- Gümrük birliğinin uzun dönemde yaratacağı dinamik etkiler, artan rekabetle birlikte ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasına neden olacak; kaynakların, rekabet gücü yüksek olan ihracat sektörleri lehine yeniden dağılımına yol açacaktır. Bu gelişmenin, ekonominin sanayi kesiminde de yapısal bir değişime zemin hazırlayacağı beklenmektedir.

¹ Bülent ŞAHİNALP, "Dış Ticarete 2000 Yılı Hesapları", a.g.m., s.8.

² Bülent ŞAHİNALP, "Dış Ticarete 2000 Yılı Hesapları", a.g.m., s.10.

SONUÇ

Türkiye dış ticaret sistemindeki serbestleşme hareketi, ilk olarak 1950'li yıllarda izlenen liberal ekonomi ve dış ticaret politikalarıyla başlamış, sözkonusu dönemde gerçekleşen GATT üyeliği ise, - üzerinde tarife tavizi sağlanan ürünlerde yaşanan ihracat artış gözönüne alındığında- Türkiye ihracatının çeşitli pazar alternatifleri ve uygun tarife koşullarında genişlemesine olanak tanıyan bir zemin oluşturmuştur. Fakat 1980 öncesi dönem, esas itibariyle ithalatın ikamesine yönelik politikaların uygulandığı, ihracat sektörlerinin yüksek değerlendirilmiş TL kurları ile adeta cezalandırıldığı, hiç bir parasal teşvik ve destek görmediği bir dönem olduğundan; GATT platformu gerektiği şekilde değerlendirilememiştir.

Oysa ithal ikameci dönemde, seçici bir koruma politikasının uygulanması yoluyla belirli sektörler, belirli dönemler itibariyle korunduktan sonra ihracata yönlendirilmeleri sözkonusu olsaydı- sektörlerde seçici davranılabildiği ve istenilen ürünlerde tarife tavizi verilebildiği için - GATT platformu sayesinde ithal ikameci ve ihracata yönelik sanayileşme politikaları birbirini tamamlayıcı bir niteliğe kavuşabilirdi.

Esas itibariyle, birbirinin alternatifi değil tamamlayıcısı olarak düşünülmesi gereken ithal ikameci ve ihracata yönelik sanayileşme stratejilerinin bir arada ve uzun dönemli bir plan dahilinde uygulanması yoluyla; planlı dönemde tüketim mallarından başlayan ithal ikamesinin, yine tüketim mallarından başlayan bir ihracat seferberliğine dönüştürülmesi başarılabilseydi; ekonominin üretim yapısında, ihracat sektörlerinin getirdiği rekabet sayesinde ortaya çıkacak yapısal değişimin hız kazandığı görülebilirdi. Oysa, ithal ikameci sanayileşme politikasının Türkiye'deki uygulamasında neredeyse tüm sektörler sürekli bir koruma altına alınmış ve sadece ekonominin üretim kapasitesini arttırmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Yaratılan kapasiteler sürekli olarak yurtiçi piyasaya yönelik üretim yaptıklarından, uluslararası piyasada rekabet edebilecek güce ve etkinliğe sahip olmaktan uzak kalmışlardır.

1980 yılı başında ise kredi kaynaklarının kesilmesi üzerine ihracat gelirleri son derece yetersiz olan bir ekonominin sınırlarına gelinmiş ve ihracata yönelik sanayileşme stratejisini kabul etmek bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Fakat 1980 sonrası dönem, bir taraftan

ekonominin üretim kapasitesini arttırmaya yönelik yapılan yatırımlarda ortaya çıkan azalma nedeniyle 1980 öncesi döneme tezat oluştururken; diğer taraftan 1989 sonrasında izlenen aşırı değerlendirilmiş kur politikası ile ithal ikameci döneme paralellik göstermektedir.

Dış ticaret sistemindeki serbestleşmeyi, büyük ölçüde AB ile ilişkileri çerçevesinde ve Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülükleri dahilinde gerçekleştiren Türkiye; kambiyo rejiminde de tam bir serbestiye gittiğinden ithalat harcamalarındaki artışı kontrol edememekte; bu durum, ihracat gelirlerinin sınırlı olması nedeniyle tehlikeli bir durum arz etmektedir. Gerçekçi döviz kuru uygulaması, bu gelişmeyi bir ölçüde frenleyecek ise de; temel çözüm ihracat gelirlerinde sürekli ve istikrarlı bir artış trendinin gerçekleştirilmesi olacaktır.

Bugün gelinen noktada, Türkiye dış ticaret sisteminin işleyişi açısından ortaya çıkan tablo, uzun dönemli stratejilerin en kısa sürede hayata geçirilmesini gerektirmektedir. Bu çerçevede, yapılması gereken önemli bir çalışma, DTM tarafından gerçekleştirilmiş ve ihracatın yöneleceği hedef pazarlar ile alternatif ihracat sektörleri belirlenmiştir. Fakat, makro ekonomik istikrar sağlanmadan oluşturulacak politikaların başarı şanslarının düşük olduğu unutulmamalı; ekonomide makro dengelerin sağlanmasına öncelik verilmelidir. Bu çerçevede atılacak en önemli adım, kamu kesimi borçlanma gereğini azaltmaya yönelik önlemlerin hayata geçirilmesi olacaktır.

Ekonominin makro dengelerinde istikrar sağlanmasının ardından ortaya çıkacak yatırım ve üretim artışı, bugün içinde bulunduğumuz gümrük birliği entegrasyonu nedeniyle rekabet gücü yüksek ihracat sektörlerinde yoğunlaşacak ve ekonomideki kaynak dağılımı, verimliliği arttırmaya dönük uzun dönemli yatırımlar lehine değişecektir.

Firma bazında ölçek ekonomisinden yararlanma imkanını ortaya çıkaran ihracat süreci, firmaların içinde bulunduğu endüstrileri de olumlu yönde etkileyerek, ekonominin ihracat öncesi üretim düzeyine kıyasla daha yüksek bir üretim düzeyinde dengeye oturmasına ve sınırlı olan kaynakların daha etkin kullanılmasına yol açmaktadır. Çünkü daha geniş bir tüketici kesime hitap etme imkanına kavuşan firmalar, kapasitelerini artırma ve dolayısıyla birim başına düşen sabit maliyetlerini minimize ederek rasyonel bir üretim seviyesine ulaşabilme olanağı elde etmektedirler.

Firmaların ihracata yönelmeleriyle birlikte artan üretim miktarının getirdiği avantajlar ülke genelinde kaynakların ihracata kanalize edilmesi, ihracat amaçlı yatırımların

artması ve bu çerçevede ülke ekonomisinin düzenli ve sağlam bir kaynak olan, artan ihracat gelirleriyle ithal hammadde ve ara malı ihtiyacını karşılaması imkanını yaratmaktadır. Bu yüzden ithalatın, herhangi bir kriz ortamında her an kesilebilecek bir niteliğe sahip olan dış tasarruflar yerine, sağlam ve güvenilir bir kaynak olan ihracat gelirleriyle finanse edilmesi; ülkenin ekonomik dengesinin bozulmaması ve sanayileşme sürecinin devam ettirilebilmesi açısından büyük önem arz etmektedir.

AB ile oluşturulan gümrük birliğinin işleyişinde, çeşitli olumsuzluklar sözkonusu ise de; Türkiye'nin - en azından orta vadede- AB ile olan ticaret ilişkilerini bir başka pazar alternatifleriyle ikame etmesi mümkün görünmemektedir. Bu yüzden, mevcut koşulları lehimize çevirecek politikaların üretilmesi gerekmektedir; bu çerçevede Türkiye - AB siyasi diyalogunun güçlendirilmesi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR:

- AKGÜN, Yaşar**, Konvertibl Para Sistemi ve Türkiye, Esbank Yayınları, İstanbul, 1993.
- ALPAR, Cem / Tuba ONGUN**, Dünya Ekonomisi ve Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, Evrim Basım, İstanbul, 1988.
- ALPAR, Cem**, Türkiye'nin Planlı Dönemde İmalat Sanayiini Koruyucu Dış Ticaret Politikası, AİTİA Doktora Tezi, Ankara, 1973.
- ALTINTAŞ, Ali**, Türkiye'de Koruma Politikası ve Dışa Açılma, DPT Yay. No:2045, Ankara, 1986.
- BAĞRIACIK, Atilla**, Dış Ticarete Tek İdari Belge Kullanım Kılavuzu ve AB Gümrük Vevzuatı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1995.
- BALLANCE, H.Robert, / Javed A.ANSARI, / Hans W.SINGER**, Uluslararası Ekonomi ve Sınai Kalkınma, Çev: Canan Balkır, Arif Ersoy, Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1985.
- BALKIR, Canan / Muzaffer DEMİRCİ**, Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.
- BAYKAN, Renan**, Türkiye'de Tüketicinin Korunması Tedbirleri, İTO Yay. No:1996 - 23, İstanbul, 1996.
- BAYSAN, Tezcan**, Gümrük Tarife İndirimlerinin Kaynak Dağılımı ve Toplumsal Refah Üzerine Etkileri, ODTÜ İİBF.Yay.No:44, Ankara - 1983.
- BLAKEY Ray G.**, Maliye Ders Notları (1.Fasikül), Çev: Reşat AKTAN, A.Ü.SBF.Yay.No:38-20, Ankara - 1953.
- BÜYÜKTAŞKIN, Şener**, Uluslararası Ticarete GATT Düzeni, G.Ü. Yay. No:20, İİBF Yay. No:17, Ankara, 1983.
- CAN, Tevfik**, Gümrüklerimiz ve Tarihsel Gelişimi, DPT Yay. No:1384, İPD.373, Ankara, 1974.
- DİE**, Türkiye ve Dünya Dış Ticareti (1950-1993), DİE Matbaası Ankara, 1996.
- DİE**, Çalışma İstatistikleri 1995, DİE Matbaası, Ankara, 1996.
- DİE**, İstatistik Göstergeler (1923 - 1995), DİE Matbaası, Ankara, 1996.
- DİE**, Dış Ticaret Yıllık İstatistikler, Çeşitli Sayılar.
- DİE**, Dış Ticaret İstatistikleri Haber Bülteni, 29.01.1997.

İNLER, Zeynel, İktisada Giriş, Ekin Kitabevi, Bursa - 1995.

DOĞAN, Ali, Avrupa - Türk Hazır Giyim Sanayileri ve Gümrük Birliği, Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği, İstanbul, 1995.

DPT, Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No:2374, ÖİK. Yay. No:439, Ankara, 1995.

DPT, Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yay. No:2377, ÖİK. Yay. No:441, Ankara, 1995.

DPT, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996 - 2000), Ankara, 1995.

DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Çeşitli Sayılar.

DPT, Ekonomik ve Sosyal Sektörlerdeki Gelişmeler, 1996 Yılı Programı Destek Çalışmaları, Ankara, 1996

DRUCKER, Peter F., Kapitalist Ötesi Toplum, Çev: Belkıs ÇORAKÇI, İnkılap Yayınevi, İstanbul, 1994.

DTM, Dış Ticaretin Değerlendirilmesi, 1995, DTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Gen. Müd., Ankara, 1996.

EBSO, AB ile Gümrük Birliği Rekabet Şartları ve Topluluk Mevzuatı, EBSO Araştırma Dizisi No:8, İzmir, 1994.

ENGİN, Nazım, Uluslararası Ticarete Korumacı Eğilimler, İTO Yay.No:1992-4., İstanbul.

ESER, Uğur, Türkiye'de Sanayileşme, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

ESİN, Arif, GATT Uruguay Round Sonuçları ve Türkiye'ye Etkileri, İKV Yay.No:126, İstanbul, 1994.

FINGER, Michael J., Legalized Backsliding: Safeguard Provisions In The GATT, A World Conferance, Washington D.C., 1995.

GATT, GATT Gümrük Tarifleri ve Ticaret Hakkında Genel Anlaşma, Çev: Zühre İLKÇELEN, İTO, İstanbul, 1964.

GREENWAY, David, Trade Policy and The New Protectionism, St. Martin Press, New York, 1983.

GÜLERMAN, Adnan, Avrupa Birliği'ne Bir Adım Daha: Gümrük Birliği, EBSO 50. Kuruluş Yıldönümü Yayını, İzmir, 1995.

GÜNKUT, Ahmet, GATT Kuralları ve Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri, TOBB Yay. No:254, Ankara, 1993.

- ÜRAN, Nevzat / İsmail AKTÜRK, Uluslararası İktisadi Kuruluşlar, Akliselim Ofset, İzmir, 1992.**
- IATİPOĞLU, Zeyyat / Mustafa AYSAN, Türkiye Ekonomisinde 1994 Bunalımı, Beta Basım, İstanbul, 1994.**
- DTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, HDTM AT Koor. Gen. Müd. Ankara, 1993.**
- INTERMEDIA, AB ile Gümrük Birliği, Intermedia Yay. No:6, İstanbul, 1995.**
- VCEKARA, Ahmet, Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri, İTO Yay. No:1995 - 14, İstanbul, 1995.**
- VEÇİ, Barboros, AB ve Türkiye'de Sübvansiyonlar, M.Ü. AT Enst. Doktora Tezi, İstanbul, 1993.**
- TO, Dış Ticarete Liberalleşme ve İthalat Eğilimleri, İTO Yay. NO: 1994 - 27, İstanbul, 1994.**
- YİBOZKURT, Erol, Uluslararası İktisat, Teori ve Politika, Ezgi Kitabevi, Bursa - 1995.**
- JOHNSON, Harry G., Tarifeler ve İktisadi Kalkınma: Teorik Bazı Konular, Çev: Nazım İNGİN, İKV Çeviri Dizisi NO:1, İstanbul - 1978.**
- KARAKAYALI, Hüseyin, Makro Ekonomi, Bilgehan Basımevi, İzmir - 1995.**
- KARLUK, Rıdvan, Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, A.Ü. Basımevi, 2. Baskı, Eskişehir, 1995.**
- KARLUK, Rıdvan, Türkiye Ekonomisi, Beta Basım, 3. Baskı, İstanbul, 1995.**
- KARLUK, Rıdvan, Uluslararası Ekonomi, Beta Basım, İstanbul - 1996**
- LAFFER, Arthur B. / Marc A. MILES, International Economics In An Integrated World, Scot Foresman and Company, Dallas, 1982.**
- MORGİL, O rhan, A. Ali KARACA / İbrahim EROL, Türkiye'nin AT'ye Tam Üyeliğinde Karşılaştırmalı Yapısal Sorunları, Malatya, 1992.**
- MUTER, Naci B., Vergileme ve Dış Ticaret, Manisa, 1989.**
- NEBİOĞLU, Hüsamettin, AB'nin Genişleme Süreçlerinde Yaşanan Ticari Gelişmeler ve Türkiye'nin AB Ülkelerinden İthalatının Muhtemel Geleceği Hakkında Düşünceler, DPT Yay. Ankara, 1996.**
- NEUMARK, Fritz, Dış Ticaret Siyaseti, Çev: Sabri F. ÜLGENER, İ.Ü. Yay.No: 68, İkt. Fak. Yay.No: 2, 1938.**
- NURAY, Haluk / Şirin ÇALIŞ, AB'de Tarife Dışı Engeller ve Bu Çerçeve Türkiye - AB Gümrük Birliğinin Değerlendirilmesi, İKV Yay. No:140, İstanbul, 1996.**

- OLALI, Hasan*, Dış Ticaret Teorileri ve Politikası, Ege üniversitesi Matbaası, İzmir - 1966.
- ORSAN, Suat*, Dış Ticaret Serbestleştirilmesinin Ekonomik Kalkınmaya Etkisinin Ölçülmesi Üzerine Bir Model Denemesi, Uzmanlık Tezi, DPT Yay. NO:1689, İPD:408, Ankara - 1979.
- ÖZDEMİR, Hülya*, GATT Sistemi Kapsamında Türkiye Tekstil ve Konfeksiyon Sanayii Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi, İzmir Ticaret Odası Yay. No:31, İzmir, 1997.
- SAMUELSON, Paul A.*, İktisat, Çev: Y. DEMİRGİL, 6. Baskı, Doğu Matbaası, Ankara, 1965.
- SERİN, Necdet*, Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası (1923 - 1973), A.Ü. SBF. Yay. No:388, A.Ü. Basımevi, Ankara, 1975.
- SEYHAN, Faik*, Türkiye'de Dış Ticaretin Gelişimi ve Politikası, E.Ü. İTBF. Lisansüstü Tez, İzmir, 1975.
- SEYİDOĞLU, Halil*, Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama, 6.Baskı, İstanbul Matbaası, İstanbul - 1988.
- SEYİDOĞLU, Halil*, Uluslararası İktisat, Teori, politika ve Uygulama, 10.Baskı, Güzem Yay.No:9, İstanbul - 1994.
- ŞAHİN, Hüseyin*, İktisada Giriş, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa - 1992.
- ŞAHİN, Hüseyin*, Türkiye Ekonomisi, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1995.
- ŞENSOY, Abdurrahman*, Türkiye'de İhracata Yönelik Sanayiinin İthalata Bağımlılığı, DPT - Ankara, 1983.
- TEZEL, Yahya S.*, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi, Tarih Vakti Yurt Yayınları, Türkiye Araştırmaları 10, İstanbul, 1994.
- TBMM*, Tutanak Dergisi, Dönem 10, Toplantı 36. ss.229, 16.11.1956.
- TBMM*, Tutanak Dergisi, Dönem 10, Toplantı 3. ss.676 01.12.1969.
- TOGAN, Subidey*, 1980'li Yıllarda Türk dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaretin Liberalizasyonu, Eximbank Araştırmaları No:1, 1992.
- TOPRAK, Vamık*, Gümrük Teorileri ve Politikası, Sevinç Matbaası, Ankara, 1965.
- TÜSİAD*, The Turkish Economy 1982, İstanbul, 1982.
- TÜSİAD*, The Turkish Economy 1983, İstanbul, 1983.
- TÜSİAD*, The Turkish Economy 1984, İstanbul, 1984.

TÜSİAD, Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji, Yay. No: T - 194, 6-167, İstanbul, 1994.

VAKIFBANK - TESAV, Gümrük Birliğinin Türkiye Ekonomisine Muhtemel Etkileri, Vakıfbank Araştırma Dizisi No:1, İstanbul, 1995.

YAZMAN, M. Öğüt, Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1973.

YILMAZ, Şiir Erkök, Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi, G.Ü. Yay. No: 178, İİBF Yay.No:57, Ankara - 1992

YÜKSEL, Ali Sait, Türkiye İlişkileri Açısından AET, Eskişehir İTİA Yay. No:157 / 99, AT Enst. Yay. No:12, Eskişehir, 1975.

MAKALELER:

ADKO, “Türkiye'nin İthalatta Fon Uygulamaları GATT Engelini Aştı”, ADKO İhracat Dergisi, Sayı:124, Aralık 1985.

AKÇİN, Remzi, “Gümrük Mevzuatında Yapılan Değişiklikler”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, sayı:21-22, Ocak - Nisan 1996.

AKMAN, M. Sait, “Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye İthalat Politikası ve İthalat Rejimi”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:21-22, Ocak - Nisan 1996.

AKMAN, M. Sait, “Ticari Uyuşmazlıklarda DTÖ'nün Rolü Artıyor mu?”, 08.02.1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi.

AKMAN, M. Sait, “Uluslararası Ticarete GATT Sisteminin Yeniden Yapılanması ve Dünya Ticaret Örgütü”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:24, Temmuz - Ağustos 1996.

AKMANSU, Mehmet, “Gümrük Tarifelerinde İndirim Sağlama Konusunda Milletlerarası Çalışmalar ve 1956 Tarife Müzakereleri”, Maliye Enstitüsü Konferansları, (2. seri), İ.Ü. Yay. No:58, İkt. Fak. Yay. No: 98, Maliye Enst. Yay. No:4, Sermet Matbaası, İstanbul, 1995.

AKTAN, Okan H., “GATT Anlaşmaları: Analitik Tarihi”, GATT Uruguay Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, TUİSAV, Ankara, 1994.

Ankara Sanayi Odası, “Dünya Ticaretinde Yeni Perspektifler, Uruguay Round'un Başarısı ve GATT”, Asomedy, Aralık - 1994.

AROLAT, Osman S., “2005'i Hatırlatan Uygulama”, 27.11.1996 tarihli Dünya Gazetesi.

Ata Menkul Değerler Araş.Böl., “Demir-Çelik Sektörü”, 13.01.1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi.

ATAKLI, Aynur / M. ALICI, “Uluslararası Hizmet Ticareti ve GATT”, Yaklaşım, Sayı:34, Eylül - 1995.

ATMACA, Reyhan, “Türkiye - AB Gümrük Birliği Sürecinde Kaydedilen Adımlar”, Hedef, Sayı:22, Eylül - 1995.

AYDEMİR, Cengiz, “Türkiye’nin İthalat Politikası ve Mer’i İthalat Mevzuatı”, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı:14, Eylül - 1992 /3.

AYDEMİR, Cengiz, “Dampingli ve Sübvansiyonlu İthalata Karşı Önlem: 3577 Sayılı Kanun”, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı:5, 1990/1.

BALCI, Bayazıt, “GATT Kıymet Anlaşması Çerçevesinde Gümrük Kıymetine Esas Alınacak Satış Bedeli”, Vergi Dünyası, sayı:155, Temmuz - 1994.

BOLAT, Ömer, “Türkiye İle AB Arasında Gümrük Birliği ve Ortaya Çıkan Olumsuzluklar”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı: 23, Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos 1996.

BOLAT, Ömer, “Uluslararası Ticarete Çok Taraflı Korunma Mekanizması: GATT’ın XIX. Maddesi ile İlgili Gelişmeler”, Banka ve Ekonomik Yorumlar, Sayı:3, Mart - 1986.

BOTSALI, Fatih, “Gümrük Birliği ile Gümrük ve Fon Gelirlerindeki Kayıp ÖTV ile Karşılacaktır.”, İpekyolu, sayı:96, Ocak - 1991.

BUDAK, Ali Cem, “Yeni Korumacılık, Antidamping, AT ve Türkiye”, M.Ü. AT Enst. Avrupa Araştırmaları Dergisi, Cilt:1, Sayı:1-2, 1991.

ÇEŞTEPE, Hamza, “Uluslararası Ticarete Karşılaştırmalı Üstünlükten Rekabetçi Üstünlüğe”, Çerçeve, Sayı:15, Ağustos - Ekim 1995.

DEMİR, Fikret, “DTÖ’nün Devlet ihaleleri Anlaşması”, Maliye Dergisi, Sayı:121, Ocak - Nisan 1996.

DİNÇMEN, Yener, “GATT veUruguay Round Müzakereleri”, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı:20, Mart 1994 -1.

DİZİOĞLU, Tamer, “İthalat Rejimi ve Politikasında Meydana Gelen Son Değişiklikler ve Gelişmeler”, Dış Ticaret Seminer Tebliği, Ankara, 1989.

DUMAN, Mehmet, “Gümrük Birliğine Uyum Sürecinde Türk Endüstri ve Dış Ticaretinde yapısal Değişme ve Beklentiler”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:25-26, Eylül - Aralık 1996.

EKİNCİ, İbrahim, “G.B.’ye Uyum sağlayamadık”, 11 Kasım 1996 tarihli Dünya Gazetesi.

ERİŞ, İbrahim, “İthalat Rejimi ve Uygulaması”, İTO Dış Ticaret Seminer Tebliği, İstanbul, 1996.

ERİŞ, Meral GEZGİN, “Gümrük Birliği Çerçevesinde İşlenmiş Tarım Ürünleri”, İKV Dergisi, Kasım - Aralık 1996, s.5.

EROL, Kemal, “Rekabet Kurulunun Yapısı ve Yetkileri”, İKV Dergisi, Sayı:132, Eylül - Ekim 1996.

ERZAN, Refik, “Uruguay Round: Ekonomi Tarihinde Yeni Bir Çığır”, Görüş, Ocak -1994.

ESİN, Arif, “6 Mart 1995 ve 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Özel Sayı, Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos 1996.

ESİN, Arif, “Polimik”, 09.01.1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi.

FIGLALI, Ayşegül/ İ. Hakkı GÖKAL / Baki ALKAÇAR, “Türkiye Dış Ticaretinin Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, -1938-1988 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, HDTM Ekonoik Araştırmalar ve Değerlendirme Gen. Müd., Ankara, 1988.

GÖÇER, Haydar, “Tam Üyelik Hedefinde AB-Türkiye Gümrük Birliğinin Gelişimi”, Gümrük Kontrolörlerinin Tez, Seminer ve Çalışma Notları, A.Ü. AT Araşt. ve Uyg. Merk. AT ve Uluslararası İlişkiler 6. Dönem Uzmanlık Eğitim Programı Tezi, Özışık Matbaacılık, Anakar, 1995.

GÖKÇE, Deniz “Bedelsiz İthalat: Gerçek Bir Temel Fıkrası”, 03.11.1996 tarihli Yeni Yüzyıl Gazetesi.

GÜBE, Yalçın, “Karşılıklı İktisadi Bağımlılık: Değerlendirme”, Hazine ve Dış Ticaret Dergisi, Sayı:18, 1993-3

GÜNEY, Yusuf, “Kıymet Bilmecesi”, Gümrük Dünyası, Sayı:10, Temmuz - 1996.

GÜNEY, Yusuf, “Gümrük Birliği Çerçevesinde İthalat Rejiminde Yapılan Değişiklikler”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, sayı:21-22, Ocak - Nisan 1996.

GÜMRÜK BİRLİĞİ ARAŞ. MERKEZİ, “Hassas Ürünlere Yönelik Telafi Edici Vergi Uygulaması”, OAİB Bülteni, Sayı:12

İNAL, Fasih, “AB ile İlişkiler (2)”, Gümrük Dergisi, sayı:13, Haziran - 1995.

KAYA, Ümit, “İthalatta Gözetim ve Korunma Önlemleri”, Gümrük Dergisi, Sayı:18, Eylül - 1996.

KAYA, Yonca, “AT Ortak Dış Ticaret Politikası”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:19-20, Eylül - Aralık 1995.

KILIÇ, Ramazan, “Ekonomik Entegrasyon Teorisi”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı: 24, Temmuz-Ağustos 1996.

KELEŞ, Şükrü, “Avrupa Topluluğu’na Tam Üyelik Sürecinde Gümrük Birliği ve İhtisas Gümrüklerinin Yapısı”, Gümrük Müfettişlerinin Tez, Seminer ve Çalışma Notları, Seminer Notu, Özışık Matbaacılık, Ankara, 1995.

MARTIN, Will, L.Alan WINTERS “The Uruguay Round: Widening and Deepening the World Trading System, World Bank Research Bulletin, Volume 6, Number 5, November-December 1995.

MAZGİT, İsmail / Yaşar UYSAL, “GATT Tarım Anlaşmasının Dünya Tarım Ürünleri Ticareti ve Türkiye Tarım Sektörü Üzerine Etkileri”, Prof. Dr. Nezihe SÖNMEZ’e Armağan, D.E.Ü.İ.İ.B.F. Yayını, İzmir, 1997.

MICHAELY, /Armeane CHOKSI, / Demetris PAPAGEORGIOUS, “Dış Ticareti Serbestleştirme Planı”, Çev: Ali Asker Demirhan, Maliye Dergisi, Sayı: 95, Temmuz-Ağustos 1989.

MOR, Hıdır, “Kuruluşundan Uruguay Round’a Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması”, Gümrük Kontrolörleri Tez, Seminer ve Çalışma Notları, Çalışma Notu, Özışık Matbaacılık, Ankara, 1995.

MORTAN, Kenan, “APEC ve WTO Zirveleri”, 24.12.1996 tarihli Dünya Gazetesi.

Orta Anadoluİhracatçı Birlikleri (OAİB), “Türkiye - AB Ortaklık Konseyi Kararı’nda Belirtilen Hassas Ürünler”, OAİB Bülteni, Sayı:27 - 28. Temmuz-Ağustos 1996.

Orta Anadoluİhracatçı Birlikleri (OAİB), “Gelişmekte Olan Ülkelerin İhracatçıları için Uruguay Round ile Gelen Pazar Fırsatları ”, OAİB Bülteni, Sayı:15 , Haziran 1995.

OKTAR, Suat, “Yeni Korumacılık ve Azgelişmiş Ülkeler”, İktisat ve Maliye Dergisi, Sayı:12, Mart - 1986.

ONGUN, Tuba, “Uruguay Round Anlaşmalarının Özü”, GATT Uruguay Round Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, TUISAV, Ankara, 1994.

OYGUR, Halime, “Yeni Korumacılık”, Ankara Sanayi Odası Dergisi, Eylül - Ekim 1989.

REPUBLIC of TURKEY, “Implications of The Uruguay Round on The Turkish Foreign Trade”, Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries, Volume 16, Number 3-4, July - October 1995.

SARAÇOĞLU, Tefik, “AT, EFTA ve Doğu Avrupa Ülkeleri”, Türkiye’nin Dış Ekonomik İlişkilerinde Yeni Ufuklar, Uluslararası Seminer, İSO Araşt. Dairesi Yay. No:1992-6, Beta Basım, İstanbul, 1992.

SOYSANLI, Muzaffer, “Dış Ticarete teknik Düzenlemeler ve Standadizasyon Rejimi ve Gümrük Birliği Çerçevesinde Teknik Mevzuat Uyumu”, Dış Ticaret Dergisi, Sayı:1, Nisa - 1996.

SÜNÇÜ, Özlem / Duygu LELOĞLU, “TV İhracatçılarına AB Şoku”, 21.02.1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi.

SÜNER, Süreyya, “Uluslararası Ticarete Yeni Korumacılık Yöntemleri”, 1980 - 1990 Döneminde Türkiye’de Ekonomik Politika ve Uygulamalar, HDTM, Ankara, 1991.

ŞAHİN, Mehmet, “Ülke Ekonomilerinde Bir Kalkınma Aracı Olarak Korumacılık ve Gümrük Birliği Öncesinde ve Sonrasında Korumacılık Tedbirleri”, Gümrük Dünyası, Sayı: 8, Ocak-1996.

ŞAHİNALP, Bülent, “Dış Ticarete 2000 Yılı Hesapları”, İhracatta Görünüm, sayı:2, Eylül - 1995.

ŞAHİNÖZ, Ahmet, “Uruguay Round Sonrası Türk Tarımı”, GATT Uruguay Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, TUISAV Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Ankara, 1994.

TOGAN, Subidey / Ercüment A. ENÇ, “Uruguay Round: Dünya Ekonomisinde Öngörülen Gelişmeler ve Türkiye’ye Sağlayacağı Yararlar”, İşletme ve Finans, Sayı:100, Temmuz - 1994.

TÖRE, Nahit, “Bedelsiz’in Bedeli”, 23.12.1996 tarihli Finansal Forum Gazetesi.

TÜRKÜNER, Ercan, “Gümrük Birliği Teorisi ve Türk Sanayiinin AT Karşısındaki Rekabet Gücü”, Maliye Dergisi, Sayı:114, Temmuz - Eylül 1993.

ULUTAŞ, Erdoğan, “İthalatın Yapısal İncelemesi”, 1938 - 1988 Döneminde Türkiye Ekonomisindeki Gelişmeler ve Dış Ticaretimizin Konumu, HDTM Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Gen. Müd., Ankara, 1988.

US, Melek, “Uruguay Round’un Teşvik Sistemimin ve Döviz Kazandırıcı Faaliyetler Üzerine Etkileri”, GATT Uruguay Round Müzakerelerinin Sonuçları ve Etkileri, TUISAV, Ankara, 1994.

UZ, Hakkı, “Türkiye ve AB İlişkilerinde İthalatta Haksız Rekabetin Değerlendirilmesi”, Araştırmalar - 2, Gümrük Kontrolörleri Derneği Yay. No:5, Gürler Ofset, Ankara, 1996.

VANSTON, Nicholas, “Bölgesel Entegrasyonun Fiyatı”, İktisat, Sayı:340, Temmuz - 1993.

YALÇINER, Uğur G., “Gümrük Birliği ve Türkiye’de Sınai Mülkiyet Haklarının Korunması Konusunda Gelişmeler”, Hedef, Sayı:28, Mart - 1996.

YALÇINER, Uğur G., “Gümrük Birliği ve Türkiye’de Sınai Mülkiyet Haklarının Korunması Konusunda Gelişmeler”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:21 -22, Ocak - Nisan 1996.

YAŞAR, Ertuğ, “Üçüncü Ülkelere Uygulanan Kota ve Gözetim Önlemleri”, Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı:21-22, Ocak - Nisan 1996.

YÜCEL, Faruk, “EBK ve SEK’in Özelleştirilmesi Hayvansal Ürünler Üretimini Olumsuz Etkiledi”, Agro Endüstri, Dünya Özel Sayfaları 52, 26 Aralık 1996.

..... “Türkiye’nin Ticareti Kırk Ülkeyle”, İhracatta Görünüm, Sayı: 16, Ocak - 1997.

..... “ ABD’de WTO’da Türkiye Aleyhine Panel İstedi”, 21.01.1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi.

..... “ Enformasyon Teknolojisi Ürünlerinde Tarife İndirimi”, 25.12.1996 tarihli Finansal Forum Gazetesi.

..... “AB’den Pamuklu Mensucatımıza Büyük Darbe”, 21.11.1996 tarihli Dünya Gazetesi.

..... “İhracatta Umut Gelecek Bahara”, İhracatta Görünüm, Sayı: 16, Ocak-1997.

..... “ÖTV Hayatı Zorlayacak”, 20.01,1997 tarihli Finansal Forum Gazetesi.

..... AGRO- ENDÜSTRİ, Dünya Özel Sayfaları 52, 26.12.1996.

.....DTM, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 1, Nisan 1996.

TABLO 1.
GATT SINIFLANDIRMASINA GÖRE TARİFE DIŞI ENGELLER

BİRİNCİ TİP ENGELLER (İthalat Üzerinde Ticaret Sapırtıcı Amacı olanlar)	İKİNCİ TİP ENGELLER (Ticaret kısıtlayıcı amacı olanlar)	ÜÇÜNCÜ TİP ENGELLER (Ticaret üzerinde yan etkileri olanlar)
<u>A.Miktar üzerinde Etkisi olan.</u>	<u>A.Miktar üzerinde Etkisi olan</u>	<u>A.Miktar üzerinde Etkisi olan</u>
1. Global İthalat Kotaları	1. İletişim - Medya Kısıtlamaları	1. Silah Endüstrisi gibi alanlarda Hükümetlerin imal. ve dağıt. tekeli
2. İkili İthalat Kotaları	2. Reklamların Kantitatif olarak kısıtlanması	2.Hükümetin ticareti engelleyen yapısal ve Bölgesel Kalkınma politikaları
3. Kısıtlayıcı Lisans	<u>B.Fiyat ve Maliyet Üzerinde Etkisi Olanlar</u>	3. Hükümetin geçici ödemeler dengesi tedbirleri
4. Libereal Lisans	1. Paketleme ve etiketleme kuralları ile ilgili düzenlemeler	4. Ulusal vergi programında Değişiklikler
5.Gönüllü ihracat kısıtlamaları	2. Sağlık ve temizlik düzenlemeleri	5. Ulusal sosyal güvenlik sisteminde değişiklikler
6. Ambargolar	3. Güvenlik ve sanayi standartları	6.Sermaye Amortismanı metodlarında değişiklikler
7. Hükümet Alımları	4.Sınır Vergisi düzenlemeleri	7. Finansmanı hükümetçe sağlanan savunma, havacılık ve askeri olmayan projelerin yan etkileri
8. Devler ticareti uygulamaları	5. Kullanıcı vergileri ve kesinteleri	8.hükümet alımlarının sebep olduğu ölçek etkileri
9. Dahili girdi düzenlemeleri	6. Gümrük işlemlerini sona erdirme ile ilgili düzenlemeler	9. Ulusal standartların kural ve uygulamalarında değişiklikler
<u>B.Fiyat ve Maliyet Üzerinde Etkisi Olanlar</u>	7. Gümrük sınıflandırma işlemleri	10. Dış taşımacılık vergileri ve hükümetçe garanti edilen uluslararası taşımacılık anlaşmaları
1. Değişken ithalat resimleri	8. Gümrük değerlendirme işlemleri	11.Liman transfer maliyetleri
2. Avans teminat zorunluluğu	9.Döviz kısıtlamaları	
3.Antidamping vergileri	10.Beyan düzenlemeleri	
4.Telafi edici kesintiler	11. İthal - rekabetçi endüstriler için müteşebbislere hükümetçe sağlanan araştırma, kalkınma ve diğer finansal yardımlar.	
5.İthal-rekabetçilere sübvansiyonlar		
6.İthalatçılara kredi kısıtlaması		
7.İthal-rekabetçilere vergi kolaylığı		
8. Ayrımcı dahili navlun maliyetleri		
9.Uluslararası mal anlaşmaları		
10. Düzenli pazarlama anlaşmaları		

KAYNAK: Mehmet Metin EKER, Çok Tarafli Ticaret Sistemi, Yeni Korumacilik ve Türkiye, a.g.e., EK.II

TABLO 2.

**SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN BAŞLATTIKLARI ANTI-DAMPİNG UYGULAMALARI
VE FARK GİDERİCİ VERGİLER
1981 - 1990**

<u>Sınırlandırmaları</u>	<u>Geçici Önlemler</u>		<u>Kısıtlayıcı Vergiler</u>		<u>Fiyat</u>		
	<u>Ülke</u>	<u>Gelişmiş</u>	<u>Gelişmekte</u>	<u>Gelişmiş</u>	<u>Gelişmekte</u>	<u>Gelişmiş</u>	<u>Gelişmekte</u>
Anti Damping Uygulamaları							
A.B.D.	165	167	169	128	3	2	
AT	42	53	39	39	46	81	
Kanada	155	83	125	88	13	3	
Avustralya	79	79	77	45	25	9	
Fark Giderici Vergiler							
A.B.D.	73	154	43	100	1	9	
AT	1	0	1	2	0	0	
Kanada	11	6	8	2	1	0	
Avustralya	27	3	2	0	9	1	

KAYNAK: Ahmet İNCEKARA, Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri, a.g.e., s.43.

TABLO 3.

SEÇİLMİŞ GELİŞMİŞ ÜLKELERDE ÇEŞİTLİ TARİFE DIŞI ENGELLERİN İTHALATI KAPSAMA ORANLARI

<i>Mal Grubu</i>	<u>Tüm TDE (a)</u>		<u>Bazı TDE (b)</u>		<u>Miktar Kısıtlamaları</u>		<u>GİK (c)</u>	
	<i>1988</i>	<i>1990</i>	<i>1988</i>	<i>1990</i>	<i>1988</i>	<i>1990</i>	<i>1988</i>	<i>1990</i>
Gıda	35,4	35,9	32,9	31,8	26,5	25,3	2,8	1,5
Gıda ve Canlı Hayvanlar	38,8	39,3	35,8	34,5	29,8	28,4	3,4	1,7
Bitkisel Yağlar.	7,4	7,4	6,9	6,9	5,8	5,8		
Hayvansal Yağ.	10,1	10,0	9,6	9,6	4,3	4,2		
Tarımsal Hammaddeler	4,3	4,3	2,9	2,9	2,4	2,4		
Madenler Ve Metaller	19,0	17,9	12,7	11,6	12,7	11,5	10,4	10,3
Demir ve Çelik	56,2	52,9	38,9	35,3	38,9	35,3		
Demir dışı Met.	0,8	0,8	0,2	0,2	0,2	0,2		
Yakıtlar	17,9	17,9	13,5	13,5	12,7	12,		
Kimyasallar	10,7	10,8	6,7	6,6	5,5	5,4		
Kimyasallar Dışındaki	16,0	17,8	11,0	11,0	10,4	10,3	8,7	8,8
İmal. Sanayi Mamul.								
Deri	9,3	13,2	1,3	1,3	1,3	1,3	0,2	0,2
Tekstil	38,6	38,7	34,2	34,3	34,1	34,1	24,6	24,6
Giyim eşyası	63,7	63,1	57,1	56,6	57,1	56,6	53,6	53,0
Ayakkabı	19,7	19,7	1,9	8,0	1,9	8,0	0,9	7,6
Ulaştırma Araç.		54,9		29,6		28,4		28,0
Yakıt Dışı Tüm Mallar	17,3	18,5	12,7	12,5	11,5	11,3	7,2	7,1
Tüm Mallar	17,4	18,4	12,8	12,6	11,6	11,4	6,3	6,2

KAYNAK: Küreselleşme, Bölgesel Entegrasyonlar ve Türkiye, a.g.e., s.37.

TABLO 4.

SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE GÖNÜLLÜ KISITLAMA ANLAŞMALARI (GİK) (1989)

<i>Sektörler</i>	<i>GKA</i>	<i>Uygulayan Ülke</i>	<i>GKA</i>
Tarım ve gıda sanayi	60	Avrupa Topluluğu	127
Çelik ve çelik ürünleri	50	ABD	67
Elektronik ürünleri	27	Kanada	12
ÇEA dışı tekstil / Konfeksiyon	21	Japonya	12
Otomotiv ve ulaştırma araçları	17	İsveç	6
Ayakkabı	16	Avustralya	4
Makina Aksamı	13	Norveç	3
Diğer	32	Finlandiya	3
		İsviçre	1
		Avusturya	1
Toplam	236	Toplam	236

KAYNAK: M. Sait AKMAN, “ Uluslararası Ticarete GATT Sisteminin Yeniden Yapılanması ve Dünya Ticaret Örgütü” a.g.m., s.25.

TABLO 5.

SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE TOKYO TURU ÖNCESİ VE SONRASI TARİFE ORANLARI

Ortalama Tarife Seviyesi

		Tokyo Turu Öncesi	Tokyo Turu Sonrası	Azalma Oranı (%)
A.B.D.	AO	6,2	4,4	30
	BO	12,1	7,0	42
AB	AO	6,6	4,8	27
	BO	8,1	5,6	31
JAPONYA	AO	5,2	2,6	49
	BO	10,2	6,0	41
KANADA	AO	12,7	7,9	38
	BO	12,4	7,2	42
İSVEÇ	AO	5,2	4,3	23
	BO	5,9	4,8	19
NORVEÇ	AO	4,2	3,2	23
	BO	8,5	6,5	23
İSVİÇRE	AO	3,2	2,5	23
	BO	3,8	2,8	26
YENİ ZELANDA	AO	22,4	17,6	21
	BO	26,2	20,0	24
AVUSTURYA	AO	9,0	7,8	13
	BO	11,6	8,1	30
FİNLANDIYA	AO	6,0	4,8	20
	BO	13,0	11,2	14

Not: AO: Ağırlıklı Ortalama

BO: Basit Ortalama

KAYNAK: David GREENWAY, Trade Policy and The New Protectionism, St. Martin Press, New York, 1983, p.95.

TABLO 6.

DÜNYA TİCARET ÖRGÜTÜ KURULUŞ ANLAŞMASI

EK-1	EK-2
Ek - 1 / a Ek - 1 / b Ek - 1 / c Mal Ticaretinde Hizmet Tic. Genel Ticarete Bağlantılı Çok taraflı Anl. Fikri Mülkiyet Hak. Anlaşması ve ekleri (GATS) Anlaşması (TRIP)	Anlaşmazlıkların çözümü Kural ve Yöntemleri Hakkında Anlaşma
GATT 1994 Tarım Anlaşması Tekstil ve Giyim Anlaşması Ticarete Teknik Engeller Anlaşması Ticarete Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması Sevk Öncesi İnceleme Anlaşması Menşe Kuralları Anlaşması İthalat Lisansları Anlaşması Sübvansiyonlar ve Telafi Edici Önlemler Anlaşması Korunma Önlemleri	EK-3 Ticaret Politikalarını İnceleme Mekanizması
	EK-4 Çoklu Taraflı Ticaret Anlaşmaları
	Sivil Uçak Ticareti Anlaşması Devlet Alımları Anlaşması Uluslararası Süt Ürünleri Anlaşması Uluslararası Sığır Eti Anlaşması

KAYNAK: M. Sait AKMAN, "Uluslararası Ticarete GATT Sisteminin Yeniden Yapılanması ve Dünya Ticaret Örgütü", a.g.m., s.31.

TABLO 7.

**SEÇİLMİŞ ÜLKELERİN URUGUAY TURU ÖNCESİ VE SONRASI ORTALAMA A
TARİFE ORANLARI**

	Ortalama Oran		Ortalama MFN / GSP Oranı	
	Uruguay Öncesi	Uruguay Sonrası	Uruguay Öncesi	Uruguay Sonrası
Tarım Ürünleri				
Kanada	7,6	4,9	5,5	3,8
AB	23,5	16,8	22,8	16,6
Japonya	19,5	14,9	18,2	14,5
ABD	9,1	7,0	6,0	4,9
Tropikal Tarım Ürünleri				
Kanada	1,2	0,6	0,6	0,3
AB	17,4	10,0	15,2	9,4
Japonya	17,4	10,9	9,9	8,4
ABD	2,1	1,2	1,5	0,8
Tekstil ve Hazır Giyim				
Kanada	22,1	15,6	21,4	15,4
AB	11,9	10,1		
Japonya	11,7	7,9	5,2	5,0
ABD	18,7	16,9	18,5	16,7
Deri ve Ayakkabı				
Kanada	19,8	15,0	18,3	14,5
AB	9,1	7,8	0,2	0,1
Japonya	13,3	11,5	8,4	7,5
ABD	9,6	9,1	9,2	8,6
Tüm Sektörler				
Kanada	12,4	7,4	7,5	5,3
AB	9,8	6,9	5,1	3,5
Japonya	7,4	4,7	4,3	3,4
ABD	7,6	5,5	4,7	3,8

MFN / GSP: En Çok Gözetilen Ülke / Genel Tercihler Sistemi

KAYNAK: Rıdvan KARLUK, Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar, a.g.e., s.165.

TABLO 8.

GELİŞMİŞ ÜLKELERİN BAŞLICA SANAYİ ÜRÜNLERİNDEKİ TARİFE İNDİRİMLERİ

Ürün Kategorileri	İthalat Değeri (Milyar Dolar)		Ağırlıklı Tarife Oranları (%)						
	Tüm Ülkeler	Gelişmekte Olan Ülkeler	Tüm Ülkelerden İthalat			Gelişmekte Olan Ülkelerden İthalat			
			UR Öncesi	UR Sonrası	Ind.	UR Öncesi	UR Sonrası	Ind.	
Sanayi Ürünleri	736,9	169,7	6,3	3,8	40	6,8	4,3	37	
Balık ve Balık Ürünleri	18,5	10,6	6,1	4,5	26	6,6	4,8	27	
Tahta, Kağıt ve Hamuru, Mobilya	40,6	11,5	3,5	1,1	69	4,6	1,7	63	
Tekstil ve Giyim	66,4	33,2	15,5	12,1	22	14,6	11,3	23	
Deri lastik ve Ayakkabı	31,7	12,2	8,9	7,3	18	8,1	6,6	19	
Metaller	69,4	24,4	3,7	1,4	62	2,7	0,9	67	
Kimyeviler	61,0	8,2	6,7	3,7	45	7,2	3,8	47	
Nakliye ekipmanları	96,3	7,6	7,5	5,8	23	3,8	3,1	18	
Elektriksiz Makinalar	118,1	9,8	4,8	1,9	60	4,7	1,6	66	
Elektrikli Makinalar	86,0	19,2	6,6	3,5	47	6,3	3,3	48	
Minareller ve Değerli taşlar	73,0	22,2	2,3	1,1	52	2,6	0,8	69	
İşlenmiş Maddeler	76,1	10,9	5,5	2,4	56	6,5	3,1	52	

NOT: UR = Uruguay Round ; Ind = İndirim

KAYNAK: Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri, “ Gelişmekte Olan Ülkelerin İhracatçıları İçin Uruguay Round ile Gelen Pazar Fırsatları”, OAİB Bülten, Haziran - 1995, s.15.

TABLO 9..

GELİŞMİŞ ÜLKELERİN GELİŞMİŞ ÜLKELERİN TARIM ÜRÜNLERİNDE GERÇEKLEŞTİRDİKLERİ TARİFE İNDİRİMLERİ (%)

	<u>Gelişmiş</u> <u>ülkeler</u>	<u>Avrupa Birliği</u>	<u>A.B.D</u>	<u>Japonya</u>
Tüm Tarımsal ürünler	37	37	39	36
Meyve ve Sebze	36	28	39	33
Kahve, Çay, Kakao, Mate	35	41	21	33
Şeker	30	27	23	27
Baharatlar	35	43	38	30
Tahıllar	39	44	50	31
Hayvansal Ürünler	32	42	34	34
Bitkisel, katı ve Sıvı Yağlar	40	42	42	46
Çiçekler, bitkiler, bitkisel ürünler	48	53	42	42
İçecekler	38	28	50	40
Süt ürünleri	26	36	15	18
Tütün	36	25	41	16
Diğer Tarımsal Ürünler	48	48	51	43
Tropikal Ürünler	43	40	42	45
Tropikal İçecekler	46	53	39	35
Baharat, çiçek ve bitkiler	52	61	47	55
Çeşitli bitkisel ve sıvı yağlar	40	41	48	51
Kökler, pirinç, tütün	40	30	42	24
Tropikal meyveler ve fındık	37	26	38	42

KAYNAK: Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri, "Gelişmekte Olan Ülkelerin...", a.g.m., s.18.

TABLO 10.

**GELİŞMİŞ ÜLKELERİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDEN İTHAL
ETTİKLERİ ÜRÜN GRUPLARINDAKİ TARİFE İNDİRİMLERİ**

Ürün Kategorisi	İthal Değeri (Milyar Dolar)	Ortalama Tarife	
		UR Öncesi (%)	UR Sonrası(%)
<i>Tarım Sanayi Ürünleri</i>			
Hammaddeler	36,7	2,1	0,8
Yarı İşlenmiş Ürün Üreticileri	36,5	5,4	2,8
Nihai Ürün	96,5	9,1	6,2
<i>Tüm Tropikal Sanayi Ürünleri</i>			
Hammaddeler	5,1	0,1	0,0
Yarı İşlenmiş Ürün Üreticileri	4,3	6,3	3,4
Nihai Ürün	4,9	6,6	2,4
<i>Doğal Kaynaklı Ürünleri</i>			
Hammaddeler	14,6	3,1	2,0
Yarı İşlenmiş Ürün Üreticileri	13,3	3,5	2,0
Nihai Ürün	5,5	7,9	5,9

NOT:UR = Uruguay
Round

KAYNAK: Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri, " Gelişmekte Olan Ülkelerde...", a.g.m.,
s.16.

TABLO 11.

**GATT CENEVRE TARİFE GÖRÜŞMELERİNDE ABD'YE TANINAN
TARİFE TAVİZLERİ**

<i>Eşya Cinsi</i>	<i>İndirimli Vergi Oranı (%)</i>
Reçineli Zamklar, gom alestik	15
Gliserin	5
Ksilol	12
Asbestostan	20
Bitümen	20
Demirden dosya dolapları, kutuları, çekmeceler ve bunların parçaları	
Sade ve boyalı	37
Yaldızlı ve sırlı	15
Makina ve tahrik edilen yol silindirleri	5
Buzdolapları ve soğutma makinaları	
50 kg. 'a kadar	8
50-100 kg.	5.5
150-10.000 kg.	5
10.000 kg. 'dan ağır olanlar	10
Yazı makinaları	5
Hesap makinaları, kaydedici cihazlar	5
Ayrırcı ve tasnif edici makinalar	5
Yazıhaneler için çeşitli makinalar	5
Büro makinalarının parçaları	5
Otomobiller	
1300-1750 kg. ağırlığında olanlar	11
Eşya nakleden ve araç çeken motorlu araçların parçaları	15
Yolcu uçakları	5
Gramafonlar	20
Demirden yazıhane	
Sade ve boyalı	37
Yaldızlı veya sırlı	15

KAYNAK : TBMM, Tutanak Dergisi, Devre: 10, İçtima: 3, s.s.229

TABLO 12.
KENNEDY TURU'NDA OLUŞTURULAN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN EN
ÇOK GÖZETİLEN ÜLKE TARİFESİ

Tarife No:	Eşyanın Cinsi	Esas Haddi %	Vergi Tavizli Haddi %	Vergi
Y 01.05	Damızlık kümes hayvanları	30		15
01.06	Canlı sair hayvanlar:			
Y / b	Damızlık hayvanlar	30		15
Y 04.05	Damızlık yumurtalar	30		15
13.02	Gomelaka (Beyazlatılmış olsun olmasın): tabii zamklar, tabii reçineli zamklar, tabii			
Y / b	reçineler ve tabii peleşenkler: Tababette Kullanılanlar	50		25
Y 13.03	İlaç sanayinde kullanılan nebati usare ve hulasalar	100		50
28.21	Krom oksitleri ve hidroksitleri	25		20
Y 28.23	Kodeks evsafında olanlar.	50		30
28.32	Kloraklar ve perkloraklar:			
/ a	Amonyum perklorat	50		25
28.40	Fosfitler, hipofosfitler ve fosfatlar			
/ b	Potasyum	30		15
28.43	Siyanürler ve kompleks siyanürler			
Y / c	Potasyum siyanürler	50		35
28.56	Karbürler (Silisyum karbür, bor karbür ve madeni karbürler v.s.):			
/ a	Silisyum karbür (karbondum)	25		15
29.01	Hidrokarbürler:			
/ a	Difenil, difenilmetan	40		30
/ b	Terpenler	50		25
29.22	Amin fonksiyonlu bileşikler:			
/ a	Difenilamin		30	18
Y / b	Dietilen diamin ve benzerleri		15	9
Y 65.06	Madenci başlığı		100	7
68.02	Yontulmaya ve inşaata elverişli, işlenmiş taşlar ve mamulleri (68.01 ncu fasılda yer alanlar hariç); mozaik için küb şeklinde taşlar		100	60
Y 73.16	Raylar.		25	20
Y 84.36	Çırcır makinaları		30	24
84.42	Deri ve köselenin hazırlanmasına ve işlenmesine, ayakkabı ve deriden veya köseleden diğer eşya imaline mahsus makina ve cihazlar (84.41 pozisyonundaki dikiş makinaları hariç.)		30	24
85.05	El ile kullanmaya mahsus elektro mekanik aletler ve makinale aletler (motor takılmış)		35	28
87.12	87.09, 87.10 ve 87.11 pozisyonunda yer alan nakil vasıtalarının aksam, parça ve teferruatı.		50	40
Y 90.17	Elektirikli tıbbi cihazlar ve göz testine mahsus cihazlar		35	28

KAYNAK: TBMM tutanak Dergisi, Devre: 10, İçtima: 3, s

TABLO 13.

TÜRKİYE'NİN KATMA PROTOKOLDEN KAYNAKLANAN YÜKÜMLÜLÜKLERİ VE GERÇEKLEŞMELER

YILLAR	TOPLULUĞA KARŞI GÜMRÜK İNDİRLİMLERİ 12 YILLIK KİSTE				TOPLULUĞA KARŞI GÜMRÜK İNDİRLİMLERİ 2 YILLIK KİSTE				OGTNEUYUM 12 YILLIK KİSTE				OGTNEUYUM 22 YILLIK KİSTE				LİBERASYONUNUN KONSOLIDASYONU						
	KPTAKVİMİ		FİLİDURUM		KPTAKVİMİ		FİLİDURUM		KPTAKVİMİ		FİLİDURUM		KPTAKVİMİ		FİLİDURUM		KPTAKVİMİ		FİLİDURUM				
	Y	K	Y	K	Y	K	Y	K	Y	K	Y	K	Y	K	Y	K	Y	K	Y	K			
1973	10	10	5	5	5	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35	35	35	35		
1974	-	10	-	5	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35	35	
1975	-	10	-	5	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35	35	
1976	10	20	5	10	5	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	40	5	40	40	
1977	-	20	-	10	-	10	20	20	E	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40	-	40	40	
1978	10	30	-	10	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40	-	40	40	
1979	10	40	5	15	E	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40	-	40	40	
1980	10	50	-	15	-	10	20	40	E	-	-	-	-	-	-	-	-	-	40	-	40	40	
1981	10	60	-	15	-	10	-	40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45	45	40	40	
1982	10	70	-	15	-	10	20	60	E	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45	45	40	40	
1983	10	80	5	20	E	10	-	60	-	-	-	-	-	20	20	E	-	-	45	45	40	40	
1984	10	90	-	20	-	10	-	60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45	45	40	40	
1985	10	100	10	30	E	10	40	100	E	-	-	-	-	-	-	-	-	-	45	45	40	40	
1986			10	40	E	10												15	60	E	40	40	
1987			-	40	-	10	-	40	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	60	60	-	40	40
1988			10	30	10	10	50	10	10	10	20	-	-	30	50	E	-	-	60	60	-	40	40
1989			10	40	-	10	50	10	10	10	30	-	-	-	50	20	20	-	60	60	5	45	60
1990			10	50	10	10	60	10	10	10	40	-	-	-	50	-	-	-	60	60	15	60	60
1991			10	60	10	10	70	10	10	10	50	20	40	20	70	-	-	20	80	80	20	80	80
1992			10	70	-	10	70	10	10	10	60	-	-	-	70	-	-	20	80	80	-	80	80
1993			10	80	10	10	80	10	10	10	70	20	60	-	70	10	10	20	80	80	-	80	80
1994			10	90	10	10	90	10	10	10	80	20	80	-	70	20	20	20	80	80	-	80	80
1995			5	95	10	10	100	10	10	10	90	10	90	30	100	15	85	20	100	100	20	100	100

Y: Yıllık, K: Kümülatif, E: Ertelendi

KAYNAK: HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, a.g.e., s. 198

TABLO 14.

İTHALATTA LIBERASYONUN KONSOLIDASYONU

1967 Yılı Topluluk Çıkışlı Özel İthalat
Üzerinden Konsolide Liberasyon Oranı
(%)

Libere Olmayan Maddelerde
Topluluk Lehine Açılacak
Kontenjanlar

	Yıllık	Toplam	Artırım Yüzdesi	Kontenjan 1973=100
1.1.1973	35	35	-	100
1.1.1974	-	35	-	100
1.1.1975	-	35	-	100
1.1.1976	5	40	10	110
1.1.1977	-	40	-	110
1.1.1978	-	40	10	121
1.1.1979	-	40	-	121
1.1.1980	-	40	10	133
1.1.1981	5	45	-	133
1.1.1982	-	45	10	146
1.1.1983	-	45	-	146
1.1.1984	-	45	10	161
1.1.1985	-	45	20	193
1.1.1986	15	60	-	193
1.1.1987	-	60	20	232
1.1.1988	-	60	-	232
1.1.1989	-	60	20	278
1.1.1990	-	60	-	278
1.1.1991	20	80	20	334
1.1.1992	-	80	-	334
1.1.1993	-	80	20	401
1.1.1994	-	80	-	401
1.1.1995	TAM LIBERASYON		TAM LIBERASYON	

KAYNAK : HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, a.g.e., s.198

TABLO 15.

KATMA PROTOKOL'DE ÖNGÖRÜLEN OGT UYUMU

OGT Uyumunun 12 Yılda Yapılacağı Ürünlerde (%) 22 Yıllık Listeye Giren Ürünlerde (%)

	Yıllık	Toplam	Yıllık	Toplam
1973	-	-	-	-
1974	-	-	-	-
1975	-	-	-	-
1976	-	-	-	-
1977	20	20	-	-
1978	-	20	-	-
1979	-	20	-	-
1980	20	40	-	-
1981	-	40	-	-
1982	20	60	-	-
1983	-	60	20	20
1984	-	60	-	20
1985	40	100	-	20
1986			-	20
1987			-	20
1988			30	50
1989			-	50
1990			-	50
1991			20	70
1992			-	70
1993			-	70
1994			-	70
1995			30	100

KAYNAK : HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, a.g.e., s.193

TABLO 16.

**AVRUPA TOPLULUĞU ORTAK TİCARET POLİTİKASINDA YER ALAN
KORUMACI ÖNLEMLER**

ÖNLEM	HUKUKİ DAYANAĞI	UYGULAYI CI Bİ	ÖNLEMİN GEREKÇESİ VE UYGULAMA YÖNTEMİ
ANTI-DAMPİNG	2423/88 (EEC) YÖNETMELİ Ğİ 2424/88 (ECSC) KARARI	DG I- DIREC.C DIVISION I	HAKSIZ REKABET YARATACAK ŞEKİLDE İNDİRİLMİŞ FİYATLARLA YAPILAN İTHALATA KARŞI SÖZKONUSU MALIN İTHAL FİYATINI YÜKSELTMEYE YÖNELİK
TELAFİ EDİCİ ÖNLEMLER (COUNTERVAILI NG MEASURES)	2423/88 (EEC) YÖNETMELİ Ğİ 2424/88 (ECSC) KARARI	DG I- DIREC.C DIVISION I	HAKSIZ REKABET YARATACAK ŞEKİLDE TEŞVİKE KONU OLMUŞ ÜRÜNLERİN İTHALİNE KARŞI SÖZKONUSU MALIN İTHAL FİYATINI YÜKSELTMEYE YÖNELİK
KORUMA ÖNLEMLERİ (SAFEGUARD MEASURES)	288/82 (EEC) 1765/82 (EEC) 1766/82 (EEC) YÖNETMELİ KLERİ	DG I- DIREC.C DIVISION I	TOPLULUK İÇ SANAYİNİ ZARARA UĞRATACAK MİKTARLARA ULAŞMIŞ İTHALATA KARŞI SÖZKONUSU MALIN İTHALAT MİKTARINI SINIRLAMAYA YÖNELİK
YENİ TİCARİ	2461/84 (EEC)	DG I-	ÜÇÜNCÜ

<p>POLİTİKA ARACI (NEW COMMERCIAL POLICY INSTRUMENT)</p>	<p>YÖNETMELİ Ğİ</p>	<p>DIREC.C DIVISION I</p>	<p>ÜLKELERİN KURALLARA AYKIRI (ILLCIT) TİCARİ UYGULAMALARIN A KARŞI (1984'TE UYGULANMAYA BAŞLADI) AVRUPA'NIN TİCARİ ÇIKARLARININ ÜÇÜNCÜ ÜLKE PAZARLARINDA KORUNMASINA YÖNELİK (ABD TİCARET YASASI BÖLÜM 101 ÖRNEK ALINARAK DÜZENLENMİŞ) ZARARI GİDERECEK ÖLÇÜDE; A) AYKIRI UYGULAMALARA KARŞILIK VERİLEBİLİR. B) TOPLULUĞUN KANUNLARDAN VEYA TİCARİ TEAMÜLLERDEN KAYNAKLANAN HAKLARI SONUNA KADAR ZORLANIR.</p>
<p>TAKLİT MALLARA İLİŞKİN ÖNLEMLER</p>	<p>3482/86 (EEC) 3077/87 YÖNETMELİ KLERİ</p>	<p>DG I- DIREC.C DIVISION I</p>	<p>GÜMRÜK OTORİTELERİNİN DE YARDIMI İLE TAKLİT MALLARIN TOPLULUK SINIRLARINDAN GİRMESİNİN VE TOPLULUK İÇİNDE SERBEST DOLAŞIMININ ENGELLENMESİNE YÖNELİK TOPLULUK SANAYİNE ZARAR ŞARTI ARANMAZ;</p>

			MALIN TAKLİT OLMASI YETERLİDİR. BÜYÜK ÖLÇÜDE MİLLİ MEVZUATLARA BAŞVURULUR.
DENİZ TAŞIMACILIĞINDA AKİ HAKSIZ FİYALANDIRMA UYGULAMALARI NA İLİŞKİN ÖNLEMLER	4057/86 (EEC) YÖNETMELİ Ğİ	DG VII	ÜÇÜNCÜ ÜLKE DENİZYOLU NAKLİYECİLERİNİN UYGULADIĞI DÜŞÜK FİYATLARIN YARATTIĞI ZARARA KARŞI HAKSIZ FİYATLANDIRMA İLE TAŞINAN MALIN İTHALATIN DÜZELTME (REDRESS) VERGİSİ UYGULAYIP FİYATI YÜKSELTİLİR VEYA NAKLİYECİ İLE FİYAT TAAHHÜDÜ ANLAŞMASI YAPILIR.

KAYNAK : HDTM, Avrupa Topluluğu ve Türkiye, a.g.e., s.43

TABLO 17.

AB TARAFINDAN UYGULANAN OTONOM REJİMLER ve TERCİHLİ ANLAŞMALAR

Otonom Rejimler

- Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi;
- İşgal Altındaki Topraklar menşeli mallar ilişkin rejim;
- Ceuta ve Melilla menşeli mallar ilişkin rejim;
- Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Slovenya Cumhuriyetleri ve Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti menşeli mallara ilişkin rejim

Tercihli Anlaşmalar

- Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ile akdedilen Avrupa Anlaşmaları;
- Faroe Adaları ile akdedilen Serbest Ticaret Anlaşması
- Kıbrıs ve Malta ile akdedilen Ortaklık Anlaşmaları
- Estonya, Letonya ve Litvanya ile akdedilen Serbest Ticaret Anlaşmaları;
- İsrail ile akdedilen Anlaşma;
- Cezayir, Fas ve Tunus ile akdedilen Anlaşmalar;
- Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye ile akdedilen Anlaşmalar;
- İsviçre ve Lihtenştayn ile akdedilen Serbest Ticaret Anlaşması;
- Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması.

KAYNAK : INTERMEDIA, AB ile Gümrük Birliği, INTERMEDIA Yay., No:6, İstanbul, 1996, s.73

TABLO 18.
1996 YILI İTHALAT REJİMİ KARARINA EKLİ LİSTELER

<i>Liste No :</i>	<i>Kapsamı</i>
<i>I</i>	Tarım ürünleri için öngörülen gümrük vergisi ve toplu konut fonu oranları
<i>II</i>	Sanayi ürünleri ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) ürünlerine uygulanacak gümrük vergisi oranları (132 kalem mal 31.12.1998 tarihi itibarıyla AB'ye karşı sıfırlanacak) (49 kalem mal hassas listede olup, bunların GV'leri 2001 yılına kadar OGT seviyesine indirilecek)
<i>III</i>	İşlenmiş tarım ürünlerinden tahsili öngörülen gümrük vergisi oranları ile tarım payına tekabül eden toplu konut fonu miktarları (Bu listede yer alan maddelerde hedef payına tam olarak ulaşılmıştır.)
<i>IV</i>	İşlenmiş tarım ürünlerinden tahsili öngörülen gümrük vergi oranları ile tarım payına tekabül eden toplu konut fonu miktarları (Bu listede yer alan maddeler için AB ve EFTA üyesi ülkeler için 1 Ocak 1997 tarihi itibarıyla hedef tarım payına tam olarak ulaşılacaktır.)
<i>V</i>	İşlenmiş tarım ürünlerinden tahsili öngörülen gümrük vergisi oranları ile tarım payına tekabül eden toplu konut fonu miktarları (Bu listede yer alan maddeler için AB ve EFTA üyesi ülkeler için 1 Ocak 1999 tarihi itibarıyla hedef tarım payına tam olarak ulaşılacaktır.)
<i>VI</i>	Gümrük vergi oranı muaf olarak uygulanacak maddeler
<i>VII</i>	Gümrük vergi oranı % 3 olarak uygulanacak maddeler
<i>VIII</i>	OGT'nin altında gümrük vergisi uygulananan maddeler

Liste 1'de 3151, Liste 2'de 15 915, Liste 3'de 74, Liste 4'te 53 ve Liste 5'de 76 çeşit madde bulunmaktadır.
Liste 6,7 ve 8'de Liste 1 ve Liste 2'deki maddeler yer almaktadır.

TABLO 19.

**2/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı Ekinde Verilen
"HASSAS ÜRÜNLER" LİSTESİ**

G.T.İ.P. (Gümrük Tarife İstatistik Pozisyonu)	MADDE İSMİ	1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'na Göre 1.1.1996 Başlangıç Vergisi (%)
2710.00.11	Motor benzini	70
2710.00.15	Petrol eteri	24
2710.00.16	Diğer solventler (çözücü)	24
2710.00.19	Diğerleri	24
2710.00.21	Gazyağı	41
2710.00.22	Petrol eteri	24
2710.00.23	Diğer solventler (çözücü)	24
2710.00.24	Jet yakıtı	31
2710.00.29	Diğerleri	24
2710.00.31	Motorin	37
2710.00.32	Marine diesel	24
2710.00.33	Absorbet oil	24
2710.00.39	Diğerleri	24
2710.00.41	Hafif fuel oil	26
2710.00.42	Orta fuel oil	26
2710.00.43	Ağır fuel oil	26
2710.00.44	Clarfid oil	24
2710.00.45	Extract oil	24

2710.00.49	Diğerleri	24
42.02	Sandıklar, bavullar, valizler, okul çantaları, evrak çantaları, gözlük kılıfları, dürbün mahfazası, fotoğraf makinesi mahfazası, silah ve tabanca kılıfları ve benzeri mahfazalar; tabii veya terkip yoluyla elde edilen deri köseleler, plastik madde yapıklarından, dokumaya elverişli maddelerden, vulkanize edilmiş liflerden, kartondan yapılmış veya tamamen yahut kısmen bu maddelerle veya kağıtla kaplanmış seyahat çantaları, tuvalet çantaları, sırt çantaları, el çantaları, erzak çantaları, portföyler, para keseleri, harita ve kimlik mahfazaları, sigara kutuları, tabaka ve tütün kese ve kutuları, takım çantaları, spor çantaları, şişe mahfazaları, mücevher kutuları, pudra-baharat-barut kutuları, bıçak kılıfları ve benzeri mahfazalar (4202.19.23; 4202.39.99 hariç)	22
4202.19.23	Bakırdan olanlar	20.3
4202.39	Diğerleri	20.3
4202.99	Diğerleri	21.1
4804.21	Torba imali için beyazlatılmamış krafti kağıtları	25
4819.40.11	Çimento ve gübre torbaları	26
64.03	Dış tabanı kauçuktan, plastik maddeden tabii veya terkip yoluyla elde edilen köseleden ve yüzü deriden olan ayakkabılar	29.2
64.05	Diğer ayakkabılar (6405.90.11-13 hariç)	26
6405.90.11-13	Dış tabanı kauçuk, plastik madde, tabii veya terkip yolu ile elde edilen köseleden olanlar	32
64.06	Ayakkabı aksamı, (dış tabanlar dışındaki tabanlara tutturulmuş veya tutturulmamış ayakkabı yüzleri dahil); çıkarılabilir iç tabanlar, topuk rampası ve benzeri eşya; getrler, tozluklar, dizliikler ve benzeri eşya ve bunların aksamı (6406.99.41, 49, 62)	26
6406.99.41,49,62	Bakırdan olanlar	21.9
69.11	Porselenden sofa ve mutfak eşyası, diğer ev eşyası ve tuvalet eşyası	37
69.12	Seramikten sofa ve mutfak eşyası, diğer ev eşyası ve tuvalet eşyası (porselenden olanlar hariç)	38
8701.90.11	Motor gücü 18 Kw'ı geçmeyenler	29.5
8701.90.12	Motor gücü 18 Kw'ı geçen fakat 25 Kw'ı geçmeyenler	29.5

8701.90.13	Motor gücü 25 Kw'ı geçen fakat 37 Kw'ı geçmeyenler	29.5
8701.90.14	Motor gücü 37 Kw'ı geçen fakat 59 Kw'ı geçmeyenler	29.5
8701.90.15	Motor gücü 59 Kw'ı geçen fakat 75 Kw'ı geçmeyenler	29.5
8701.90.21	Kullanılmış olanlar	29.5
8702.10.12,22	Midibüs	27.9
8702.90.12,22		
8702.10.32,42	Midibüs	27.2
8702.90.32,42		
8703.23.21,41	Silindir hacmi 1500 cm3'ü geçen fakat 1600 cm3'ü geçmeyenler	33
8703.32.21,41		
8703.23.22,42	Silindir hacmi 1600 cm3'ü geçen fakat 2000 cm3'ü geçmeyenler	33
8703.32.22,42		
8704.21.21 - 8704.22.21	Yeni olanlar	30.03
8704.23.21 - 8704.31.21		
8704.32.21		
8704.21.22 - 8704.22.22	Kullanılmış olanlar	30.03
8704.23.33 - 8704.31.22		
8704.32.22		
8704.21.31 - 8704.31.31	Yeni olanlar	27.2
8704.21.32 - 8704.31.32	Kullanılmış olanlar	27.2

KAYNAK : Orta Anadolu İhracatçı Birlikleri, "Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararında Belirtilen Hassas Ürünler", OAİB Bülten, Sayı: 12, s.10-13

TABLO 20.

Türkiye Tarafından Miktar Kısıtlaması ve Gözetim Uygulanacak Ülkeler

SIRA NO	ÜLKE ADI	MIKTAR Kısıtlaması	GÖZETİM	19.12.95 Tebliğ No	29.12.95 Tebliğ No	12.01.95 Tebliğ No	13.01.96 Tebliğ No
1	Arjantin	x		95/2			
2	Arnavutluk		x	95/4			
3	Azerbaycan		x	95/4			
4	Bangladeş		x	95/4			96/4
5	B. Rusya	x		95/2			
6	Brezilya	x		95/2			
7	Bulgaristan	x		95/2	95/7		
8	Çek Cumh.	x		95/2			
9	Çin	x		95/2			
10	Endonezya	x		95/2	95/7		
11	Ermenistan		x	95/4			
12	Estonya		x	95/4			
13	Fas	x	x	95/2,95/2			
14	Filipinler	x	x	95/2			
15	Güney Kore	x		95/2			
16	Gürcistan		x	95/4			
17	Hong Kong	x		95/2			
18	Hindistan	x		95/2			
19	Kazakistan		x	95/4			
20	Kırgızistan		x	95/4			
21	Letonya		x	95/4			96/4
22	Litvanya		x	95/4			
23	Macaristan	x		95/2		96/2	
24	Makao	x		95/1			
25	Malezya	x		95/2			
26	Malta	x	x	95/2,95/4			
27	Mısır	x	x	95/1,95/3			
28	Mogolistan	x		95/1			
29	Moldova		x	95/4			

30	Özbekistan	x	x	95/2,95/4			
31	Pakistan	x		95/2			
32	Peru	x		95/2			
33	<i>Polonya</i>	x		95/1			
34	<i>Romanya</i>	x		95/1			
35	Rusya	x		95/2			
36	<i>Slovak Cum.</i>	x		95/1			
37	Slovenya		x	95/4			
38	<i>Sri Lanka</i>	x		95/1			
39	Singapur	x		95/2			
40	Tacikistan		x	95/4			
41	Tayland	x		95/2		96/2	
42	<i>Tayvan</i>	x		95/2			
43	Tunus	x		95/2			
SIRA NO	ÜLKE ADI	MIKTAR	GÖZETİM	19.12.95	29.12.95	12.01.95	13.01.96
				Tebliğ No	Tebliğ No	Tebliğ No	Tebliğ No
44	Türkmenistan		x	95/4			
45	Ukrayna	x		95/2			
46	<i>Vietnam</i>	x		95/2,95/4	95/7		
47	Bosna-Hersek	x		95/5			
48	Hırvatistan	x		95/5			
49	Makedonya	x		95/5			
50	K. Kore	x		95/5			
51	BAE		x	95/6			

(*Çift taraflı miktar kısıtlaması uygulanacak bu ülkelerden henüz anlaşma imzalanamayanlarına "Tek taraflı miktar kısıtlaması uygulanmaktadır.

Not : Bold (kalın siyah) olarak yazılanlar, anlaşma imzalanan ülkeler.

KAYNAK : Gümrük Birliği Araştırma Merkezi, "Hassas Ürünlere Yönelik Telif Edici Vergi Uygulaması", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Sayı: 21-22, Ocak-Şubat-Mart-Nisan 1996, s.162

TABLO 21.

SINAI MÜLKİYET HAKLARININ KORUNMASINA İLİŞKİN ULUSLARARASI ANLAŞMALAR

İSİM	İLK İMZA TARİHİ	1994 SONU ÜYE SAYISI	TÜRKİYE ÜYE Mİ?	SON GELİŞMELER
Sınai Mülkiyetin Himayesine Mahsus Milletlerarası bir İttihat İndas Edilmesine Dair PARİS Sözleşmesi	1883	120	EVET (1925'den itibaren)	1 Şubat 1995'te Stokholm metnine katıldı.
Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı Kuruluş Anlaşması	1967	127	EVET (1967'den itibaren)	
PATENT İŞBİRLİĞİ Anlaşması	1970	76	HAYIR	7.7.1995 tarih ve 4115 sayılı Kanunla kabul edildi.
Patentlerin Uluslararası Sınıflandırılmasına İlişkin STRASBOURG Anlaşması (IPC)	1971	28	HAYIR	12.7.1995 tarih ve 95/7094 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edildi.
Markaların Uluslararası Tesciline İlişkin MADRID Anlaşması	1891	41	HAYIR	
MADRID Anlaşmasına İlişkin Protokol	1996		HAYIR	Katılım 1996'dan sonra
Marka Tescilinde Eşyaların ve Hizmetlerin Uluslararası Sınıflandırılmasına İlişkin NICE	1957	39	HAYIR	12.7.1995 tarih ve 95/709 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edildi.

Anlaşması	Yılı	Yürürlük Durumu	Notlar
Markaların Figüratif Elemanlarının Sınıflandırılmasına İlişkin VİYANA Andlaşması	1973	5	HAYIR 12.7.1995 tarih ve 95/709 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kabul edildi.
Tasarımların Uluslararası Tesciline İlişkin LAHEY Anlaşması	1925	24	HAYIR Katılım 1996'dan sonra
Tasarımların Sınıflandırılmasına İlişkin LOCARNO Anlaşması	1968	22	HAYIR Katılım 1995'den sonra
Marka Kanunlarının Harmonizasyonu	1994		İMZALANDI Katılım çalışmaları sürüyor.
Mikroorganizmaların Uluslararası Saklanması İlişkin BUDAPEŞTE Anlaşması	1977	31	HAYIR Katılım 1995'den sonra

KAYNAK : Uğur G.YALÇINER, "Gümrük Birliği ve Türkiye'de Sınai Mülkiyet Haklarının Korunması Konusundaki Gelişmeler", Gümrük Birliği Sürecinde Türkiye, Özel Sayı, Mayıs-Haziran-Temmuz-Ağustos 1996,s.256

TABLO.22

1923 - 1950 DÖNEMİ DİŐ TİCARET GÖSTERGELERİ

Yıllar	İthalat		İhracat		Dış Ticaret Dengesi '000.000 \$	İhracatın İthalatı Kazanılma Oranı %
	Miktar '000 ton	Değer '000.000 \$	Miktar '000 ton	Değer '000.000 \$		
1923	497	86.9	368	50.8	-36.1	58.5
1924	703	100.5	634	82.4	-18.0	82.1
1925	732	129.0	668	102.7	-26.3	79.6
1926	628	12.14	771	96.4	-25.0	79.4
1927	643	107.8	697	80.7	-27.0	74.9
1928	720	113.7	626	88.3	-25.4	77.6
1929	966	123.6	669	74.8	-48.7	60.6
1930	615	69.5	774	71.4	1.8	102.6
1931	490	59.9	883	60.2	0.3	100.5
1932	412	40.7	1077	48.0	7.3	117.8
1933	387	45.1	1251	58.1	13.0	128.8
1934	458	68.8	1611	73.0	4.2	106.2

1935	522	70.6	1480	76.2	5.6	107.9
1936	532	73.6	1377	93.7	20.1	127.2
1937	614	90.5	1362	109.2	18.7	120.6
1938	844	118.9	1447	115.0	-3.9	96.7
1939	732	92.5	11.35	99.6	7.1	107.7
1940	357	53.0	559	85.7	32.7	161.7
1941	310	57.6	429	94.7	37.1	164.5
1942	344	113.6	355	126.9	13.3	111.7
1943	391	156.2	333	197.8	41.6	126.7
1944	332	126.9	346	178.9	52.0	141.0
1945	325	97.1	310	168.4	71.4	173.5
1946	403	119.7	905	215.8	96.1	180.3
1947	622	244.6	1173	233.3	-21.3	91.3
1948	881	275.1	880	196.8	-78.3	71.5
1949	1216	290.1	997	247.8	-42.3	85.4
1950	1488	285.7	985	263.4	-22.2	92.2

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1955), Ankara, 1996, s.258-260.

TABLO 23.

BAŞLICA MAL GRUPLARININ CARİ İTHALAT DEĞERİ İÇİNDEKİ PAYI

Yıllar	Tüketim Malları %	Hammadde ve Ara Malları %	Yatırım Malları %	Örnekleme Giren Mallar %
1924	66	20	4	90
1925	63	21	5	89
1926	57	23	7	87
1927	53	25	8	86
1928	52	26	9	87
1929	51	26	9	86
1930	42	33	10	85
1931	42	32	12	86
1932	37	36	14	87
1933	35	38	13	86

1934	27	39	20	86
1935	25	40	17	82
1936	26	40	18	84
1937	25	43	18	86
1938	22	40	23	85
1939	20	41	22	83
1940	21	47	15	83
1941	22	54	12	88
1942	27	40	15	82
1943	23	45	14	82
1944	15	50	15	80
1945	14	53	13	80
1946	15	46	19	80
1947	24	42	21	87
1948	20	41	26	87
1949	20	40	29	89
1950	22	38	31	91

Kaynak: Yahya S. Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), a.g.e., s.121

TABLO 24.

BAŞLICA MAL GRUPLARININ CARİ İHRACAT DEĞERİ İÇİNDEKİ PAYI

Yıllar	(1) Hububat bakliyat %	(2) Kabuklu ve kuru meyveler %	(3) Yaprak tütün %	(4) Pamuk %	(5) Diğer toprak türüleri %	(6) Canlı hayvan ve hayvancılık %	(7) 1-6 %	(8) Madencilik türüleri %	(9) 7-8 örneklemeye giren malların toplam payı %
1924	2	23	29	7	6	13	80	4	84
1925	2	18	31	8	9	11	79	3	82
1926	2	17	36	6	7	12	80	4	84
1927	4	15	28	6	10	16	79	4	83
1928	3	19	31	6	5	17	81	3	84
1929	1	14	26	7	14	18	80	4	84
1930	2	17	28	11	6	16	80	3	84
1931	5	21	23	6	8	19	82	3	85
1932	7	22	27	3	5	19	83	5	88
1933	6	21	22	2	9	18	78	7	85
1934	13	20	14	6	5	21	79	8	87
1935	8	28	20	7	5	1	82	7	89

1936	5	25	21	8	3	21	83	6	89
1937	13	15	32	4	4	15	83	6	89
1938	11	15	27	7	2	11	74	6	81
1939	6	15	30	3	6	18	78	8	86
1940	9	14	22	7	10	15	77	6	83
1941	4	21	25	4	6	19	79	4	83
1942	2	19	30	2	7	18	78	5	83
1943	0	13	38	5	7	12	75	5	80
1944	0	23	35	6	2	9	75	8	83
1945	3	21	44	0	6	8	82	2	84
1946	17	24	22	0	4	13	80	4	84
1947	22	15	29	0	3	10	79	5	84
1948	5	15	31	6	7	10	74	5	80
1949	3	16	37	11	4	10	81	6	88
1950	2	18	23	27	2	12	84	6	90

Kaynak: Yahya S. Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), a.g.e., s.119.

TABLO 25

1951-1960 DÖNEMİ DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

Yıllar	İthalat		İhracat		Dış Ticaret dengesi '000.000 \$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
	Miktar '000 ton	Değer '000.000 \$	Miktar '000 ton	Değer '000.000 \$		
1951	1681	402.1	1505	314.1	-88.0	78.1
1952	2141	555.9	2437	362.9	-193.0	65.3
1953	2631	532.5	2456	396.1	-136.1	74.4
1954	2572	478.4	2155	334.9	-143.4	70.0
1955	3148	497.6	1792	313.3	-184.3	63.0
1956	1889	407.3	2010	305.0	-102.4	74.9
1957	2343	397.1	1742	345.2	-51.9	86.9
1958	1453	315.1	1600	247.3	-67.8	78.5
1959	2421	470.0	2071	353.8	-116.2	75.3
1960	2162	467.5	2158	320.7	-146.8	68.6

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1995), a. g. e., s.258-262.

TABLO 26

ANA MAL GRUPLARINA GÖRE İTHALATIN YAPISI

Yıllar	İnş.malz. MilyonTL	%	Mak.Tec. MilyonTL	%	Toplam MilyonTL	%	Tüketim Maddeleri MilyonTL	%	Hammaddeler MilyonTL	%
1950	94.7	11.8	273.4	34.2	368.1	46.0	164.7	20.6	267.1	33.4
1951	118.9	10.6	364.8	32.4	483.7	43.0	297.2	24.8	362.9	32.2
1952	186.7	12.0	599.3	38.5	785.0	50.5	343.3	22.1	427.3	27.4
1953	238.2	16.0	537.4	36.0	775.6	52.0	295.2	19.8	420.3	26.2
1954	209.7	15.6	500.4	37.4	710.0	53.0	262.3	19.6	367.1	27.4
1955	251.9	18.1	504.5	36.2	756.4	54.3	204.2	14.6	432.8	31.1
1956	155.2	13.6	508.2	44.6	663.4	58.2	126.9	11.1	305.1	30.7
1957	133.6	12.0	350.5	31.5	484.1	43.5	136.5	12.3	491.4	44.2
1958	75.5	8.6	306.2	34.7	381.7	43.3	107.9	12.2	392.7	44.5
1959	101.0	7.7	499.2	37.9	600.2	45.6	133.7	10.2	582.1	44.2
1960	160.4	7.3	986.5	44.6	1146.9	51.9	211.7	9.6	855.2	38.6

Kaynak: Necdet Serin, Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası, 1923-1973, a.g.e., s.26.

TABLO 27.

İHRACATIN SEKTÖREL YAPISI

Yıllar	1.000.000 Dolar Tarım ve Hayvancılık	%	1.000.000 Dolar Matenencilik ve Tasvıakakallığı	%	1.000.000 Dolar Sanayii	%
1950	245	92,9	15	5,6	4	14
1963	284	77,2	11	3	73	19,8

KAYNAK: Rıdvan KARLUK, Türkiye Ekonomisi, a.g.e., s.294.

TABLO 28.

TÜRKİYE'NİN DÜNYA DIŞ TİCARETİNDEKİ YERİ

Yıllar	DÜNYA		TÜRKİYE				Dünya ihracatı içindeki payı %	Dünya ithalatı içindeki payı %
	İhracat '000.000 \$	İthalat '000.000 \$	İhracat '000.000 \$	İthalat '000.000 \$	Dünya ihracatı içindeki payı %	Dünya ithalatı içindeki payı %		
1950	60785	62738	263	286	0.43	0.46		
1955	92978	97462	313	498	0.34	0.51		
1960	128275	135133	321	468	0.25	0.35		
1965	187010	197493	464	572	0.25	0.29		
1970	313792	328503	588	948	0.19	0.29		
1975	876065	902375	1401	4739	0.16	0.53		
1980	1993645	2047668	29107909	0.15	0.39			
1985	1931861	2006692	7958	11343	0.41	0.57		
1990	3432253	3562727	12959	22302	0.38	0.63		
1991	3407890	3514194	13593	21047	0.40	0.60		
1992	3721263	3849400	14715	22871	0.40	0.59		
1993	3632167	3716679	15345	29428	0.42	0.79		

Kaynak: Türkiye ve Dünya Dış Ticareti (1950-1993); a.g.e., s.214.

TABLO 29.

1961-1979 DÖNEMİ DIŞ TİCARET GÖSTERGELERİ

Yıllar	İthalat		İhracat			Dış Ticaret Dengesi '000.000 \$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
	Miktar '000 ton	Değer '000.000 \$	Miktar '000 ton	Değer '000.000 \$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %		
1961	3121	507.2	2055	346.7	-160.5	68.4	
1962	4883	619.4	2318	381.2	-238.3	61.5	
1963	5457	687.6	2131	368.1	-319.5	53.5	
1964	4818	537.2	2620	410.8	-126.5	76.5	
1965	49.93	572.0	2661	463.7	-108.2	81.1	
1966	5306	718.3	2564	490.5	-227.8	68.3	
1967	4958	684.7	2023	522.3	-162.3	76.3	

1968	6235	763.7	2182	496.4	-267..2	65.0
1969	6195	801.2	2904	536.8	-264.4	67.0
1970	7034	947.6	3113	588.5	-359.1	62.1
1971	9452	1170.8	3843	676.6	-494.2	57.8
1972	11742	1562.6	5456	885.0	-677.6	56.6
1973	13615	2086.2	5292	1317.1	-769.1	63.1
1974	17392	3777.6	4513	1532.2	-2245.4	40.6
1975	16035	4738.6	4093	1401.1	-3337.5	29.6
1976	20038	5128.6	4399	1960.2	-3168.4	38.2
1977	23535	5796.3	4132	1753.0	-4043.3	30.2
1978	20116	4599.0	6541	2288.2	-2310.9	49.8
1979	188.11	5069.4	4826	2261.2	-2808.3	44.6

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1995), a.g.e., s.259-262

TABLO 30.

ANA MAL GRUPLARINA GÖRE İTHALATIN YAPISI

A. Değer (Milyon \$)

B. Toplam içindeki payı (%)

Yıl	Yatırım		Tüketim		Hammadde	
	A	B	A	B	A	B
1961	227	44.8	50	9.9	229	45.2
1962	279	45.1	45	7.3	296	47.8
1963	315	45.8	37	5.4	336	48.8
1964	245	45.6	26	4.8	266	49.5
1965	241	42.1	25	4.4	306	53.5
1966	341	47.5	36	5.0	341	47.5
1967	324	47.3	34	5.0	328	47.9
1968	367	48.0	36	4.7	361	47.3
1969	351	43.8	55	6.9	395	49.3
1970	446	47.0	47	5.0	455	48.0

1971	1171	511	43.6	59	5.0	601	55.3
1972	1563	783	50.1	73	4.7	707	45.2
1973	2086	1003	48.1	90	4.3	993	47.6
1974	3778	1289	34.1	157	4.2	2332	61.7
1975	4739	1961	41.4	203	4.3	2575	54.3
1976	5129	2239	43.7	156	3.0	2733	53.3
1977	5796	2255	38.9	178	3.1	3363	58.0
1978	4599	1590	34.6	133	2.9	2876	62.5
1979	5069	1597	31.5	96	1.9	3376	66.6

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1995), a.g.e., s.265.

TABLO 31.

İHRACATIN SEKTÖREL YAPISI

A. Değer (Milyon \$)

B. Toplam içindeki payı (%)

Yıl	Yatırım		Tüketim		Hammadde	
	A	B	A	B	A	B
1963	284	77.2	11	3.0	73	19.8
1964	312	75.9	15	3.6	84	20.4
1965	352	75.9	21	4.5	91	19.6
1966	379	77.2	23	4.7	88	17.9
1967	522	80.5	21	4.0	81	15.5
1968	496	81.9	26	5.2	64	12.9
1969	537	75.4	35	6.5	97	18.1
1970	588	75.3	45	7.7	100	17.0
1971	677	72.5	49	7.2	137	20.2

1972	885	607	68.6	50	5.6	228	25.8
1973	1317	832	63.2	56	4.3	429	32.6
1974	1532	852	55.6	88	5.7	592	38.6
1975	1401	793	56.6	106	7.6	502	35.8
1976	1960	1254	64.0	110	5.6	596	30.4
1977	1753	1041	59.4	126	7.2	586	33.4
1978	2288	1543	67.4	124	5.4	621	27.1
1979	2261	1344	59.4	132	5.8	785	34.7

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1995), a.g.e., s.264.

TABLO 32.

1980-1995 DÖNEMİ DİŐ TİCARET GÖSTERGELERİ

Yıllar	İthalat Miktar '000 ton	Değer '000.000 \$	İhracat Miktar '000 ton	Değer '000.000 \$	Dış Ticaret Dengesi '000.000 \$	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
1980	23347	7909.4	4855	2910.1	-4993.3	36.8
1981	22595	8933.4	9137	4702.9	-4230.4	52.6
1982	23132	8842.7	12545	5746.0	-3096.7	65.0
1983	26849	9235.0	11317	5727.8	-3507.2	62.0
1984	32271	10756.9	13499	7133.6	-3623.3	66.3
1985	33329	11343.4	13677	7958.0	-3385.4	70.2
1986	35586	11104.8	13072	7456.7	-3648.0	67.1
1987	45485	14157.8	14113	10190.0	-3967.8	72.0

1988	46296	14335.4	21734	11662.0	-2673.4	81.4
1989	47159	15792.1	17256	11624.7	-4167.5	73.6
1990	50803	22302.1	18524	12959.3	-9342.8	58.1
1991	47486	21047.0	23613	13593.5	-7453.6	64.6
1992	50484	22871.1	26024	14714.6	-8156.4	64.3
1993	65428	29428.3	21532	15345.1	-14083.3	52.1
1994	56885	23270.0	28459	18105.9	-5164.1	77.8
1995	67393	35709.0	26709	21635.9	-14073.1	60.6

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1995), a.g.e., s.259-262.

TABLO 33.
ANA MAL GRUPLARINA GÖRE İTHALATIN YAPISI

A. Değer (Milyon \$)

B. Toplam içindeki payı (%)

Yıl	Yatırım		Tüketim		Hammadde	
	A	B	A	B	A	B
1980	7909	1581	170	2.1	6158	77.9
1981	8933	2207	179	2.0	6547	73.3
1982	8843	2324	182	2.1	6337	71.7
1983	9235	2317	242	2.6	6676	72.3
1984	10757	2659	474	4.4	7624	70.9
1985	11343	2603	905	8.0	7835	69.1
1986	11105	3474	956	8.6	6675	60.1
1987	14158	3817	1161	8.2	9180	64.8
1988	14335	3989	1110	7.7	9236	64.4

1989	15792	3847	-24.4	1377	8.7	10568	66.9
1990	22302	5787	25.9	3025	13.6	13490	60.5
1991	21047	6046	28.7	2911	13.8	12090	57.4
1992	22871	6772	29.6	2972	13.0	13127	57.4
1993	29428	9565	32.5	4117	14.0	15746	53.5
1994	23270	6895	29.6	2780	11.9	13596	58.4
1995	35709	10488	29.4	4414	12.4	20807	58.3

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1995), a.g.e., s.265.

TABLO 34.

İHRACATIN SEKTÖREL YAPISI

Yıl	Tarım			Madencilik			Sanayi		
	Toplam Değer (Milyon \$)	Değer Milyon \$	Toplamdaki payı %	Değer Milyon \$	Toplamdaki pay %	Değer Milyon \$	Toplamdaki pay %	Değer Milyon \$	Toplamdaki pay %
1980	2910	1672	57.5	191	6.6	1047	36.0		
1981	4703	2219	47.2	194	4.1	2290	48.7		
1982	5746	2141	37.3	175	3.0	3430	59.7		
1983	5728	1881	32.8	189	3.3	3658	63.9		
1984	7134	1749	24.5	240	3.4	5145	72.1		
1985	7958	1719	21.6	244	3.1	5995	75.3		
1986	7457	1886	25.3	247	3.3	5324	71.4		
1987	10190	1853	18.2	272	2.7	8065	79.1		
1988	11662	2341	20.1	377	3.2	8944	76.7		
1989	11625	2126	18.3	413	3.6	9086	78.2		

1990	12959	2388	18.4	329	2.6	10242	79.0
1991	13593	2732	20.1	286	2.1	10575	77.8
1992	14715	2260	15.4	264	1.8	12191	82.8
1993	15345	2381	15.5	238	1.6	12726	82.9
1994	18106	2470	13.6	272	1.5	15364	84.9
1995	21636	2314	10.7	406	1.9	18916	87.4

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1995), a.g.e., s.264.

TABLO 35.

İMALAT SANAYİİ ÜRETİM İNDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

A. İndeks sayısı B. Değişim oranı (%)

1981		1982		1983		1984		1985		1986		1987		
A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	
Top.	49.2	9.8	53.4	8.5	58.7	9.9	65.3	11.2	68.1	4.3	75.5	10.9	83.6	10.7
Dev.	57.4	1.6	65.9	14.8	72.4	9.9	78.9	9.0	77.4	-1.9	84.1	8.7	96.0	14.1
Özel	45.3	14.4	47.2	4.2	51.9	10.0	58.7	13.1	63.9	8.9	71.6	12.1	78.0	8.9

1988		1989		1990		1991		1992		1993		1994		
A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	A	B	
Top.	84.4	1.0	86.2	2.1	94.4	9.5	96.2	1.9	100.0	4.1	109.0	8.9	99.8	-8.4
Dev.	97.7	1.8	92.3	-5.5	97.4	5.5	99.0	1.6	100.0	1.0	102.3	2.3	105.3	2.9
Özel	78.2	0.3	83.4	6.6	93.0	11.5	94.8	1.9	100.0	5.7	111.5	11.3	97.8	-12.3

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler (1923-1995), a.g.e., s.200-201.

TABLO 36

TOPLAM SABİT SERMAYE YATIRIMLARININ SEKTÖREL DAĞILIMI

Yıllar	Konut	Ulaştırma	Enerji	İmalat	Maden	Tarım	Turizm	Sağlık	Eğitim	Diğer Hiz
1980	21.5	15.9	11.5	28.7	4.3	8.3	0.6	1	2.3	5.9
1981	13.3	18.2	13.2	27.5	5.9	11.2	0.6	1.3	2.5	6.3
1982	13.2	19.4	14	25.9	5	11.6	0.6	1.2	2.6	6.5
1983	13.1	20.9	14.5	23.8	5.5	11.3	0.7	1	2.6	6.6
1984	14.4	21.7	13.3	23.1	5.5	10.6	1.1	0.9	2.1	7.3
1985	14.3	23.8	13	21.1	6.3	7.8	1.4	0.9	2.6	8.6
1986	16.1	23	14.5	19.7	4.4	6.8	2.3	1	2.3	9.9
1987	21.2	23.9	12.7	15.7	2.9	7.8	2.6	1.1	2.7	9.4
1988	26.3	19.7	13.5	15.1	2.9	7.2	3.2	1.1	2.9	8.1

1989	28.2	19.2	14.6	13.6	2.2	6.9	4	1.3	3.1	6.9
1990	25.1	22	10.1	17.5	2.2	6.9	4	1.7	3.4	7.1
1991	23	24.1	8.6	17.3	2.3	7.5	4	1.9	3.4	8
1992	23.2	26	7.3	16.9	2.3	6.2	3.4	2.2	3.8	8.6
1993	32.8	24.5	3.9	17.8	1.4	5.2	2.2	2.1	3.3	6.8
1994	41.3	17.4	4.1	17.4	1.5	4.8	2.3	1.9	2.8	6.5
1995	39.8	16.8	5.5	17.2	1.5	4.8	2.1	2	2.9	7.3

KAYNAK: DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Çeşitli Sayılar.

TABLO 38.
İMALAT SANAYİ KAPASİTE KULLANIM ORANLARI
(ÖZEL SEKTÖR + KAMU SEKTÖRÜ)

YILLAR	KAPASİTE KULLANIM ORANI
1980	% 51,5
1981	% 62,1
1982	% 66,8
1983	% 69,6
1984	% 74,3
1985	% 70,3
1986	% 70,0
1987	% 78,2
1988	% 76,7
1989	% 74,9
1990	% 76,2
1991	% 74,5
1992	% 76,4
1993	% 79,5
1994	% 73
1995	% 78,5

KAYNAK: 1980 Yılı için TÜSİAD, The Turkish Economy 1982, p.43, 1981 ve 1982 yılları için TÜSİAD, The Turkish Economy 1983, p.36, 1983 Yılı için TÜSİAD, The Turkish Economy 1984, p.37, 1984 - 1995 verileri için DİE, İstatistik Göstergeler (1923 - 1995), a.g.e., s.202.

TABLO 39.
GAYRİ SAFİ MİLLİ HASILANIN SEKTÖREL DAĞILIMI
(SABİT FİYATLARLA)(%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmetler
1950	40,9	13,1	45,9
1960	37,5	15,7	46,8
1970	30,7	17,5	51,7
1980	24,2	20,5	55,4
1990	16,3	25,9	57,9
1995	14,5	27,7	57,8

KAYNAK: DİE, İstatistik Göstergeler (1923 - 1995), a.g.e., s.43.

TABLO 40.
İMALAT SANAYİNDE YARATILAN KATMA DEĞERİN VE ÜRETİMİN SEKTÖREL DAĞILIMI (%)

	1950		1960		1970		1980		1990		1993*	
	Ü	KD	Ü	KD	Ü	KD	Ü	KD	Ü	KD	Ü	KD
Gıda, İçki ve Tütün	49	45	43	40	31	27	20	18	17	16	19	17
Dokuma, giyim, deri	28	28	22	23	17	15	13	15	16	15	16	15
Orman ürün. Mobilya	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Kağıt, Kağıt Ür. ve basım	2	2	3	4	4	4	3	3	3	3	4	4
Kimya, Petrol, Kömür, Kaucuk ve Plastik Ürünleri	8	8	11	11	17	23	31	28	28	30	22	266
Taş ve Toprağa dayalı Ür	2	4	3	4	4	5	5	7	6	8	5	8
Metal İşleme	3	4	8	8	10	12	10	10	10	7	10	7
Madeni Eşya, makina- Teç.	5	8	7	9	14	13	16	18	19	20	23	22
Ulaşım Aracı, İlmi ve Mesleki Ölçme Aletleri												

* Tahmin Ü= Üretim KD = Katma Değer

KAYNAK: DİE, İstatistik Göstergeler (1923 - 1995), a.g.e., s.176-187'den derlenmiştir.

TABLO 41.
İSTİHDAMIN SEKTÖREL DAĞILIMI(%)

Yıllar	Tarım. Orman-cılık, avcılık, balıkçılık.	Madencilik, ve taşocak cılığı	İmalat sanayii	Elektrik gaz ve su	İnşaat ve bayındırlık işleri	Top. ve perakende. ticaret, lokanta, oteller	Ulaştırma haberleşme ve depolama	Mali kur. sigor. T aşınmaz mal. ait iş. ve kur. ile yardım. iç hiz.	Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmet.
1970	64	1	10	0,15	5	7	3	1	8
1980	54	1	13	0,26	6	9	3	2	11
1990	48	1	14	0,35	5	11	4	2	14
1994	46	1	15	0,5	5	12	4	2	14

KAYNAK: DİE, Çalışma İstatistikleri 1995, Ankara, 1996, s.98.

TABLO 42.

**İTHALAT VE İHRACAT DEĞERLERİNDEKİ DEĞİŞİM
ORANLARI**

<i>Yıllar</i>	<i>İthalat Değerindeki değişim oranı (%)</i>	<i>İhracat değerindeki değişim oranı (%)</i>
1980	56	28,7
1981	12,9	61,6
1982	-1	22,2
1983	4,4	-0,3
1984	16,5	24,5
1985	5,5	11,6
1986	-2,1	-6,3
1987	27,5	36,7
1988	1,3	14,4
1989	10,2	-0,3
1990	41,2	11,5
1991	-5,6	4,9
1992	8,7	8,2
1993	28,7	4,3
1994	-20,9	18
1995	53,5	19,5

KAYNAK: DİE, İstatistik Göstergeler (1923 - 1995), a.g.e., s.262.

TABLO 43.
REEL EFEKTİF DÖVİZ KURU İNDEKSİ VE DEĞİŞİM ORANLARI

Yıllar	Reel Efektif Döviz Kuru İndeksi Sayısı	Değişim Oranı
1979	118,4	-0,5
1980	126,4	6,6
1981	130,1	3,1
1982	146,4	12,5
1983	142,7	-2,5
1984	158,2	10,9
1985	161,4	2
1986	227,6	41,1
1987	245,9	8
1988	242,4	-1,4
1989	215,5	-11,1
1990	195,5	-9,3
1991	189,6	-3
1992	194,6	2,8
1993	182,1	-6,6
1994	243,7	33,8
1995	215,5	-11,6

KAYNAK: DİE, İstatistik Göstergeler (1923 - 1995), a.g.e., s.383.

TABLO 44
KISA VADELİ SERMAYE HAREKETLERİ

(MİLYON DOLAR)

Yıllar	Kısa Vadeli Sermaye Hareketleri Toplam Değeri
1989	-584
1990	3000
1991	-3020
1992	1396
1993	3054
1994	-5127
1995	2305

KAYNAK: DİE, İstatistik Göstergeler (1923 - 1995), a.g.e., s.298-299.

TABLO 45.
VADELERİNE GÖRE DIŞ BORÇ STOKU

(MİLYON DOLAR)

Yıllar	Toplam Dış Borç Stoku	Orta ve Uzun Vade	Kısa Vade
1989	41.751	36.006	5.745
1990	49.035	39.535	9.500
1991	50.489	41.373	9.117
1992	55.592	42.932	12.660
1993	67.356	48.291	18.533
1994	65.601	54.291	11.310
1995	73.278	57.577	15.701

KAYNAK: 1989 - 1994 için, DİE, İstatistik Göstergeler (1923 - 1995), a.g.e., s.401, 1995 için DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, a.g.e., s.76.

TABLO 46.

HAZİRAN 1996 DIŞ TİCARET İSTATİSTİKLERİ

	1995	1996	Değişim	1995	1996	Değişim
	Haziran	Haziran	%	Ocak Haziran	Ocak Haziran	%
İhracat ('000 \$)	1.834.779	1.804.065	-1.7	9.955.478	10.880.996	9.3
İthalat ('000 \$)	3.046.489	3.322.625	9.1	15.469.074	20.069.020	29.7
Dış Ticaret Açığı ('000 \$)	-1.211.710	-1.518.560	25.3	-5.513.596	-9.118.024	66.6
Karşılama Oranı %	60.2	54.3		64.4	54.2	

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri Haber Bülteni, 29.01.1997, s.1.

TABLO 47.

ANA MAL GRUPLARINA GÖRE DIŞ TİCARET

HAZİRAN

OCAK-HAZİRAN

Ana Grup.	1995		1996		Değ.	1995		1996		
	Değer	(%)	Değer	(%)		Değer	(%)	Değer	(%)	
İhracat										
Gen.Top.	1.834.779	100.0	1.804.065	100.0	-1.7	9.955.478	100.0	10.880.996	100.0	9.3
A-Yat.Mad.	307.962	16.8	296.983	16.5	-3.6	1.711.485	17.2	1.905.996	17.5	11.4
1.İnşaat	160.744	8.8	173.090	9.6	7.7	972.383	9.8	1.063.189	9.8	9.3
2.Mak.Teç.	143.522	7.8	115.671	6.4	-19.4	668.664	6.7	796.243	7.3	19.1
3.Hayvancılı	3.696	0.2	8.222	0.5	122.5	70.438	0.7	46.564	0.4	-33.9
B-Tük.Mad.	1.034.163	56.4	1.052.238	58.3	1.7	5.493.985	55.2	5.984.949	55.0	8.9
C-Hammad	492.654	26.9	454.844	25.2	-7.7	2.750.000	27.6	2.990.051	27.5	8.7
İthalat										
Genel Topla	3.046.489	100.0	3.322.625	100.0	9.1	15.469.074	100.0	20.069.020	100.0	29.7
A-Yat.Mad.	905.222	29.7	1.006.951	30.3	11.2	4.232.623	27.4	5.994.660	29.9	41.6
1.İnşaat	83.581	2.7	111.934	3.4	33.9	392.597	2.5	588.058	2.9	49.8
2.Mak.Teç.	813.188	26.7	887.853	26.7	9.2	3.818.088	24.7	5.280.687	26.3	38.3
3.Hayvancılı	8.453	0.3	7.164	0.2	-15.2	21.938	0.1	125.917	0.6	474.0
B-Tük.Mad.	349.870	11.5	501.926	15.1	43.5	1.808.637	11.7	2.896.881	14.4	60.2
C-Hammad	1.791.397	58.8	1.813.748	54.6	1.2	9.427.814	60.9	11.177.479	55.7	18.6

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri Haber Bülteni, 29.01.1997, s.6.

TABLO 48.

ANA SEKTÖRLERE GÖRE DIŞ TİCARET

Ana Sek.	HAZİRAN					OCAK-HAZİRAN				
	1995		1996		Değ. (%)	1995		1996		
	Değer	(%)	Değer	(%)		Değer	(%)	Değer	(%)	
İhracat										
Gen.Top.	1.834.779	100.0	1.804.065	100.0	-1.7	9.955.478	100.0	10.880.996	100.0	9.3
1-Tar.Ürün.	133.284	7.3	159.923	8.9	20.0	1.071.671	10.8	1.209.777	11.1	12.9
11-Bitki.Ür.	119.242	6.5	140.372	7.8	17.7	915.293	9.2	1.097.578	10.1	19.9
12-Hayv.Ür.	7.699	0.4	14.747	0.8	91.5	128.264	1.3	85.589	0.8	-33.3
13-Su Ürün.	6.257	0.3	4.461	0.2	-28.7	26.317	0.3	23.625	0.2	-10.2
14-Orm.Ür.	86	0.0	343	0.0	298.8	1.797	0.0	2.985	0.0	66.1
2-Mad.Taş.	33.610	1.8	32.725	1.8	-2.6	165.129	1.7	184.816	1.7	11.9
21-Met.Olm.	24.906	1.4	23.261	1.3	-6.6	120.942	1.2	118.730	1.1	-1.9
22-Mad.Cev.	8.638	0.5	9.831	0.5	8.6	36.461	0.4	58.044	0.5	59.2
23-Yak.Md.	2	0.0	21	0.0	950.0	1.116	0.0	1.403	0.0	25.7
24-Diğer.	64	0.0	62	0.0	-3.1	6.610	0.1	6.666	0.1	0.8
3-San.Ürün.	1.667.885	90.9	1.611.417	89.3	-3.4	8.718.678	87.6	9.486.403	87.2	8.8
31-T.D.İ.Ür.	165.541	9.0	181.609	10.1	9.7	877.261	8.8	978.279	9	11.5
32-İşl.Pet.Ü.	44.057	2.4	56.785	3.1	28.9	143.051	1.4	177.109	1.6	23.8
33-San.Ma.	1.458.287	79.5	1.373.023	76.1	-5.8	7.698.366	77.3	8.331.015	76.6	8.2

İthalat										
Genel Top.	3.046.489	100.0	3.322.625	100.0	9.1	15.469.074	100.0	20.069.020	100.0	29.7
1-Tar. Ürün.	171.324	5.6	266.030	8.0	55.3	1.067.745	6.9	1.623.235	8.1	52.0
11-Bit. Ürün.	108.533	3.6	165.417	5.0	52.4	752.636	4.9	998.595	5.0	32.7
12-Hayv. Ü.	52.956	1.7	84.660	2.5	59.9	252.178	1.6	543.000	2.7	115.3
13-Su Ürün.	599	0.0	4.778	0.1	697.7	11.814	0.1	16.196	0.1	37.1
14-Orm. Ür.	9.236	0.3	11.175	0.3	21.0	51.117	0.3	65.444	0.3	28.3
2-Mad. Taş.	304.823	10.0	324.323	9.8	6.4	1.627.416	10.5	1.894.007	9.4	16.4
21-Met. Olm.	10.192	0.3	9.676	0.3	-5.1	47.713	0.3	48.643	0.2	1.9
22-Mad. Cev.	18.797	0.6	5.936	0.2	-68.4	57.143	0.4	34.927	0.2	-38.9
23-Yak. Md.	275.695	9.0	308.691	9.3	12.0	1.519.215	9.8	1.808.323	9.0	19.0
24-Diğerleri	139	0.0	20	0.0	-85.6	3.345	0.0	2.114	0.0	-36.8
3-San. Ürün.	2.570.342	84.4	2.732.272	82.2	6.3	12.773.913	82.6	16.551.778	82.5	29.6
31-T.D.İşl.Ü	90.865	3.0	105.183	3.2	15.8	550.322	3.6	693.664	3.5	26.0
32-İşl.Pet.Ü.	93.079	3.1	11.301	3.3	19.6	609.341	3.9	737.660	3.7	21.1
33-San.Ma.	2.386.398	78.3	2.535.788	75.7	5.4	11.614.250	75.1	15.120.454	75.3	30.2

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri Haber Bülteni, 29.01.1997, s.5.

TABLO 49.

ÜLKE GRUPLARINA GÖRE DIŞ TİCARET

Ülke Grup	HAZİRAN					OCAK-HAZİRAN				
	1995		1996		Değ. (%)	1995		1996		
	Değer	(%)	Değer	(%)		Değer	(%)	Değer	(%)	
İhracat										
Gen.Top.	1.834.779	100.0	1.804.065	100.0	-1.7	9.955.478	100.0	10.880.996	100.0	9.3
A-OECD Ül.	1.135.302	61.9	1.134.702	62.9	-0.1	6.214.107	62.4	6.609.612	60.7	6.4
1.Av.Bir.Ül.	943.976	51.4	942.705	52.3	-0.1	5.138.781	51.6	5.348.280	49.2	4.1
2.EFTA Ül.	24.473	1.3	20.960	1.2	-14.4	124.318	1.2	169.501	1.6	36.3
3.Diğ.OECD	166.853	9.1	171.037	9.5	2.5	951.008	9.6	1.091.831	10.0	14.8
B-OECD Üy										
Olm. Ülkeler	699.477	38.1	669.363	37.1	-4.3	3.741.371	37.6	4.271.384	39.3	14.2
1.Avrupa Ül.	286.239	15.6	307.317	17.0	7.4	1.390.529	14.0	1.805.150	16.6	29.8
2.Afrika Ül.	87.187	4.8	70.653	3.9	-19.0	517.176	5.2	571.622	5.3	10.5
3.Amerika Ü	7.672	0.4	9.941	0.6	29.6	69.267	0.7	62.022	0.6	-10.5
4.Orta D.Ül.	167.226	9.1	147.482	8.2	-11.8	992.533	10.0	980.162	9.0	-1.2
5.Diğ.As.Ül.	11.890	6.1	98.166	5.4	-12.3	591.590	5.9	554.212	6.0	10.6
6.Diğ.Ülkele	39.263	2.1	35.804	2.0	-8.8	180.276	1.8	198.216	1.8	10.0
Seç.Ül.Grup.										

Krd.Eko.İşb.	201.634	11.0	209.179	11.6	3.7	943.632	9.5	1.258.074	11.6	33.3
Ek.İşb.Teşk.	74.536	4.1	98.824	5.5	32.6	399.383	4.0	509.811	4.7	27.6
Bağ.Dev.Tp.	160.522	8.7	195.418	10.8	21.7	746.409	7.5	1.155.968	10.6	54.9
Türk Cum.	41.896	2.3	71322	4.0	70.2	204.563	2.1	355.196	3.3	73.6
İsl.Konf.Teş.	270.464	14.7	249.751	13.8	-7.7	1.644.651	16.5	1.764.752	16.2	7.3
İthalat										
Genel Top.	3.046.489	100.0	3.322.625	100.0	9.1	15.469.074	100.0	20.069.020	100.0	29.7
A-OECD Ül.	2.092.194	68.7	2.326.462	70.0	11.2	10.164.506	65.7	13.966.882	69.6	37.4
1.Avr.Bir.Ül.	1.552191	51.0	1.746.653	52.6	12.5	7.022.715	45.4	10.563.904	52.6	50.4
2.EFTA Ül.	71.635	2.4	103.609	3.1	44.6	330.412	2.1	561.506	2.8	69.9
3.Diğ.OECD	468.368	15.4	476.200	14.3	1.7	2.811.379	18.2	2.841.472	14.2	1.1
B-OECD Üy										
Olm.Ülkeler	954.295	31.3	996.163	30.0	4.4	5.304.568	34.3	6.102.138	30.4	15.0
1.Avrp.Ülk.	343.377	11.3	304.550	9.2	-11.3	1.881.559	12.2	1.918.066	9.6	1.9
2.Afrika Ül.	94.859	3.1	122.757	3.7	29.4	608.211	3.9	850.552	4.2	39.8
3.Amerika Ü	57.344	1.9	51.511	1.6	-10.2	284.126	1.8	286.619	1.4	0.9
4.Ort.Doğ.Ü.	217.160	7.1	257.436	7.7	18.5	1.349.992	8.7	1.471.603	7.3	9.0
5.Diğ.Asy.Ü.	212.527	7.0	223.393	6.7	5.1	1.043.552	6.7	1.438.469	7.2	37.8
6.Diğer Ül.	29.028	1.0	36.516	1.1	25.8	137.128	0.9	136.829	0.7	-0.2
Seç.Ül.Grup.										
Krd.Eko.İşb.	313.834	10.3	304.285	9.2	-3.0	1.727.151	11.2	1.787.805	8.9	3.5
Eko.İşb.Teş.	81.166	2.7	82.964	2.5	2.2	578.663	3.7	519.444	2.6	-10.2
Bağ.Dev.To	260.728	8.6	243.839	7.3	-6.5	1.453.681	9.4	1.383.682	6.9	-4.8
P	21.645	0.7	22.692	0.7	4.8	157.070	1.0	108.345	0.5	-31.0
Türk Cum.	353.078	11.6	389.094	11.7	10.2	2.193.711	14.2	2.458.445	12.2	12.1
İsl.Konf.Teş.										

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri Haber Bülteni, 29.01.1997, s.9

TABLO 50.

YUNANİSTAN'IN İTHALATININ BÖLGESEL DAĞILIMI (%)

	1985	1986	1987	1990	1991	1992
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
AT	48.1	58.2	60.9	64.1	60.2	62.8
ALTILAR	41.1	50.8	52.7	54.6	50.8	52.7
İlk Katılım	5.3	5.9	6.6	7.1	7.0	7.5
İkinci Katılı	1.4	1.5	1.6	2.4	2.5	2.6
AT Dışı Ülke	51.9	41.8	39.1	35.9	39.8	37.2
EFTA Ülke.	4.4	5.3	5.8	5.9	5.7	5.4
ABD	3.0	3.0	2.8	3.7	4.3	3.6
Japonya	8.5	13.2	14.7	17.6	18.2	18.2
Kal.Ol.Ülke.	27.3	18.8	17.5	12.7	14.9	14.6
OPEC Ülke.	22.3	12.1	9.2	5.8	7.3	6.9
OPEC Hariç	61.9	66.2	67.1	68.1	65.0	67.4
AT						
AT Dışı	38.1	33.8	32.9	31.9	35.0	32.6

Kaynak: Hüsamettin Nebioğlu, AB'nin Genişleme Süreçlerinde Yaşanan Ticari Gelişmeler ve -Türkiye'nin AB Ülkelerinden İthalatının Muhtemel Geleceği Hakkında Düşünceler, DPT Yayını, 1996, s.44.

TABLO 51.

İSPANYA’NIN İTHALATININ BÖLGESEL DAĞILIMI (%)

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
AT Ülke.	37.9	51.3	54.9	56.4	56.8	59.1	59.8	60.3
Altılar	29.2	40.6	44.7	46.1	46.8	48.2	48.2	48.7
İlk Katıl	7.7	9.1	8.2	8.0	7.4	8.1	8.6	8.6
İkinci Ka	1.0	1.5	2.0	2.4	2.6	2.7	3.0	3.0
AT D.ÜL	62.1	48.7	45.1	43.6	43.2	40.9	40.2	39.7
EFTA ÜL	4.6	5.3	5.3	5.7	6.0	5.9	5.4	5.3
ABD	10.8	9.8	8.3	9.0	9.1	8.3	7.9	7.4
Japonya	3.1	4.6	4.1	4.7	4.5	4.1	4.4	4.4
Kal.OLÜİ	38.6	24.0	22.2	18.8	18.4	17.8	18.2	17.5
OPEC ÜL	20.1	11.5	9.5	6.6	7.4	7.0	6.9	5.8
OPEC								
Hariç AT	47.5	57.9	60.7	60.4	61.3	63.5	64.5	64.0
OPEC Hariç								
AT								
Dışı Ülke	52.5	42.1	39.3	39.6	38.7	36.5	35.7	36.0

Kaynak: Hüsamettin Nebioğlu, AB’nin Genişleme Süreçlerinde Yaşanan Ticari Gelişmeler ve Türkiye’nin AB Ülkelerinden ithalatının Muhtemel Geleceği Hakkında Düşünceler, a.g.e., s.56.

TABLO 52.

PORTEKİZ'İN İTHALATININ BÖLGESEL DAĞILIMI

	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
AT Ülke.	45.9	58.8	63.4	67.1	67.9	69.1	71.9	73.6
Altılar	30.0	39.0	41.8	44.3	44.5	45.7	47.2	48.5
İlk Katıl	8.5	8.8	9.4	9.5	8.7	8.9	8.8	8.4
İkinci Ka	7.5	11.1	12.2	13.3	14.7	14.5	15.9	16.7
AT D.ÜL.	54.1	41.2	36.6	32.9	32.1	30.9	28.1	26.4
EFTA ÜL.	6.2	7.3	7.4	7.3	6.3	6.2	6.0	6.0
ABD	9.7	6.8	4.9	4.3	4.5	3.9	3.4	3.0
Japonya	3.0	3.6	4.0	3.6	3.1	2.6	2.9	3.1
Kal.Ol.Ül.	29.8	19.5	16.7	14.4	15.0	15.3	13.1	11.7
OPEC ÜL.	17.3	8.6	6.1	5.0	6.1	6.8	4.8	3.9
OPEC								
Hariç AT	56.6	64.3	67.6	70.6	72.3	74.1	75.5	76.6
OPEC Hariç								
AT								
Dışı Ülke	44.4	35.7	32.4	29.4	27.7	25.9	24.5	23.4

Kaynak: Hüsamettin Nebioğlu, AB'nin Genişleme Süreçlerinde Yaşanan Ticari Gelişmeler ve Türkiyenin AB Ülkelerinden İthalatının Muhtemel Geleceği Hakkında Düşünceler, a.g.e., s.57.

TABLO 53.

TÜRKİYE’NİN İTHALATININ BÖLGESEL DAĞILIMI (%)

Ülke Grubu	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1991	1992	1993
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
A-OECD Ülkeleri	83.2	79.6	79.9	73.6	44.0	56.2	63.8	66.9	67.4	67.9
1. Avr. Topluluğu	49.6	41.5	46.9	49.8	29.2	34.5	41.8	43.8	43.9	44.0
2. EFTA Ülkeleri	5.7	6.5	8.3	8.8	7.1	4.8	5.2	5.8	6.1	5.6
3. Diğer OECD Üİ	27.9	31.7	24.7	15.0	7.7	17.0	16.7	17.3	17.4	18.3
B- Diğer Avrupa	9.1	9.1	11.8	5.4	10.1	5.6	9.9	9.6	9.7	11.4
C- İslam Ülkeleri	3.6	9.6	7.4	18.8	43.2	33.0	17.3	15.1	14.9	12.0
1. Basra Körfezi Ü	3.5	8.5	5.1	13.9	31.0	24.1	11.3	10.9	10.8	8.8
2. Diğer İslam Ü.	0.1	1.1	2.3	4.8	12.2	8.9	6.0	4.2	4.1	3.2
Diğer Ülkeler	4.1	1.6	0.9	2.3	2.7	5.1	9.0	8.4	7.9	8.8

Kaynak: DİE, Türkiye ve Dünya Dış Ticareti (1950-1993), DİE Matbaası, 1996, s.59.

TABLO 54.

MADDE BAZINDA İHRACAT

(000\$)

Maddeler	1995	1996	Değ. %	Pay. %
Hazırlanmış ve konf	6.682.272	6.219.409	-7	27
Demir ve demirdışı met.	2.739.041	2.897.136	6	13
Tekstil ve hammaddeleri	2.314.014	2.575.829	11	11
Elektrik-Elektronik	1.45.728	1.918.080	32	8
Hububat, bakli.yağ.toh.	1.504.864	1.554.532	3	7
Kimyevi madd.ve mam.	1.262.052	1.488.104	18	6
Otomotiv ve yan sanayii	1.289.996	1.442.401	12	6
Çimento ve toprak ür.	352.634	659.478	87	3
Tütün	401.617	654.088	63	3
Yaş meyve-sebze	580.167	646.338	11	3
Fındık ve mamül.	772.889	614.650	-20	3
Deri ve deri mam.	689.942	592.563	-14	3
Maden	563.565	542.225	-4	2
Meyve-sebze mam.	352.446	431.011	22	2
Kuru meyve ve mam.	419.605	419.290	0	2
Canlı hayvan ve su ür.	337.139	327.287	-3	1
Hahı	268.453	307.069	14	1
Ağaç mam.ve orman ür.	259.752	299.586	15	1
Zeytin ve zeytinyağı	155.408	104.946	-32	0.5
Toplam	22.396.584	23.694.022	6	100

Kaynak: İhracatta Görünüm, Sayı: 16, Ocak-1997, s.14.

TABLO 55.

**TÜRKİYE VE DOĞU ASYA ÜLKELERİNDE TEMEL EKONOMİK
GÖSTERGELER**

	1964	1980	1990	1994
İhracat (Milyar \$)				
Japonya	6.7	130.4	287.6	397.0
Singapur	0.9	19.4	52.8	96.8
Tayvan	0.4	19.8	67.1	93.8
Güney Kore	0.1	17.5	65.0	96.0
Endonezya	0.7	22.0	25.7	40.0
Malezya	1.1	13.0	29.4	58.8
Hong-Kong	1.0	19.8	82.1	151.4
Tayland	0.6	6.5	23.0	45.0
Türkiye	0.4	2.9	13.0	18.1
İhracatın Dünya İhracatı İçinde Pay				
Japonya	4.28	6.87	8.62	9.26
Singapur	0.57	1.02	1.58	2.26
Tayvan	0.25	1.04	2.01	2.16
Güney Kore	0.06	0.92	1.95	2.24
Endonezya	0.44	1.15	0.77	0.93
Malezya	0.70	0.68	0.88	1.37
Hong-Kong	0.63	1.04	2.46	3.53
Tayland	0.38	0.34	0.68	1.05
Türkiye	0.25	0.15	0.39	0.42

Yatırım/GSYİH				
Japonya	34.6	32.2	32.8	31.2
Singapur	20.0	46.3	39.5	40.4
Güney Kore	14.1	31.7	36.9	36.6
Endonezya	11.2	20.9	36.1	34.6
Malezya	15.9	30.4	36.3	35.9
Tayland	20.1	26.4	36.8	
Türkiye	15.4	17.4	23.9	
Enflasyon Oranı	1977-86	1987-90	1991-94	
Japonya	3.1	1.5	1.15	
Singapur	3.6	2.0	2.75	
Güney Kore	10.8	6.1	6.7	
Endonezya	4.4	2.3	4.1	
Malezya	11.3	7.9	8.8	
Tayland	7.1	4.5	4.5	
Türkiye	45.9	59.0	77.1	
Büyeme Oranı				
Japonya	3.2	4.0	1.1	
Singapur	6.8	9.8	8.2	
Güney Kore	7.8	9.6	6.9	
Endonezya	5.6	6.4	6.8	
Malezya	5.8	8.3	8.4	
Tayland	6.2	11.6	8.25	
Türkiye	3.9	5.4	2.1	

Kaynak: Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 1, Nisan-1996, s.11-12.

TABLO 56
TÜRKİYE İHRACATINDA YÜKSEK PAYA SAHİP TARIM ÜRÜNLERİNİN
ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

<i>Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler</i>		
<i>Mal Grubu</i>	<i>Değer</i>	<i>%</i>
	<i>('000 \$)</i>	
<i>Korunmuş meyveler, meyve ürünleri</i>		
Türkiye	246 259	100.0
Toplam Pay		92.0
Almanya		42.9
İtalya		11.5
İngiltere		10.4
Fransa		7.0
Hollanda		5.9
A.B.D.		5.9
Avusturya		3.0
İsveç		2.1
Belçika-Lüks.		1.8
İsviçre		1.5

<i>Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler</i>		
<i>Mal Grubu</i>	<i>Değer</i>	<i>%</i>
	<i>('000 \$)</i>	
<i>İşlenmemiş tütün, tütün döküntüleri</i>		
Türkiye	309 424	100.0
Toplam Pay		91.7
A.B.D.		52.6
Hollanda		10.5
Japonya		8.6
Fransa		4.6
İsviçre		4.3
Almanya		3.0
Kuzey Kore		2.6
İtalya		2.3
Belçika-Lüks.		1.8
Polonya		1.5

<i>Taze veya kurutulmuş meyve ve kabuklu yemişler</i>		
<i>Türkiye</i>	<i>753 451</i>	<i>100.0</i>
<i>Toplam Pay</i>		<i>75.5</i>
Almanya		26.8
İngiltere		9.3
İtalya		7.3
Fransa		6.7
Hollanda		5.7
Avusturya		4.9
İsviçre		4.1
Belçika-Lüks.		4.0
Suudi Arabistan		3.4
A.B.D.		3.2

<i>Şeker ve bal</i>		
<i>Türkiye</i>	<i>141 047</i>	<i>100.0</i>
<i>Toplam Pay</i>		<i>86.0</i>
İran		21.2
Romanya		13.9
Irak		13.8
Özbekistan		8.9
Rusya Federasyonu		7.1
Fransa		5.4
Bulgaristan		5.0
Azerbaycan		4.1
İngiltere		3.8
Almanya		2.8

<i>Başka yerde belirtilmeyen sebze konserveleri</i>		
<i>Türkiye</i>	<i>213 472</i>	<i>100.0</i>
<i>Toplam Pay</i>		<i>75.3</i>
Almanya		22.3
Japonya		8.5
Libya		7.6
Fransa		7.1
İngiltere		6.3
Hollanda		6.1
Irak		5.2
Cezayir		5.0
Romanya		3.7
İsviçre		3.4

KAYNAK : DİE, Türkiye ve Dünya Dış Ticareti (1950-1993), a.g.e., s.215-221

TABLO 57
TÜRKİYE İHRACATINDA YÜKSEK PAYA SAHİP TEKSTİL VE HAZIR GİYİM
ÜRÜNLERİNİN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

<i>Türkiye'nin ihracat yaptığı ülkeler</i>		
<i>Mal Grubu</i>	<i>Değer</i> <i>('000 \$)</i>	<i>%</i>
<i>Dış Giysi, Örülmüş Olsun Olmasın</i>		
Türkiye	1456751	100.0
Toplam Pay		94.8
Almanya		59,2
İtalya		2,0
İngiltere		6,1
Fransa		6,4
Hollanda		5,3
A.B.D.		5,9
Avusturya		2,4
Polonya		4,7
Belçika-Lüks.		1,2
İsviçre		1,6

<i>İç Giysi, Örülmüş Olsun Olmasın</i>		
<i>Türkiye</i>	<i>842169</i>	<i>100.0</i>
Toplam Pay		94,6
Almanya		42,5
İngiltere		15,2
İtalya		5,3
Fransa		8,1
Hollanda		5,3
Avusturya		2,5
İsviçre		1,4
Belçika-Lüks.		1,3
İsveç		1,2
A.B.D.		11,9

<i>Pamuklu Mensucat</i>		
<i>Türkiye</i>	<i>193168</i>	<i>100.0</i>
Toplam Pay		86,0
Almanya		13,7
İtalya		16,4
A.B.D.		8,2
Fransa		6,5
İngiltere		19,2
Hollanda		3,1
İran		4,9
Belçika- Lüks.		9,6
Suudi Arabistan		2,9
Malta		1,7

<i>Mal Grubu</i>	<i>Değer</i> <i>('000 \$)</i>	<i>%</i>
<i>Örülmemiş İç Giyim Eşyası</i>		
Türkiye	297388	100.0
Toplam Pay		96,3
A.B.D.		14,1
Hollanda		6,3
Almanya		49,4
Fransa		8,3
İngiltere		9,0
Avusturya		0,9
Suudi Arabistan		0,7
İtalya		4,1
Belçika-Lüks.		1,6
Polonya		0,7

<i>Erkekler İçin Örülmemiş Giyim Eşyaları</i>		
<i>Türkiye</i>	<i>297320</i>	<i>100.0</i>
Toplam Pay		91,3
Almanya		48,3
Hollanda		8,2
A.B.D.		6,2
İtalya		6,4
Rusya Federasyonu		3,2
Fransa		6,3
Polonya		3,1
Libya		2,5
İngiltere		5,4
Belçika- Lüks.		1,7

<i>Kadınlar İçin Örülmemiş Giyim Eşyaları</i>		
<i>Türkiye</i>	<i>626395</i>	<i>100.0</i>
Toplam Pay		91,5
Almanya		56,4
Avusturya		1,4
A.B.D.		9,8
Fransa		4,9
İngiltere		6,8
Hollanda		3,9
İsviçre		1,6
Danimarka		1,1
Suudi Arabistan		4,2
Polonya		1,3

KAYNAK: DİE, Türkiye ve Dünya Dış Ticareti, a.g.e., s.216-222.

TABLO 58.
SEÇİLMİŞ ÜLKELERDE AR-GE HARCAMALARININ GSMH'YA ORANI

<i>Ülkeler</i>	<i>AR-GE Har. / GSMH (%)</i>
İsrail	3,1
Japonya	2,98
İsviçre	2,86
Almanya	2,83
ABD	2,78
İsveç	2,76
Fransa	2,40
İngiltere	2,26
G.Kore	1,88
Brezilya	0,39
Hindistan	0,88
Türkiye	0,33

KAYNAK: TÜSİAD, Türkiye ve Dünyada Yükseköğretim, Bilim ve Teknoloji,
Yay.No:T-194, 6-167, İstanbul, 1994, s.41.